

ЎЗБЕК ХАЛҚ ИЖОДИ

КЎП ТОМЛИК

• • •

Исфиҳон шаҳрида Бўзўғлон деган подшо бор экан. Бўзўғлон кўп катта подшо экан. Овобек, Бовобек деган куёви бор экан. Овобекдан Юсуфбек бўлди, Бовобекдан Аҳмадбек бўлди. Аҳмадбекнинг энаси ўлди, етим бўлиб қолди. Юсуфбекнинг энасини Лаълихон ойим дер эди. Лаълихон ойим Бўзўғлон подшонинг синглиси эди. Ана, Аҳмадбек ҳеч илржи бўлмай, Лаълихон ойимнинг бир эмчагини эмди. Ана, бу иккови акали-укали бўлди. Бўзўғлонхон подшо буларни тарбият қилиб боқаверди.

Ана, энди орадан беш йил ўтди. Бўзўғлонхон подшо айтди: — Энди булар менга ҳам фарзанд бўлди, ҳам жиян бўлди. Ана, энди булардан уч нарса қарздор бўлдим: отини яхши қўйдим, энди муллога бериб ўқитмоғим даркор, ҳам уйлантирмоғим даркор, — деб уларни тутиб муллога берди. Ана, Аширбек деган Бўзўғлонхон подшонинг оғайниси ҳам бор эди. Ана, баччаларни ўқитаверди. Ана, Лаълихон ойим акасининг хазинасидан, қимматбаҳо моллардан, кўп дунёликдан йиғиб қўювди. Баччалар тўққиз ёшга кирди. Кундан-кун баччалар ишни тузаб, жуда яхши меҳмонхоналар солиб, келган одамларни хўб кутиб, димоғини чоғлаб, қорнини дўппосдай қилиб тўқлаб жўнатиб юбораверди.

Аширбек сардор Бўзўғлонхон подшонинг сардори лашкари эди. Ана бу хизматни ташлаб, Юсуф билан Аҳмадга хизматкор бўлиб кетди, энди. Юсуф билан Аҳмадбекнинг этагига Аширбек сардор калласини солиб, ўлгунча хизматкорингман, деди. Ана, бир меҳри юз бўлиб, кундан-кунга яхши кўриб, хўб асватлаб боқаверди. Ана, Юсуф билан Аҳмадбек баччанинг қилган иши подшодан илгари бўлиб кетди. Бир хил жанжал-жунжални буларга арз қилиб, шуларнинг тилидан айтиб кетаверди. Эл ҳаммаси шуларга овнаб¹ кетди.

¹ Оғиб, улар томонига ўтиб.

Ана, Бўзўғлонхон подшонинг олдидаги вазирлари, сап
яхши кўрадиган хизматкорлари бу гапга чидай олмай,
Бўзўғлонхон подшога айтди: — Э тақсир подшоҳим. Сизни
Аҳмад билан Юсуфбек ўлдириб, ўрнингизга подшо бўла-
ман, деб юрибди. Ҳеч гапдан хабарингиз йўқ сизнинг.

Ҳаммаси подшога шу гапни қарор қилди. Бўзўғлонхон
подшо айтди: «Ҳай аттанг-ай. Шу тўқсон икки машойих-
нинг айтган гапи рост экан. «Қўзи боққан мой ошайди,
етим боққан қон ошайди» дегани рост экан. Сўнгги пў-
шаймон ўзингга душман. Ана энди чиқариб дорга тортсам,
одамлар ҳай аттанг-ай, айниган подшо икки етим бачча-
ларни дорга тортди, деб айтса. Ула-ўлгунча ўзим маломат-
га қоламан.— Энди қандай қилсам лозим бўлади?»— деди
амалдорларига қараб. Амалдорлардан бирови у деди, би-
рови бу деди.— Подшо турурсиз, ўзингиз биласиз. Нима
десангиз — хизматкорингизмиз, нима айтсангиз, айтганин-
гиздай қиламиз, деди.— Бўлмасам, уларни оғуйли қилиб
юбораверамиз, деди. Юсуфбек билан Аҳмадбекнинг ҳам
анжоми тўғри бўлиб қолган экан, деган¹ йигитдан ўн бир
юз хизматкор бўлиб қолган экан. Аширбек сардор асбоб-
анжомини ростлаб, шу подшолик салтанатли бўлиб қолган
экан. Ана, энди бу ерда Аширбек тураверсин, энди сўзни
Бўзўғлонхон подшодан эшитмак даркор.

Бўзўғлонхон подшо аччиғи қаттиқ келиб, катта аждар-
ҳо илондай қўзғолиб, ўз қўли билан хат ёзиб, бировдан
бериб юборди. Хатни олиб бориб Юсуф билан Аҳмадбек-
ка берди. Жамоат жам бўлиб турган ерда Бўзўғлонхон
подшонинг юборган арза хатини ўқияпти, одамлар эшита-
япти. Ана, Бўзўғлонхон подшонинг арза хатини кўринг:

Ўғри, каззоб келар эмиш қошига,
Зақум қуяй ичаётган ошига,
Ўлганларнинг қузғун қўнар гўшига,
Чўқ² савдолар солай ўзим бошига,
Бир шаҳарда икки йўлбарс нем ишлар?!
От чоптирай Исфиҳоннинг даштига,
Рози бўлсин мендай пошшо ишига,
Қоронғи кун солиб қўяй бошига,
Соп ёмонлар келар эмиш қошига,
Бир шаҳарда икки йўлбарс нем ишлар?!
Кечасиман молни қувиб келармиш,
Ҳар қишлоққа ташвишларни солармиш,

¹ Менман маъносида.

² Кўп.

Ҳангама, чақчағин қилиб оқшомда
Исфиҳон шаҳрига пошшо бўлармиш,
Тулки, шағаллар ҳам қоплон бўларма?!
Қутулмайди қайғу билан ҳасратдан,
Бир пасл¹ тушмасин ҳаммаси отдан,
Аҳмад-Юсуф кетсин Исфиҳон юртдан,
Зоғу зағаллар ҳам арслон бўларми?!
Кетаверсин чўртта Исфиҳон юртдан,
Шундай гаплар, шундай сўзлар бўларми,
Мен ўлган сўнг юрт ёмонга қоларми,
Қалхат, калжўжа² ҳам подшо бўларми,
Бир шаҳарда икки подшо не қилсин,
Ҳар қандай қушдан ҳам туйғун бўларми?!
Бор, кетсин энди Исфиҳон юртдан,
Ҳар қандай итдан ҳам подшо бўларми,
Бир шаҳарда икки подшо не қилсин?!

Бу сўзни Бўзўғлонхон подшодан эшитиб, Юсуфбекнинг олдидаги йигитлари йўлбарсдай қўзғолиб, жойидан туриб, қинидан қиличини олиб, Аширбек сардор жойидан туриб, ғайрати юзига тепиб, бир сўз айтаяпти. Ана, қариндошларга қараб Аширбек сардорнинг айтаётган сўзи:

Қариндошлар, сўзга қулоқ солинглар,
Нима десам, айтганимда бўлинглар,
Энди Исфиҳондан одамни йиғиб,
Бўзўғлоннинг калласини олинглар,
Бўзўғлон подшони уриб ўлдириб,
Аҳмадман Юсуфни подшо қилинглар.
Ҳаммангиз ўқинглар зеру забарди,
Қўлга олинг болта билан табарди,
Айтганимни ҳаялламай қилинглар,
Исфиҳон шаҳрига қилинг хабарди.
Қариндошнинг ҳаммасини оп кенглар,
Уруш тараддусин ҳаммангиз енглар,
Элатдан опкелиб ботир йигитни,
Бўзўғлон подшонинг калласин онглар.
Юсуф билан менинг Аҳмаджонимни
Бўзўғлон ўрнига подшо қилинглар.
Эр йигит бировга сирин айтарми,
Темир найза эговласанг ўтарми,
Подшо келинглар деса бу элдан,
Мард йигит ҳам қон тўкишмай кетарми?!

¹ Фурсат.

² Пати чиқмаган жўжа.

Ҳар тарафдан қариндошни оп кенглар,
Айтганима, бекларим, хайр денглар.
Бўзўғлоннинг уйларини талатиб,
Ўликларин кўчаларда сўлатиб,
Бола-чақасини уйда йиғлатиб,
Бўзўғлоннинг калласини олинглар,
Аҳмаджон, Юсуфни подшо қилинглар.
Отга миниб, ўткир қамчи чотамиз,
Ўлмай, тириклайин қайтиб кетамиз,
Шундай нақшли иморату ҳовлини
Ўлмайгина қайтиб ташлаб кетамиз?
Ёппа-ёвлиқ отга мининг, шерларим,
Юринг, Бўзўғлонман саваш этамиз.
Бора солиб тахту бахтин оламиз,
Бўзўғлон подшони зиндон қиламиз.
Аҳмадман Юсуфни подшо кўтариб,
Қуллуқ дейшиб хизматини қиламиз.
Бир куни келмоқнинг кетмоғи бордир,
Хўп можаро қилиб Исфиҳон элда,
Бўзўғлон подшони уриб ўлдириб,
Подшоликни ўликларга тўлдириб;
Аҳмадман Юсуфни подшо қиламиз.
Ёппа мининг, биродарлар, бедовга!

Ана, энди Аҳмад билан Юсуфбек жойидан туриб, Аширбек сардорга қараб, олдидаги йигитларига қараб: — Эй қариндошларим, бундай беадабчилик сўзни сўзламангизлар, подшо ҳақиқий худонинг ўзи. Ана, худонинг соясидан бўлади, ернинг устидаги шаҳарларнинг подшоси. Ҳар бир ерда одам бир пайғамбарнинг уммати,¹ ана шунинг ҳаммаси подшойи мажозий турур. Хоҳ ўрис, хоҳ ҳинди-подшойи ҳақиқий. Кимни хоҳласа, подшойи мажозий қилади. Ана шуйтиб шаҳарларга подшолик қилади, гапи эм бўлади. Бўзўғлон подшо подшойи мажозий турур. Бизларга подшолик худодан изн бўлган йўқ, деди. Шунча гапларни Юсуфбек айтиб, қариндошларига қараб, бир сўз деяпти. Ана, энди элатияга қараб Юсуф билан Аҳмадбекнинг айтаётган сўзи:

Ўз ҳолини билмай сўйлар нодонлар,
Нодонларни юраги тўла қонлар,
Амри подшо вожиб, юринг, кетамиз,
Энди бизга юрт ҳаромдир, ёронлар.

¹ Қўлёзмада миллати.

Курбон бўлсанг мард йигитнинг бўйига,
Иш билмасни асти қўйманг ройига,
Меҳмон борса бахилларнинг уйига,
Атай қопиб ҳарна феълин билдирар,
Энди бизга юрт ҳаромдир, ёронлар.
Қулоқ солинг гапнинг ёлғон-ростига,
Отин минган чопар тараф қасдига,
Қўрқоқ билан борсанг ёвнинг устига:
«Кел-ҳа» кел», деб феълу ҳуйин билдирар,
Энди бизга юрт ҳаромдир, ёронлар...
Уликларни боғ бўғдойдай чотамиз,
Амри подшо вожиб, кетинглар, депти,
Юринг, беклар, энди юртдан кетамиз.
Ўз сўзини билмай сўзлар нодонлар,
Энди бизга эл ҳаромдир, ёронлар.
Ёппа мининг отга, элдан кетамиз,
Кетганимиз ҳўп интифоқ¹ бўламиз,
Аширбекни сардор лашкар қиламиз.
Юрт ҳаромдир, баринг минингиз отга,
Бўзўғлоннинг айтганини қиламиз.
Элдан кечдик, юринг, жовлик кетамиз,
Насва² тортган жойга ҳайдаб етамиз,
Ажал етса, ўлиб майдон ичида,
Душман билан, юринг, саваш етамиз.
Мининглар, оғайни, ёппа бедовга,
Юрт ҳаромдир, энди элдан кетамиз.

Ана, энди Юсуфбекнинг айтган насиҳатини олди, эслилар қулоқ солди. Дуруст, Юсуф билан Аҳмаднинг айтгани маъқул, деган кўп бўлди. Аширбек сардор айтди: — Шундай нақшкори иморатимни, ҳузур-ҳаловатимни, анжом-асбобимни ўлмай ташлаб кетмайман. Айрил-айрилга келса, Исфиҳон шаҳрида бари ўзимнинг қариндошим. Бўзўғлон подшо озгина урув³. Мен нечук шу зўрлигим билан, шу кўплигим билан элни ташлаб кетаверай? Мен икки яшар бола эмас, кет дегани билан кетаверадиган. Ё ўлиб кетаман, ё Исфиҳон шаҳрини олиб кетаман, деди.

Аширбек сардорнинг ҳар кўзи машъалдай бўлиб, ҳар туклари чопонини тешиб ўтаверди. Ана шунда ҳеч ким тоқат қилолмади. Юсуф билан Аҳмадбек хайр-маъзур айтиб, ёмон айғир энасига чопади, деган гап бор. Ана, йигит

¹ Иттифоқ.

² Насиба.

³ Уруғ.

бўлиб чиқиб, дарров тоғаси билан уришди, деган гап қол-
масин, дўсту душман маломат қилмасин, юринглар, кета-
миз, деб бир сўз айтаяпти. Шу элатияга қараб, Юсуфбек-
нинг айтаётган сўзи:

Бу гапларга юрак-боврим¹ эзилди,
Чопилса, отларнинг думи сузилди,
Худодан ғазабдир, подшодан азоб,
Нон-насибам Исфиҳондан узилди,
Амри подшо вожиб, юринг, кетамиз.
Бир нечалар хўб қилди деб айтади,
Бир нечалар элда оғнаб ётади,
Нон-насибам на шаҳарга тортганди,
Насва тортган одам элдан кетади,
Ортинг анжомларни, элдан кетамиз.
Ифвогар гапиман кет деб айтганди,
Худо деган муродига етганди,
Бу ишлар худонинг иши, халойиқ,
Ё тупроғим, нон-насибам тортганди,
Элни йиғинг, юринг, жовлик кетамиз.
Ёмғир ёғса ёна майдон тайрилсин,
Ёмон одам қанотлари қайрилсин,
Сўнг пушаймон қилар Бўзўғлон тоғам,
Бизга тамлик² одам элдан айрилсин,
Бир шаҳарга насва тортган кетамиз.
Соп катта одамлар фирибди қилди,
Тоғамнинг хаёлин ўғирлаб олди.
Гапга ишониб тоғам фирибда бўлиб,
Бу ишлар, ёронлар, худодан бўлди,
Бизларни деганинг, айрил, кетамиз...
Қариндошлар, оғайинлар, юринглар,
Насва тортган жойга илғаб етамиз.
Тақдир қилган жойда ватан қиламиз,
Ажал етган жойда бир кун ўламиз.
Одам бўлиб Бўзўғлонман урушсак,
Бошқа подшоларга кулги бўламиз,
Насва тортган жойда ватан қиламиз,
Амри подшо вожиб, юринг кетамиз.
Худонинг ишини энди нетамиз,
Неча чўлдан, неча тоғдан ўтамиз,
Бу ишлар раззоқнинг иши, халойиқ
Сир билдирмай Исфиҳондан кетамиз.

¹ Бағрим.

² Тамлик, қарашлик.

Тушмасин ҳеч кимнинг моли таловга,
Тиклаб қараманглар Исфиҳон элга,
Бағир қилманг, элдан чиқиб кетамиз,
Бизни деганларинг, мининг бедовга.

Ана, энди шу олдидаги ўтирган жами қоракўзлар: —
Ҳа, бизлар сизни подшо қилдик. Нима десангиз, банда
фармонингизмиз, тирик бўлсак, бир тепадамиз, ўлик бўл-
сак бир чуқурдамиз, деди.

Аширбек сардор ноилож жиянларининг гапига бўйин
қўйди. Энди Аширбек сардор, бизни деганинг айрил, деб
элга от чоптирди. Аширбек сардорнинг гапи билан ўн бир
минг уйли Исфиҳондан гурру-гурру, бўп, Аширбек сардор-
нинг қишлоғининг теварагига келиб, анжом-асбобларини
тушириб, Юсуф билан Аҳмадбекка бориб салом қилди.
Шунда Юсуф билан Аҳмад саломини олиб, қорнини тўқ-
лаб, димоғини чоғлаб, ҳаммасини тарбият қилиб сақлаб,
тунни ўтказди. Бир нечаси ёвгарлик бўладиганга ўхшайди,
дейишиб, эрта билан кун чиққанда ўн бир минг от-анжо-
ми шай йигит келиб, Юсуф билан Аҳмадга қарор қилиб,
ўзини навкарликка берди. Ана, Аширбек сардорнинг Ва-
фобек деган ўғли бор эди, Оқбилак деган хотини бор эди.
Юсуфбекнинг Лаълихон деган энаси бор, Қалдирғоч¹ де-
ган синглиси бор эди. Ана, энди Аширбек сардор сардори
лашкар бўлиб, халққа бир сўз айтаяпти:

Оғуyli қилди борингни,
Сабил қилди шаҳарингни,
Қариндошлар, биродарлар,
Элдан қувди барингни.
Еталаб кенглар норингни,
Подшо ҳайдади барингни,
Норга ортинглар зарингни,
Хотин, бола-чақаларингни
Бизни деганларинг юргин,
Оп кетай энди барингни.
Оққан кўздан қонли ёшлар,
Булкулласин юрган даштлар,
Кетамиз Исфиҳон элдан,
Юринг энди, қариндошлар.
Сўз чиқади қизил тилдан
Турна учар ойдин кўлдан,
Ҳеч нарсанг элда қолмасин,

¹ Қўлёзмада ва шевада қалдирғоч.

Юринг-а Исфиҳон элдан,
Юринглар, дарров кетамиз.
Ғулғула соп тилотингга,
Танангдаги ҳайбатингга,
Мен розиман сумбатингга,
Баринг мининглар отингга,
Жамоат, юринг кетамиз.
Насиба тортган жойга,
Қисташиб ҳайдаб етамиз.
Чанг қилинглар далаларни,
Булкуллатинг далаларни,
Тоғдан теринг лолаларни,
Ёппа- ёвлик ияртиринг,
Туяга миндириб олинг,
Хотин-халаж, болаларни,
Ёппа юринглар, кетамиз.
Бўзўғлон подшо билмасин,
Чиқиб можаро қилмасин,
Элингдаги ҳеч нарсангиз
Исфиҳон элда қолмасин,
Ёппа юринг, қариндошлар,
Энди элатдан кетамиз,
Бир шаҳарларга етамиз,
Олдимиздан тараф чиқса,
Тинмайин бизлар уришиб,
Зўрлик билан элин олиб,
Қўлимиздан ҳоким қилиб,
Неча ғовлардан ўтамиз.
Насва тортган жойга бизлар,
Юринг, қариндош, кетамиз.
Душманларга савдо солдик,
Темир эдик чўян бўлдик,
Урушга энди талаб қип,
Талаб қилдик, одам бўлдик,
Юринглар элдан, қариндош,
Исфиҳондан жудо бўлдик.
Томошайланг¹ ҳимматига,
Вафобекдай фарзандига,
Ҳамма қойил қудратига,
Элатимдан айрилдим, деб
Аширбек минди отига.
Минди бўзотнинг белига,
Худони айтиб тилига,

¹ Томоша айланг.

Пўлат найза манг, деб берди,
Аширбек сардор қўлига.
Асли Чингизхон авлоди¹,
Ўзи Жулдирган зурёди,
Тоға дейшиб отга минди,
Юсуф, Аҳмад қўлқаноти.
Талотўп соп элатига,
Томошайланг ҳимматига,
Ҳеч бандадан қўрқмаймиз, деб
Ҳамма минади отига.
Шавкат қилиб карнай тортди,
Подшодан зўр сиёсати,
Ўзи Чингизхон авлоди,
Еппа-жовлик фуқаролар.
Анжомни туяга ортди.
Бола-чақа, кучуклари
Ҳеч қолмайин чиқиб кетди.
Тоғни туман чалдирмади,
Юбормайди Бўзўғлонхон,
Бўзўғлоннинг амалдори,
Бу гапларни билдирмади.

Ана, энди бойна² Бўзўғлонхон подшонинг одамлари Юсуф билан Аҳмадни кунлаб, ўзлари қилувди бу ишни. Ана, ҳеч ким тараф этиб, беклар кетди, деб айтмади. «Хўп бўлди, улар кетса кетсин, юртнинг катталигини ўзимиз қиламиз»,— деди. Бўзўғлонхон подшо бу гапни билганда, буларни юбормас эди. Ана, энди булар буёқда тураверсин, энди гапни Юсуф билан Аҳмадбекдан, Аширбек сардордан эшитмак даркор.

Ана, энди Юсуф билан Аҳмад, Аширбек сардор: «Ҳай аттанг, бир қон тўкмай кетдик», деб пушмоншиб, бекларнинг йўлга тушиб кетиб бораётган сўзи:

Илдам отни топаман,
Соп бўзоти ёмонди,
Беклар элидан кетди,
Бўзўғлоннинг гапиман.
Туяларга юк ортди,
Тупроқларни чангитди,
Оғуйли бўп Аширбек,

¹ Айрим ўзбек уруғларининг келиб чиқишини Чингизхон авлоди билан боғловчи нақллар халқ орасида мавжуд. Бу ерда шунга ишора бор.

² Бояна ҳалигина.

Юсуф, Аҳмад жияни,
Сатта ўткир ғўчоқлар,
Сатта ботир айрилиб,
Ғазо дейшиб йўл тортди.
Осмонда борди юлдуз,
Бир-бирига айтиб сўз,
Исфиҳондан чиқишиб,
Сатта бирдай ботирлар
Йўл юрди тун ҳам кундуз.
Сатта беклар гаплашди,
Душман чиқса уришди,
Юраги қайнаб тошди.
Жондан кечиб ботирлар,
Қўринган шаҳарларда
Тараф билан уришди.
Беклар жонини сотди,
Ажалли ўлиб кетди,
Бежой кўп кун йўл тортди,
Орадан беш ой ўтди.
Урганч, Хива одами
Ёв келди, деб эшитди.
Урганчнинг подшосига
Одамлар бориб айтди.
Эралихон подшоси
Бу гапларни эшитди.

Ана, энди Урганч шаҳридан, Хивадан, Шавракдан, Мари-
ридан, Элсорида — ҳар тарафдан одам келиб, Эралихон
подшога айтди:—Исфиҳон юртидан, Чингизнинг авлодимиш,
Сафо ўғли Чаққондай зот эмиш, Аширбек сардордай лаш-
карбошиси боримиш, Аҳмадман Юсуф деган бир катта
боримиш, беш ойдан бери қанча шаҳарлардан ўтиб ке-
лаётганмиш. Ана энди, Эралихон подшо, ўзингиз биласиз.
Биздан айтмоқ, сиздан эшитмоқ, деди.

Ана, энди Эралихон подшо бу сўзни эшитиб, йиғилган
халққа қараб бир сўз айтаяпти. Ана, Эралихон подшонинг
одамларга қараб айтаётган сўзи:

Амалдорлар, юртга беринг даракди.
Ёв кўп бўлса, бомир йигит керакди (р).
Хазина эшигин очинг, вазирлар,
Тақиб чиқинг, бедов отман яроқди.
Милтиқ билан найза эр йигитга керакди (р),
Чопқиллашиб от жиловин қўйинглар,
Сирни айтмай қовоқларни уйинглар,

Хазина эшигин очинг, донолар,
Элбегини, подшоларни жийинглар.¹
Бу гапларга 'кўнгилларим қабарди,
Отларга ясанглар дарров эгарди,
Ев-яроқни, от-анжомни шайланглар.
Имтиҳон кун хонга қўйинг даракди.
Нима десам, чопқиллашиб қилинглар,
Кеп қолмасин, тараддудда бўлинглар,
Сарпой кийган менинг хизматкорларим,
Шералихон, Ойхондайин подшони,
Дарров бориб мунда айтиб келинглар.
Бирдан келиб қолса, бўлар қиёмат,
Кетмагай-да биздан энди адолат,
Дарров эл оғасини мунда йиғинглар,
Дарров қилинг, халойиқлар, маслаҳат.
Евгарчилик ёмон ишдир—қабоҳат,
Сарбозларни эгам қўйсин саломат,
Ёмон иш элатга пайдо бўлибди,
Кеча-кундуз тинмай қилинглар меҳнат.
Ўлгандай онҳазрат қилгай шафоҳат,
Имониман кетган қандайин давлат,
Эл оғасин, амалдорни йиғинглар,
Моллар сўйиб, дарров қилинг маслаҳат.

Эралихон подшо шунча сўз айтди, қўрқоқларнинг юрак-лари бўлк этди, ботирларнинг кўнгли қайнаб кетди, от-отини миниб олиб, подшоликдан кеча-кундуз тинмай элат-га кетди:

Худога етгай-да банданинг зори,
Бузилмасин банданинг кирдикори,
Эл оғаси Ойхон билан Кунхонга —
Катталарга бориб тегди хабари.
Семиз моллар подшоликда сўйилди.
Хумсаларнинг қовоқлари уйилди,
Бир кеча-бир кундуз вақт ўтганда,
Қўй-қўзилар тузга чопгандай бўлиб,
Урганч элдан катта-кичик йиғилди.

Ана, энди ҳаммаси Эралихон подшога келиб салом берди, салом-алик қилди. Ана шу ҳамма келган одамлар худо-ё бор бўлгин, худо-ё давлатинг зиёд бўлсин, деб дуо қилди. Ана, энди подшоликка маслаҳат ташлади. Ойхон,

¹ Йиғинглар.

Кунхон, Нодирбек султон, Шералихон деган хонлари айтди:— Эй подшоҳим, булар ҳам яхши одамлар экан, эшитдик. Яхшилар билан яхшиларнинг урушмоғи ҳеч тўғри эмас. Аввал узр-маъзур айтиб кўрайлик. Нодирбек султон деган Эралихон подшога қараб, бир сўз айтаяпти. Ана, энди Нодирбекнинг Эралихон подшо, келган халойиққа қараб айтаётган сўзи:

Не иш бўлса пешонадан кўрайлик,
Урганч элга ёппа дарак берайлик,
Подшоликда элчи деган бир гап бор,
Тортиқ қилиб неча иззат, ҳурматман
Чиқиб туриб келган ёвни кўрайлик.
Ундан сўгин элдан кўп лашкар олиб,
Келган ёвман сўгин жанжал қилайлик.
Ҳеч бузилманг Урганч элнинг одами,
Сарпой кийгин, инъом-эҳсон олавер,
Тирқираманг, хўп иттифоқ бўлайлик,
Душман бўлса, сўгин савдо солайлик.
Маслаҳат шул — аввал кўриб келайлик,
Дўстми-душманми бориб билайлик,
Шунга қараб сўнгман ишни қилайлик.
Шунча дедим, мен ҳам сиздай бир одам,
Жамоат, маслаҳат қандай бўлади?

Ана, энди Ойхон подшо халққа қараб, Эралихон подшодан сўраб, турган жами қорақўзларга қараб, бир сўз айтаяпти:

Эралихон, шоҳим, эшитинг додти,
Ҳуркунчилик¹ бўлди Урганчнинг юрти,
Аввал бориб туриб салом бералик,
Бизга беринг тўбичоқ яхши отти.
Маслаҳат сўрадик соп бир нечадан,
Зардолидан² туршак³, бўлар довчадан,
Минг бедов от сайлаб беринг бизларга,
Мингта беринг соп қорақош баччадан.
Неча ғулом беринг, яхши қуллардан,
Хабар олиб туринг сўнгман эллардан.
Ҳар турли овқатлардан тайёрланг,
Тайёрлангиз минг дастурхондан.

¹ Қўрқинчилик, ваҳимагарчилик маъносида.

² Ўрик.

³ Ўрик қоқи, қуритилган ўрик.

Обод қилсак элни — Урганчдай жойни,
Оллоҳим кеткаргай юракдан ўйни,
Тортиқ-таролғи қип бориб кўрайлик,
Тайёр қип берингиз мингта сарпойни.
От чопайлик Урганч элнинг даштига,
Банда кўнар худойимнинг ишига,
Шунча обрў қилиб бориб кўрайлик,
Бориб кўрсак Юсуфбекнинг қошига,
Жамоат, маслаҳат қандай бўлади?
Бу гапларга қизилранглар сўлмаса,
Яхши одам ёмонликни кўрмаса,
Урганч элдан келган, жовлик қариндош,
Тағин-а сизларга малол келмаса,
Гапиринг, маслаҳат қандай бўлади?
Эралихон подшо, беринг жавобни,
Айтувчи аҳмоқдир, тингловчи доно,
Мунда келган Урганч элнинг йигити,
Ёронлар, маслаҳат қандай бўлади?

Ана, энди элдан келган эл оғалари, тўпчибошлар, элбе-гилар, доно вазирлар, сон гарданкаш полвонлар, сон мўйса-фид қутби замонлар:— Маъқул сўзга қорув йўқ,— деди.— Эр назар қилмай ҳеч гап бўлмас эмиш, подшо етар-етмас одамми. Шу Ойхоннинг айтганини берсин, бориб кўрмоқ даркор, деди. Ана шу гапга элдан келган амалдорларнинг ҳаммаси:— Дуруст, деди.

Ана, Эралихон подшо минг бедов от, мингта қорақош маҳрамбачча, ҳар турли овқат, минг сара дастурхон, бўхча-бўхча сарпой хачирларга ортиб, сатта подшо сифатли сулув йигитлардан шон-шавкати билан олиб, Юсуф билан Аҳмадбекнинг олдига Урганчнинг доно одамлари Нодирбекни бошчи қилиб жўнаб кетди. Етти кеча етти кундуз йўл юриб, кун ёйилай-кун ёйилай деганда, Юсуф билан Аҳмадбекнинг лашкари ётган ерга яқинлаб етди. Билқиллаб тўзон осмонни тутди. Юсуф билан Аҳмадбек ҳам Исфаҳондан келгунча ҳар элдан қўшилиб, оғир лашкар бўлиб кетиб эди. Ана, энди қоровуллар бориб, юраги қинидан чиқиб, Юсуфбекка қа-раб, бир сўз айтаяпти. Ана, Аймат билан Боймат қоровул-нинг айтаётган сўзи:

Ассалом алайкум, бекларим,
Икқулоғим¹ чиппа битди,
Ҳаммаёқни дупир тутди,

¹ Икки қулоғим.

Келаётган бу дупирга
 Миямиз айланиб кетди.
 Ҳамма ерни тўзон тутди,
 Дўст-душманми, билмадим,
 Оғир лашкар энди етди.
 Хабар беринг одамларга, ҳайю-ҳайла,
 Чўлни лашкар босиб кетди.
 Тағи бепарво бўлмасин,
 Ҳамма ерни одам тутди.
 Ажалли урушда ўлар,
 Мард йигит йўлбарсдай бўлар,
 Чоппа-чоқ бўлсин одамлар,
 Ҳалзамон душман кеп қолар,
 Рустамдай саваш бўлар,
 Бу чўллар ўликка тўлар,
 Ўликлар чалкашиб қолар.
 Тағи беармон бўлмасин,
 Бир паслда келиб қолар.
 Товда кўкмак бодомларга,
 Қорним тўлди ғамларга,
 Душман кеп айланиб олар,
 Дарак беринг ботирларга,
 Кўрганнинг тўкилар ёши,
 Учар чўлнинг тўқли қуши,
 Бу ишлар фалакнинг иши,
 Дарак беринг ботирлага,
 Бўлар Алининг саваши.
 Бу талотўп ёмон бўлди,
 Товни босган тумон бўлди,
 Дўстми, душманми, билмайман,
 Қай шаҳардан душман келди.
 Қиёмат қойим бўлди,
 Ҳамма ерда тупроқ чангиб,
 Оғир черик етиб келди.
 Юсуф, Аҳмаджон, чоқ бўлинг,
 Уруш энди яқин қолди.
 Асло қочмай беринг туриш,
 Шердай бўп қилинглар хуруш,
 Жондан кечиб беринг жазо,
 Ёронлар нияти ғазо,
 Душман келса қилинг уруш.
 Ажалнинг тўнин бичайлик,
 Душман кўкрагидан санчайлик,
 От, анжомни чоқ қилинглар,
 Уруш кўрган сатта ботир,

Чоқ бўлинглар жондан кечиб.
Душман келса савдо солинг,
Ошно бўлса олиб келинг,
Чоқ бўлиб чиқинг олдига,
Уламан деб хафа бўлманг,
Кеча-кундуз уруш қилинг,
Чоқ бўлинг энди, навкарлар,
Ҳаммангиз тарадди қилинг.

Энди бир гулгула пайдо бўлди, бул энди қўрққанидан ҳовлиқиб айтди. Ана, энди дарров ёв босиб қолгандай бўп, отни ушлаган юган тополмай, юган топган от тополмай одамлар шошиб қолди. Ана, Юсуф билан Аҳмадбек, Аширбек сардор отга миниб, қип-қизил яшнаб, ўзини ўлимга тайёр қилиб, Вафобек туғни ушлаб, чоппа-чоқ бўлди. Булар чоғланаверсин, гапни буёқдан эшитмак даркор. Нодирбек султон ўнта йигит билан отлари оппоқ кўпикка ботиб, қиличини бўйнига солиб, қўлини кўкрагига олиб, сипоҳилик одобини қилиб, Юсуф билан Аҳмадбекка қараб, салом бериб, ўн қадам-ўн қадам одоб билан орқага қайтди. Беклар ҳам салом берди, булар ҳам салом берди.

Ана, энди сўзни Нодирбекдан эшитмоқ даркор. Нодирбек султон Юсуфбекка, Аҳмадбекка, Аширбек сардорга қараб, бир сўз айтаяпти:

Ассалом алайкум, улуғ подшойим,
Тортиқ қилиб бизлар келдик кўргани,
Сиз билан ҳамиша бирга юргани,
Балки элимизга олиб боргани.
Кўрдим, йўқ экан юракда ғуборинг,
Хумсага тушмасин худо-ё оринг,
Олдингда бор экан арслондай шеринг,
Томошага келдик бизлар ҳаммамиз.
Урганчининг шахрига етди хабари,
Эралихон ёв келди деб эшитди,
Эралихон ёв келди деб эшитди,
Минг бедовман қорақошли маҳрамни
Тортиқ қилиб сизга мани жўнатди.
Юзинг кўрай фарзандим деб подшойим,
Яхши кўриб шунча тортиқлар тортди.
Бориб туриб, салом бериб кенглар деб,
Амри подшо вожиб бизни жўнатди.
Оту овозангиз, шону шавкатинг,
Ҳамма одам бу гапларни эшитди.

Яхши сарпой, мингта сари дастурхон,
Бориб кўринглар деб подшомиз айтди.
Биз ўқидик ташдид билан забарни,
Худо-ё кетгаргин юракдан черни,
Дуогўймиз, тортиқ олиб келганмиз,
Эралихон подшо бизни юборди.
Хачирларга сарпой, дастурхон ортди,
Подшоларга деҳқоннинг кўп роҳати.
Юсуф билан Аҳмад йўлбарс келди деб,
Яхши маҳрам, неча ғулом тортиқ қип,
Эралихон сизга бизни жўнатди.

Ана, энди бу гапни Нодирбек султондан эшитиб, Юсуфбек отдан тушди. Аҳмадбек ҳам отдан тушди, Аширбек сардор ҳам отдан тушди. Шунда Нодирбек султоннинг келган ўн одами буларнинг Рустамга ўхшаган ғайратини кўриб, жони чиқай деб кетди, буркиллаб жон бурнига етди, қулоғи тос тепадан ўтди, кўзлари ола-була бўлиб қўрқиб кетди. Ана, энди Юсуфбек ҳам буларнинг қўрққанини билиб, буларнинг ошнолигини билиб, кулмаса ҳам кулгандай бўлиб, бир сўз айтаяпти. Ана, энди Юсуфбекнинг Нодирбек султонга қараб яхши сўз айтаётгани:

Худойим олмасин тандаги жонни,
Шайтон келиб урламасин¹ имонни,
Вафобек, чироғим, тушгин отингдан
Ёш-ёшгина ўзингдай бола олиб,
Неча одоб билан саломлар бериб,
Бориб олиб келгин келган меҳмонни.
Меҳмонларга анжом-асбоб қилинглар,
Яхши гилам, олачадан солинглар,
Салом бериб чиқиб барин олдига,
Иззат-ҳурмат билан олиб келинглар.
Кўп бўп борсанг, қўрқиб қолар меҳмонлар,
Дўсту душманларни олиб келинглар,
Яхши сийлаб хўп анзират қилинглар.
Худо берган меҳмон атоғи худо,
Меҳмон деган момонгиздан улуғдир,
Яхши иззат қилиб, сийлаб турунглар.
Вафобекжон, дарров ўзинг чоқ бўлгин,
Холис ошно экан, олиб келинглар,
Душман бўлса, пўлат найза суқинглар,
Оша одамга қоматингни буқинглар.

¹ Ўғирламасин.

Вафобекжон, сатта беклардан олиб,
Салом бериб, ўйнаб-кулиб чиқинглар.
Бевош-ҳавош бирор нарса демасин,
Айтадиган гапин айтиб қўймасин,
Хўп сийланглар бунда келган меҳмонни,
Меҳмонларнинг бағри қуйиб қолмасин.
Кўп одам-да, ҳам яхши, ҳам ёмон бор,
Бирор одам меҳмон ёмон демасин.
Хўп иззат қип олиб келгин меҳмонни,
Бир-бир салом бериб келсин жойига,
Хизматкордан бўлак одам келмасин,
Вафобекжон, эшит айтган сўзларни,
Қўлга бориб отсанг қўнғир ғозларни,
Хўп сийланглар, яхши хизмат қилинглар,
Подшосига мақтаб кетсин бизларни.
Ҳамманг бориб салом-алик қилинглар,
Нима деса, айтганида бўлинглар,
Қаттасининг жиловидан етаклаб,
Ҳар ким сийласа ўзини сийлар,
Бориб меҳмонларни олиб келинглар.
Юсуфбек бекларга бу сўзни айтди,
Қуллуқ деб ҳаммаси минибди отди,
Ташлаб кетди найза билан пўлатди,
Сатта сулув, ойга ўхшаган болалар,
Меҳмонлар олдига чиқишиб кетди,
Меҳмоннинг олдига ҳаммаси етди.
Меҳмонларнинг бориб вақтин хушлади,
Борган болалар лабини тишлади,
Салом бериб келган бул меҳмонларни
Ҳаммасини от-отидан ташлади.
Кулишиб, кўришиб меҳмонлар билан
Меҳмоннинг вақтини бежой хушлади.
Юринглар деб меҳмонларни ияртиб,
Юсуф билан Аширбекнинг олдига,
Меҳмонларни иззат қилиб оп қайтди.
Хушвақтчилик одамга ғаниматди,
Ўтиришга сайи билинг навбатди,
Бежой меҳмонларни иззатлар қилиб,
Юсуфбек билан Аҳмаджоннинг олдида
Бориб туриб беклар шу деб кўрсатди.

Ана, энди борган меҳмонлар ҳам Аширбек сардорни,
Юсуф билан Аҳмаджоннинг Рустамга ўхшаган қадди-
қоматини кўриб, бир нечаси салом бериб, бир нечаси кўрқ-
қанидан салом беролмай қолди. Кўпа, гилам, олача солган

экан, меҳмонларга тараддуд кўрган экан. Энди буларнинг дўсти бегаразлигини билиб, Юсуфбек, барча фуқаролар, бу сарбоз, навкарлар ҳаммаси салом бериб, меҳмонларга жой кўрсатди. Нодирбек султон минг бедов отни, анжом-асбобни, минг сори дастурхон, мингта қорақошли маҳрам-бачча, сарпой-тўнларни Юсуфбек билан Аҳмадбекка тортди. Булар бунча иззатни ҳали кўргани йўқ эди, буни кўриб юраги қувониб кетди. Нодирбек султон умринг узун бўлсин, давлатинг узун бўлсин, деб қўл чўзиб, дуо қилди. Дуо қилгандан кейин Юсуфбек Аширбекнинг ёнбошидан жой кўрсатди. Ана, энди Юсуфбек халққа қараб, димоғи чоғ бўлиб бир сўз айтапти:

Исфиҳондан беклар мунда келибди,
Овозамиз элга манзур бўлибди,
Маслаҳат бер, мунда турган халойиқ,
Урганчининг подшойи Эралихондан
Минг бедов от, мингта маҳрам келибди.
Кеткаринг, қариндош, кўкайдан ўйни
Уруш куни тортинглар сари — ёйни,
Юборибди бизга қулҳад сарпойни,
Улуғ подшомиздан инъом келибди,
Овозамиз юртга маълум бўлибди,
Бекларим, маслаҳат қандай бўлади?
Катта подшо берармиш бедов от,
Худоё, бўлгай-да кўнгилларинг шод,
Дастурхонлар, яхши маҳрам келибди,
Эслиларинг, эл оғаси, келинлар,
Юсуфман Аҳмадга беринг маслаҳат,
Қариндош, маслаҳат қандай бўлади?
Эшитинг, Аширбек тоға, сўзимни,
Исфиҳонга ярқиллатдим кўзимни,
Катта подишодан тортиқ келибди,
Шунга даркор менда ҳеч нарса йўқди (р).
Не дағдаға, нима нарса лозимди (р),
Тоғажон, маслаҳат нима бўлади,
Шунча асбоб-анжом бизга келибди.
Ё бу гаплар панду фириб бўлдим,
Урганч шаҳри хўп маслаҳат қилдим.
Ўзи катта подшо бўлса, тоғажон,
Эралихон бизни мазах қилдим,
Баттолликман бу меҳмонлар келдим,
Халойиқ, маслаҳат қандай бўлади?
Ҳар мўминга оллойим бергай давлат,
Ботирга ярашар найзаман пўлат,

Улуғ подшо бизга тортиқ қилибди,
Эл оғаси, доноларни йиғинглар,
Эсинг боринг менга бергин маслаҳат,
Аширбек, маслаҳат қандай бўлади?
Овлоқда ҳаммангиз бир гап қилинглар,
Бу тортиқни тараддисин қилинглар,
Кам эс бўлманг, баринг эсли бўлинглар,
Минг бедов от, яхши тортиқ келибди,
Бу тортиқни иложини қилинглар,
Халойиқ, маслаҳат қандай бўлади?

Ана, энди Аширбек билан Юсуфбекнинг шу анжомларни олиб, бағрига босгиси келди. Аҳмадбекнинг ўзи жуда ўр эди, ўрдан ўтиб кетган зўр эди, ўзига яраша эси бор эди. Ана, энди Аҳмадбек Юсуфбек оғасига қараб бир сўз айтаяпти:

Исфиҳондан мунда келдинг бегумон,
Отингдан айланай Ҳаннону Маннон,
Пичагина эсинг оздир Юсуфбек,
Аҳмаджондан маслаҳат шул, акажон.
Бедов миниб, товдан пастга чопинглар,
Уруш куни ботир ўтдай қопинар,
Пичагина эсинг оздир, акажон,
Эсон қулга аркон-давлат топилар.
Аҳмаджондан маслаҳат шул, Юсуфбек,
Шунча нарса қўшиб юбор подшога,
Ундан кейин обрўгинанг топилар.
Кам эслари нима деса демайми,
Топганини шукур қилиб емайми,
Анжом-асбоб бизда қолса, акажон,
Эл бор ерда эси кўпроқ одам бор,
Шу одамлар тентак экан демайми?!
Тулпорнинг тойи бўлмас, хасиснинг боғи бўлмас,
Шунча нарса қўшиб юбор, акажон,
Дўсту душман хасис экан демайми?
Уруш куни душман билан савашгин,
Ўзим айтдим, эси кўпман гаплашгин,
Ҳаргиз мол-давлатни яхши кўрмагин,
Сени иззат қилиб тортиқ қилибди,
Эсинг бўлса маслаҳат шул, акажон.

Ана, энди ҳамма одам: «маъқул сўзга қорув йўқ, берган худога ёқибди» деган бир гап бор, шу Аҳмадбекнинг гапи дуруст», деди. Одамлар дуруст деган эди, Аширбек билан

Юсуфбек ҳам дуруст деди. Ана минг от, мингта маҳрам-
бачча, минг ҳар ранг дастурхон, яхши туллардан, сарпой-
лардан — Эралихон подшонинг берган тортиғидан кўпроқ
қўшиб, ўзлари бормади. Нодирбек султон бериб, хушвақт
қилиб, бир тош йўлгача ияртиб, хуш келдинг, деб беклар
қайтди. Ҳаммаси кеп жой-жойида бўлди. Энди булар бу-
ёқда тураверсин, ана энди Нодирбек султон димоғи чоғ
бўлиб, Юсуф билан Аҳмаднинг тортиқларини олиб, қўрқ-
қанидан тўққиз кунда келувди, хушвақт бўлиб бораётганда
олти кунда борди. Бориб, ҳаммаси Эралихон подшога
салом бериб, тўғри бўлди. Ана энди Эралихон подшога
қўл ёзиб, ҳаққиға дуо қилиб, Нодирбек султон бир сўз
айтаяпти:

Урушга кирганда Рустамча бордир,
Бири Ҳайдар, бири Бастамча бордир,
Сахийлик боғида Ҳотамча бор,
Айтаверсам, соб бўлмайдн сўзлари
Бири шердир, бири йўлбарсча бордир,
Баракалла, шуни туққан энага,
Кимни мақтасанг, шунчалар бордир,
Бири шердир, бири йўлбарсча бордир.
Кўп экан баданда жуда ғайрати,
Мингани остида чин бедов оти,
Афсар девча Аширбекнинг ғайрати,
Ҳазрат Искандардан зиёд ғайрати,
Урушга кирганда Рустамча бордир.
Кўриб туриб нақд ўзим ўлай дедим,
Сизлардан ҳам зиёд унинг йигити,
Наъра шерн — бари арслонча бордир.
Ўлмай туриб кафан тўнин бичади,
Кўрган одам ўлдик дейишиб қочади,
Душманларни уруш куни санчади,
Бири Ҳайдар, бири Каррорча бордир.
Айтаверсам, адо бўлмас сўзлари,
Девдан зиёд қирқ йигитнинг ўзлари,
Болдан ширин ҳангамада сўзлари,
Бежой ўткир экан икки кўзлари,
Ҳотамтойдан хайрлидир ўзлари,
Бири Рустам, бири Барзуча бордир.
Хайр эшигини ҳамиша очибди,
Ҳангамада оғзидан дур сочибди,
Қараганда ундан душман қочибди,
Ҳангама бобида булбулча бордир.
Бизлар бордик, яхши салом айлади,

Қўрқмасин деб кулиб-кулиб сўйлади,
Ҳамма беклар салом бериб кўришиб,
Отларимиз иззат минан бойлади.
Олачалар, холли гилам ташлади,
Ҳотамтойдай сахий экан ҳаммаси
Худо-ё, ўлмасин ёруғ дунёда
Бежайин кўп вақтимизни хушлади,
Бири булбул, бири қумрича бордир.
Уни кўрган тортмайди оҳу воини,
Сарбозлари тортади нуқра найни,
Яхши сўйлаб, зиёфатларни қилиб,
Ҳаммамизга ёпди тўнман сарпойни.
Ҳотамтойдан зиёд экан хайири,
Қилиғи жаннатда ҳурларча бордир.
Ёвнинг куни найза қўлига олса,
Аҳмад билан Юсуфжон шерча бордир.
Айтаверсам, адо бўлмас қилиғи,
Кимни мақтасангиз, ўшанча бордир.

Ана, энди Эралихон подшо бу сўзни Нодирбек султондан эшитиб, юраги қувониб кетди. Шулар билан бир Ҳангама қилсаммикан, деб соғиниб кетди, Юсуф билан Аҳмаднинг ишқи тортди. Ана энди бойнағи Юсуф билан Аҳмадбек берган бу отларни, ҳалиги сап ойга ўхшаган маҳрамбаччаларни Эралихон подшога тортди. Эралихон подшо Юсуф билан Аҳмадбекни фарзанд қилмоққа кўнгли кетди. Ана, кўнгли жўш уриб, подшойи мажози бир сўз айтди:

Халойиқлар, бир сўзим бор айтайин,
Аҳмадман Юсуфни каши тортади,
Гапирганда, ақлларим кетади,
Ундай яхши одам бўлса меҳмонлар,
Истаб келиб жой тузатсанг қайтади?!
Иморат қилинглар, устун пўлатдан,
Машалари бўлсин ёқут, зумратдан,
Вассалари бўлсин пўлат-нуқрадан,
Яхши ҳовли, яхши уйлар қилинглар,
Уста-ғолибларга хабар қўйинглар.
Хитойи косага шарбат қуйинглар,
От чоптириб элдан уста жийинглар,
Элдан ҳашар қилиб, ғиштлар қуйинглар,
Яхши ҳовли, яхши уйлар қилинглар.
Кўкракларнинг банди бўғни бўшасин,
Аҳмад, Юсуф болам узоқ яшасин,
Наққошли уйлардан қилинг, ёронлар,

Аҳмад билан Юсуфжонимнинг уйи
Монанди жаннатларга ўхшасин,
Тиллолар югуртиб уйлар қилинглар.
Эшитинглар, амалдорлар, зоримни,
Сайилдай қинг Урганчдай шаҳаримни,
Яхши уйлар, яхши ҳовлилар қилиб,
Харажат қилинглар ҳарна боримни,
Олиб кенглар Аҳмад, Юсуф улимни.
Обод қинглар Урганчдайин элимни,
Мен бандаман, худой билар ҳолимни,
Тоққа, чўлга юборинглар хизматкор,
Сўя беринг менинг семиз молимни.
Нима десам, қайтарманглар сўзимни,
Берсам дедим Гуласалдай қизимни,
Еппа беклар, бориб олиб кенглар,
Олиб кенглар Юсуф, Аҳмад кўзимни.
Тўрт қиламан ётган ёққа кўзимни,
Эралихон подшо дейди ўзимни,
Боринглар, оп келинг икки йўлбарсни
Юсуфбекка бердим Асал қизимни.

Ана, энди устани ғолибдан юзта олиб келди, эл талотўп бўлди Ана, усталарнинг бобоси келгандан кейин уста битганни ясовуллар қувиб келаверди, гишт қуядиганни ҳам уста, деб қувиб келаверди. Подшоликка нима кам — кўп одамга ҳазиллашиб бўладими, ана-мана дегунча жаннатга ўхшаган уйлар, иморатлар қилиб қўяверади.

Ана, энди эл кўнгиллашиб гаплашаверади: «Олтин кўрса, фаришта йўлдан чиқади», — дегани рост экан. Бу ота-бободан қолган гап тўғри келди. Ана шундай катта подшо ана бу маҳрамбачаларни, отларни кўриб, элчи йўқ, ёвчи йўқ, мен қизимни бердим, деб қўйди. Шу ишни билдимикан, билмасликдан айтдимикан, деди. Шунда энди гапни Ойхон билан Кунхондан эшитмоқ керак. Ана, энди Кунхоннинг элга қараб айтаётган сўзи:

Бир нечанинг юрагида ўй бўлди,
Сабаб билан яхши ҳовли-жой бўлди,
Сўзларинг уятдир, нобоп гапирдинг,
Худойим хоҳлади, энди тўй бўлди.
Подшо халқни беўй гапни айтмайди,
Подшо бўлган худойнинг соясидан,
Подшо халқин айтган гапи қайтмайди,

Оллоҳим қарашиб яхши тўй бўлди.
Яхши хизмат, андишалар қилинглар,
Қаттанинг гапига қулоқ солинглар,
Қўнгили жўш уриб подшо сўзлади,
Ёмонликни йиғиштириб қўйди-да,
Фарзандликка қабул қилди меҳмонни
Яхши гапни, яхши ўйни кўзлади,
Илоҳим қарашиб, яхши тўй бўлди,
Бир нечанинг юрагида чери бор,
Анжومي кўп подшоларнинг зўри бор,
Нима деса ўз кўнглида ихтиёр,
Қўнгиллашиб сўзлашасан, юртдошлар,
Унда, қара, одам сўяр дори бор,
Қаранг, энди жуда катта тўй бўлди.
Ҳаммаларинг қоматингни букинглар,
Хизмат қилиб кучларингни тўкинглар,
Подшога хизматларинг кўп ёқсин,
Юсуфбекман Аҳмаджоннинг олдига,
Ёппа-жовлик салом бериб чиқинглар,
Кўтаринглар, қўлларингда аламни¹,
Мулла олсин давот билан қаламни,
Подшога ҳамманг яқин, халойиқ,
Ёппа-жовлик чиқиб беринг саломни.
Етолганинг қўлларини ушланглар,
Яхшилик қип, ёмонликни ташланглар,
Подшоликда иззат-обрў бўлмайми,
Ҳамманг чиқиб меҳмонларнинг олдига
Яралихон шоҳнинг вақтин хушланглар.
Хизмат қилиб едир энди овқатни,
Ҳамманг бориб от-отини ушланглар.
Аё беклар, баринг жонни сотинглар,
Подшомизнинг димоғин чоғ этинглар,
Қуллуқ тақсир, дейишиб боринг таъзим қиб,
Ёппа-жовлик меҳмонларга кетинглар.
Вақтин хушлаб, отин ушлаб ҳаммангиз
Меҳмонларни олиб Урганч етинглар.
Қалласи бор мусулмонинг тилида,
Булбуллар ётади боғнинг гулида,
Минг мартаба шукур айтинг, ёронлар,
Тўй бўлар бўп қолди Урганч элида.
Кунхон элатига кўп гаплар айтди,
Подшонинг димоғи чоғ бўлиб кетди.
Рози бўлди бу Кунхондан подшоси,

¹ Байроқ.

Ёппа-жовлик амалдорлар йиғилиб,
Юсуф билан Аҳмаднинг олдига кетди.

Ана, энди ҳар иморатлар-уйлар, айвонлар битди. Ус-талар айвонларни тиллакори, кумушкори, энг ёмони ганжкори қилибди. Ойнинг ёруғида, кун чиққан паллада кундай, осмонда ойга ўхшаганлигини — чарақлаганини одамлар билмай қолди. Иморатнинг яхши бўлгани шунча — ёп-ёруғ бўлиб ётди. Ана энди сап амалдорлар бир неча тортув билан, иззат-ҳурмат билан Юсуфбек билан Аҳмадбекларнинг олдига чиқиб кетди.

Ана, энди олти кунда, тонг отиб ёруғ бўлганда, саҳар вақти бўлганда, чанг даста-даста бўлиб осмонга чиқиб кетди. Юсуф билан Аҳмадбек энди билди: Урганчнинг шаҳридан одам етди. Ана Эралихоннинг одамлари шундай бориб, ҳаммаси от-отидан тушиб салом берди. Сўнгиминан Юсуфбек билан Аҳмадбекка салом қилди. Ундан кейин ёппа-жовлик турган, жондан кечган навкарларга, элбегиларга, эл оғасига, ясовулларга, ўтирган қора кўзларга салом бериб, одоб билан қўл қовуштириб турди. Нодирбек султон қўл ёзиб дуо қилди. Ана энди ҳаммасига ўрин кўрсатди. Бари қорнини тўқлади, димоғини чоқлади. Ана, энди Нодирбек султон Аширбекка, Юсуф билан Аҳмадгонга қараб, бир сўз айтаяпти:

Худо қилди ҳаммамизни беармон,
Ҳеч иш бўлмас бир оллодан бефармон,
Эралихон ҳаммамизни юборди,
Энди Урганч элга юринг, Юсуфжон.
Қулоқ солинг элчиларнинг тилига
Дуо қилинг халойиқнинг ҳолига,
Эралихон бизни сизга юборди,
Беклар, ёппа юринг Урганч элига.
Душманларнинг юрагини мойирди,
Ҳар ким дўсти учун қилар хайрди,
Амри подшо вожиб, сизга айтайлик,
Улуғ подшо Урганчга оп кенглар деб,
Ҳаммамизни, тақсир, сизга юборди.
Урушда бедовлар ўйнар ҳар алвон,
Ботирнинг эғнида карк тери қалқон,
Қўлида ярақлар кескир исфиҳон.
Эралихон ҳаммамизни буюрди,
Урганч элга юринг, Аҳмад, Юсуфжон.
Хизмат қилиб қолди элда бир неча,
Ҳеч тоқат йўқ юзингизни кўргунча,

Эралихон тез олиб кенглар деди,
Бизлар билан ёппа юринг бойвачча.

Ана, бу гапларни эшитиб, аввал Аширбек, сўнг Юсуф билан Аҳмадбек хайр бўлмаса, деди. Хизматкорларга анжом-асбобни ортинглар, деди. Шунда қуллуқ, деб жойидан туриб, туяларга, норларга якказан дум-дум қўнғироқларни тақиб, ҳамма юк-жабдуғни хизматкорлар ортаверди. Бола-чақаларни, хотин-халажларнинг ҳаммасини шошмай, суринтирмай, хизматкорларни ҳеч тиндирмай, от-отига миндириб, очилган гулдай кулиб, кажава саватга кўрпа-тўшагини солиб, ҳангамасини қилиб, кундуз кунлари йўл тортиб, созчилари созини чалиб, бутун димоқ чоғликни қилиб, олти кунда Урганч шаҳрига етди. Ана, нопар суюнчи деб Эралихон подшога етди. Урганч шаҳрига ярим тош қолгандан кейин Юсуфбекнинг одамлари қўш ташлади. Бетларидаги тупроқларни артишиб, мешдан идишларга сув солиб, қўл-бетини ювишиб, овқат тарадди қилди. Ана, булар бу ерда ётаверсин, гапни бўёқдан эшитмоқ керак.

«Худо берай деган қулига, ташлаб қўяр йўлига», «Яхши одамнинг рискини минг одам еб ётармиш». Бир одам ўлгудай бўлиб қўш қўшиб ётиб эди, бу яхши гапни Эралихон подшонинг одамларидан эшитиб, шу пана ерлар билан ҳовли демай, дувол демай, томнинг боши демай ошиб, Эралихон подшонинг олдига қараб, бир сўз айтаяпти:

Мард йигит урушда бедовни олди,
Душманнинг бошига савдони солди,
Подшойим, ўзима беринг суюнчи,
Юсуф билан Аҳмадбек келиб қолди.
Пўлат добил Ҳовдак кўлга тўйгунча,
Кўзни сузиб, қовоқларни уйгунча,
Давлатбоши беклар келди Урганчга,
Яхши ният билан келдим, подшойим,
Подшойим, ўзима беринг суюнчи,
Урганч эл шаҳар бўп кетар обод,
Хизматкорлар чарчаб тортди надомат,
Эралихон, менга беринг суюнчи,
Исфиҳондан беклар келди саломат.
Шунқор учди Бўзўғлоннинг қўлидан,
Булбулдайн сўз чиқармиш тилидан,
Подшойим, ўзима беринг суюнчи,

Сизга давлат келди амир элидан.
Элга эл қўшилса, подшойим, давлат,
Эл кўчиб кетса бўлармиш меҳнат.
Шербаччалар келди Исфиҳон юртдан,
Суюнчи ўзима беринг, подшойим,
Кўп эл кеб қўшилди, шул катта давлат.
Мендай қилинг ҳар мақомда санталат¹.
Душманимиз савдо кўрсин бенаҳат,²
Чегангизга шунқор қўнди, подшойим,
Келганлиги сизнинг Урганч давлат.
Келиб қолди Аширбекдай валламат,
Олдида бор эмиш йўлбарсдай жаллод,
Душманларга қилар эмиш қиёмат,
Подшойим, ўзима беринг суюнчи.

Эралихон подшо Толлибойнинг оёғидан-бошигача қаради. Шу давлатнинг, амалнинг уддасидан чиқмайдиган. Кел, бунинг ўзига яраша амал берай, бир жиззам келди. Дингиллавиш, қора-кўрса, ҳуркиб ўтмайдиган, аччиғи келса, бари одамни тишлайдиган, пўстиннинг жунини кўрса, ҳуркиб камар бўп олиб қочадиган шундай бир чўбир берди, бир катта жунли телпак берди, биттагина шопча³ берди, қашқалдоқнинг терисидан бўлган добил берди, қирқ танга пул берди.— Сени шабгар⁴ қилдим. Юсуф билан Аҳмадбекка тонг отгунча шу шабгарлик қиласан,— деди. Бу шу илай-чилай қирқ тангани олиб, етти-саккизи қўлидан тушиб қолиб, пўстин, телпакни кийиб, шопни бойлаб, чўбирнинг белига миниб, одамларга чакки-чукки сўйлаб: «Мен жўртта гадой эдим-да, мен нима ишларни удда қилмайдиган одам»,— деб ҳалитдангинаёқ добилни данғиллатиб, соқ-ху, берк-ху, деб чўбирни уриб кетаверди. Чўбири қурғур олиб қочиб бораётибди суриб. Ана йўлда одамлар бунга ҳайрон бўлиб, шу давона қўювда на салом бор, на алик бор. Юсуф билан Аҳмаднинг олдига етди. Икки танаси кавшаб-кавшаб ётди. Номозгар бўлгандан кейин танагиналар омочни судраб уйга кетди. Юсуф билан Аҳмадбек энди бунинг хаёли кирали-чиқали эканини билди. Ана энди ҳаммаси кула-кула бу киши подшодан катта одам экан, деб катта, узун, жилвираган тўнни эғнига солди. Ҳалиги Толлибой бурун, сўнг бизга ҳам ярашадими, деб шундай катта одамлардан сўрапти, зав-

¹ Салтанат.

² Бениҳоят, кўп.

³ Қилич.

⁴ Тун қўриқчиси.

қи келиб, ҳаммаси кулиб ўртага олаяпти. Толлибой «ҳа-
зиллашма, мен шабгарман»,— деб шовқин солаяпти. Ана,
энди бир хил одамлар тентак экан, деб мазах қилаётиб-
ди. Аширбек сардор ундай деманглар, деб айтаяпти. Кўп
одамнинг ичида шундай бир одам юрса, ҳангама қизиб
туради. Бунни атайи катта подшо юборибди, энди эрка
бўлсин, ҳангамани шуйтиб қиздириб туради, лақаби сер-
ка бўлсин, деди. Ана, энди бир неча эрка деса, бир неча
серка дейди, бир неча қассоб-қассоб дейди. Бу ҳали бил-
маяпти, сўнг билан маънисига тушунгандан кейин бун-
дан кўрасиз тебалашни. Шундай қилиб, серка юраварсин,
энди сўзни Эралихон подшодан эшитмоқ керак.

Ана, энди суюнчихўрлар, Нодирбек султон, Эралихон
подшога бориб, салом берди:— Ана беклар, алҳамдулил-
лоҳ, келди. Лекин ўзлари кўп қўшин экан, шаҳарга сиф-
масдан бўлган экан, далада қолди,— деди. Эралихон
подшо шодиёна қўйди. Карнай, сурнай, ноғора, полопон,
сибизиқ — ҳаммасини овозга келтирди, тўй нағмасига
чалди. Энди эл билди, тўй бўлди. Сап эсли одамлардан
Юсуф билан Аҳмадбекнинг олдига подшо одам буюрди.
Одамларга бориб энди олиб келинглар, деб айтди. Энди
неча дағдага билан, санталат билан Юсуф билан Аҳмад-
бекнинг олдига етди.

Ана, булар билан салом-алик қилиб, Юсуф билан Аҳ-
мадбекка ўрин кўрсатди. Булар энди ўтираверди. Шу
қўшиндан сап катта, эсли одамларни йиғиб, маслаҳат қи-
либ, Юсуфбек ана турган қариндошларга қараб, бур сўз
айтаяпти. Ана, Юсуфбекнинг маслаҳатга келган, яхши-
ёмонни билган, кенгаш чиқар одамларга қараб айтаётган
сўзи:

Катта подшо бўлди бизларман сирдош,
Ўзига муносиб кўрибди йўлдош,
Сап эслилар, эл оғаси, бекларим,
Маслаҳат бер энди бизга, қариндош.
Беклик ҳам навбатдир, бойлик ҳам навбат,
Бўза ҳам навбатдир, аза ҳам навбат,
Маслаҳат бер, жондан кечган бекларим,
Меҳмон қип улуғ шоҳ сизларни айтди.
Ҳеч ким йўлиқмасин душман қаҳрига,
От чидамас ўткир қамчи заҳрига,
Мунда турган оға-ини, қариндош,
Подшо келсин депти Урганч шаҳрига.
Ботир ханжар бойлар кучли белига,
От қўяр душманнинг соғу сўлига,

Яхши иззатларман элчи келипти,
Чиқарибди подшо Урганч элига,
Борасизми, бормайсизми, оғайин?!
Ҳаммаларинг отни сайлаб елинглар,
Уруш куни пўлат найза олинглар,
Маслаҳат кўп одамлардан чиқади,
Подшо келсин депти Урганч элига,
Оғайнилар, хўп маслаҳат қилинглар.
Бормоқликка лозим бўлса бир нарса,
Катта подшо меҳмон қилиб чақирди,
Шунга яраша лозимини қилинглар,
Ҳамманг бирдай сатта эсли донолар,
Юсуфбекка бир маслаҳат беринглар.
Катта-каттанг Урганч элга юринглар,
Подшо деган мартабали, оғайин,
Муносибин қилиб бориб кўринглар.
Бу маслаҳат бежой катта маслаҳат,
Бу сўзима бир маслаҳат беринглар,
Жамоатдан кенгаш чиқар, навкарлар,
Лойиғини қилиб шоҳни кўринглар,
Уйланглар, жамоат, катта маслаҳат.

Ана, энди халқ бу гапни эшитиб, ақли шошди, жиққа терга тушди. Э, айтса-айтмаса бу иш катта иш экан, де-ди. Шивирлашибгина гаплашди. Кўзини жапаланг-жапаланг этишиб, олачанинг, гиламнинг жунини чирт-чирт этиб, бошмалдоғи билан юлишди. Аширбек сардор буни билиб, эсли ҳимматли, юракли эди, маслаҳат ҳар кимдан чиқаверадими, ҳимматли эрдан чиқади, арвоҳ турпоққина бўлиб гўрдан чиқади, деб маслаҳат бериб, бир сўз айта-япти:

Халойиқлар, ҳаммангиз ҳам зўр одам,
Уруш куни тирашмоққа ўр одам,
Бундай чағин қилиб гиламни тортманг,
Эралихон сиздай-биздай бир одам,
Уялманг, юринглар бориб кўрамиз.
Уруш куни душман йўлин тўсасан,
Гўштарини чопқиллашиб кесасан,
Эралихон подшо бўлса бўлипти,
Юсуфбек қараса, баринг писасан,
Юринглар, подшони бориб кўрамиз.
Бориб туриб салом-алик айтамиз,
Бирор оқшом ватанида ётамиз.
Бир калласи, иккўзи¹ бор сиздайин,

¹ Икки кўзи.

Уялманглар, Эралихон биздайин,
Мўралайсан, ҳамманг сулув қиздайин,
Уялманг, подшони кўриб келамиз.
Туришни, юришни, санталатини билиб,
Бир хил яхши гапни кўкайига солиб,
Қўрқмай, писмай юравернг, ботирлар,
Подшо билан ҳангама қип келамиз.

Ана, энди маслаҳатни пишириб, учрашадиган одамларни айириб, бу ёғни қоровул, чиндовул қўйишиб, ишларга эҳтиёт болиб туринглар, деди. Ундан кейин уч юз одам билан салтанати, дағдағаси ерни титратиб жўнаб кетди. Чопарлар Эралихон подшога етди. Эралихон подшо фармон қилди: «Бекларнинг оёғининг остига олача, гилам тўшаб, чанг ўрнатмай шаҳарга олиб киринглар»,— деди. Одам битган Юсуфбек билан Аҳмадбекнинг олдига чиқишиб кетди. Гилам, олача кета-кетгунча тўшаб, Юсуф билан Аҳмаджоннинг олдига ер ёрилиб одам чиқди. Қарнай, сурнай, полопон шодиёна қўйилган, ерлар қўрғошиндай болқиб кетган, хотин, бола-чақалар том-томнинг бошида Юсуф билан Аҳмад подшони кўрамиз, деб тикилишиб, ориқлари ўрталикда жуда туртки еб сиқилишиб, бўйи калталари бўйи узунларга пича паст бўл-паст бўл, дейишиб, мен ҳам кўрмай қоламанми, деб жанжаллашиб, тентак хотинлар олдинни оламан деб нағма-фарёд қилишиб, биров-бирови билан юлишиб, каптардай бўйлаб қараб турибди. Бўлди қизиқ, бўлди томоша. Хазиналар очилиб, Юсуф билан Аҳмаднинг бошидан танга, тилла сочилиб, Эралихон подшонинг одамлари бойнағи ният билан солган ҳовли, тиллакори уйларга киргизди. Эралихон подшо жойидан турди, доно вазирлари, ясовулбошлари, гарданкаш полвонларига подшо ўтирган жойга ҳаммасини ўтинглар, деб ёнбошдан жой кўрсатди. Аширбек сардор, Юсуфбек билан Аҳмадбекдан бошқаси Эралихон подшонинг ёнбошига ўтди. Юсуфбек билан Аҳмадбек пойгакда қолиб, тиз букиб ўтирди. Ўтириб, омин оллоҳу акбар қилди. Эралихон подшонинг вазири кулди. «Эрон подшоси келгандай иззат қилди, шунча иззатни ўзига тенг кўриб ўтмади, ақли пича пастроқ экан»,— деди. Аширбек бу гапни эшитиб, энкайиб кетди, ҳар жунлари чопонини тешиб ўтди, қовоғи уйилиб, кўзлари қайнаб кетаверди. Юсуфбек ҳам билди. Ана, Юсуфбек жойидан туриб, қўлини алиф-лом қилиб, калласини пастга ҳам қилиб, эсли бойнағи гапирган одамларга қараб, бирга сўз айтаверди:

Кенгашли тўй бузилмайди, ёронлар,
Оғасини оға билган йигитнинг,
Умри узоқ бўлар икки дунёда,
Қатталардан дуо олган йигитнинг.
Този ит бўп кўпакликка етишмас,
Чўбир от бўп чин бедовдан ўтолмас,
Худонинг бирлигин билган яхшидир,
Подшонинг иззатин қилган яхшидир.
Қаватимда шунча шердир,
Подшоларга чилтон ёрдир,
Ҳолин билмаган бекордир,
Жойини билган яхшидир.
Подшоларнинг, катталарнинг
Қуллуғини қилган яхшидир,
Бирдан ўтмас ишим уят бўлмайма,
Мўйсафидлар бебош экан демайма,
Давлатима, ризққа зарар бўлмайма,
Етар-етмас нодон дейиб кулмайма,
Қатталардан дуо олмоқ лозимдир.
Адаб билган қаддин жойида букади,
Кўп гапирманг, кўнгилларим чўкади,
Нарвонни ҳам тикка қўйса, ёронлар,
Поя-поя юрган одам чиқади,
Подшонинг қуллуғин қилган яхшидир.
Сўйлайди танглайда доим қизил тил,
Парининг тергани боғда қизил гул,
Манманликдан йигит етмас муродга,
Ўзин мен деб шайтон бўлди Азозил;
Умри узоқ бўлар ёлғон дунёда
Мўйсафиддан дуо олган йигитнинг.

Ана, энди ўтирган одамлар Юсуфбекнинг бу сўзига қойил қолиб,— Сенинг, Юсуфжон, униб-ўстирган ота-онангга худонинг минг раҳмати. Худонинг раҳмати ўзингга бўлсин, узоқ яша. Сен бизларни шуйтиб сийлаб ўтмасанг, икки дунёда хорлик кўрма, оллоҳу акбар,— деди. Ана, Эралихон подшо авжи келиб, кўнгли жўш уриб, йиғилган ҳамма амалдорларга қараб, бир сўз айтаяпти:

Қойил бўлдим ишига,
Дахил қилманг ундан келган кишига,
Олиб кенглар мендай подшо қошига,
Жиға санчинг фарзандим, деб бошига.
Хафа бўлмай хушвақт бўлган вақтимди,
Худойим бойламагайда бахтимди,
Юсуфжонга бердим тилла тахтимди,
Тахтинг қуллуқ бўлсин, Юсуф фарзандим.

Бор, бердим, сенга мен давлатимни,
Ана, бердим сенга ҳукуматимни,
Чироққинам, бердим Урганч юртимни,
Элинг қуллуқ бўлсин, Юсуф фарзандим.
Сенга бердим қўнғироқ таққан норимни,
Ана, бердим ҳазинамда заримни,
Бор, бердим Урганчдай шаҳаримни,
Аркон давлат қуллуқ бўлсин, фарзандим.
Сенга бердим бошимдаги тожимни,
Қўшиб бердим закотимман божимни,
Тагин берай кулли хирожимни,
Тилла муҳр қуллуқ бўлсин, фарзандим.
Мен айтсам, қабул қилгин сўзимни,
Овлаб келгин кўлдан тўқли, ғозимни,
Сенга бердим Гуласалдай қизимни,
Қаллиққинанг қуллуқ бўлсин, фарзандим.
Яхши кўрдим бу бекларнинг бўйини,
Ҳамма одамнинг кетваринглар ўйини,
Қилаверинг Юсуфжоннинг тўйини,
Кўрган тўйинг қуллуқ бўлсин, фарзандим.
Ҳар тарафга тўй деб отни чопинглар,
Келган меҳмонларнинг кўнглин топинглар,
Олиб кенглар қимматбаҳо тўнлардан,
Қудаларга оп кеп сарпой ёпинглар,
Гўну сарпой қуллуқ бўлсин, фарзандим.
Худо ҳамроҳ қилсин бул имонимни,
Тўй қип обод қилинг бу маконимни,
Юсуфбекка бердим Асалжонимни,
Иззат-ҳурмат қуллуқ бўлсин, фарзандим.
Ўзинг бўлган кўнгилларнинг ҳаваси,
Мен соғинсам, ўзинг дарднинг давоси,
Ўзинг бўлгин ўлигимнинг эгаси,
Навкар, сарбоз қуллуқ бўлсин, фарзандим.

Ана, Юсуф билан Аҳмадбек қуллуқ, деб уч марта Эралихон подшонинг бориб оёғини кўзларига суртди. Эралихон подшо Юсуфбекни ўнг ёнбошидан, Аҳмадбекни чап ёнбошидан келтириб подшолик тахтининг устига миндирди. Юсуфбек — Аширбек сардор ҳам отам эди, ҳам тоғам эди, у киши тўшакнинг устида қолиб кетди, бизларнинг минганимиз айбдай бўлди,— деб кўнглига келди. Аширбек сардор дарров бунни билди, жойидан туриб, таъзим қилиб, Эралихон подшога, Аҳмад билан Юсуфбекка бир сўз айтди:

Қўнглингдан бўлайин, подшолар, қурбон,
 Бир оти қодирдир, бир оти раҳмон,
 Подшоларга мендай полвон лозимдир,
 Сен — подшосан, мен — хизматкор, Юсуфжон.
 Қор ёғмай тоғларни ғубор чолмасин,
 Мард йигитга душман савдо солмасин.
 Сен — подшосан, мен — посбонман, Юсуфжон,
 Тағин-а қўнглингга малол келмасин,
 Ўлгунимча хизмат қилай, Юсуфжон.
 Ҳазил билма, жиянларим, сўзини,
 Қаратаман икковингга кўзимни,
 Нима десанг, амринг вожиб, қилайин,
 Сен подшосан, хизматкор қил ўзимни.
 То ўлгунча хизматкорман, чироғим,
 Сенсан бу дунёда менинг қувватим,
 Ҳар тарафга учадиган қанотим,
 Подшо бўлсанг, билсанг менинг иззатим,
 Сенга бўлсин кеча-кундуз хизматим,
 Сап гарданкаш полвон бўлсин улфатим,
 Сиз боринг деб ёвга буюр, Юсуфжон.
 Бўлиб қолди неча одам саргардон,
 Ёвда ўлган эрга ҳамроҳдир имон,
 Нима хизмат буюрсанг малол келмайди,
 Сен — каттасан, мен — кичкина, Юсуфжон.
 Нима бўлсам, сенинг билан бўлганман,
 Нима айтсанг, хизматингни қилганман,
 Қора каллам этагингга солганман,
 То ўлгунча сенга посбон бўлганман,
 Ўлгунимча хизмат қилай, Юсуфжон.
 Қўнглингизга асло малол келмасин,
 Бу гапларни ҳеч ким ҳазил билмасин,
 Қойилмиз, Юсуфжон, мартабангизга,
 Асло қўнглингизга гаплар келмасин,
 То ўлгунча хизматкорман, Юсуфжон.
 Ҳамиша юзима қўлни тортаман,
 Олло десам, муддаога етаман,
 Сиз — подшосиз, мен — хизматкор, Юсуфжон,
 Шу вақт ишга буюрсангиз, кетаман,
 Сиз — подшосиз, мен — хизматкор, Юсуфжон.
 Подшо халқи адолатни қимайма,
 Хизматкорлар инъом берса олмайма,
 Ёвнинг куни сапчиб келиб тарафни,
 Подшолардан келиб дуо олмайма.
 Ботирларни хизматига солмайма,
 Мен ҳамиша дуоғўйман, Юсуфжон.

Ҳамма одам Аширбекдан рози бўлди. Утирган Эралихон подшо:— Баракалла сенинг ул бўлганингга, он ҳазратга уммат, худога қул бўлганингга. Балли ҳимматингга, балли шону шавкатингга, ҳуй баракалла Аҳмад билан Юсуфжонни қилган иззатиға,— дейишиб дуо қилди.

Ана, энди маҳрамбаччалар қўлтиқ-қўлтиқ сарпой олиб келди. Ювинтираяпти, тарантираяпти, подшолик тўнга ўрантираяпти. Булар сарпой, тўнни кийиб, бари қизил гулдай яшнаб кетди. Ана, энди сўзни Эралихон подшонинг ўрдасидан эшитмоқ керак.

Урганчининг азизи, Эралихон подшонинг ёлғиз қизи, олдида уч юз олтмиш канизи, ҳар қайси борман деган бекларнинг қизи, кўзлари қамбар юлдузи, худди ҳурга ўхшайди юзи, янги олмадай бўлган, кўйлагини нимкалла соз кўтарган, кўкрагида эмчагининг бениҳоят қимирлаб қолган бези, ҳам ули-қизи шу ёлғизгина Гуласал эди ўзи. Гуласал ойим шундай қиз: намоз вақти чиққан тонг юлдузидай кўзи, ер юзида нимаики мақтасанг, шундай сулув ўзи, лаблари мойдай, қошлари қалдирғочдай, кўнгли Ҳотамтойбойдай, эртанг чой, оқшом палов, муҳрлаб қўйган қоғоздай; сув ичса томоғидан, гўшт еса биқинидан тишим қамашмасин, деб қора узумларни танглайи билан эзиб ютган, киндигигача қоп-қора бўлиб ботган, сулувлигига кечаси уйлар ёп-ёруғ бўлиб ётган, ҳар замонда боққа чиққанда, озиб-ёзиб фалакати қилиб, бир одам олдидан чиқиб кўриб қолса, сулувлигига маст бўлиб, ўн кун беҳуш бўлиб ўзидан кетган. Ана, энди шунча қизлар баландликда қараб, Юсуф билан Аҳмадбекни кўриб: «Ҳай, аттанг, шундай эринг бўлса, эринг бўлмаса ҳам майлига, ваъдалашиб қўйган бир чакалак еринг бўлса»,— дейишиб киндиклари, пасту баландлари жимир-жимир бўлди, ҳаммаси ўрдада вағирлашиб ҳангама қилиб ётган. Ана шу ҳангаманинг устига Ойхон, Кунхон, Нодирбек султон, Шералихон, туққан-турган бекларининг хотинлари, қизлари томоша қилиб, меҳмонни қўлтиқлаб келди. Подшонинг хотинининг отини Ҳожар буви дер экан. Осмондан яшин оқиб тушгандай бўлиб, ҳамма завқ-шавқида кулишиб ўтирганда, Нодирбекнинг хотини димоққинаси чоққина эди, уйқуси йўқ соққина эди, даҳсари ундай, нони билан қорингинаси тўққина эди, отини Бувиш кайвони дер эди, Ҳожар бувига қараб, Гуласал ойимга қараб, сўз бошлаб, қуллуқ бўлсин, деб бир сўз айтаяпти:

Янги бўлди кўнгилимда ҳавасим,
Ҳеч одам бўлмасин бизларга хасм.
Облойим берипти яхши куёвни,
Куёвгинанг қуллуқ бўлсин, дўстим.
Кўрган одам ақли кетди бегумон,
Томошалар қилиб қўйсак ҳар замон,
Бир оллоҳ қилгайда ҳамиша омон,
Куёвгинанг қуллуқ бўлсин, қизингга,
Фарзандгинанг қуллуқ бўлсин, дўстим**ЖОН**.
Мойли бўлсин униб-ўсган ерингиз,
Кўрганда юракда қолмас черингиз,
Баракалло пешанангга, Асалоӣ,
Қуллуқ бўлсин, обло берган эрингиз.
Не кўриб, кечириб фоний дунёда,
Шунқор деган қуш чарқиллар уяда,
Шўман¹ ётган қизнинг борми армони,
Кўрган хотинларнинг кетди дармони,
Сулувлиги ўзингиздан зиёда,
Ёринг қуллуқ бўлсин, Асал бувишим.
Баданингда мушку қалампир сасиб,
Келибди душманнинг изини босиб.
Чимилдиқда ҳазиллашсанг икковинг,
Теккан ёринг ўзингга муносиб,
Келган ёринг қуллуқ бўлсин, Асалоӣ.
Хафа бўлиб, асло тортма оҳу вой,
Яхши экан ўзим кўрдим қадди бўӣ.
Билла² ётсанг ўзингдан ҳам зиёда,
Пешонангга қойил бўлдим, Асалоӣ,
Меҳмон ёринг қуллуқ бўлсин, қизгина.
Кўрган шоҳлар отдан бўлар пиёда,
Бургут учса, товус турар қиёда.
Чимилдиқда икковгинанг ўйнасанг,
Сулувлиги ўзингиздан зиёда,
Болали-чақали бўлгин дунёда,
Олган ёринг қуллуқ бўлсин, Асалоӣ.
Қизнинг юзи қизил гулнинг хирмони,
Шукур қил, бу ишлар ҳақнинг фармони,
Билла ётган қизнинг бўлмас армони,
Келган ёринг қуллуқ бўлсин, Асалоӣ.
Ҳамма одам каптардай бўп қарашар,
Яхши кийим, яхши салла ўрашар,
Чимилдиқда қучоқлашиб ётганда,

¹ Уша билан.

² Бирга.

Юсуф ўғлон ўзингизга ярашар,
Оллоҳ сизга, Асалоийм, қарашар,
Тўрагинанг қуллуқ бўлсин, бувишим.
Кўрпа-тўшакларни қалин олсак-чи,
Қуймоқ қилиб танга-тилло олсак-чи,
Ҳожар буви, сенга малол келмаса,
Куёвингни бориб олиб келсак-чи,
Асал кичкинамас, бўй етган қиздир,
Олиб келиб қўйинга солсак-чи?!
Қўз кўрганга қувонади ҳар киши,
Пойлаб-пойлаб хўб томоша қилсак-чи,
Тўй-томоша қуллуқ бўлсин, жон дўстим.
Аёл баттол бўлар, ҳийла қилайлик,
Подшони ишонтириб олайлик,
Биров билсин, бир неча одам билмасин,
Бориб куёвингни олиб келайлик,
Асалои ҳам бўй етган қиз, жон дўстим,
Сўлқиллатиб қўйинига солайлик,
Кечасиман хўб ҳангама қилайлик,
Ҳушвақт бўлиб чилдирмалар чалайлик.
Булқиллатиб Асал қизнинг қўйинига —
Олиб келиб куёвингни солайлик.
Яхшилик кун қуллуқ бўлсин, жон дўстим.

Ана, энди Эралихон подшонинг хотини Ҳожар ойим кулиб, жойидан қўзғалиб, бойнағи кайвонига қараб, бир сўз айтаётир:

Бир нечалар деганича демайма,
Яхши одам кунга шукур қимайма,
Олиб келсанг шу меҳмонни, жон дўстим,
Халойиққа бу иш уят бўлмайма?!
Ҳар гап бўлса қаноатлар қилайлик,
Гуласални аввал йўлга солайлик,
Кўнами-кўнмайми, бойвачча қиздир,
Хайр деса, бориб олиб келайлик.
Таништириб, гаплаштириб икковин,
Ҳушвақт бўлиб томошалар қилайлик.
Ойдай юзга қора зулфи тармашар,
Мунчоғи жовдираб киндикка тушар,
Дўстим олиб келсанг куёвгинамни,
Чимилдиққа ҳазиллашса иккови,
Бир-бирига гулдай бўлиб ярашар,
Аввал Асалоидан бориб сўрайик.
Чироққинам ўзи эсли, тилла қиз,
Ақли кўпдир, кўп ўқиган мулла қиз,

Аввал Асалоидан бориб сўрайлик.
Хайр деса, сўгин олиб келайлик.
Талпинтириб қўйнига солайлик.
Томошалар қилиб бизлар қувониб,
Ҳазиллашса, шоду хуррам бўлайлик,
Асалоидан бир мулло қиздир, жон дўстим
Яхши рўмол ярашгандир, ўранглар,
Сочин ювиб, тароқ билан таранглар,
Ярашган кийимда бориб кийдириб,
Гулсалжон ўзи эрка, зўр қиздир,
Бориб туриб чироғимдан сўранглар,
Кулса, олиб кенглар зинҳор, жон дўстим.
Ўзи мулла ҳамма гапни билади,
Юрганида бел буралиб толади,
Уят бўлса, гапирмайди Асалоидан,
Бу гап ёқса нимкаласоз кулади,
Агар кулса, олиб кенглар, жон дўстим.
Сурма кўзга, ўсма қўйинг қошига,
Садаф, ҳақиқ тушиб турсин тўшига,
Қундал рўмол ўраб қўйинг бошига,
Бориб туриб аста-аста сўранглар,
Агар кулса, оп кеп қўйинг қошига.

Ана, эни ҳалиги кайвони қурғур ўзи тўққина экан,
Ўзи шундай семиз ҳам бўлса, ҳангамачи шўхқина экан,
аста-аста босиб, Эралихон подшонинг беклари ўтирган
уйнинг даласига етди. Шундай бир эшикчагинадан аста
қаради. Гулдай яшнаб ўтирган бекларни кўриб, бунинг
ҳам Гулхадича деган бир қизгинаси бор эди, у ҳам ўн
тўрт-ўн бешга кириб қолувди. Ана, энди кўнглида ўй
қилди. Айтди: «Шундай подшо каттасига қизини берди,
мен кичкинасига берай. Ҳали қизи тушмагур ёшроқ-ку!
Ёш ҳам бўлса, ўзи бўлимлигина, қизларга бошроқ. Кел,
қаноат арзон-да, қиз бола чаққон-да. Бир-икки йилда
катта бўлиб, бўйи етар-да. Хўп борди қилиб, кўнглим-
нинг хуружини қондириб олай. Кел, мен укагинасини ку-
ёв қилай. Эралихон подшони бу ҳангамадан алдаб чиқиб,
(Юсуфбекни) олиб бориб, уят ҳам бўлса, кўр бўлсин,
Асалоидан қўйнига солай», деди. Ана, минг баттоллик-
ни ўйлаб, кичкина эшикчадан бўйлаб, Эралихон подшо-
га қараб, бир сўз айтаяпти:

Келибди Исфиҳон шаҳридан меҳмон,
Қўрганлар маст бўпти, бори беармон,
Ўтирибсиз, уялибди баччалар,
Ҳожар буви келсин деди, подшожон.

Худойим олмасин тандаги жонди,
Шайтон келиб урламасин имонди,
Аёлингиз келсин, деди, буюрди,
Уялтирманг, подшо бачча меҳмонди.
Ҳайбат, ҳашамингиз юртни босибди,
Эр йигит душманнинг йўлини тўсибди,
Уялтирманг икки бачча меҳмонни,
Қарасангиз, кўплар терлаб пишибди.
Ҳожар дўстим, боргин, деди,
Меҳмонларни кўргин, деди,
Уялтирмасин подшо деб,
Катта одам ўтирмасин,
Бунда олиб келгин, деди.
Кўрганлар ҳайрон қолибди,
Неча одам отни елибди,
Дарров юринг ичкарига,
Меҳмон ўғлим уялибди,
Олдингизда ҳовлиқишибди,
Иккови терлаб қолибди,
Эрта билан келсин, деди,
Подшо айтиб келгин, деди,
Бугун уйда ётсин, деди.
Ихтиёрман келган меҳмон
Ҳўп ҳангама этсин, деди.
Қизнинг юзи — гулнинг нақши,
Ҳангамада чечан, бахши,
Турганингиз уят бўпти,
Ҳар ким ўз тенгига яхши,
Дўстим, оп келинг деб айтди.
Оқ, қорабош сўна, ўрдак,
Ойдиннинг кўлига яхши.
Бўйни узун, хатабли нор
Узоққина йўлга яхши.
Бозордаги тишқоллар
Сулувнинг тишига яхши.
Кундал рўмол яхши нарса,
Сулувнинг бошига яхши.
Ҳар ким ўзи тенги билан,
Сўлқиллаган семиз қизлар
Ёрининг қошига яхши.
Ҳар ким ўзи тенгиман турсин,
Сиздайчагин катта подшо
Дўстимнинг қошига яхши.
Боққа кирган гулдан терсин,
Сулув қизлар сочин ўрсин,

Бугун туни яхшилик кун,
Ҳар ким ўз тенгиман турсин.
Ўйга боринг, катта подшо,
Бу келган меҳмонларни
Бола-чақа, хотин-халаж,
У бебахтларнинг кўнгли бор,
Ҳаммаси томоша қилсин.
Сиздайчанги қари одам
Қампирнинг қошига яхши.
Мен ўзим жонни сотаман,
Агар уялсангиз энди,
Дўстимнинг олдига ўзим,
Мен билла олиб кетаман.

Эралихон подшо:— Вой-бўй, мен маст бўлиб қолиб, билмабман,— деди. Туриб аста-аста кетмоқчи бўлди. Эшикдан чиққунча ҳамма одам тикка турди. Бурунги одамлар ангтвроқ бўлар экан, кампирни, кайвонини алдаб чақирганига кетди, аста-аста уйига етди. Шу борса, Ҳожар буви кийим кийиб, қизғалдоқдай яшнаб ўтирган экан. Эралихон подшо бунни кўриб, ўқрайиб, қўзиб, ҳангамадан нима оламан, деди. Гап буёқда турган экан, деб кампирини маҳкам қучоқлаб ола кетди. Энди Ҳожар буви Эралихон подшони андармон қилди. Ундан кейин бесиёқнинг гапи, уялмайдиган бўлиб қолди. Бойнағи баттол кайвони Ҳожар бувига имо қилди:— Шу бугун ўлсанг ҳам бўшатма. Қизлик пилламиздагидай куёвни олиб келиб, кўзимизнинг бир хуружини қондириб, хўп томоша қилиб олайлик,— деди.

Ана, энди булар ётаверди, бу кайвони яна Аҳмадбекман Юсуфбекнинг олдига кетаверди. Ҳовлиқиб тағин бойнағи эшикчага етди. Баттол, фирибгар бекларга қараб, бир сўз айтаверди. Ана, фирибгар кайвони хотиннинг ҳийласи кўп бўлар экан, Юсуф билан Аҳмадни сўз билан олиб кетадиган бўлиб, маъқул сўздан айтаяпти:

Йиғилишиб келибди гала баччалар,
Эртаминан жумбоз бўлар ғунчалар.
Ота расм-қочув, писув бизда йўқ,
Ичкарига юринг сап бекваччалар.
Ўлмаган дунёда даврон сураймиш,
Яхши қизлар сочин ювиб тараймиш.
Подшонинг қизи келсин деб айтди.
Ичкарида хотин-халаж, сап қизлар,
Ота мерос меҳмонларни кўраймиш.
Ёвга кирмай ботир душман санчмайди,

Ёв бўлмайин ажал тўнин бичмайди,
Уялмайин юринг сийли меҳмонлар,
Бола-чақа, хотин-халаж қочмайди.
Отадан фарзандга қолган касмдир,
Қувмоқчи бўп кўнглимдаги ҳавасимдир,
Бизнинг шаҳар ўзбекчилик шаҳардир,
Эркак, қизлар ҳангама қип ўтирмоқ,
Ота-энамиздан қолган расмдир.
Юринг, сизни келсин, деди хотинлар,
Қоши қора, Шўрдарёнинг қундузи.
Хушвақтчилик бўлди ҳам қишу ёзи,
Азиз меҳмон, менинг билан юринглар,
Оп кел, деди подшонинг ёлғиз қизи.
Шакардан шириндир сўйласа сўзлар,
Қўлда сузар қорабош, катта ғозлар,
Иттифоқ бўп ош ичмоққа чақирди,
Йиғилишиб, кесин, деди кўп қизлар.
Қизлар сизга турли овқат бераймиш,
Бир нечаси соз, дуторни чолаймиш,
Айтиб бориб сап бойвачча семиз қиз,
Бизнинг элда расм шундай, уялманг,
Сизлар билан хўб ҳангама қилаймиш,
Шўхроғинг ёппа юринг, меҳмонлар,
Уялганинг ўйлаб бунда қолинглар,
Энди менинг билан бирга бўлинглар,
Қиз, хотинлар аралаш бўп ўйнайди,
Қизил гулдай бўлиб бари жайнайди,
Каттанг қолгин, баччаларинг юринглар.
Яхши одам муродига етади,
Сарбозбоши мис карнайни тортади,
Хотин-халаж ўз тенгиман ўйнашиб,
Чарчаган сўнг уй-уйига кетади.
Ўзбекчилик, кўп меҳмонли халқ бўлар,
Тўдалашиб, аралашиб ётади,
Қаринг қол, йигитинг юринг, меҳмонлар.
Тоқатим йўқ бир пасил ўтиргунча,
Чопишиб юрибди элда бир неча,
Дарров юринг, ҳаял бўлди, меҳмонлар,
Йўлингизга қараб ётир қиз, бачча.

Ана, энди Юсуф билан Аҳмадбекни, сап ўзи тенги шу
яхши йигитлардан, юз чоқли баччалардан олиб кетди.
Қайвони йўл бошлаб, қизлар ҳангама қилиб ўтирадиган
ҳангамахона уйга етди. Гуласал ойим салом бериб, жо-
йидан турди. Шунда беклар ҳаммаси тўрга ўтди. Омин

оллоху акбар қилганда, ҳаммаси баайни жаннатга киргандай бўлиб кетди. Ҳали кайвони Гуласал ойимга қараб аста: «Ана шу эринг»,— деб Аҳмадбекни кўрсатди. Гуласал ойимнинг димоғи чоғ бўлиб, вақти хуш бўлиб кетди. Даладаги хотинлар, бола-чақалар Юсуф билан Аҳмад-жонни, Гуласал ойимни кўрамиз, деб тўп-тўп бориб, эшиклар синиб кетди. Ана, худди эрта билан очилган гулдай бўлиб, тиллари булбулдай бўлиб, кўзлари ёрқинлашиб, бир нечаси дутор чолишиб, ишқи муҳаббат биров-бировини тортиб, шу кунни бир соатдай бўлиб тонг отди. Кун чиқиб, чошгоҳ бўпти, эринчоқ хотинлар қарай-қарай оғзи очилиб ухлаб қолибди.

Ана, бу ёқда ўчоқлар ўйилиб, моллар сўйилиб, катта тўй бўлиб қолибди. Кўпқари чопишиб, бўпти катта, қизиқ тўй. Ҳеч ақлга тўғри келмайдиган катта тўй бўлибди. Подшонинг ҳам димоғи чоқ, элнинг ҳам димоғи чоқ, ҳамма одам намозгар бўлганда уй-уйига тарқаб кетди. Кун намозгарга етди. Ана, янгалари, кайвони қатори бўлиб қолган катта қизлар чимилдиқни тутиб, тўшакни солиб, Юсуфбек билан Гуласал ойимни тилла югуртирилган томга олиб бориб, тўшакнинг устига икковини чиқариб қайтди. Қалласини шундай пар ёстиққа қўйиб ётди. Пос этиб ёстиқ чўкиб кетди, Юсуфбекнинг кокили ёстиқдан ўтди. Гуласал ойимнинг сочи билан пўпаги ёстиқдан анча нари ошиб кетди. Бир қўл қўлтиқдан ўтди, бир қўл бўйиндан ўтди — иккови бир одамдай бўп, маҳкам қучоқлашиб ётди. Бети бетига тармашиб, кўзлари ярқиллашиб, юзлари қизил олмадай пишиб, иккови бир одамдай бўп этиб, муродига етди. Йигирма кун тўй-томоша бериб, ҳамма одамга тўн ёпиб, Эралихон подшо тарқатди.

Ана, энди Юсуф билан Аҳмадбекнинг Исфиҳон шаҳридан олиб келган қўшинининг, одамларининг ўтирган жойи Хоразм бўлсин, деб муллалар йиғилиб, муҳр босиб, ривоят қилди. Нодирбекнинг қизини Аҳмадбекка фотиҳа қилди. Ана, энди мажлисхонада, ҳангама томида Аширбек қиз-йигитлари билан ётди. Гана кунлари қирқ йигитлар билан, неча олғир қушлар билан Ҳовдак кўлига, Полопон тоғига чиқиб, ов қилиб қайтади. Қирқ йигитнинг ҳаммаси жонидан зиёд хизмат қилди. Ана, энди булар бу ерда ўз кайфи билан юраверсин, буларнинг овозаси осмоннинг остига ёйилиб кетди.

Мисрнинг юртида, ораси олти ойлик йўл, Миср шаҳрида ҳурқунчилик пайдо бўлди. Буларнинг овозасига ана шуйитиб қўрқиб, «Ёв келаяпти, ёв келаяпти», деб

қўрқоғи ўранинг ичига кириб ётди. Жуда ҳам қўрққани тегирмонга боролмай очдан ўлиб кетди. Мисрнинг подшоши Гўзалшоҳ ётиб туш кўрди, тушида кўп ёмон иш кўрди. Миср шаҳри талотўп бўлди. Одамларнинг оғзи анграйиб қолди, бурни танграйиб қолди. Чанг чиққан жойга қараб, ёв шу-да, деб шанграйиб қолди. Чин-мочин юртидан, Хитойнинг мамлакатидан Бобо Қамбар деган бир қабилабоши, кўп доно кишининг ўзи келиб қолди Мисрга. Гўзалшоҳ подшо қурандозларини, ҳукамоларини, мунажжимларини, ромчиларини, тамизчиларини, ҳар нарсани биладиган одамларини чақириб келди. Шу ерга туртиниб Бобо Қамбар ҳам борди. Ҳамма тўп бўлди. Ана, энди баёни сўз билан гап бўлди. Гўзалшоҳ подшо тушининг важидан одамларга бир сўз айтаётгани:

Халойиқлар, ухлаб ўзим туш кўрим,
Мен тушумда кўп қабоҳат иш кўрдим.
Туши курсин таъбирлари кўп ёмон,
Элимда давр олган туйсун қуш кўрдим,
Туши курсин, таъбирлари не бўлди?
Икки йўлбарс Миср элига келдилар,
Келиб туриб менга тиклаб турдилар,
Бирови ўзима оғиз солдилар,
Тирноғиман урган йўлбарс ким бўлди?
Ваҳшат қип ик¹ йўлбарс элима етди,
Ҳовлиларим бузиб осмонга отди.
Элимдан бир чинор кўкариб кетди,
Шохлари кўм-кўк бўп осмонга етди,
Мисрнинг одами остида ётди,
Соя берган азим дарахт ким бўлди?
Ғазаб қип бирови чангални солди,
Тепамдаги тиллам сочилиб қолди.
Тушимда бир қўшним кала бўлди,
Ҳовли, айвонларим текис бўп қолди,
Текис бўлган иморатлар ким бўлди?
Бир ой элима пориллаб келди,
Шуъласи оламни ёп-ёруғ қилди.
Ҳамма одам бари келган шул ойга
Барча фуқаролар ихтидо қилди,
Равшан қилган ёп-ёруғ ой ким бўлди?
Соқол-мурутларни яхши таранглар,
Қандайсан, деб менинг ҳолим сўранглар,
Халойиқлар, кўрган тушим кўп ёмон,
Бу тушумнинг таъбири не, йўйинглар,

¹ Икки.

Билгирларни мунда айтиб келинглар,
Нима бўлса, ҳисобида бўлинглар.
Фуқаролар, туши қурсин, кўп ёмон,
Бу тушимнинг иложини қилинглар.
Лоту маннот менга ё чап бўлдима,
Назру ниёз мендан умид қилдима.
Бул тушимнинг ҳисобини қилинглар,
Оғир лашкар элга яқин келдима,
Ўзима бир подшо хасм бўлдима?!
Бул тушимнинг иложини айтинглар,
Айтиб туриб уй-уйингга қайтинглар.
Чўчқа гўшти семиз еган, хизматкор,
Ҳисобин қип, уй-уйингга қайтинглар.

Ана, энди буларни билса ҳам қурандозлари қўрққан-
нидан айта олмади, подшони андиша қилди. Ана, энди
Бобо Қамбарни олиб борди. Ана шу Бобо Қамбарга под-
шо:— Билсанг, айт,— деди. Бобо Қамбар Ғўзалшоҳ под-
шога қараб, тушини йўйиб, бир-бир қип айтаверди:

Билмаганинг билдирайин, билмасанг,
Яхшилиқ кўр, ёмонликни кўрмасанг.
Қўрқмагин, туш деган қоровул киши,
Ўзим айтсам жанжаллашиб қолмасанг.
Аҳмад билан Юсуф от тортиб келар,
Шаҳрингга келиб гулгула солар.
Кўрган тушинг таъбирини айтайин,
Ўзим айтсам, сенга малол кеп қолар.
Бориб обод қилсам кулба хонамди,
Сен, бадбахт, ўртарсан гулдай танамди,
Давра олган шунқор Юсуф жонимди(р),
Келган йўлбарс Аҳмад, Юсуф боламди(р),
Тепангдан тўкилган тилла-қонингдир,
Ўзингда нимкола қушинг — жонингдир,
Қулаган иморат — сенинг танангдир,
Оғиз солган, чангал урган ўзингга,
Келиб қолар Аҳмад, Юсуф боламдир.
Кўм-кўк қилиб бўзартади кўзингди,
Бир куни кеп босар сенинг изингди.
Насва тортиб, келиб қолар фарзандим,
Тирноқ урган — Аҳмадбекдай кўзимди(р),
Хизматкор қилади сенинг ўзингди.
Аҳмад билан Юсуф Мисрга келар,
Келиб туриб кўп савдоларни солар...
Аҳмад, Юсуф болам Мисрга келиб,
Ўз қўлиман адолатли хон қўяр,

Келиб туриб ҳамма одамни йиғар,
Жондан кечиб келган Юсуф, Аҳмадди(р).
Хафа бўлсанг ўйнаб-кулар вақтингга,
Келмаса, қойилман сенинг бахтингга,
Туш йўйувчи Бобо Қамбар, Гўзалшоҳ,
Уч кун подшо бўлар сенинг тахтингга,
Еп-ёруғ ой — Бобо Қамбар, Гўзалшоҳ.
Сўйлайдиган суяги йўқ тил бўлди,
Урганч шаҳри олтойчалик йўл бўлди.
Айтиб бердим бул тушингди таъбирин,
Тушингнинг таъбири, подшом, шул бўлди.
Нимколасоз мен тушаман тилингга,
Аҳмад болам раҳм айламас ҳолингга.
Сабаб билан келиб икки фарзандим,
Бобо Қамбар подшо бўлар элингга,
Нек чироғи Юсуф, Аҳмад ўғлимдир.

Гўзалшоҳ:— Ў, энангнинг жигилдонига...— деди.—
Бу айниган чолни олиб бориб зиндонга солинглар. Шу
Юсуф, Аҳмад келганда, келиб туриб, менинг шахримни
олганда, Мисрга подшо бўлганда, уни чиқариб олади.
Ҳў, қизингнинг пушмай тойиға...— деди. Шуйтиб бечора
Бобо Қамбарни олиб бориб зиндонга ташлади-қўйди.
Кунда бир кулча амр қилди. Ана, энди Гўзалшоҳ подшо
Юсуф билан, Аҳмадбек билан тараф бўлди. Гўзалшоҳ
подшо энди элга қараб бир сўз айтди:

Эшитинглар, амалдорлар, сўзимни,
Мўйсафид чол сарғайтирди юзимни,
Юсуфман Аҳмадни банди қип келсанг,
Урдада берайин Гулнор қизимни.
Гап эшитдим, хафа бўлган вақтимди (р),
Тарафларим томоша қип сохтимди.
Аҳмадман Юсуфни банди қип келсанг,
Хизматига берай ярим тахтимди.
Яна берай қатор-қатор норимни
Нор устига юклаб берай заримни,
Бойлаб келсанг Аҳмад билан Юсуфни,
Амалдор қип, берай ярим шахримни.
Очилган тоғларда тоза гул борма,
Менингдайин лотга чўзган қўл борма,
Амалдорлар турган сарбоз полвонлар,
Душманимни банди қилар ул борма?
Лашкар олиб Урганч элга борсанглар,
Қуллуқ дейшиб айтганимни қилсанглар.

Катта-кичик, турган жами ҳокимлар,
Юсуфман Аҳмадни банди қилинглар.
Гўпу милтиқ, анжом-асбоб олинглар,
Ҳар ерда душманга савдо солинглар,
Кўкча билан Мирза Маҳмуд домуллам,
Юсуфман Аҳмадни банди қилинглар.
Олиб келиб дорга тортиб, ўлдириб,
Кўнгилимни хўб дилижам қилинглар.

Ана, энди ҳамма сарбоз, ҳамма фуқаролар туриб, нима десанг, хизматкорингмиз, деди. Мирза Маҳмуд жойидан туриб, подшога таъзим қилиб, бир сўз айтаяпти:

Жондан кечган ишни яхши қилади,
Ё ўлади, ё тиндириб келади.
Кўнгил қувонгудай кўп нарса берсанг,
Бу хизмат менинг қўлимдан келади.
Аввалида шунча гапни айтмасанг,
Хизмат тиндирган сўнг яна қайтмасанг,
Аввал бирор нарса бергин ўзима,
Бойлаб келсам, тагин айниб кетмасанг,
Ишонгудай бир нарса бер, подшойим,
Бўлқиллатай ўзим сувсиз далани,
Сўлдирайин қизил гулдай лолани,
Аввал берарингни бергин, подшойим,
Бойлаб келай Юсуф, Аҳмад болани.
Сомондай қип сарғайтирай юзини,
Ўйиб ташлай душманингнинг кўзини,
Аввал берарингни бергин, Гўзалшоҳ,
Бойлаб келай Юсуф, Аҳмад кўзини,
Кўрсатайин тарафингни ўзини,
Нима берсанг, аввал бергин, подшойим.
Қулатиб келайин солган маконин,
Куйдириб ташлайин жасадда танин,
Аввал берарингни кўрсат, подшойим,
Бойлаб олиб келай Урганчнинг хонин,
Олиб келай Аҳмадман Юсуфжонин.
Шу ўзбаклар тараф бўпти ўзингга,
Нима десанг, мен розиман сўзингга,
Кўнгилимни сен тўлдирсанг, Гўзалшоҳ,
Банди қилиб кўрсатайин кўзингга,
Аввал берарингни кўрсат, подшойим.

Ана, энди Гўзалшоҳ подшо Мирза Маҳмудга қараб, дунёлик важидан айтаётган сўзини айтаверди:

Олқорлар ўйнайди товда, ёнада,
Жон бўлқиллаб қолди гартак танада,
Дунёликдан хизматкорни бой қилинг,
Кўп нарсам бор эди ғазнахонада.
Мирза Маҳмуд айтганини қилинглар,
Жилдиратиб этагига солинглар,
Олиб бориб кўтартиринг ўзига,
Миср элига катта одам қилинглар.
Яхши кийим шул Маҳмудга кийгизинг,
Отларининг юганини тутқазинг,
Олиб боринг буни ғазнахонама,
Дунёликдан бунинг кўзин тўйғазинг.
Чопқиллашиб баринг олиб боринглар,
Нима деса, айтганини қилинглар.
От-анжомин шайлаб беринг ўзини,
Тоза тўйғизинглар икки кўзини.
Нима деса, йиғилишиб ҳаммангиз,
Қабул қилиб, хайр денглар сўзини.
Хайр деб ҳаммаси жонларни сотди,
Йиғламай қайтайин, қисматлар қатти.
Талотўп бўлибди Мисрнинг юрти.
Баракалла, мартабанга, Аҳмадбек,
Миср эли шунча қилди ғайрати.
Амалдорлар, Гўзалшоҳ хизматкори,
От-анжомни шайлаб Мирза Маҳмудга
Хуржин-хуржин танга тиллалар ортди,
Мирза Маҳмуд юраклари қопиниб,
Кўзи кўм-кўк бўлиб уйга оп кетди,
Бир қашқа йўрғани эгарлаб келиб,
Мирза Маҳмуднинг остига тортди.
Банди қилиб келгин бекларни, деди,
Гўзалшоҳ подшоси, гала хизматкор,
Омин деб фотиҳа бетига тортди.
Мирза Маҳмуд алил олиб подшодан,
Урганчнинг элига қичаб йўл тортди.
Мирза Маҳмуд кўп гапларни билади,
Кўкайига кўп фирибни олади,
Гўзалшоҳнинг дуосини олай, деб
Кеча-кундуз отни қичаб келади.
Неча гаплар бўлди Миср юртига,
Томашайланг баттолнинг ҳимматига.
Неча нарса тортиқ қилиб баччағар,
Жўнай берди дин Хоразм юртига.
Мирза Маҳмуд жўнаб Урганч шаҳрига,
Миниб олган қашқа йўрға белига.

Кеча-кундуз неча гаплар тилида,
Худо демай, эсонликни тиламай,
Эси-дарди танҳо Урганч элида.

Ана, Мирза Маҳмуд Мисрдан чиқиб, Урганч қараб жў-
найверди:

Гоҳ баланду пастига,
Етиб дўнди устида.
Келаётир шул номард
Юсуф, Аҳмад қастиди.
Ранги бети қонсизи,
Жўнайверди чўлларда,
Гўзалшоҳнинг жонсизи.
Оғир ишга тайёри,
Қўнглида кўп ғубори,
Гўзалшоҳнинг бодгири,
Жўнайверди Урганчга,
Гўзалшоҳнинг айёри.
Ичи ачимай ҳолига,
Чиқиб товнинг белига,
Қистаб чўлда йўл юрди,
Дин Хоразм элига.
Шоҳни хушвақт қилсам деб,
Хоразмда бўлсам деб,
Қистаб юрди чўлларда,
Юсуф, Аҳмад йўлбарсни,
Банди қилиб олсам деб.
Қўнмай ўзи чўл кечти,
Йўл дегани қийин экан,
Тоқти беш ой ўтганда,
Неча тоғдан, чўллардан
Тинмайин қичаб ошди,
Мусулмон ҳудудига
Мирза Маҳмуд етишди.
Чарчаб, ҳориб, шул айёр,
Асқар тоғига тушди.
Шул тоғда қушдан отди,
Яхши қилди овқатди.
Иккун ётиб шу тоғда,
Кетар йўлни хатга оп,
Ҳар дарани хатга оп,
Йўлини ростлаб олиб,
Ҳамма тоғни хат қилиб,
Димоғини чоқ қилиб,

Асқардан ошиб кетди,
Полопон тоққа етди.
Ундан ҳам ҳайдаб ўтди,
Намозшом вақт бўлганда,
Урганчининг қорасига
Шул айёр қичаб етди.
Шундай одам подшоларга кераги,
Бориб турар орқасидан дараги.
Шундай Мирза Маҳмуд тиклаб қараса,
Кўринади Урганч элнинг дараги.
Неча товдан ўтдим деб,
Неча дара, сойларни
Ўзни хатга битдим деб,
Хушвақт бўлиб шул айёр,
Ҳар ишга ўзи тайёр,
Пичагина ухлай деб,
Урганч элга етдим деб,
Тинч бўлиб ухлаб ётди,
Овлоқни уйқу битди.
Кун ёйила-кун ёйила
Урганч элга оралаб,
Мирза Маҳмуд теваракка мўралаб,
Кўнглига солибди неча нуқтани.
Эсли-эсли одамларни саралаб,
Энди кетди подшоликка оралаб,
Неча адаб, неча баттолик этди,
Қилични бўйнига солиб шул бадбахт,
Эралихон, Юсуф, Аҳмад қошига
Салом бериб, шундай эгилиб етди.

Ана, энди Мирза Маҳмуд юз мақом тартиб кўрсатиб салом бериб, юз одим кетинга қайтди. Бурун — сўнг шундай иззат кўрган йўқ, бирдан меҳмон ёқиб кетди. Юсуф билан Аҳмадбекнинг қариндошлари, амалдорлари, хизматкорлари «Омон, соғ-а, Юсуфжон»,— деб кетяпти. Юсуфбек ҳам подшоликнинг, катталикнинг таомили шундай бўлар экан, деб ётибди. Бун кўриб Эралихон подшо:— Юсуфбек, Аҳмадбек, балли адабингга,— деди. Аширбек сардор айтди:— Ранги ёмон, товроқ-да, ёқмади.

Мирза Маҳмуд кўзгинаси кўккина, димоққинаси чоққина, ўзи кўп ҳам узун эмас, тирпителишлигина, ўрта бўйли чоққина. Ана, энди адаб билан шу ерга тураверди. Эралихон подшо Юсуфбекка:— Эй фарзанд, меҳмон билан сўзлашинглар,— деди. Ана, подшонинг гапи билан

вазирлар, амалдорлар — ҳаммаси меҳмонга қараб, бу қадардан экан, деб бир-биридан сўрашиб, Юсуфбек меҳмонга қараб, бир сўз айтаверди:

Шу вақтларда ўйнаб-кулар вақтиди(р),
Кеча-кундуз димоғимиз чоқ эди.
Меҳмонжон, қаерда сенинг шаҳринг,
Урганч элда сиздай киши йўқ эди.
Танангда борга ўхшайди қаҳринг,
Юрагинда борми войимман черинг,
Кўзинг кўриб, манзилингни сўрайман,
Қаерда, меҳмонжон, сенинг шаҳаринг?
Қайси элдан, нима йўлдан келасан,
Сўзланг, эшитайлик, меҳмон, тилингни
Кўкрагингга тутиб икки қўлингни,
Сўрамоқлик, меҳмон, айиб бўлмайди,
Бизларга айт, меҳмон, келган элингни.
Турқингга қарайман, кўп гап биласан,
Жонгинангга кўп жабрни қиласан,
Элингни, шаҳрингни айтгин, меҳмонжон,
Қай подшонинг фуқароси бўласан?
Бўйинингга солдинг сен пўлатингни,
Мунда келиб қилдинг кўп иззатингни,
Қайси подшо элатидан бўласан,
Менга айтгин подшойингни отини!

Мирза Маҳмуд қандай Мирза Маҳмуд? У мусулмон илмини ҳам билади, копирнинг илмини ҳам билади. Неча илмлардан хабари бор эди. Ана, энди Мирза Маҳмуд айтётган сўзини бекларга айтаверди:

Умргинанг узун бўлсин, Аҳмаджон,
Умргинанг узоқ бўлсин, Юсуфжон.
Давлатингиз ҳамиша бўлсин барқарор.
Адолатда турган бул Эралихон.
Дуогўйман ўзим доим сизларга,
Гуноҳкор бўп элдан келдим, Аҳмаджон.
Эшит, келдим неча тоғнинг белидан,
Улмай келдим жондорларнинг қўлидан.
Мартабангиз баланд бўлсин, Юсуфбек,
Тақсирим, меники Миср элидан.

Оту овозангиз Мисрга етди,
Миср шаҳрин юраклари ёрилиб,
Ол, Аҳмад, Юсуф подшо келди, деб,
Уранинг ичида писиниб ётди.
Хуркунчилик бўлди Мисрнинг юрти,
Сизни эшитиб кўнглим жўш уриб кетди.
Менинг ўзим Гўзалшоҳга фуқаро,
Нон-насибам Урганч шаҳрига тортди.
Аввал бобосига ҳудайчи эдим,
Гўзалшоҳга ўзим хазиначи бўлдим.
Ғазналарни қароқчига урдириб,
Ахтартиб ҳар қишлоқни кўрдириб,
Оту овозангга келдим, Юсуфжон,
Хизматинг қилгани келдим, Юсуфжон.
Гўзалшоҳман меҳрларим тош бўлиб,
Овқат деган дастурхонга чош бўлиб,
Ғазналарни қароқчига урдириб,
Гўзалшоҳман ўл-ўлгунча ғаш бўлиб,
Шону шавкатингга келдим, Юсуфжон,
Хизматкор бўлгани келдим, Юсуфжон.
Йўллар сарғайтирди менинг юзимни,
Сизга турқиғонман икки кўзимни,
Гўзалподшо мени ушлаб олганда,
Дорга тортиб ўлдирарди ўзимни.
Гуноҳкор бўп келдим Миср элидан,
Қочиб келдим Гўзалшоҳнинг қўлидан.
Ёмонликни асло кўрманг, Аҳмаджон,
Файзли, ҳурматли бўлгин, Юсуфжон.
Қалламизни этагингга солгани,
Чин сидқидил сизга хизмат қилгани,
Қочиб келдим гуноҳкор бўп подшодан,
Тевам билан юриб хизмат қилгани.
Оту овозангга келдим, Юсуфжон,
Хизматкор бўлгани келдим, Аҳмаджон,
Гуноҳқорман, боролмайман элима,
Эралихон, раҳм айлангиз ҳолима.
Гуноҳқорман, мен паноҳ тилаб келдим,
Бирор хизмат берсангизлар қўлима,
Хизматинг қилгани келдим, Юсуфжон,
Сен билан юргани келдим, Аҳмаджон.

Ўзбак кўтарилма бўлар экан, ана энди бу гап билан
танасида пича ҳарорат пайдо қилиб, бемаслаҳат Юсуф-
бек бир сўз айтди Мирза Маҳмудга:

Меҳмонжон, тортмагин ўзинг оҳу вой,
Қўлингга бераман яхши қарчиғай.
Бу гапларни кўкайингга келтирма,
Хуш келибсан ана мазгил, ана жой.
Маъқул билдим, меҳмон, айтган сўзингни,
Мен ўлмасам тараф босмас изингни,
Қўнглингни чўктирмагин, меҳмонжон,
Қатта одам қилай сенинг ўзингни.
Ўзим сенга меҳру шафқат қиламан,
Кўп одамни хизматингга соламан.
Хуш келибсан, ана мазгил, ана жой,
Хўрсинмагин, дуруст одам қиламан.
Йўл юрибсан қичаб сувсиз дашингга,
Ёқаларинг ҳўл бўп кўзли ёшингга.
Сен бизни деб келган бўлсанг Мисрдан,
Амалдор қип, жиға санчай бошингга.
Йўл кезибсан, бўпсан ўзинг беқарор,
Бизларни кўрмоққа бўпсан интизор.
Қойил бўлдим, меҳмон ҳимматгинангга
Хўрсинма, қип қўяй сени амалдор.
Рози бўлгин бек Юсуфнинг ишига,
Ов қиларсан Урганч элнинг дашига,
Бизларни деб кепсан Миср шаҳридан,
Ўтирарсан подшоларнинг қошида.

Ана, Мирза Маҳмуд қуллуқ, деди. Бу айёр Эралихон подшонинг бориб оёғини зиёрат қилди. Ундан келиб Аширбекнинг оёғини зиёрат қилди. Ундан Юсуфбекнинг, ундан Аҳмадбекнинг, Ойхон, Кунхон, Нодирбек султоннинг — ҳамма одамнинг кўнглини тўлдирди. Энди Мирза Маҳмуд айтди:— Подшога адолат берсин, қозилар шариатда турсин, бойлар хайри саховат, заковат қилсин, камбағаллар қаноат қилсин, ҳар кулли одамнинг кўнглидагиси бўлсин, омин оллоҳу акбар! Ҳамма халқ айтди:— Баракалла, меҳмонга! Мирза Маҳмуд яна айтди:— Э, Юсуфжон, йўл азоби гўр азоби билан баробар эмиш. Шу бугун холигина уй берсанг, бир ётиб ухлаб олсам. Юсуфбек айтди:— Бу меҳмонга Эралихон подшонинг ҳужрасидан жой беринглар.

Буни Юсуфбекнинг маҳрамбаччаси олиб бориб, дастурхон ёзиб, қорнини тўйғазди. Омин демай жўрттагинадан хур-хур этиб ухлади. Чарчагани рост, деб ҳалиги маҳрамбачча кетди. Ухлаб қолди, деб Юсуфбекка айтди. Кун хуфтонга етди. Мирза Маҳмуд кўлбаридан ҳисоби абжадни чиқариб, буларнинг юлдузини билиб, иштон-кўйлакни

чаппа кийиб, дуо ўқиб, Юсуф билан Аҳмадбекни ўзига қаратди. Эрта билан тонг отди. Бориб Юсуф билан Аҳмадга салом берди. Мирза Маҳмуд иситиб қўйган. Юсуф билан Аҳмадбекка тиллодан ҳам сулув кўриниб кетди.

Орадан қирқ кун ўтди. Ҳамма хизматга Мирза Маҳмуд оқсоқол бўлиб қолди. Нима деса, Юсуф билан Аҳмадбек айтганини қилди. Юсуфбекнинг қирқ йигитлари «ҳей, қизини...», деди. «Бировнинг қўйини боққанда ҳам бола-чақани боқамиз. Подшо юртидан ошиб келган Мирза Маҳмудча бўлмасак, кетамиз», деган кўп бўлди. Ана, булар ўз шовқинида тураверсин, энди сўзни Исфиҳон шаҳридан эшитмоқ керак.

Ана, ўттиз тишдан чиққан гап ўттиз уруғгача етади. Бўзўғлонхон подшо Аҳмад билан Юсуфбекнинг ифвогарлар гапи билан кетганлигини билди. Нечовини тўпга солиб отди, нечовларни дорга тортди. Ана, шуйтиб Юсуф билан Аҳмадбек, Аширбек амакисининг ишқи тортиб, сарғайиб, бир кўриб келай, деди:

Ҳай аттанг-а, гулим сўлган эканди,
Одамларим фириб қилган эканди.
Қўл қанотим Аширбекдан айрилдим,
Бу ишлар ҳам туҳмат бўлган эканди.
Давлатгинам бундан кетган эканди,
Ҳай аттанг, зардоблар ютган эканди,
Мен ишондим ёмонларнинг гапига,
Олғир шунқорларим кетган эканди.
Чагамдаги шунқоримдан айрилдим,
Мен ишондим туҳматчининг гапига,
Юсуф билан Аҳмаджондан айрилдим,
Юрагимда войим билан черимсан,
Мўйсафиддай қўл олғувчи пиримсан.
Аширбек, Юсуфбек, тушди эсима,
Урганч элга борар одам бормисан?
Ҳамманг Исфиҳон элда турасан,
Қаватимда ўзинг мен деб юрасан.
Отим миниб, тўнни кийган амалдор,
Менинг билан қайсинг Урганч борасан?
Бориб туриб қанотларим кўрайин,
Ўзим ўлмай дуоларин олайин.
Бегуноҳ кетганди менинг чироғим,
Бориб кўриб дуо қилиб келайин.
Жиянларим бекор элдан кетибди,
Кўп қийналиб беш ой йўлни тортибди,

Урганч элга нақ беш ойда етибди.
Яхши одам бу дунёда хор бўлмас,
Тубли одам парча нонга зор бўлмас.
Катта подшо кўзларига суртибди,
Тўғри ўзар, эгри озар, халойиқ,
Урганч элга бориб эл бўп кетибди.
Биров келиб шундай-шундай бўлди, деб
Бўлган гапни бир-бир қилиб айтибди.
Қўлдан кетган йўлбарс билан шунқорим,
Урганч элга катта одам бўп кетибди,
Эралихон қоматларин букибди,
Минг алп тортиқ қилиб чиқибди,
Гуноҳи йўқ ҳар жойда ўрин олар,
Жиянларим подишога ёқибди.
Кокилларин елкасига ўрибди,
Одам чиқиб элга олиб борибди,
Ҳожар ойим яхши кўриб боламни,
Ёлғизгина Асалхонни берибди.
Боракалла, қойил бўлдим подшога.
Урганч элман томир бўлиб қолибди.
Ҳай аттанг, бўлмади ўзимман сирдош,
Қўл қанотим шулардир, жўра йўлдош,
Шундай ёқиб томир бўлиб кетибди,
Урганч элман бўп кетибди қариндош.
Бориб туриб ўзим кўриб келмасам,
Ўлгунча бўлади менинг минан ғаш.
Аҳмоқ одамлар ҳам уни чақибди,
Тўғрилиқдан бир подшога ёқибди.
Ҳай аттанг-а, қайтай, одамим бебош
Аччиғланиб ёвлаб келса Аширбек,
Одамнинг ўлиги бўп қолади чош.
Юринг, беклар, отланишиб кетайик,
Бориб туриб узр-маъзур айтайик,
Ҳақ эгилиб синмайдикан, ёронлар,
Бориб туриб ҳам уйу хотинларин,
Ҳангама қип, қутлуқлашиб қайтайик.
Жамъи амалдорлар, эшит менинг сўзимди,
Кетган ёққа тўрт қип қолдим кўзимди.
Бориб туриб обрў, иззат топибди,
Энди менинг бормоқлигим лозимди,
Бориб кўриб келай кетган қўзимди.
Баҳор кўм-кўк бўлар товда бодомлар,
Юракдан кетибди войимман ғамлар.
Қуллуқ тақсир, деди жойидан туриб,
Даркорликни ғамлай берди одамлар.

Ҳақ эшитсин ҳар банданинг додини,
 Бузмасин ҳар қулнинг иморатини,
 Сен борганда мен бормайнми, деб
 Чоқ бўп қолди Бўзўғлоннинг хотини.
 Юракда йўқ қайғу минан войими,
 Одамни алдайди йигит қойими,
 Бораман деб анжом-асбоблар қилиб,
 Юсуфбекнинг ҳам чечаси, энаси,
 Тараддуд қип Бўзўғлоннинг ойими.
 Ўртанмасин ҳеч одамнинг тани,
 Сулувларнинг юзи гулнинг хирмони,
 Қидирамиз дейшиб энди талтайиб,
 Исфиҳон элининг семиз кайвони.
 Ош қайнаса ёқилади ўтинлар,
 Бир нечаси менопкет¹ деб ўпкалар,
 Борамиз деб тортиқ, таролғи қилиб,
 Анча бўлди қидирғувчи хотинлар.
 Бўзўғлонхоннинг айтган гапи эп бўлди,
 Авжи келса чечан сўзи кўп бўлди,
 Урганч элга қидирамиз дейишиб,
 Келинчақлар, семиз хотин тўп бўлди.
 Бир-бирига талтайишиб сўйлади,
 Болалари мени оп кет деб пойлади,
 Бўзўғлонхон подшо кўнгли жўш уриб,
 Хотинларга аравани шайлади.
 Шодиёна уриб, карнайлар тортди,
 Нон-насиба қандай шаҳарга кетди,
 Арава, анжомни чоппа-чоқ қилиб,
 Хотин деган оғир экан, ёронлар,
 Аввал бошлаб хотинларни жўнатди.
 Талтайишиб қидирғувчи хотинлар,
 Жайрангғашиб, димоқлари чоқ бўлиб,
 Урганч элга ҳаммаси тўйга кетди.
 Жўнамоқчи бўлди Бўзўғлон подшо,
 Вазирлар қўлтиқдан суяб, тақсир, деб
 Шотирлар оп келиб отини тортди.
 Жўнар бўлди подшо Урганч юртига,
 Аскар ташлаб элди мамлакатига,
 Хўп тайинлаб амалдорга Бўзўғлон,
 Бўзўғлон подшо ҳам минди отига.
 Ҳамма амалдорлар минибди отди,
 Ҳар ранг мақомларни созчилар чертди,
 Ҳушомад қип Исфиҳоннинг одами,

¹ Мени олиб кет.

Шаҳардан чиқариб энди далага,
Омин деб фотиҳа юзига тортди.
Неча шавкат, дағдағалари билан,
Бўзўғлонхон подшо Урганчга кетди.
Йигит куяр сулув қизнинг ҳилига,
Йигитни етқарсанг қизнинг мўлига.
Бўзўғлонхон подшо неча аскарман,
Юсуфман Аҳмадни қутлуқлаймиз деб.
Жўнайверди энди Урганч элига.
Фуқаросин барин ияртиб кетди,
Иззат қилиб тахти уч тош йўл тортди,
Қайтинглар, деб Бўзўғлон подшо айтди,
Ундан сўнг Исфиҳон элига қайтди.
Хотинларни аравага миндириб,
Чўлга чиқиб Урганч элга йўл тортди.
Бир-бирига чақчақлашиб сўзлади,
Гўштни кабоб қилиб чўлда тузлади,
Овқат-озигини ортиб Бўзўғлон,
Юсуф билан Аҳмадбекни излади.
Ҳеч иш бўлмас қудратидан бефармон,
Танда меҳмон эрур қайтиб гартак жон,
Сўнгги ишни шундай бўлар пушмони,
Жўнай берди Урганч элга Бўзўғлон.
Бачча, аёл чўлда чарчадик, дейишди,
Неча товдан неча чўлларга тушди,
Қидирганга пушмон қилиб хотинлар,
Талтайиб чиқувди бари элидан,
Уҳва-уҳва, вой қуймучим, дейишди.
Ғайратлиси ўла қол, деб кулишди.
Ҳангама, чақчоғин қилиб ёшлари,
Ахир бир кун етармиз-да дейишди.
Қампирларин рангларида қон қочди,
Қиз-келинчак кундан-кунга беркишди,
Гоғи тоғда, гоҳи чўлларда юриб,
Кеч бўлганда чодир тикиб ётишди.
Кундуз кун тинмай қистаб кетишди,
Нақ беш ойда битта дарёга етди.
Подшо халқин кўп бўлади ҳунари,
Қамишдан сол қилиб турган одамлар,
Эсон-омон бари дарёдан ўтди,
Дарёни ёқалаб қунтуйиб кетди.
Юсуф билан Аҳмаджонни кўрсам, деб
Хон Бўзўғлон неча санталат билан,
Тўрт-беш кун орадан йўлни тортганда,
Суюнчихўр Юсуфбекка жўнатди.

Суюнчихўр юрак қинидан чиқиб,
Эсон-омон Урганч элга оралаб,
Подшоликка бечора қистаб етди,
Исфиҳондан меники, деди-айтди.
Қариндош келиб қолибди дейишиб,
Дин Хоразмнинг одами чопишиб,
Қандай одам экан келган дейишиб,
Оға, энам келар экан, деб айтиб,
Чўбирини биқинига тепишиб,
Қариндошлик бежой қаттиқ иш экан,
Келаётир барин ўпкаси шишиб.

Ана, энди қариндош кепти, деб дарров гап бўп кетди.
Дин Хоразмнинг ҳаммаси эшитди. Урганчда Эралихон
подшонинг дарвоза оғзидаги қоровули Исфиҳондан кел-
дим, деганини эшитиб, ҳалиги меҳмонни олиб кетди. Эра-
лихон подшонинг давлатхонасига етди. Юсуфбек, Аҳмад-
бек, Аширбек сардор яхшиликка келдими, ёмонликка
келдими, деб кўнгли, хаёли ҳар тарафга қочиб турди. Ха-
ёлининг қочгани тоғасининг оғуйли қиған сабабидан.
Келган суюнчихўрни Ҳалманбек дер экан. Ясовулбоши
олиб бориб Ҳалманбекни Эралихон подшога тўғри қилди.
Салом бериб, Ҳалманбек Эралихон подшога бир сўз ай-
таверди:

Кўп қўрқаман ширин жондан,
Айрилмагайман имондан.
Подшойим, беринг суюнчи,
Меҳмон келди Исфиҳондан.
Узоқ қоп кетди шаҳари,
Кўнглида йўқ эди ғубори,
Подшойим, беринг суюнчи,
Келди Исфиҳон тождори.
Остида ўйнар ҳар алвон,
Ботирда карк тери қалқон,
Болаларим кўрайин деб,
Келаётир хон Бўзўғлон.
Ўзи кировка ёқаси,
Бошида борди жиғаси,
Исфиҳон элининг эгаси,
Аҳмад, Юсуфнинг тоғаси.
Қайнаб нечовнинг мияси,
Кўкариб даштнинг гиёси,

Исфиҳон элининг эгаси,
Келган бекларнинг тоғаси,
Подшойим, беринг суюнчи.
Яхшиликка хабар етди,
Бўзўғлон подшо эшитди,
Қуллуқ бўлсин қилайин, деб
Неча мазламалар қилиб,
Исфиҳонда карнай тортди.
Хотин-халажларни олиб,
Тўй деганга хотин келар,
Ҳам хотин, кайвонилар,
Яқинлаб Урганчга етди.
Исфиҳоннинг баччалари,
Гулдай бордир ғунчалари,
Очилади дилчалари,
Хон Бўзўғлон подшо билан
Ҳам ойими, келинчаклар,
Келаётир баччалари.
Узоқ Исфиҳон юртини,
Минишиб бари отини,
Арава устига миниб,
Томошага келаяптикан,
Катта подшо, кичик подшо,
Амалдорларнинг хотини,
Йўл юрамиз, кўп вақт бўлди,
Бўзўғлон тараддуд қилди.
Неча аскар, сарбоз билан,
Хон Бўзўғлон тўйга келди,
Подшойим, беринг суюнчи.
Урганч элга борайин, деб,
Ўйнаб даврон сурайин, деб
Эралихон қуда бўпти,
Қариндошни кўрайин, деб,
Подшойим, беринг суюнчи.
Кўрарсиз қадди бўйини,
Ияртириб сап бийини,
Қуллуқ бўлсин қилайин деб,
Жиянларининг тўйини,
Подшойим, беринг суюнчи.
Беклар мунда келганига,
Сизга фарзанд бўлганига,
Тўйга мени айтмади, деб
Сиздан ўпка қилганига,
Келди Исфиҳон тождори,
Ўзи подшоларнинг зўри,

Чарчатди товларнинг ўри,
Олдида сатта сардори,
Подшойим, беринг суюнчи.
Қуллуқ бўлсинга келади,
Исфиҳон элининг беклари.
Сира йўқди войман зори,
Сатта аҳди паймонлари,
Чўлда гул очилгандай бўп,
Сўлқиллашиб келаётир,
Исфиҳон элининг ойими,
Подшойим, беринг суюнчи.

Бу гапларни эшитиб, шу ердаги одамлар гувиллаб кетди. «Уят гап бўпти-ку», деб ҳамма бирдан чувиллаб кетди. Юсуфбек, Аҳмадбек, Аширбек сардор, Ойхон, Кунхон, Нодирбек султон, Шералихон, Мустафо чаққон, Эралихон жоппа-жовлик дин Хоразмнинг одамлари «қариндош кепти», деб Бўзўғлон подшонинг олдида чиқиб кетди. Урганчининг даласини тўзон тутди. Эралихон подшо арава-арава танга-тилла чиқариб, Бўзўғлонхон подшонинг ўз иззати билан бошидан чочиб, оёғининг остига поёндоз ташлаб, шаҳарга олиб кириб, ўзидан зиёд тахтга миндирди. Ана, энди омин оллоҳу акбар қилиб, ҳаммаси фотиҳани юзига тортиб, «Учолғон тек турмас» деган ота-бободан қолган гап бор экан, бир кўкайидан чиқарай жиянларимнинг, деб Бўзўғлонхон подшо бир сўз айтаверди. Ана, Бўзўғлонхон подшонинг Эралихонга қараб, **ҳам** Юсуф билан Аҳмадга қараб, тўй қуллуқ бўлсин, деб **айтаётган** сўзи:

Боракан Урганчда шунча бекинғиз,
Яхшиякан, кўрдим, қадди бўйинғиз,
Жаннатга ўхшайди ҳовли, уйинғиз,
Аҳмад, Юсуф, қуллуқ бўлсин, подшойим,
Кудам, қуллуқ бўлсин қилган тўйинғиз.
Эл йиғилиб маслаҳатлар қилмайма,
Қариндошни кўкайига олмайма,
Худо тақдир қилган кўради тўйни,
Яхшиликка қариндошу оғайни,
Тўй деганга бориб айтиб келмайма?!
Юсуф, Аҳмад, қуллуқ бўлсин, қариндош.
Ҳар тарафга яхши хатни битмайма,
Дўст-душман айрилди деб айтмайма.

Яхшилик кунда тоза отамлаб,
Журинг эса, деб ияртиб қайтмайма,
Шону шавкат қуллуқ бўлсин, қариндош.
Юрагима солдинг қайғуман армон,
Гапларинг, қайтайин, дардима дармон,
Мунда келиб уйли, жойли бўлибсан,
Қаллиққинанг қуллуқ бўлсин, Юсуфжон.
Билла¹ кепти Аширбек сардорингиз,
Ияришиб келибди сап бекларингиз.
Қуллуқ бўлсин Гуласалдай ёрингиз,
Қайин юртинг қуллуқ бўлсин, Юсуфжон.
Шерўхшайди² ҳамма қомат бўйингиз,
Юракдан кетгай-да қайғу, ўйингиз,
Икковгинанг қўша қари, Юсуфжон,
Қуллуқ бўлсин мунда қилган тўйингиз.
Ўлмай кўрдим, кетди юракдан дардим,
Ҳар жойда юрсанг ҳам сенсан қувватим.
Мунда келиб иззат, обрў топибсан,
Ҳовли, ватан қуллуқ бўлсин, фарзандим!

Ана, энди Ҳожар ойим хотин битганни олиб, ул ҳам чиқиб кетиб эди, Бўзўғлонхон подшонинг хотинлари кетида эди. Лолагул очилгандай бўп, худди қизғалдоқдай гул очилгандай бўп, Бўзўғлонхон подшонинг хотини олдига чиқиб, қудағай кепти, деб танга-тилла бошидан чоғиб келаяпти, одам битган ер сермаслаб шундай бештаўнтани киссасига солиб келаяпти. Ориқ одамлар оёқ остида йиқилиб: «Вой-вой қовурғам синди», деб одамлар ўтиб кетгандан кейин ўттиз-йигирмата тиллани киссасига солиб келаяпти. Булар ҳам уйтиб-буйтиб ўрдаға етди. Гуласал ойимнинг шўхлиги тутди: сапчиб турган зўр қизларга корсон-корсон унни кўтартиди. Ойимларнинг куймучи қоп-қора бўп чарчаб келаётган (эди). У элда мундайчанги қоида йўқ экан, бу қоида ўзбакда бор экан. Шу маст қизлар келаётганларнинг оғзи-бурнига бир ун тиқмоқчиликни қилди, худди оқ салла ўраган мулла билан эшонга ўхшаб қолди хотин битканнинг бари. Бўзўғлонхон подшо бу ишни кўриб, оғзи очилиб, бу не касм, деди. Бир йигирма-ўттиз корсон унни буёққа ҳам опкеп турган экан. «Ана бу, шу касм, деб одам биткан-

¹ Бирга.

² Шерга ўхшайди.

нинг оғзи, бурнига унни тиқаверди. Бўзўғлонхон подшо худди тегирмонни тозалайдиган гардхўрга ўхшаб қолди. Аширбек сардор айириб олди. Бўзўғлонхон подшонинг бу ишга гартак кўнгли намланиб қолди. Тағина бир қонда бор экан, қўшқулдоққа сомон солиб, олов қўйиб, сомонни тутатиб, калласига қалайдиган ҳам бир расми бор экан. Бўзўғлонхон подшо қараса, сап одамшавандаларни пастда сомонни тутатиб, калласига қоплаб ётир. Ота-бобомиздан қолган касм деб.

Бўзўғлонхон подшо Эралихон подшога эланди. Эралихон подшо айтди:— Ота-бобомиздан қолган қондани мен йўқ қилолмайман. Ҳали сизга ҳам тутатади,— деди. Бўзўғлонхон ўзбакнинг бу қондаси ёмон экан, деб қўрқиб турди. Шунда «Подшо бўлсанг, ўзингга подшосан-да, ота-бободан қолган қондани йўқ қиласанми, таомил бизда шул», деб бешта-ўнтаси уймалаб келиб, от тўрвани тутатиб, бурқиллатиб Бўзўғлонхон подшонинг тумшуғига тутди. Бурнидан тутун кетди, ёмон жонидан ўтиб кетди подшонинг. Юсуфбек чопиб кеп айириб олди, Бўзўғлонхон подшо ўлай деб қолди.

Бўзўғлонхон подшо айтди. «Шу тутатганинг ёмон экан, ун тиқсанг тузуқ, барака топкур қудалар, тутунингди олиб келма бу ерга. Кўпларнинг бетларини ис босиб қолибди, кўп тутанибди. Ундан кейин болаларга тутатганлар чарчаб келган»,— деб сувни иситишиб олиб келиб, ҳаммасининг қўл-бетининг унларини юндириб, тозалаб артди. Кула-кула одам битганининг ичи қотди. Ҳамма одам келиб Бўзўғлонхон подшога қуда, деб салом берди. Эркакларини Нодирбек жой-жойига ўтқазди, аёлларини Ҳожар ойм жой-жойига ўтқазди. Ана қуда-қудағайдай бўлди. Ҳаммасига дастурхон ёзиб, сувнинг ўрнига шарбат, асал билан қанди навог, зиёфат устига зиёфат, аёлга аёл кийим, эркакларининг ҳаммасига Эралихон подшо тўнларни қават-қават қилиб ёпаверди. Урганч элида бир даражада равшанлик пайдо бўлди. Юсуф билан Аҳмадбекнинг, Аширбек сардорнинг энди кўнгли тўлди. Эралихон подшо «Шаҳримдан кетгунча подшолигимни Бўзўғлонхонга бердим. Кунда Бўзўғлонхонга салом берасан. Мен хизматкорман», деб жарчи қичқиртди.

Ана, энди шу хушвақтликда кундуз куни кўпкари, тўй, кечаликка созанда, дуторчи, оҳанггар, суҳангарлар сўз айтади. Худди қиёматда ўн тўрт ошиқнинг тўйидай бўлди. Шу кайфда уч ой ўтди. Бўзўғлонхон подшонинг юрти эсига тушиб кетди. Юсуфбекка айтди:— Юсуфжон,

мен, чирогим, кетаман. Одамларингни бир олдимдан ўт-
каргин, дўсту душманни сенга айириб бериб кетайин.

Бўзўғлонхоннинг олдидан аъвал Юсуфбекнинг қирқ
йигити ўтди. Бўзўғлонхон айтди:—«Бунинг кўнгли кўн-
лингдан чиқар экан». Мирза Маҳмудни ҳам ўткарди.
Мирза Маҳмуд Бўзўғлонхоннинг олдидан минг бодгир-
лик билан ўтди. Бўзўғлонхон подшо Юсуф билан Аҳмад-
бекка қараб бир сўз айтаверди:

Бахти қаро йигит юрар пиёда,
Рисқи улуғ даврон сураб дунёда,
Қирқ йигитинг ўзингдан ҳам зиёда,
Қирқ йигитинг қуллуқ бўлсин, Юсуфжон.
Оригининг билмаганин билдиргин,
Бўйнига ғул соп кўчада елдиргин,
Шу хизматкор душман экан ўзингга,
Мени десанг, шу қулингни ўлдиргин.
Ўзи ориқ экан, кўзи кўккина,
Кўзлари ёмондир, шуни ўлдиргин,
Бошингга балодир, шуни ўлдиргин.
Ўзи қотма келган, ранглари қонсиз,
Гўзалшоҳдан кепти ўзингга жонсиз,
Тузни ҳақламайди ўзи имонсиз,
Бошингга балодир, ўлдир, Юсуфжон,
Кўзлари оладир, ўлдир, Аҳмаджон.
Афтига қарайман, кўп бадбахт айёр,
Буюрсанг ҳар ишга бўлади тайёр.
Феъли ёмон экан, ўзи кўп маккор,
Мени десанг бу қулингни ўлдиргин,
Бошларингга бало бўлар, Аҳмаджон,
Бир кун бошга хўрлик солар, Юсуфжон.
Ваъда қилиб Миср элдан келганди,
Баттолликман шул хизматкор бўлганди,
Бу бадбахтнинг қилган иши ёлғонди,
Бошингга балодир, ўлдир, Юсуфжон.
Сирри ҳолу ҳарна феълинг билганди/р/,
Гўзалшоҳдан ваъда қилиб келганди/р/,
Гўзалшоҳдан кўп нарсани олганди,
Ҳийламан сени хомтаъма қилганди/р/,
Икковингга иноқ маҳрам бўлганди,
Туз ҳақламас, маҳрамлиги ёлғонди/р/,
Бошингга балодир, ўлдир, Юсуфжон,
Кўзлари оладир, ўлдир, Аҳмаджон.
Қаҳрабодай сарғайтирар юзингни,
Қатта душман босган сенинг изингни,

Армон билан банди қилар ўзингни,
Қайтарма, чироғим, асло сўзимни,
Авлиёча билгин менинг ўзимни,
Бошингга балодир, ўлдир шу қулни,
Кўзлари оладир, ўлдир шу қулни.

Ана, энди Мирза Маҳмуд Юсуфбекни, Аҳмадбекни
иситиб қўйиб эди. Бирдан буларга Бўзўғлоннинг гапи
қаттиқ тегди. Юсуфбек Бўзўғлонхон подшога қараб, айт-
тадиган сўзини айтди:

Меҳмон киши шундай тухмат қиларми,
Ёлгонман кишига савдо соларми,
Айнибсиз, тоғажон, энди гапирманг,
Бир қулдан кишига душман бўларми?!
Қатта одам шундай гапни айтарми,
Кетарида норизо бўп қайтарми,
Бир қулдан кишига душманлар бўлиб.
Нону ошини еб, хизматлар қилиб,
Бир қул ҳам одамни байлаб кетарми,
Миянгиз айнибди, сўзни сўзламанг,
Шундай вали ношар¹ ишни қиларми,
Авлиёнинг пири айниб қоларми,
Имонини ҳам гавҳарга алишиб,
Шундай яхши одам савдо соларми.
Бир қулдан кишига душман бўларми,
Ақлингиз айнибди, сўзни сўзламанг.

Юсуф айтди:— Тоға, биламан феъл-атворингизни. Ер-
дан чиққан, осмондан тушган балони даф этаман. Менинг
яхши кўрган одамима сатта сўз айтдингиз. Шунинг менга
айтдингиз, уч соатда Исфиҳон шаҳрингизни олиб қўяман.
Бўзўғлонхон подшо яна бир сўз айтаверди:

Юсуф болам, олдингиздан кетганда,
Гўзалшоҳга шул кўккўзинг етганда,
Лашкар оп кеп, сизни бойлаб кетганда...
Оғир лашкар мунда олиб келганда,
Баданингга аччиқ қамчи чолганда,
Чўкирликда яланг оёқ елганда,
Сўнгги пушмон наф бермайди, Юсуфжон.
Оёгингни чағир тошлар тилганда,
Қўлинг бойлаб от олдига солганда,

¹ Ношаръий.

Йўлбарсдай инграниб яёв елганда,
Айтган гапим фойда бермас, Юсуфжон.
Полопондан зор йиглашиб ўтганда,
Ой ботгандай бўлиб йўқ бўп кетганда,
Гулдай баданингга қамчи чотганда,
Қизил қонинг оёғингдан оққанда,
Мирза Маҳмуд тузингни еб, хўб боплаб,
Ўрталиқда неча тоғдан ўтганда,
Гўзалшоҳга меники деб етганда,
Айтган гапим гавҳар билгин, Юсуфжон.
Ҳозирча дўст бўп уйингда ётар,
Бир кун келиб Миср шаҳрига кетар,
Оғир лашкар олиб келиб Мисрдан,
Икковингни банди қилиб оп кетар,
Бу сўзлар қулоқда турсин, Юсуфжон,
Банди қилар Чўкирлининг дашига,
Рози бўлган хизматкоринг ишига,
Байлаб олиб армон билан, Юсуфжон,
Олиб борар Гўзалшоҳнинг қошига,
Ихтиёр ўзингда энди, Юсуфжон.

Юсуфбек:— Тоға, тағи гапирдингни? Энди қандай қилай, меҳмонсан. Меҳмон бўлмасанг, ҳаққинг бор эди,— деди. Бўзўғлон айтди:— Лекин соянгни сен демай кетаман. Юсуфбек айтди:— Билиб қўювдим. Исфиҳондан оғуyli қилиб ҳайдаганингдан. Араб ўчини қирқ йилда олибди, деганакан. Ахир ўлмасам, навбат берарсан-да! Бўзўғлонхон айтди:— Хўп қиласан, мўлтонидан ботир чиқса, чотирини талармиш, деган ота-бободан қолган гап бор. Сен йигит бўлиб, ахири нима қилмоқчи эдинг? Сени кучинг менга етди.

Ана, энди Бўзўғлоннинг сўзи ҳам ўлди, ўзи ҳам ўлди. Хотин, бола-чақасига қарамай, отига миниб, соқолидан ёши тўкилиб: «Хай, аттанг-а»,— деб Исфиҳон шаҳрига кетди. Хотин, бола-чақалари ҳам, аскар беклари ҳам ҳаммаси кетди. Кўнгли Юсуф билан Аҳмадбекдан қаттиқ қолиб кетди. Олти ойда ҳаммаси соғ-саломат Исфиҳон шаҳрига етди.

Улар элида юраверсин, энди сўзни Мирза Маҳмуддан эшитмоқ керак. Мирза Маҳмуд Юсуф билан Аҳмадбекнинг юриш-туришини, ҳар ёқдан келиб, Урганч элни лашкар қамаб олишини кўнглига мулк қилди. Ана, энди кўнглини дилжам қилгандан кейин бет-қўлини ювиб, бекларнинг ройиға қараб, кунда бетаҳорат намоз ўқиғувчи эди. Ана намоздан фориг бўлди, кунчиқиб ёруғ бўлди. Юсуф

**билан Аҳмадбекка қараб. Мирза Маҳмуд бир сўз айта-
верди:**

Ўлгунимча сизга, тақсир, айтаман,
Оллони ишини ўзим қайтаман.
Гўзалшоҳга катта хазина йиғдим,
Гавҳар, жавҳар яширувдим бир жойга,
Жавоб беринг, мен Мисрга кетаман.
Гавҳар, жавҳаримни олиб келаман,
Олиб келиб хазинангизга соламан,
Чин кўнглимдан сизга хизмат қиламан,
Қовли, анжом солиб беринг, Юсуфжон,
Ўқдир қилса, сулув қиздан оламан,
Ўлгунимча сизга хизматкор бўламан.
Бориб келиб бўлкилламай ётаман,
Сизи билан овга, ёвга кетаман.
Олиб келиб қимматбаҳо тошларни
Ўзингизга тортиқ қилиб тортаман,
Гавҳар, жавҳарларим тушди эсимга,
Жавоб беринг Миср элга кетаман.
Эсга тушиб, мен йўқотдим ҳушимни,
Мен сизга дов тиккан қора бошимни,
Хўп кўрдингиз менинг қилган ишимни,
То ўлгунча мен хизматкор, Юсуфжон,
Олиб келай қимматбаҳо тошимни.

Дунё қурсин Юсуфбекни элитди,
Оп келган сўнг ўзимники деб айтди,
Тез келгин Мирза Маҳмуджон деб Юсуфбек
Бу бадбахтни Миср элга жўнатди...
Томошайланг Мирза Маҳмуд ишига,
Ҳар ким ўз элига, қариндошига,
Хўп ишни боплаб олиб шум ният,
Йўл юради Полопоннинг дашига.
Мирза Маҳмуд йўлда жонларин сотди,
Урганч элнинг сирини билиб кетди,
Кечаси юлдузга қараб адашмай,
Кеча-кундуз тинмай қистаб йўл тортди.
Ўлмаса шум ният охир келади,
Ҳийлачи тарафга савдо солади,
Хушвақт бўлиб ҳали қайтади шул бадбахт,
Кеча-кундуз тинмай юриб келади,
Тоғ ора юрганнинг жонин олади,
Жабр қилиб отин, ўзин жонига,
Гоҳи тоғдан чўлга тушиб келади.

Кеча-кундуз демай қистаб йўл тортди,
Тоғ санасанг, ўн икки ойлик йўл бўлар,
Кеча-кундуз олтой юриб чўлларда,
Гўзалшоҳ олдига жумийиб етди.

Ана, бориб Мирза Маҳмуд Гўзалшоҳ подшога қараб:
«Варринг»,— деди. Гўзалшоҳ подшо: «Арқон эшган кар-
ринг»,— деди. Яхшилашиб гаплашди, Ана, Гўзалшоҳ под-
шо Мирза Маҳмудга ўрин берди. Мирза Маҳмудга қараб,
сўз бошлаб, бир сўз айтаверди:

Кўплар сўраб юрдим сенинг ортингди,
Эсон-омон кўрдинг Миср юртингди.
Лот худойга шукр айтай, чироғим,
Ўлмайгина кўрдим ойдай бетингди.
Зиёрат қиламан босган изингни,
Ўлмайин эшитдим тағи сўзингни,
Лот худойга назир-ниёзлар бериб,
Эсонликда кўрдим тағи ўзингни.
Кўрганингни менга айтгин, қаддингдан.
Кечалари уйқу қолиб кетибди,
Сенинг ишқинг юрак-бағрим чертибди,
Кўп ҳаяллаб кетдинг тараф қўлида,
Кетганинга нақ икки йил ўтибди.
Ўлмайгина мен эшитдим сўзингни.
Ёруғ дунё билдирайди кўзимга,
Мен айтганда, сен ишондинг сўзимга,
Қаттиқ хизматима кетдинг, чироғим,
Кўрганингни айтавергин ўзимга.
Оманатдир, жонгинангни қийнадинг,
Нима гапни фикр қилиб ўйладинг,
Мирза Маҳмуд, жоним, хизматим қилиб,
Ростин айтгин, зўр хизматни найладинг?
Ҳар шаҳарда насва тортиб юрдингма,
Ўлмайгина мендай шоҳни кўрдингма,
Тарафнинг олдида кўп вақт турдингма,
Ваъдалашиб қаттиқ кўнгил бердингма?!
Кўрганингни бир-бир айтгин ўзима,
Аҳволини вой қилиб келдингма,
Юриш-туришини, қўрғонларини
Урганч элни хўп оралаб кўрдингма,
Кўрганингни айтиб бергин ўзима.

Ана, Мирза Маҳмуд жойидан туриб, Гўзалшоҳ под-
шога қараб таъзим қилиб кулиб, қўлини кўкрагига олиб,

кўнглига неча гапларни солиб, бир сўз айтаверди. Ана,
Мирза Маҳмуднинг Гўзалшоҳ подшога қараб айтаётган
сўзи:

Худое, гирдимдан кетгай-да туман,
Зўракан Юсуфман Аҳмадбек ёмон,
Кўрганимни айтаверай мен сизга,
Афсар девча Аширбек, подшошон.
Душманларни юрак-бағрин эзади,
Урушда отлари думин сузади,
Агар бир мингчаси келса ўзбакнинг,
Миср элни тўс толқон қип бузади,
Бежой ёмон Юсуф билан Аҳмаджон.
Мингчаси тўс толқон қилар элингни,
Келса сўлдиради тоза гулингни,
Йигитлари бари Рустамча бордир,
Юсуф ўзбак охир олар элингни.
Улар келмай ёйиб юбор заҳрингни,
Тарадди қип, дарров кўрсат қаҳрингни.
Аширбек сардори бўз отга минса,
Элликчаси олиб қўяр шаҳрингни.
Бири Рустам, бири Барзуча бордир,
Юсуф билан Аҳмад ўғлон кўп ёмон,
Ўзбаклар бермайди душманга омон,
Синсиласи ҳайбат, ҳашами катта,
Юсуф билан Аҳмад кўп чўртта ёмон.
Келса вайрон қилар Миср шаҳрингни,
Жонингнинг ҳийласин қилгин, подшошон,
Ҳақ калимасига солар тилингни,
Қора қилиб қўяр беклар ҳолингни,
Аширбеги келса қирқ йигити билан,
Яксон қилиб кетар Миср элингни,
Ҳайдаб кетар булкуллаган молингни,
Жонингнинг ҳийласин қилгин, Гўзалшоҳ,
Юсуф ўзбак ахир олар элингни.
Бойлайди ўзбаклар ахир бахтингди,
Шу ҳозирда ўйнаб-кулар вақтингди/р/,
Бўз отини миниб Аширбек келса,
Юсуф билан Аҳмад олар тахтингди.
Аҳмади — шер, Юсуф йўлбарсча бордир,
Менинг ўзим қайтай жонларим сотдим,
Қўрқа-қўрқа Урганч шаҳрига етдим,
Қўрқанимдан мурутларим олдириб,
Сочларима ўткир паки солдириб,
Оқ дакадан салла қилиб бошима,

Юсуфман Аҳмаднинг олдига етдим.
Салом бериб, таъзим қилиб уларга,
Панти¹ бериб неча сўзлардан айтдим,
Кечасиман тосқур қилиб иситдим,
Қанча бўлса шунча Урганчда ётдим.
Қўп гаплашиб едим ошу тузини,
Қўриб келдим душманингнинг ўзини.
Ёмон ўткир билдим икки кўзини,
Оғир лашкар юбор Урганч шаҳрига,
Банди қилгини шу ўзбакнинг ўзини.
Қулоғинг қўй Мирза Маҳмуд тилига,
Ов қип чиқар улар Ҳовдак қўлига,
Энди гапни калта қилай, подшойим,
Сарбоз юбор дин Хоразм элига.

Ана, энди Гўзалшоҳ подшо:— Мирза Маҳмудга **инъом-эҳсон олиб келинглар**,— деди. Мирза Маҳмудга жуда **яхши сарпойлар**, лаълу маржон, тиллалар берди. Уларни **олиб** Мирза Маҳмуд димоғи чоқ бўлиб қолди. Гўзалшоҳ подшо **карнай-сурнай** торттирди, бутхонасида қўнғироқ **урди**. Сарбоз битган кўча-кўча тўлиб келди. Кўкча деган **бир** созандаси бор эди. Гўзалшоҳ подшо тўқсон олти **минг** сарбозга катта қилиб, Кўкча билан Мирза Маҳмудга **қараб**, бир сўз айтаверди:

Мирза Маҳмуд Урганч элга борибди,
Бориб туриб ҳарна борин билибди,
Душманимни сириб олиб келибди,
Кетганига нақ икки йил бўлибди.
Кўкчажон, боринглар Урганч элига,
Ҳаял қилмай боринг қистаб кетинглар,
Урганч элга — Хоразмга етинглар.
Мирза Маҳмуд йўл бошловчи бўлганда,
Юсуфман Аҳмадни байлаб қайтинглар,
Кўкчажон, боринглар Урганч шаҳрига.
Сарбозларни шаҳарига дўндиринг,
Кам куч ила мусулмонни кўндиринг,
Ёппа боринг дин Хоразм шаҳарига,
Юсуфман Аҳмадни байлаб келтиринг.
Ўлдирмайин байлаб онглар ўзини,
Ўйиб ташламанглар тағи кўзини.
Ҳулкардайин тўп-тўп жўнанг, сарбозлар,

¹ Панд, алдов.

Байлаб келинг тарафимнинг ўзини.
Сарбозни жўнатынг тоғлардан оша,
Етти йилдир дардим дардга улаша,
Кўкчажоним, боринг Урганч элига,
Ўлдирмайин байлаб келинглар икковин,
Аҳмадман Юсуфни қилай томоша.
Сарбозларни ҳайдаб тинмай эндириг,
Уруш бўлса пўлат найза синдириг,
Байлаб келиб Юсуф, Аҳмад йўлбарсни,
Бир кўрсатынг ўлдирмайин ўзима,
Душманимдан кўнгилимни тиндириг.
Сира азоб берманг тағи бекларга,
Банди қилгандан сўнг отга миндириб,
Эсон-омон ўлдирмайин келтириг.
Талаб кенглар бориб Урганч юртини.
Тубо-туб бузинглар иморатини,
Юсуфман Аҳмадни банди қип опкеп,
Гўзалшоҳни кеткаринглар дардини.
Бойлаб кенглар Урганчнинг бекзодини,
Гўзалшоҳнинг олберинглар лотини,
Қаддингдан кетайин, сарбозбошилар,
Ўлжа олганларинг ўзинг олавер,
Йўқ қип келинг шаҳри Урганч юртини.
Олиб келиб Юсуф билан Аҳмадни,
Подшойингнинг кеткаринглар дардини.
Душман қурсин, эсларимни шоширдим,
Мирза Маҳмуд оёғига бош урдим,
Эсон-омон бориб кенглар, сарбозлар,
Боринг, сизни лот худойга топширдим,
Кўкчажон, сарбозни сенга топширдим.
От қўйиб боринглар Урганч шаҳрига,
Сарбоз урушади карнай наҳрига,
Лот худой ҳаммангдан бўлсин хабардор,
Ёппа боринг Ўзбекистон шаҳрига.
Талотўп қинг Туркистоннинг элини,
Қон қип келинг Урганч элнинг чўлини,
Қаддингдан кетайин, сарбозбошилар,
Бойлаб кенглар икки бекнинг қўлини.
Ихтиёрни бердим ўзларингизга,
Бориб талаб кенглар Урганч элини.
Ҳар тарафдан сарбоз келиб жўш бўлди,
Сарбозбоши бир-бирига дуч бўлди.
Ишнинг ўзи ёмонига айланди,
Лашкар жўнар бўлди дин Хоразмга,
Кўкча билан Мирза Маҳмуд бош бўлди.

Бир неча одамлар беҳабар сўзлар,
Мард йигит душманнинг юрагин тузлар.
Маст бўп кетиб ногораман карнайга,
Чоппачоқ бўп ўйнайверди сарбозлар.
Миср эл одами йигин бўп етди,
Пайғамбарин, худойини ёд этди.
Хотини олдида бир кун ётмайин,
Мирза Маҳмуд феъли ёмон, такаббур,
Лашкар олиб Урганч элига кетди,
У бекларни ўлдиринглар дейишиб,
Омин деб фотиҳа юзига тортди.
Қуртдай қайнаб, чўкдай яшнаб сарбозлар,
Кўкча, Мирза Маҳмуд туғи остида
Ҳам кечаси, ҳам кундузи йўл тортди.
Олти ой чўлларда юриб ғанимлар,
Олти ойда Асқар тоққа етишди.
Кўзи кўм-кўк бўлиб бўғнин бўшлади,
Отлилари вақтларини хушлади,
Хуфтон чоғи Асқар тоғда сарбозлар,
Овқат қилмоқликқа юкин ташлади.

Ана, энди булар бу ерда ётди, эртан билан тонг отди. Ана, энди Мирза Маҳмуд тоғларнинг, йўлларнинг ҳаммасини хатга олиб кетган экан, ўқиб кўриб билди: Урганч элига келиб қолибди. Дарров сарбозларни сойнинг ичига туширди, ҳар дарасига ўн минг, йигирма минг сарбозни биқтирма ташлаб кетаверди. Қирқ минг қўшинни Гургон дарёсининг бошига ташлади. Кўкча қирқта манман деган полвондан айириб олди. Ҳовдакнинг кўлида, Чўқирлининг чўлида, Қора камар деган бир камар бор эди, Юсуф билан Аҳмад овга келадиган йўлни пойлаб ётаверди. Ана, энди овга булар беанжом келади, деб чоппа-чоқ бўлиб, булар бу ерда ётаверди.

Энди сўзни Урганчдан эшитмоқ керак... Эралихон подшонинг жаннатга ўхшаган бир гулшан чорбоғи бор эди. Унинг отини Гулчорбоғ дегувчи эди. Гуласал ойим уч юз олтмиш канизи билан Урганчдан чиқиб, Гулчорбоққа борар эди. Дин Хоразмдан Лаълихон ойим — Юсуфбекнинг энаси, Оқбилак ойим — Аширбекнинг хотини, Қалдирғоч ойим — бекларнинг синглиси, Хоразмнинг азизи, олдида неча сулув қизи Хивадан, Савракдан Ойхон, Қунхон, Нодирбек султон — ҳамма бекларнинг хотини Гулчорбоққа келар эди... Ҳаммаси ўйнашиб, ҳазиллашиб, биров-бировини муччилашиб, белидан сиқиб ушлаб олиб, кулишиб намозгар-намозгар бўлганда, ҳаммаси чарчашиб уй-уйига

кетар эди. Икки кундан бери булар келади, Гуласал ойим келмайди. Қалдирғоч ойим чечагинасини соғиниб, кунда шу чорбоққа бориб қайтар эди.

Ана, энди булар бу ерда тураверсин, энди сўзни Гуласалдан эшитмоқ даркор. Юсуфбек Гуласал ойимга: «Хар ишга уйғотмагин, уйқум ҳаром бўлади, намознинг вақти бўлса, уйғотасан»,— деб айтар эди. Шу кун иккови гулдай бўлиб, тўшакда буралиб ётди. Ярим кеча бўлганда, Гуласал ойим ухлаб туш кўрди. Тушида бир ёмон иш кўрди. Жойидан қўрқиб тура келди. Шундай туриб қараса, тўшакда ётир. Юсуфбек пиш-пиш этиб ухлаб ётир. Гулойимнинг юраккинаси ўртаниб кетди, тушидан қўрқиб уйғотай деса, кун бемаҳал, уйғотмай деса, тушидан қўрқади. Ночор Гуласал ойим кашта тикиб ўтирди.

Ана, энди бу кашта тикиб шу ерда ўтираверсин, «келишмаганнинг келини дўнг қўяр эмиш», деганакан. Ана, Аҳмадбек шу кун қирқ йигитлари билан ичди майни. Бариси думини қайтарган маст бўлди. Аширбек ҳам маст бўлди. Аҳмадбек отини мина солиб, мастлик билан кўчага чиқди-кетиворди. Бир жойда ўнгма-сўл бўлиб бо-раётиб эди, бир яхши иморатда ёрлиқ кўринди. Ана, энди шу ёрлиққа қараб, Аҳмадбек адашганини билиб, бир сўз айтаверди:

Қўллагай бандани қодир оллойи,
Тавба қилса, тўкплади гунойи,
Чироқ ёниб турган яхши маконлар,
Наққошли жой қандай хоннинг саройи?
Омонат ҳар кимнинг тандаги жони,
Ўртанмасин одамнинг гулдай тани.
Панжарадан салтанатли иморат,
Хабар бергин, қандай бекнинг макони?
Мендай йўлбарс кўчаларда совқотди.
Санталатли, тиллоларни чоптирган,
Ҳовли жойлар, всъ, кимнинг иморати?

Шунда Гуласал ойим келиб, «тўрам туриб ўлдириб қўямасин. Бунга жавоб бериб юборай, кетсин»,— деди. Дарвозага қараб, ўзини ўраб, бир сўз айтаверди кўчага қараб:

Яхшилиқ кўр, ёмонликни кўрмагин,
Йўлбарсхона, бу ерларда юрмагин,
Ким ҳам бўлсанг, кета бергин йўлингга,
Кетгин йўловчи, йўлдан қолмагин.

Носога гапларни айтма тилингга,
Ўйнаб-кулиб юргин ўсган элингга,
Келган жойинг, билсанг, йўлбарсхонадир,
Сандирамай кета бергин йўлингга.
Ўз жонингга ўзинг жабр қилмагин,
Кўнгил қораликни менга солмагин,
Ким ҳам бўлсанг, кетабергин, йўловчи,
Бир бандасан, кет, йўлингдан қолмагин.
Билмаганинг, тўрам билса, билдирар,
Ханжар билан баданларинг тилдирар,
Йўловчи, кетабер келган йўлингга,
Тўрам билса, армон билан ўлдирар.
Оқизади кўздан милдир ёшингни,
Кучукларга торттиради гўшингни,
Келганингни тўрам билса, йўловчи,
Армон билан кесиб ташлар бошингни,
Кет-кет, йўловчи, йўлдан қолмагин.
Сулувни кўрганда кўзинг тўсилар,
Фалокат босганда йўлинг тўсилар,
Ким ҳам бўлсанг, кет йўлингга, йўловчи,
Арслонгинам турса, сени ўлдирар.
Ғилофдан ханжарни яланғочлайди,
Биров десам, ҳайбатини бошлайди,
Йўловчи, кетабер келган йўлингга,
Тўрам билса, сизни чопиб ташлайди,
Кета бер, йўловчи, йўлдан қолмагин.

Аҳмадбекнинг пича мияси жойига келай деди. «Бизлардан ҳам зўри бор экан-да бу элда»,— деди. Ана, Аҳмадбек аччиғланиб бир сўз айтди:

Ўзинг кимсан, бизлар Урганчнинг зўри,
Мададкори ҳамиша қўл берган пири.
Шанқиллайсан, уйда туриб ким бўлсанг,
Мен бўламан бек Юсуфнинг жигари.
Бўлгани йўқ кўнгилимди ҳаваси,
Сира йўқди айтган сўзинг давоси.
Талтаясан кетавер деб, ким бўлсанг,
Отим Аҳмад, мен Юсуфнинг укаси.
Тўкилар душманнинг кўзидан ёши,
Ҳуй тортади Ҳафтанғорнинг дарвиши.
Хабар бергин, Юсуф оғам уйдаи,
Мен бўламан Юсуфнинг эмчакдоши.
Кенгаш келса, уруғли эл уйдаи,
Сулув қизлар чилдирмали тўйдаи.

Биласанми, менинг акажонимни,
Урганчдаги Юсуф оғам уйдаими?!

Ана, энди Аҳмадбек мастлик билан айтди бу сўзни.
Гуласал ойим бу сўзни эшитиб, дарвозани тешигидан қаради.
Қараса, Аҳмадбек қайниси. Кетабер деганига уялиб,
ўйланиб кетига қараб қайтди, Юсуфбекнинг олдига етди.
Энди Юсуфбекка қараб, Гуласал ойим бир сўз айтди:

Ўйлаб турсам, ишим уят бўлибди,
Эр йигитлар илдам отни елибди.
Ўйқудан кўзингни очгин, шотўрам,
Тун ичида азиз меҳмон келибди.
Мен эшитдим меҳмонимнинг сўзини,
Ўзим томир билдим унинг ўзини.
Ўйқудан кўзингни очгин, шотўрам,
Нимколасоз кўриб келдим юзини.
Худо раҳм айлағай кўзнинг ёшига,
Ҳайрон бўлдим бу меҳмоннинг ишига,
Ўйқудан кўзингни очгин, шотўрам,
Ўйқудан касофат ортар кишига.
Эштай деб, валламатим, сўзингни,
Шу одамга томир билдим ўзингни,
Сийли меҳмон тун ичида келибди,
Полвоним, ўйқудан очгин кўзингни.
Кўргандан сўнг ичим ғамга тўлибди,
Ишингга қайлиғинг ҳайрон қолибди,
Ўйқудан ўйғонинг энди, шотўрам,
Гаплашгани яхши меҳмон келибди.
Эшит, тўрам, қаллиғингнинг сўзини,
Жовдиратди сизга бўта кўзини.
Қатта меҳмон тун ичида кеп қолди,
Ўйқудан, шотўрам, очгин кўзингни.
Ҳай-ҳай, шундай тақдири карим,
Туриб чулдирайман тонглар отмасин,
Ёмон одам муродига етмасин,
Яхшими, ёмонми меҳмон келибди,
Очилганда боғдаги гул сўлибди,
Ўйқудан кўзингни очгин, шотўрам,
Куннинг ўзи намоз вақти бўлибди.
Бандасининг сири ҳаққа аёнди/р/,
Ўлим кўрган биққинини таянди,
Чучук ўйқуда ухлаб ётган Юсуфбек,
Намоз деди, ўйқусидан ўйғонди.
Ўйғониб полвонди қочибди ҳуши,

Хар савдога кўнар одамнинг боши,
Аста қаллиғига тиклаб қараса,
Милдираб тўкилган кўзидан ёши,
Анча бўлди бек Юсуфнинг койиши,
Тундаги ёмондир Асалнинг туши,
Юсуфбек шундайин тиклаб қараса,
Очгин дейди дарвоза тақиллатиб,
Чиқаяпти бир одамнинг товуши.

Ана, Юсуфбек шундай қозикдаги ғилофдан ханжарини яланғочлаб, дарвозага борди. Менинг бемаҳал ҳовлимга келган қандай одам экан, деб шундай қараса, Аҳмадбек укаси. Ана, энди қилични олиб борганига Юсуфбек уялди. Кетабер деганига Гуласал чечаси уялди. Юсуфбек келиб, билдирмаган киши бўлиб, дарвозани очди. Кун ярим кеча. Аҳмадбек кетай деб эди, дарвозани очса, Юсуфбек акасининг уйи экан. Юсуфбек тикка Аҳмадбекнинг отини ушлади. Кун бемаҳал вақтини хушлади. Аста уйига олиб чиқди. Салом бериб, Гуласал чечаси жойидан туриб, Аҳмадбекнинг остига кўрпа ташлади. Рўмол-пўмол олиб, Юсуфбек акасининг уйига ҳеч борган йўқ эди. Қуруқ борганига Аҳмад уялди.

Аҳмадбек акасининг уйига қараса, икки қарчиғай бирига товланиб, чарқиллаб турибди. Юсуфбек Аҳмаджон инисига қараб, уялганидан бир сўз айтаверди:

Илдам отнинг ярашиғи йўл бўлсин,
Кўнгил суйса, ёрнинг лаби бол бўлсин.
Бемаҳал келибсан менинг уйима,
Қўл қанотим, укажоним, йўл бўлсин?
Юрган жойинг Урганчдайин эл бўлсин,
Тор бўлмасин, кийган тўнинг мўл бўлсин,
Кечаси келибсан ватангинама,
Ҳимоятим, Аҳмад йўлбарс, йўл бўлсин?
Ов қилганда Полопонда бел бўлсин,
Чин сулува дона-дона хол бўлсин,
Укажоним, кеча кепсан сўроқлаб,
Жигарбандим, Аҳмаджоним, йўл бўлсин?
Турнани ётгани оппоқ кўл бўлсин,
Қўлонни юргани узоқ чўл бўлсин,
Тун овган сўнг кепсан менинг уйима,
Ростини айт, Аҳмаджон, сенга йўл бўлсин?

Ана, энди Аҳмадбек қуруқ борганига уялиб, икки қарчиғайди кўриб, Юсуфбек оғасига қараб, бир сўз айтаверди:

Оллога еткай-да банданинг зори,
Келдик, обод бўлди Урганчнинг шаҳри,
Ов қилмоққа келдим ўзим, акажон,
Қуш гўштига ўзим бўлдим хумори.
Хумори бўп кўрдим, ака, уйингни,
Бугун кўрдим сени келиб жойингни.
Ғоз, ўрдак гўштига бўлдим хумори,
Чечажон, тилайман қарчиғайингни.
Қочирмагин қоқ миянгдан ҳушингни,
Тўкмагин, чечажон, кўздан ёшингни,
Ов қилмоққа бўлиб келдим хумори,
Чечажон, тилайман олғир қушингни.
Ёмонга сир айтсанг, элга ёяма,
Кўп чопилса отнинг ичи куяма,
Тилаб келдим сенинг бўз тарлонингни,
Қарчиғайинг Аҳмадбекдан аяма,
Бемаҳалда шуйтиб ўзим келаман,
Баччароқман қилган ишим чаламан,
Асал чеча, тилайман қарчиғайни,
Ов қилмоққа хумор бўлиб келаман.
Санталатлар қилар Урганч элига,
Йлоҳим еткарсин овнинг мўлига,
Чечажон, тилайман қарчиғайингни,
Ов қип келай бориб Ҳовдак кўлига.
Кийик қувай Чўкирлининг чўлига,
Ботир ханжар бойлар хипча белига.
Чечажон, тилайман қарчиғайингни,
Тонг отмай борайин Ҳовдак кўлига.
Қуш гўштига, чеча, хаёлим овди,
Ёмон одам қилар хархаша, довди.
Чечажон, тилайман бўзтарлонингни,
Ҳовдак кўлга қилиб келай мен овди,
Ов қилмоққа бежой бўпман хумори.

Ана, Гуласал ойим чечаси Аҳмадбекка қараб, бир сўз айтаверди:

Ёмғир ёрса, йўлдан туя тояди,
Йўқчилик бор, эрнинг кўзин ўяди.
Баччажон, тиласанг қарчиғайимди,
Қандай хумса қарчиғайни аяди.
Сабабман келибсан уйима меҳмон,
Кўнглингни қилғайсан, баччажон, шодон,
Тилаб келсанг менинг қарчиғайимни,
Қарчиғай айлансин сиздан, баччажон.

Подшолар бошига санчади жиға,
Ёмон одам яхшилардан садаға.
Тилаб келсанг менинг қарчиғайимни,
Қушим тугул жоним сиздан садаға.
Қочиргайман пичагина ҳушимни,
Худойим ўнгарсин қилган ишимни,
Тилаб кепсан, ов қилмоққа, баччажон,
Бор, бердим сенга олғир қушимни,
Қандай хумса қарчиғайни аяди.

Аҳмадбек айтди: «Бўл, бўл, Юсуфбек! Хотин қули бўлма!

Миянгни айлантириб ташлайди». Гуласал ойим бечора ночор жойидан туриб, тағи бир сўз айтаверди:

Не савдо кўтармас банданинг боши,
Париллаб учади Ҳовдакнинг қуши.
Икковингиз катта одам, баччажон,
Тунда юрмоқлик каззобнинг иши.
Қулон ётар Олатовнинг белида,
Қуш деганнинг бари Ҳовдак кўлида,
Икковингиз санталатли катта одам,
Тўғри юрмас, каззоб юради тунда.
Урганч элга икковингиз тўрасиз,
Подшодан зиёд бўп бунда юрасиз,
Тун-кеча юрмоқлик қаллобнинг иши,
Эртан билан Ҳовдак кўлга борасиз.
Пичагина мизғинг Урганч элида,
Қулоқ солинг куйгур чечанг тилига,
Тунда юрмоқлик бадбахтнинг иши,
Эрта билан боринг Ҳовдак кўлига.
Тунларда юрмоқлик ўғрининг иши,
Пича ётинг, сўнгра овга борасиз.

Ана, Аҳмадбекнинг бурнининг учи терлаб кетди, ўзбаклиги тутди, Юсуф акасига, Гуласал чечасига қараб, бир сўз айтаяпти:

Ҳай аттанг-а, акам деган эканман,
Нима қилди ўзим қилган эканман.
Бекор келиб қопман ватангинангга,
Акам деб уйингга келган эканман.
Душман тушмас бу дунёда изима,
Ишонмадинг, сен айнибсан, сўзима,
Мен акам деб бекор бунда келибман,

Хотининг ёмон гап айтди ўзима.
Бекор чирқиллаб турибди бўзтарлон,
Бемаза гаплардан айтди Асалжон.
Келганлигим куйиб кетди уйингга,
Миягинанг айнаб қопти, Юсуфжон.
Келган ўзим, яна қайтиб кетаман,
Қирқ йигит уйғонмай қистаб етаман,
Мен акам деб келиб эдим уйингга,
Сўзим ўлди, бошим олиб кетаман.
Мард йигит душманни кўзлаб отади,
Отни чопиб, нимта-нимта этади,
Қарчиғайни менга бергиси келмай,
Хотингинанг бекор гапни айтади.
Бекоргина бунда келган эканман,
Ўзимни оввора қилган эканман.
Хотингинанг кўйнимди¹ қолдирди,
Ҳеч киши билмасин чиқиб кетаман.

Ана, энди Юсуфбек қаттиқ уялди. Шундан кетса, Аҳмадбек бир умрга ака демай кетади. Бу гапнинг ҳеч ҳисоби йўқ бўлди. Гуласал ойим зор-зор йиғлаб, Аҳмадбекка қараб, кўрган тушини бир-бир айта берди:

Во, чечанг айлансин, ётиб туш кўрдим,
Мен тушимда кўп қабоҳат иш кўрдим,
Эрта билан боринг шикор овига,
Қўлинг бойли отларингни еталаб,
Сен пиёда икки отни бўш кўрдим.
Туши қурсин, табгирлари кўп ёмон,
Кўп қузғун Мисрдан давра олиб учди,
Қанот қоқиб Асқар тоғига тушди,
У қузғунни кўриб ақлим адашди,
Қирқта қузғун қистаб сенга етишди.
Вой, баччажон, бормагин Ҳовдак кўлига,
Ҳарғиз чиқма Чўкирлининг чўлига.
Шу қузғунлар босди сенинг изингни,
Сомондай қип сарғайтирди юзингни.
Икки отинг еталашиб, шул қузғун,
Банди қилиб ҳайдай берди ўзингни,
Баччажон, бормагин Ҳовдак кўлига.
Қарағай рўмолни бошга ўрайин,
Сочим ювиб, зулфгинамни тарайин,
Баччажон, борманглар Ҳовдак кўлига,

¹ Кўнглимни.

Туши қурсин, табгирини жўрайин.
Мирза Маҳмуд Урганч элдан кетибди,
Миср элига — Гўзалшоҳга етибди,
Қора қузғун Гўзалшоҳнинг сарбози,
Бурқиллаб ёв Миср элдан етибди.
Ови қурсин ҳаргиз борманг, баччажон,
Кўп лашкар келибди Миср шаҳридан.
Ҳар камарда сизни пойлаб ётибди,
Ови қурсин, борманг Ҳовдак кўлига.
Мирза Маҳмуд қуршаб гирдингни тутар,
Ҳовдак кўлда икковинг бойлаб кетар,
Қора қузғун сизга келган душманди/р/.
Полопондан пешин банди қип ўтар,
Баччажон, бормагин, овинг хатарли.
Орқангдан чопишиб отдан тер келар,
Банди бўлсанг, юрагингдан чер келар,
Мирза Маҳмуд бойлаб яёв ҳайдаса,
Оҳ тортарсан, бир бошингга зўр келар,
Баччажон, бормагин, овинг хатарли.
Бурқиллаб ёв пойлаб ётар ўзингга,
Кўзини тўрт қилган сенинг ўзингга,
Мирза Маҳмуд сизни бойлаб ҳайдаса,
Пушмонгинанг наф қилмайди ўзингга,
Баччажон, бормагин, овинг хатарли.
Омонат, ўйласам, банданинг жони,
Ҳамроҳ бўлгай мўъминларнинг имони,
Гоҳи туш раҳмони, гоҳи шайтони,
Тушман фолнинг бўлмас асли поёни,
Ихтиёр ўзингда энди, баччажон.

Юсуфбек айтди:— Эй, Аҳмадбек! Бу чечангнинг ҳам айтганини қилайлик. Эрта билан, лов-лашкар билан овга борайлик. Беш кун-ўн кун хўп сенинг мавқингни босиб, ов қилиб келайлик.

Аҳмадбек айтди:— Мен сени шу ёққа ака деб келувдим. Сен хотинингни тушириб олиб, кўнглинг бўлак бўлганини билганим йўқ экан.

Юсуфбек:— Ҳа, бўл-бўл,— деди.— Бўлмади-бўлмадида,— деди. Иккови қўлига чармни кийиб, икки қушни (олиб), отларни яйдоқ-яйдоққина миниб, ҳайт, деб Ҳовдак кўлига кетди. Саҳар Ҳовдак кўлига етди.

Шундай ғоз билан ўрдак кўлни тутиб ётган экан. Қарчиғайларни ташлади, ҳеч олмади. Кун чиққунча ов қилди, шундай олғир қушлар ақалли бир чурракни олмади. Кун ёйилиб қолди. Беклар чарчади. Бир чопонни буклаб-

гина бошга қўйди. Бир чопонни иккови ойқора ёпиниб олди. Чап ёнбош билан ётди, алп уйқуси тутди.

Ана, энди Мирза Маҳмуддан, Қўкчадан эшитинг гапни. Мирза Маҳмуд қирқ полвонга қараб бир сўз айтаверди:

Кечасиман хўп ҳангама қилибди,
Ўз жонига ўзи жабр қилибди,
Тиндиринглар Гўзалшоҳнинг кўнглини,
Ана, жувонмарглар ухлаб қолибди.
Икковлари елвагай бўп ётибди,
Нон-насиба бизнинг элга тортибди,
От қўйинглар, полвонларим, зўрларим,
Ана, энағарлар ухлаб ётибди.
Минмасин, кўп зўрдир, яйдоқ отига,
Хабари етади Урганч юртига,
От қўйинглар, бойлаб олинг, полвоним,
Айқич-уйқич қамчи уринг этига,
Ҳайдаб кетинг Миср мамлакатига.
Душман битган-барни жонни сотади,
Мирза Маҳмуд қўлни бетга тортади.
Хезлашиб салласин қўйнига солиб,
Сочлари ёлпиллаб югуриб кетди.
Ҳар ариқдан қуёндайин бўп сакраб,
Ўқирилсининг қўлига чопишиб кетди.
Томошайланг Мирза Маҳмуд ишига,
Аён эди Асалжоннинг тушига,
Қўкча билан полвонлари югуриб,
Яқинлашди икки бекнинг қошига,
Мирза Маҳмуд бежой айёр эканди,
Савдо солди икки бекнинг бошига.

Ана, Мирза Маҳмуд, Қўкча ғанимнинг менман деган зўр қирқ полвонлари билан келиб, уйқуда ётганда бойлаб олди. Қўлини тирсагининг баландидан бойлаб, беҳисоб қамчиларни баданига урди. Икки бек шундай кўзини очса, қўли бойловли, юраги доғловли, ўнгми-сўл қилиб ҳайдай берди. Юсуфбек Мирза Маҳмудни кўриб, зор-зор йиғлаб: «Хай аттанг, қари кишининг насиҳатини олмоқ дуруст экан»,— деб ўзининг аҳволига қараб, душманларга банди бўлганини билиб, бир сўз айтиб кета берди:

Эгарсиз миндик отларга,
Банди бўлдик язидларга,
Насибам тортибди юртларга,

Аттанг-а, армонли бўлдим.
Минолмай қолдим отларга,
Мирза Маҳмуд етиб келди,
Тоғамнинг сўзи рост бўлди.
Бўзўғлоннинг айтган гапи,
Авлиёдай бўлиб келди,
Аттанг, чопишиб ўлмадим.
Дин Хоразм — Урганч эли,
Ҳеч бир одам билмай қолди.
Бўзўғлоннинг насиҳати,
Шу бугун валидай келди.
Бунда кеп оғир лашкарман,
Мирза Маҳмуд бойлаб олди.
Оёғимни тошлар тилди,
Қайтайин энди, Аҳмаджон,
Бу ишлар ўзимдан бўлди.

Бўзўғлоннинг насиҳатин олмадим,
Шу Маҳмудни зиндонимга солмадим,
Қуршаб душманларим етиб келганда,
Отни миниб бир чопишиб ўлмадим,
Душманларни бўлак-бўлак қилмадим,
Қайтайин доғ қолди юрак ичида.
Қалқонни ағдариб тутмадим юзга,
Бедовни ўйнатиб чопмадим тузга,
Армоним кўп қолди, ё зулжалол-а,
Мирза Маҳмуд душман эканди бизга.
Ҳай аттанг-а, анжом олиб келмадим,
Нима бўлсам, уйғоқ бўлиб бўлмадим,
Кўп ҳасратлар қолиб кетди ичимда,
Душман билан бир чопишиб ўлмадим,
Армоним кўп қолди, ё зулжалол-а,
Ҳай аттанг-а, етим-есир этмадим.
Ўликларни шохдай қилиб чопмадим,
Мен урушиб муддаома етмадим,
Кам куч бўлиб банди бўлиб кетмадим.
Кўзидай қип тарафни бўзлатмадим,
Қарсиллатиб шохли милтиқ отмадим,
Ярадор бўп банди бўлиб кетмадим,
Банди бўп душман қўлида ётмадим,
Йигитман, армонли бўлдим, худойим.
Ана Мирза Маҳмуд тушди изига,
Ёруғ дунё қиёматнинг ўзига,
Бул ишлар ўзимдан бўлди, Аҳмаджон,
Гулаласалжон айтмовдими ўзингга.

Йиғламай қайтайин, гул рангим сўлди,
Мирза Маҳмуд кўриб қаддим букилди,
Неча гапни айтиб эди Асалой,
Авлиёдай чечангнинг туши келди.
Қора қузғун, қора ғажир, Аҳмаджон,
Асал айтиб эди неча сўзларни,
Асалнинг айтгани Хизрдай келди.
Парин юлган ғажир душманлар бўлди,
Душманнинг хўрлиги юракни тилди,
Вой-вой армонли бўлдим, қайтайин,
Аширбекдай тоғам беҳабар қолди.
Йиғламагин, асло қўрқма, Аҳмаджон,
Ҳамма сўз бекордир, худойдан бўлди.

Ана, энди бундай бўлиб, Мирза Маҳмуд кўнглини бир
ёқли қилиб, бекларнинг оёғини чўкирлар тилиб, чўллар-
га, буталарга, дўнгларга, товларга қараб, Юсуфбек бир
сўз айтиб кетиб бораётир:

Отимни чоқ қилар эдим,
Санталатман Урганч элдан,
Қушни олиб келар эдим,
Ховдак кўлдан ғоз, ўрдакни,
Добил тўйиб, шунқор қўйиб,
Ғоз, турнани олар эдим.
Чарчаб, ҳориб оқшомликка,
Уйгинамда бўлар эдим,
Мен пиёда устингизда,
Юрганимни кўрдингларми?
Сабил бўлди Урганч эллар,
Нима бўлар танда ҳоллар,
Сўйлайди оғзимда тиллар,
Банди бўлиб юрганимни
Кўрибмидинг бизнинг чўллар?
Шуйтибгина хўрлик кўриб,
Юрганимни кўрдингларми?
Бу ғанимлар банди қилиб,
Олганини билдингларми?
Душманларга банди бўлиб,
Оёғимни чўкир тилиб,
Давлатим сағана бўлиб,
Юрак-бағрим қонга тўлиб,
Язид бадбахт банди қилиб,
Баданларни қамчи тилиб,
Тилганини кўрдингизми?

Полопонли болқон тоғлар,
Юрагим бўп тўла қонлар,
Қўнгиллар бўлиб вайронлар,
Давлатим қолди ҳайронлар,
Энди Урганч эл вайронлар,
Билсангиз беринглар овоз,
Қўриб қонглар, баланд дўнглар,
Ҳар ишни бир олло ўнглар,
Қамчи тегиб қулоқ чинглар,
Эсли одам сўзни тинглар,
От чопилса даштлар чанглар,
Яхши от эл уриб тонглар,
Мисрдан келиб душманлар,
Юрган йўл бўлибди қонлар,
Банди бўлиб икки жонлар,
Елганимни кўрдингларми?
Тўкилар кўзимдан ёшлар,
Оллога етган нолишлар,
Зоғу зағал, паррандалар,
Ҳам какликлар, ғажир қушлар,
Золимларга банди бўлиб,
Кетганимни кўрдингларми?
Йилтираган кўкмак тошлар,
Аттанг, бўлмади савашлар,
Банди қип язид бебошлар,
Бизман бўлиб сирдошлар,
Полопондан учган қушлар,
Жавдирашган катта тошлар,
Гуласал бармоғин тишлар,
Душманларим вақтин хушлар,
Дўланган товларда тошлар,
Ўтганимни кўрдингларми?
Беклар кўп арз айтди денглар,
Қону зардоб ютди денглар,
Аширбек сардорим келса,
Қирқ йигит дўстларим келса,
Губирлашиб беринг овоз,
Қўли бойли, яёв бўлиб,
Дол устиндан ўтди денглар,
Мирза Маҳмуд банди қилиб,
Мисрга олиб кетди денглар.
Чирқилланг, тоғнинг қушлари,
Бу иш оллонинг ишлари,
Икки кўзи йўлда бўлиб,
Аҳмад, Юсуф кетди денглар.

Душманлар ўртага олиб,
Оёқларин тошлар тилиб,
Тузим еган Мирза Маҳмуд,
Қоронғи кунларни солиб,
Бойлаб олиб кетди денглар.
Чопинглар деб беринг овоз,
Бежой узаб кетди денглар.
Кўнглида кўп бўлди доғлар,
Уйилди қайтай қовоқлар,
Жилпиллашган кўк шувоқлар,
Банди бўлиб хонзодалар,
Бўздоралаб¹ ўтди денглар.
Беринг бекларга хабарни,
Бежой узаб кетди денглар.
Мирза Маҳмуд мусурмонни қасдига,
Олқор чиқар тоғнинг баланд-пастига.
Баландлар тилиниб, қонлар тўкилиб,
Ҳайдаб чиқди баланд тоғнинг устига.

Ана, энди ғанимлар от қашантирди. Қўкча: — Эй, Юсуф ўзбек, не ерга келдик, — деди. Юсуфбек: — Эй, номард Қизилбош, яхши билан ғаш, оғзингга турпоқ билан тош, қирқ йигитим билан ишкор қилиб, отим терлаб, ўзим терлаб, тоғнинг устига чиқиб, теримни қотириб, дам олиб, тушиб кетар эдим. Шу шамолдан билдим тоғнинг устига чиққанганимни. Энди бир кўзимни ечсанглар, бир элим билан розилашиб кетсам, — деди. Шунда душманлар маслаҳат қилиб, бир кўзини ечайлик, деди. Қўкчага Мирза Маҳмуд айтди: — Бир кўзини еч!

Ана, Қўкча отдан тушиб, бир кўзгинасини ечди. Юсуфбек тоғнинг устидан шундай пастга қараса, Ҳовдакнинг кўли, Хоразм, Урганч эли, энаи ғамгузори, Қалдирғоч жигари, Гуласалдай ёри, Оловхўжа, шайхи Шароф пирларининг туғлари, Аширбек сардордай қирқ йигит биродарлари эсига тушиб, тоғнинг бошида Аҳмадбекка қараб, бир сўз айтаберди:

Оч кўзингни, Аҳмаджоним,
Дин Хоразм элим қолди,
Қўлим боғли нолон бўлиб,
Сабил бўп элларим қолди.
Очилган гулларим қолди,
От чопган чўлларим қолди,

¹ Бўзни оралаб.

Чолқиган кўлларим қолди,
Баланд буранган белларим қолди.
Оч кўзингни, чироққинам,
Урганчдай элларим қолди.
Сарғайибди ранги рўйим,
Адо бўлмас менинг гўйим,
Во болам, деб қиблагойим,
Дуогўйим Лаълихондай энам қолди.
Эл кўзидан бўлдим ғойиб,
Ҳеч ким тополмаган айиб,
Чопилиб от, бўлмай майиб,
Банди бўп, жигарим куйиб,
Вой акам деб сочин ёйиб,
Қалдирғочдай синглим қолди.
Қаторда норларим қолди,
Ғазнада зарларим қолди,
Қўл очган пирларим қолди.
Юрагим войимга тўлди,
Оломон, навкарга берган
Чиройли сарпойим қолди.
Уйнаб даврон суролмадим,
Хоразмда туrolмадим,
Ўткир қилич, найзаларни,
Шарбатхонадаги тўнни
Оломонга беролмадим.
Оч кўзингни, Аҳмаджоним,
Қадрдон бекларим қолди.
Исфиҳондан билла келган,
Қўшинимга сардор бўлган,
Ҳам ҳайбатли, ҳам ғайратли,
Аширбек арслоним қолди.
Юсуфбек дер: йўқ ҳабибим,
Дардимга йўқдир табибим,
Ҳам маҳраим, ҳам иноғим,
Кўрганда кетгандай доғим,
Кўкмак бўп турган чорбоғим,
Хазон бўлди боғча-боғим,
Гуласал жондай қаллиғим,
Уйнаб-кулар ёрим қолди,
Асалжондай парим қолди.
Тиклаб қара, Аҳмаджоним,
Сабил бўп ҳаммаси қолди.

Ана, энди: Айтган сўзинг ҳеч важга ярамайди, — деб
Мирза Маҳмуд билан Кўкча тоғнинг бошидан йўлбарсдай

ингрантириб, ҳайдаб, эндиртираберди. Аҳмаджон Юсуфбекка қараб мардоналик бериб, аввал Юсуфбек, сўғин Аҳмадбек бир сўз айтаётир. Юсуфбек душманларга айта-япти, Аҳмадбек оғасига ҳам савол, ҳам жавоб:

— Оҳ урсам, танамда қолмайди дармон,
Ҳеч иш бўлмас оллоҳимдан бефармон,
Отинг босиб, товонларим ёрилди,
От бошини аста ҳайда, беимон.

— Қулоқ солгин Аҳмад уканг додига,
Аттанг, минмай қолди бедов отига,
Хабарим бормади Урганч юртига,
Бу ишлар худонинг иши, кўн энди,
Бўйин қўйгин оллонинг қудратига,
— Киши душман билан бўларми сирдош,
Ўлмай банди бўлармикан қорабош,
Қамчинг тегиб баданларим тилинди,
От бошини аста ҳайда, қизилбош.

— Биз юрамиз, қон ёғилди изларга,
Ака, қулоқ солгин айтган сўзларга,
Сир билдирмай юргин, ака, душманга,
Раззоқнинг насиби бордир бизларга.

— Билмаганим, золим бадбахт, билинди,
Банди бўлиб ичим кўп дардга тўлди,
Чулдирашиб қувий бердинг, юзқонсиз,
Кўп урманглар, зар кокилим юлинди.

— Бесоатда чиқдим Ҳовдак кўлига,
Қулоқ солма тарафларнинг тилига,
Гапирмайин юргин, ака, душманга,
Насва тортган Гўзалшоҳнинг элига.

— Ўлганча сен ўзинг бизиминан ғаш,
От чопсанг, шивирлар тоғдаги оқ тош,
Зулм қилиб кўп ҳайдадинг бизларни,
От бошини суяб ҳайда, қизилбош.

— Нима деса, асло кирма тилига,
Йўл юрармиш Полопоннинг белига,
Ҳар дамига шукур қилгин, акажон,
Бизнинг насва тортган Миср элига.

— Айтган сўзни яхши одам дурустлар,
Номард одам доим бўлади пастлар,
Мард йигит душманга бўлади қасдлар,
Ўнгиллатиб ҳайдай бердинг бизларни,
От бошини суяб ҳайда, золимлар.

— Мартабани бергай яратган раҳмон,
Чопонларим бўлиб қопти қўчқил қон,

Облонинг насиби бордир бизларга,
Миср элга насва тортган, акажон.
— Мен адабли, кўпдир менда билимлар,
Яхшилардан таълим олган олимлар.
От елдириб бежой қувдинг бизларни,
Аста-аста ҳайдай беринг, золимлар.

Икки бекнинг ақлини шоширди,
Душманларнинг кўнгиллари жўш урди,
Банди қилиб икки бирдай арслонди,
Сирни билган ёмон экан, ёронлар,
Полопондан Мирза Маҳмуд оширди.
Оч камарга, текисловга¹ туширди,
Кўп чопилиб ич чойдишдай қайнади,
Икки бекни жонгинасидан қийнади,
Яланг оёқ ер босмаган бекларни,
Банди қилиб Мирза Маҳмуд ҳайдади.
Темирчи ҳа деб уради табарди,
Ёмон гапга юрак, кўнгил қабарди.
Отга солмай пайдан бўлган эгарди,
Дин Хоразм беклари банди бўлиб,
Юра-юра оёқлари қабарди.
Банди бўлди, қолиб кетди шавкати,
Қолди энди элатида иззати,
Йўлбарсдай инграниб икки бекбачча,
Ғулдирашиб душман ҳайдаб йўл тортди,
Олти кеча-олти кундуз ўтганда,
Гургон дарёсига қувалаб етди.
Етмиш минг саллот ётган эканди,
Хушвақтчилик қилиб энди душманлар,
Шодиёна уриб карнайлар тортди.
Чопқиллашиб саллотбоши — катталар,
Малахдай бўп беклар гирдини тутди,
У ким, у ким дейишиб бир-бирига айтди.

Ана, энди Мирза Маҳмуд, Кўкча, сарбозбошилар
йиғилишиб, Юсуфбекни ҳеч кўзга илмади. Мурти булкил-
лашиб, кўзи кўкмак зиғирнинг гулидай бўлишиб, биров-
бировига қараб чулдирашиб, катталари отдан тушиб: —
Э Юсуф ўзбек, сени бизнинг полвонлар бутунлай ютади.
Сенинг овозанг Мисрнинг шахрига етган, ол Аҳмад билан
Юсуф келди деса, мояги инига кириб кетган. Қўрқоқлари
лаҳмча қазиб ётган, ол беклар келди деса, бешикда бач-

¹ Текис ерда.

чалари йиғловни қўйган, етти йилдан бери Миср шаҳри ҳурқунчилик бўлиб ётган, сенинг зарбанг шунча ўтган, қўлингни ечсак, бизларни полвонлар билан олишмайсанми, — деди. Юсуфбек айтди: — Остимда отим бўлганда, қошимда қирқ йигитим бўлганда, кўрардинг-да шу келганинг омон-эсон кетганингни. Ўлик арслондан тирик сичқон авло деган бурунгидан қолган бир нақлиёт бор. Юсуфбек бечора зардаси қайнаб, душманларга қараб, бир сўз айтаберди:

Адрас тўним пора бўлди эйнима,
Гулдай ёрим ётар эди қўйнима.
Бойловли беклардан не иш келади,
Олишсанг, душманлар, полвон кейнима.
Шошмасанг, полвонлар орқамдан етар,
Оч бўридай бўлиб сени қийратар,
Ўлигингни силтаб осмонга отар,
Ҳар тарафга шердай бўп қувиб кетар.
Шошмасанг, бекларим келар ортимдан,
Йўлбарсдай инграниб қирқ йигит етар,
Кўкмак қиз кўзингдан тўкар ёшингни,
Етса ўнгармайди ҳаргиз ишингни.
Ғажирга тишлатиб тортар гўшингни,
Дўлдай қилиб думалатар бошингни,
Шошилма, полвонлар келар ортимдан,
Аширбек сардорим от қўйиб етар,
Исфиҳон шаҳрингга хабарим кетар,
Полвонлар ҳолингни қилади батар,
Иншолло, лашкарингни қийратар,
Ўлигингни арқон тоқиб судратар,
Урганч элдан келиб қолса жонларим.
Ўлигингни жўхоридай сулатар,
Мени олиб элатима опкетар.
Шошмагин, шерларим келар орқамдан.
От чопса, шағирлар тоғларнинг тоши,
Ажалини пўнгиллаб қолар боши.
Қарчиғайдай бўлиб лашкарим келса,
Шошмагин, қип қўяр сенинг ишингни,
Гуппийма, полвоним келар орқамдан.
Париллаб учади товларнинг қуши.
Ҳаққа етгай ҳар банданинг нолиши,
Ҳар ким дўсти учун тортган койиши,
Хизир бўлгай эр йигитнинг йўлдоши,
Лашкарим орқамдан келса, номардлар.
Бўлиб қолар чиң Рустамдай саваши,

Шошмагин, оч бўринг турар ортимда.
Бул ишлар қайтайин ҳақнинг фармони,
Жовдулгандай асли қолмас армони,
Қуртдай қайнаб лашкар келар Урганчдан,
Ғулдирама, сатта бебош армани,
Шошмагин, полвоним етар орқамдан.

Ана, энди Кўкча айтди: — Бир каттаси сен бўлсанг, сенга хизмат қилган одамлар ким бўларди? Юсуфбекни байроққа бойлаб, Аҳмадбекни туққа бойлаб, душманлар ўз тинчлигида дарёнинг бўйидан ёввойи дарахтларни олиб келиб, чўт билан, болта билан қирқиб, ўтни ёқиб, фамил чойни дамлаб, эгарини курси қип, шапкаларини ерга оп қўйиб, каттаконлари чўчқа гўштидан еб, булар шу ерда ёта берсин, энди гапни Урганч элидан эшитмоқ керак.

Урганч элда Эралихон подшонинг қизи Гуласалнинг жаннатга ўхшаган бир чорбоғи бор эди. Лаълихон ойим, Қалдирғоч ойим, Оқбилак ойим, қирқ йигитнинг хотинлари неча сулув қизлар билан Хоразмдан чиқиб, ана шу чорбоққа келар эди. Урганчдан Гуласал ойим уч юз олтамиш сулув қиз билан гулдай яшнаб, бу ҳам келар эди. Шу чорбоқнинг ичида намозгаргача оқсуяк ўйнайди, хосса булбул ўйнайди, пўта солди ўйнайди, ҳалгинчак учар эди. Намозгарда чарчаб, яшнашиб Гуласал Урганчга кетар эди, уйга етар эди, Лаълихон ойим, Қалдирғоч Хоразмга кетар эди. Уч кун Қалдирғоч ойим келди ҳам чечаси йўқ. Ана энди «чечам ё касал бўлдим, ё ўладиган ўсал бўлдим, бориб чечажонимни кўриб келай», — деб Қалдирғоч ойим чопиб-чопқиллаб Гуласал ойимнинг ўрда-сига кетди. Шу чопишича етди. Борса, шундай қараса, Гуласал чечаси чўпдай қотибди, баданлари талоқдай чуйкаб кетибди, пешонасини тиззасига қўйиб, кўзидан мўлт-мўлт ёш тўкилиб турибди. Канизларнинг ҳам димоғи куйиб кетибди. Қалдирғоч ойим чечасига қараб, бир сўз айтаберди:

Ийгламай қайтайин, гул рангим сўлди,
Зарбастандан қаддим ёйдай букилди,
Мен келувдим, бўтадай бўп бўзлайсиз,
Нимага, чечажон, ёшинг тўкилди?
Сарғайтириб бул ранги сиёгингни,
Уч кун бўлди сен кўрмадинг боғингни.
Чиройинг четилиб, баданинг сўлиб,
Нега уйдинг, чечажон, қабоғингни?
Ўйнар вақтда нега даврон сурмадинг,

Бориб туриб Оқбилакни кўрмадинг,
Мен келувдим, оҳ тортасиз, бўзлайсиз,
Нимага кўрмадинг боғча-боғингни?
Менга айтинг юрагингда доғингни,
Душмандан олгаймиз ҳамиша кекингни,
Талоқдай бўп оқ баданинг чуйканиб,
Чечажоним, кўрмадинг чорбоғингни.
Миншикор ов олар ойдин кўлидан,
Қутулгаймиз бу дунёнинг ҳилидан,
Асал чеча, нега боққа бормадинг,
Қизлар келди Дин Хоразм элидан.
Қизлар келди йиғилишиб кўргани,
Пўтасолди ўйнаб даврон сургани,
Уч кун бўлди Гулшан боққа бормадинг,
Қалдирғоч келди аҳволингни сўргани.
Хоразмдан қиз-келинчак йиғилди,
Келмади деб юрак-бағрим эзилди.
Қалдирғочой сени кўргани келди,
Қизлар хафа бўлиб тўп бўлиб қолди.
Дарров олиб кел чечангни дейишиб,
Қизлар қолди тез келинг деб қарашиб,
Бир-биридан не бўлди деб сўрашиб,
Кийган кийим сулувларга ярашиб,
Қизлар қолди каптардай бўп қарашиб.
Нимага йиғлайсиз, сизга не бўлди?
Қайинсинглинг олиб кетгани келди,
Менга айтинг йиғлаганинг маънисин,
Асал чеча, рост гапиргин, не бўлди,
Қизил юзинг сўлиб, қаддинг букилди.

Гуласал ойим дод, деб Қалдирғоч қайинсинглисига
қараб, бир сўз айтаберди:

Чироққинам, ярим кеча туш кўрдим,
Мен тушимда хўб ажойиб иш кўрдим.
Нон еган номардлар бунда беҳабар,
Полопонда икки отни бўш кўрдим.
Кўп қузғун Мисрдан давр олиб учди,
Икки бирдай оғангизга етишди,
Қўлин боғлаб икакангни¹ тутишди,
Туши қурсин, кўриб ақлим адашди.
Икки қўли бойланиб, яланғоч бўлиб,
Аҳмад билан Юсуфбек йўлга тушди.

¹ Икки аканг.

Шу қузғунлар камсаб олиб гирдини,
 Пешинда Полопон тоғидан ошди.
 Чироққинам, шундай ёмон туш кўрдим,
 Икки отни еталаган бўш кўрдим,
 Шул сабабдан сарғайибди юзгина,
 Қоронғилиқ бўлди қишу ёзгина
 Туши қурсин таъбиридан қўрқаман,
 Мен йиғламай, ким йиғласин, қизгина.
 Йиғлайман яратган ҳаққа зор-зор,
 Мулкини бузмасин яратган жаббор.
 Мирза Маҳмуд банди қилди бекларни,
 Аттанг, қирқ йигитлар қолди беҳабар,
 Мен йиғламай ким йиғласин, чироғим.
 Қайтайин, бўлмади менинг сўроғим,
 Икки аканг банди бўлди душманга,
 Ҳай аттанг, кесилди эккан дарахти,
 Ҳеч бир одам сен қалайсан демайди,
 Йиғлаганим шунинг учун, чироғим.

Ана, Қалдирғочга малол келиб, Гуласал чечасига қараб: — Вой-вой-вой, қайтиб ўзингиз шу гапни айтсангиз қирқ кун кетар эди, овга акаларим икки ой кетар эди. Шу гапингиз менга гаранг келди, чеча, — деб Қалдирғоч оғим бир сўз айтаяпти:

Қаландарлар кияр кулоҳман жанда,
 Ҳув деган одамлар оллога банда,
 Қирқ йигит ичида беклар ўтириб,
 Бунда йиғлаб, унда бўлманг шарманда.
 Ҳамишагидай санталат қилиб юрмасин,
 Ёмон асли элатида турмасин.
 Чеча, бунда йиғлаб бўлманг шарманда,
 Майхонада акажоним бўлмасин.
 Қирқ йигит олдиға юринг, борайлик,
 Ростми, ёлғонми бориб кўрайлик,
 Қирқ йигит ичида акам бўлмаса,
 Ундан кейин мотам тутиб йиғлайлик.
 Бу гапингга юракларим бўлди қон,
 Ҳамма ҳам ёлғончи дунёга меҳмон,
 Йиғладингиз, менда тоқат қолмади,
 Қирқ йигит ичига юринг, чечажон.
 Қирқ йигит ичида акам ўтириб,
 Бунда йиғлаб, унда бўлманг шарманда.
 Урганч элда кулиб даврон сурайик,

Тезроқ туринг, оёқ босиб юрайик.
Қирқ йигит ичида акам бўлмаса,
Сиз тўрам денг, мен акам деб йиғлайик.
Қайтайин, ўзимдан кетдим ҳар замон,
Гапингизга юракларим бўлди қон.
Қирқ йигитлар ичин бориб кўрайик
Майхонага бориб дарак берайик,
Қирқ йигит ичида акам ётмаса,
Ундан кейин сўроғини сўрайик.
Қирқ йигит ичида беклар бўлмаса,
Уқ теккан қулондай бўзлаб йиғлайик.
Қалдирғочман Асал шунча сўз айтди,
Қиз битканлар ёмон сўзни эшитди.
Ёмон гапга одам хафа бўлади,
Жамъи турган аёл, сап сулув қизлар,
Ҳаммасининг димоғи куйиб кетди.
Қалдирғоч илгари, Гуласал кейин,
Тушидан қўрққандай Асалжон кўп,
Асалоининг кўзларидан ёш кетди,
Йиғламай найласин, иложи қанча,
Юсуф билан Аҳмад йўлбарс ёш кетди.
Ҳарчанд қилса ўмганни кўтаролмай.
Қатор-қатор кўзларидан ёш кетди.
Гоҳ тенгсалиб, гоҳ ирғалиб иккови,
Қирқ йигит ўтирган майхонасига,
Аввал тиклаб қараб чойхонасига,
Интилиб дарчадан иккови етди.
Қонли ёшлар Гуласалнинг юзига,
Давлатини ишонади ўзига.
Дарчадан Асало тиклаб қараса,
Кўринмайди Юсуф, Аҳмад кўзига.
Бу зўрнинг ишига кам куч ноилож,
Бир мардни хумсага қилмасин муҳтож,
Во тўрам, деб Гуласалжон йиғлайди,
Акам деб йиғлайди бебахт Қалдирғоч.
Саҳарда турланар булбул овози,
Қасалдай сарғаяр ойдаин юзи,
Кўзига кўрингай Аҳмаднинг ўзи,
Вой акам, деб во тўрам, деб йиғлашиб,
Дарча нарасида ўксиб йиғлади,
Акам дейди, ойимларнинг овози.
Яхши одам ҳеч қайтмасин ройидан,
Маслаҳат чиқади элнинг бийидан,
Довушни эшитиб Аширбек сардор,
Қирқ йигитлар тураберди жойидан.

Шунча гапларни ҳеч ким билмайди. Буларнинг тову-
шини қирқ йигит эшитиб, ҳанг-манг бўлди. Аширбек айт-
ди: — Қаранглар бу не гап? Аширбекнинг ўғли Сафобек
чошиб чиқиб, отасига:

— Қалдирғоч билан подшонинг қизи,— деди. Бун
эшитиб Аширбекнинг ҳам димоғи куйиб кетди. Гуласал
ойим Аширбекка, қирқ йигитига қараб, бир сўз айтди:

Минг бир дардга ўзим бўлдим гирифтор,
Мусулмонни дўстим десин чорёр,
Саҳар беклар кетиб эди шикорга,
Нон еган қирқ бунда беҳабар.
Бошимизга солиб кетди ҳар савдо,
Кеча-кундуз қулоққинам пойловда,
Сарпо кийган қирқ йигитлар беҳабар,
Аҳмад билан Юсуф юрибди овда.
Эгарсиз отларни миниб кетгани,
Мен билмайман не жойларга етгани,
Сарпо кийган қирқ йигитлар бепарво,
Беш кун бўлди беклар овга кетгани.
Май ичгандай юракларни қайтарми,
Хумса одам беўй гапни шуйтарми,
Шаҳзодаси шунқур чуйиб юрганда,
Хизматкор бекларни тинч бўп ётарми?
Ҳангома, чақ-чақни баринг айтасан,
Қорнинг қопдай бўлиб ухлаб ётасан,
Беш кун бўлди беклар овга кетгани,
Шармандалар, сен бепарво ётасан.
Қушни олиб хонзодалар кетувди,
Саҳар бўлмай Полопондан ўтувди.
Ҳеч сўровсиз кетди икки бекбаччам,
Беш кун бўлди, тун ичида кетувди.
Ажал етиб мендай ойим ўлмади,
Бирор дарак икки бекдан бўлмади.
Ҳаммангиз ётибсиз бунда бепарво,
Қайтайин, сизлардан кўнгил тўлмади,
Бекларнинг умиди сиздан шумиди?

Ана, энди Аширбек сардор Давлатшога қараб, бир сўз
айтаяпти:

Давлатшо, эшитгин менинг додимни,
Фалак бузмагай-да иморатимни,
Икки ойим бежо бўзлаб йиғлайди,
Давлатшо, опкеп бер менинг отимни.

Ёмон дейди менинг икки бегимни,
 Саргайтирди ойдайин сиёғимни.
 Қаддингдан кетайин, хизматкорларим,
 Дарров олиб келинг бўзғўдагимни.
 Кимга айтай юрагимда зоримни,
 Яхши қилдим дин Хоразм еримни.
 Вафобек, Жафобек, турган маҳрамлар,
 Дарров опкеп беринг бўзтулпоримни.
 Чопқиллашиб ҳамманг дарров туринглар,
 Ҳар тарафни ахтаришиб кўринглар,
 Дарров оп кеп беринг илдам бедовни,
 Ҳаялламай давра қўйиб боринглар.
 Аширбек бечора бу сўзни айтди,
 Олло солмагай-да қайғу-ҳасратди,
 Қуллуқ тақсир, деди Давлатшо маҳрам,
 Чопқиллаб табланинг ичига кетди.
 Қиздай безаб жонивор бўзтулпорни,
 Чоппа-чоқ қип сардор олдига етди.
 От ўнгари, вақтларини хушлади,
 Бошин чайқаб Асал лабин тишлади.
 Маникай деб уруш анжом-асбобин,
 Аширбек олдига опкеп ташлади.
 Ҳамма беклар от-отини шайлади,
 Бир-бирига не гап дейишиб сўйлади,
 Гударидан боғи, карк тери қалқон,
 Елкасидан тўнтариб боғини,
 Кўкрагидан бўштоб қилиб бойлади,
 Ҳамма беклар анжом-асбоб шайлади.
 Чиқар бўлди энди Ҳовдак кўлига,
 Ким чидайди тарафининг ҳилига,
 Йиғлама, йиғлама Асалжон, дейди,
 Аширбек, қирқ йигит, сатта ғўчқоқлар —
 Миниб олди от-отининг белига.
 Оёғини узангига тиради,
 Салласини маҳкам қилиб ўради,
 Аширбекман қирқ иккита йигити,
 Теваракка, йиғламанг, деб қаради.

Шунда Гуласал ойим бир сўз айтаяпти. Ана, Гуласал
 ойимнинг Аширбек сардорга қараб айтаётган сўзи:

Эсон-омон кенглар Урганч юртига,
 Қулоқ солинг мендай ойим додига,
 От топилар, ўлса беклар топилмас,
 Хом деб қараманглар отнинг бетига,

Аҳмадман Юсуфни олиб келмасанг,
Келманглар, қирқ йигит, Урганч юртига,
Бефарзандни йиққан моли таловди(р),
Билакка ўхшатиб солинг жиловди.
Айқач-уйқач қамчи уринг отларга,
Тинмай югуртинглар сатта бедовди.
Худойим сарғайтди бул сиёқларди,
Пилта босса, бенгнаб чиққан ўқларди(р),
Қамчи уринг сатта бирдай бедовга,
Олиб келинг овга кетган бекларди.
Асал ойим йиғлаб қонлар ютганди,
Кеча-кундуз оллони ёд этганди,
Олқордай хезлатинг сатта бедовни,
Беклар элдан паққос чиқиб кетганди.
Тез ҳайданг, деб бир-бирига сўзланглар,
Душман келса, юрак-бағрин тузланглар,
Банди бўлиб кетган бўлса икки бек,
Қамчи уриб, кетган бекни изланглар.
Ҳар жондор бир асл дунёга меҳмон,
Жонларни айланглар, қирқ йигит, жавлон,
Мартабани бергай эгам — бир мавлон,
Ҳайдай беринг сат олмакўз бедовни,
Икки бекни зинҳор олиб келинглар,
Тинмай қистаб ҳайдаб кетинг, тоғажон.
Қелганча бўларман ўзим интизор,
Кулли бандаларга бир худой раҳбар,
Ҳайдай беринг қамиш қулоқ отларни,
Барҳаққа топширдим, оллоҳу акбар.
Қулоқ қўйди Асалоининг сўзига,
Тараф тушар мард йигитнинг изига,
Ёруғ дунё қоп-қоронғи кўзига,
Гала хотин, қиз-келинчак йиғлашиб,
Омин деб фотиҳа тортди юзига.

Беклар минибди отди,
Аширбек вайим тортди,
Асалоининг гапиман,
Аширбек қистаб кетди.
Қишу, баҳор ёзлашиб,
Минган отлар хезлашиб,
Ҳайданг, дейди қирқ йигит,
Чув-ҳа, дейди сўзлашиб,
Юсуф билан Аҳмадни
Беклар кетди излашиб.
Қулоқ солиб гапига,

Отлар келар тобига,
Тизилишиб, чопишиб,
От қўйиб беклар чиқди,
Полопоннинг тоғига.
Отларнинг ичи пишди,
Бедов отлар терлашди,
От қўйиб юлдуздай бўп,
Полопон тоғдан ошди,
Шундай текисга тушди,
Ҳовдак кўлга қирқ йигит —
Чопа-чопа етишди.

Ҳақ ўнгармабди бекларнинг ишини
Шақирлатиб келган тоғнинг тошини,
Шундай тиклаб Аширбекман қирқ йигит,
Чегага қўндириб қўйган икковин,
Кўрди Юсуфбекнинг тарлон қушини.
Айтолмади Ашир сардор сўзини,
Ҳар ким кўнглин мард билмайми ўзини,
Бориб туриб қушнинг ҳар тарафида,
Санаб кўрди қирқ бир отнинг изини.
Баданидан қўчқил қонлар тўкилган,
Саллалари парча-парча юлунган,
Отнинг туёғига тиклаб қараса,
Мисрий наҳал туёғига қоқилган.
Миср элидан Мирза Маҳмуд келди, деб,
Армон билан беклар банди бўлди, деб,
Аввал бошлаб қистаб кетди Аширбек,
Эссизгина қўл-қанотим ўлди, деб.
Чўл титрайди бекларнинг товушига,
Ҳеч ким қарамайди тарлон қушига.
Тизилишиб жўнаб кетди қирқ йигит,
Отни чопиб Полопоннинг дашига,
Чопа-чопа отларини терлатиб,
Пешин чиқди Полопоннинг бошига.

Ана, шунда Полопон тоғининг бошига чиқиб, Юсуф билан Аҳмадбекнинг эл тарафга қараб айтган сўзларини, яланг оёқ юрган изларини кўриб, от қашантириб, қирқ йигитни тўплаб, Аширбек сардор шиддат бериб, бир сўз айта берди:

Қирқ бир киши Миср элидан келибди,
Жойни холи билиб, бойлаб олибди,
Хом деб қараманглар отнинг белига,
Аҳмад билан Юсуф банди бўлибди.
Яланг оёқ шу ерлардан ўтибди,

Урганч элга қараб кўп сўз айтибди,
Кўзи бойланганин қайдан билайин,
Гоҳи йўлдан чиқиб ўнгман сўл бўлиб,
Тоғдан тушиб бекбаччалар кетибди.
Баданига аччиқ қамчи ботибди,
Баданидан оққан қўчқил қонлари,
Муҳрдай бўп тупроқларга қотибди,
Қирқ бир киши банди қилиб кетибди.
Зинҳор қараманглар отнинг бетига,
Қирқ бир киши банди қилиб қайтинглар,
Эралихон подшога кўрсатинглар,
Халос айлаб икки бирдай ғўччоқни,
Эсон-омон Урганч элга етинглар,
Ҳайдай беринг тўхтайдиган вақт эмас,
Қўлин ечиб бунда олиб қайтинглар.
Бирор фасл тўхтайдиган вақт йўқди,
Зинҳор бориб айриб олиб қайтинглар.
Ғайрат қип Аширбек кўп сўзлар айтди,
Қирқ йигит отларга қамчини чотди.
Бир кеча-бир кундуз вақт ўтганда,
Асқар тоғ остига қирқ йигит етди.

Энди душманлардан эшитмоқ керак гапни. Ҳаммаси дам олишиб, димогини чоқлашиб, энди Мисрга кетамиз, дейишиб турувди. Юсуф билан Аҳмадбек бири туғда, бири байроқда бойловли, ўн бир қоплаб айланиб олганди душманлар. Юсуфбек Асқар тоғнинг одоғига қараса, даста-даста чанг чиқиб келаяпти. Кўзининг нури жавҳарни тўкилиб тиклаб қаради. Қараса, энг илгари Аширбек сардор келаяпти. Кетида тизилиб-тизилиб қирқ йигитлари келаяпти. Отлар оппоқ кўпикка ботган, ҳар жунидан тер кетган, чанг чойдишдай, муштдай бўп отнинг терига қотган, ой билан юлдуз учгандай бўлиб, қирқ йигит пўпакли найза пириллаб, қалқон елкасида дириллаб, отлар мискарнадай гариллаб, бекларнинг этаги худди қарчиғай қушдай париллаб, қилич узангига тегиб шарқиллаб келаяпти. Дубулға бошда, чоройна тушда, худди яшн оққандай бўлиб беклар тизилиб келаяпти. Чанг бувдоқ-бувдоқ осмонни тутиб келаяпти худди ғарамга ўт чаққандай бўп. Энди булар кела берсин, Юсуфбек бечора Аҳмаджонга қараб, бир сўз айтаберди:

Тупроқлар ёғилган ойдаи юзимни,
Хоразмга тўрт қилганман кўзимни,
Жондан кечиб жаллодларим етишди,

Ҳақлабди сарпойман берган тузимни.
Банди бўлдик Болли Ҳовдак кўлидан,
Қутулармиз Мирза Маҳмуд қўлидан,
Жондан кечиб йўлбарсларим келади,
Лашкар етиб қолди Урганч элидан.
Қирқ йигитлар босиб келди изимни,
Йиғлама, Аҳмаджон, эшит сўзимни,
Аширбек илгари, Вафобек кетин,
Ҳақлабди қирқ йигит берган тузимни.
Жондан кечиб жабборилар етишди,
Душманларга кун қиёмат бўлади,
Кўп ўликлар думалашиб қолади,
Йиғламагин шукур қилгин, Аҳмадбек,
Урганч элдан наърашерлар келади.
Келиб туриб бизни айриб олади,
Ғам емагин шу душманлар ўлади,
Тўс-тўс қилиб бу душманларни қувиб,
Душманнинг бошига, энди кун тувиб —
Қассобларим келди Урганч элидан.
Бандиликдан бизларни халос қилиб,
Оч бўридай душманга савдо солиб,
Рустамдай майдони гурганда бўлиб,
Ғам ема ғўчоқлар элдан етишди.
Жўхоридай қулар душманнинг лоши,
Қузғунларга емтик бўлади гўши,
Лайлак қордай думалаб қолар боши,
Шошма, бўлар Эралининг саваши,
Хизир бўлгай шу бекларнинг йўлдоши.
Урганч элдан етиб қолди кўп киши,
Бурқиллаб чангиди Асқарнинг даши,
Ғам ема, арслоним келди, Аҳмадбек,
Мирза Маҳмуд банди қилди ўзингни,
Жовдиратган элга икки кўзингни,
Қуртдай қайнаб лашкар келди элатдан,
Йиғламагин, айриб олар ўзингни,
Ҳақлабди қирқ йигит берган тузингни,
Жондан кечиб, сатта шерлар етишди.

Ана, энди саллот боши, сарбозбоши айтди:— Душманнинг хас бўлса, қўрққин деган гап бор. Анависининг ўзи шу ёқ элга қараб ёмон шивирлайди. Биз ётганда бекнинг қўшини тағи бирбар келиб, бизларни қириб, Юсуф билан Аҳмадни олиб кетиб, Гўзалшоҳга шарманда бўлиб қолмайлик.

Бир карнай тортди, етмиш минг сарбоз чоппа-чоқ бўлди. Бари тўнқайиб олди. Милтиқнинг шохини ерга тираб, қайишини беш-олти билакка ўраб, кўзини қисиб қоровулга қараб, милтиқнинг қўндоғини қўлтиққа тираб, жуда тиқиб милтиқни ўқлаб, пилтагинасини чўклаб, ҳалиги тепкисига қистириб, чоппа-чоқ бўлиб, ётаберди тоғнинг бошига қараб. Булар бу ерда ётаберсин, гапни Аширбек сардор билан қирқ йигитдан эшитмоқ даркор. Қирқ бир душман келган экан Мисрдан деб ҳеч юраги сесканмай, қувнаб келаяпти. «Банди қилиб қайтамиз, Эралихон подшога тортиққа тортамиз, ҳаммамиз юрт оғаси, мирзабоши бўп кетамиз», — деб қувиб келаяпти.

Аширбек ўзи якка шу чопув бўйича худди катта юлдуз оққандай бўлиб, Асқар товнинг чиқди. Кетидан Вафобек чиқди, унинг кетидан қирқ йигитлар икков-учов бўп тизилишиб чиқди. Бояна қирқ душман, деб келаётган қирқ йигит шундай пастга тиклаб қараса, лашкар ётир ҳамма ерни босиб, пилта тўқайдай сасиб, қуртдай қайнаб душман ётибди.

Ана бу Аширбек сардорни, қирқ йигитларни душманлар кўриб, ол лашкар етди деб, уйма-жуйма бўлиб, Юсуфбекнинг теварагига тўп бўлди. Аширбекнинг қирқ йигитларининг қўрқоғи тошнинг панасига тортди, босган изи кейин-кейин кетди. Аширбек сардор қирқ йигитларнинг бўшашганини билиб, қирқ йигитга қараб, бир сўз айтди:

Урганч элда ўзини биз деганлар,
Кировка совутни сайлаб кийганлар,
Беклар, келдинг ясовли ёв устига,
Урганч элда ёв кўрсатгин деганлар.
Ҳангамада ғазо дейишиб айтганлар,
Айтиб туриб сўзларидан қайтганлар,
Излаб юриб кўп ўлжага етганлар,
Беклар, келдинг ясовли ёв қасдига.
Бекларнинг кўзидан кетиб нурлари,
Зафар берсин Оловхўжа пирлари,
Урганч элда ёв кўрсатгин деганлар,
Асло қўрқманг Юсуфбекнинг шерлари,
Беклар, келдинг кўп ғанимнинг устига...
Тенгидан зиёда эди ақили,
Шамолга селдираб икки кокили,
Беклар, келдинг ясовли ёв устига,
Анов турган Аҳмад, Юсуф, шекилли.
Қулоқ солинг сўзнинг ёлғон, ростига,

Сен баландда душман тоғнинг пастида,
Ҳар мажлисда ёв кўрсатгин деганлар,
Беклар, келдинг тўғри ёвнинг устига.
Ханжар билан пўлат найза олинглар,
Душманларга қора кунни солинглар,
Кўрмайсанми Аҳмад, Юсуф бекларни,
Ё ўлинглар, ё айириб олинглар,
Беклар, келдинг кўп лашкарнинг устига.
Банди бўпти Хоразм элнинг хони,
Сизлар баринг Урганч элнинг полвони,
Бизларга тегмасми бекларнинг нони,
Нон деган йигитнинг соғона жони,
Кўрмайсанми, Юсуф Аҳмад бегингни,
От қўйинглар, Юсуфбекнинг қирқ хони,
От қўйинглар, Урганч элнинг сиртлони.

Ана, энди қирқ йигитлар бу сўз билан бир кун бўлмоқ-
бир кун ўлмоқ, деб отларни айил-пуштанини ечиб, ялан-
ғочлаб ташлади. Тоғнинг бошида жилдираб сув ўтаяпти.
Отларнинг тери қотди. Бир-бир тутам шувоқни егизиб,
қашлаб, шипириб, ўхшатиб чангини артди. Отларнинг
чирғи, жаҳалдирик, эгарини босиб, аввал айилини тортди,
кўрпачани солиб, бўқтариб, ўхшатиб, зертанг-забартанг
қилиб, айил-пуштанини тортди. От-отиға миниб, совут,
чоройна, қалқонни эйнига олиб, отларни шайлаб, қирқ
икки найзага ҳар ранг салладан тўғ қилиб бойлади. Ғаним-
нинг саллотбошилари: «Қирқ икки туғ кеб тикилди, Ур-
ганчдан, Хоразмдан, ўзбаклардан ёмон оғир лашкар ет-
ди», — деди. Жони ҳуркиб кетди. «Ҳамма ерни туғ босиб
кетди», — деган кўп бўлди. Ана, энди Аширбек сардор
қирқ йигитларига қараб, фалакдан шикоят қилиб, бир
сўз айта берди:

Дин Хоразмнинг беклари,
Чопинг саллона-саллона.
Қамиш қулоқ бедовлари,
Елинг мастона-мастона.
Зоғча кўзли тулпорлари,
Чопинг саллона-саллона.
Беш бир ёндан, ўн бир ёндан,
Лашкар келар Исфиҳондан.
Умидинг бўлса имондан,
Урганч элнинг сатта шери,
Чопинг саллона-саллона,
Порпорлаб карнай тортилсин,

Ботирнинг жони сотилсин,
Қаллалар шамдай отилсин,
Тупроққа қонлар қотилсин.
Чопинг душманни устига,
Қилич олинг, қон тўкилсин,
Асқар тоғининг пастига.
Омин десин хўжа Саид,
Ҳар кунида бўлар ҳайит,
Чопсанг-ғозий, ўлсанг-шаҳид,
Қиринг ҳар ёна-ҳар ёна.
Қон бўлсин тоғларнинг тоши,
Кесилсин душманнинг боши,
Қочсин ақл билан ҳуши,
Бўлсин Алининг саваши,
Қиринг саллона-саллона.
Аё беклар, ёна-ёна,
Оч шердайн дўна-дўна,
От қўйинг, беклар, ғазога,
Аширбек кетди майдона.
Икки дунёга раҳбарим,
Марди майдоним, ё Алим...
Қиёмат тонги отганда,
Исрофил сурни тортганда,
Бангиллаб ўқни отганда,
Олинг атрофим, ё Алим...
Кўкайни ғамлар босганда,
Душман йўлимни тўсганда,
Қилич сидтаб бош кесганда,
Ушланг ханжарим, ё Алим.

Душманлар келди дейишди,
Бекларнинг юраги тошди,
Қўя чопиб отларини,
Ҳеч қайтмайин қирқ йигит,
Душманларга аралашди.
Қам кучнинг ақли шошди,
Қалла қоғоздай учди,
Қирқ йигитман Аширбек
Кел-ҳа, дейишиб савашди.
Созгир отлар бурилди,
Ажал мажлиси қурилди,
Марг осмондан ёғилиб,
Кўп одамлар қирилди.
Отларни ел-ҳо, дейишиб,
Ханжарни сол-ҳо, дейишиб,

Талабинг кел-ҳо, дейишиб,
Кел-ҳо, деб майдон ичида.
Мерганлари писиб ётир,
Папалашиб сатта ботир,
Шохли милтиқ патир-путур,
Отилди майдон ичида.
Бедовда қолин айиллар,
Душманлар бўлиб қойиллар,
Қатта-катта жазойиллар,
Бижиллаб майдон ичида.
Узангилар чирқиллашиб,
Бедов отлар пишиллашиб,
Қаллалар шолғомдай учиб,
Қўрқоқлар силжиб қочиб,
Ажал майини ичиб.
Шовқин соп майдон ичида.
Милтиқ келар ғалаб-ялаб,
Ботир кўнгил истар талаб,
Олтин коса, ажаб шароб,
Ичилди майдон ичида.
Оқ қорабош туғ сўлқиллаб,
Тикилди майдон ичида,
Лашкар келди даста-даста,
Уруш бўлди чапараста,
Беклар урушга ҳавасда,
Гоҳи дўнгда, гоҳи пастда,
Сурушиб майдон ичида.
Чўлда битган қуроғ ўтлар,
Ўзи ёниб, ўзи чўқлар,
Олма кўзли чин бедовлар,
Чопилди майдон ичида.
Ботирларни чин муроди,
Топилди майдон ичида.
Гоҳ ул қувиб, гоҳ бул қувиб,
Қилични қон билан ювиб,
Душман бошига кун тувиб,
Ўлдинг, деб майдон ичида.
Ўлик қолди гупдай ишиб,
Ўликни ғажир тортишиб,
Мирза Маҳмуд ўлдинг дейишиб,
Қоч дейишиб майдон ичида.
Лайлак ютагандай бўлди,
Вўза ўтагандай бўлди,
Дарахт бутагандай бўлди,
Чалкашиб майдон ичида.

Уликлар қопдай ишди,
Кўкчанинг ақли шошди,
Баракалла, Аширбек,
Роса уч кун урушди.
Ўлик чалкашиб қолди,
Қиёмат-қойим бўлди,
Ғажир юлдуздай бўлиб,
Кунлар тутилиб қолди,
Насиямас, нақ дейди,
Юрагига доғ тегди.
Эгарининг қошидан,
Совутининг бошидан,
Аширбекка ўқ тегди,
Яра юзига қон қотди.
Ари замбирдай бўлиб,
Ўқ нобоп тешиб ўтди,
Иўрмали чолворидан,
Тарам-тарам қон кетди,
Бўз отининг ёлин олиб,
Шундай қийшайиб ётди.

Аширбек сардордан шундай қизғалдоқ тоққандай бўлиб қон кетди. Юсуфбек тоғасига ўқ текканини билди. Бир сўзни Юсуфбек айтаяпти, бир сўзни Аширбек сардор айтаяпти:

— Йўл бермас отларга тоғнинг ўраси,
Бизлар эдик Хоразмнинг тўраси,
Сайлаб қирдинг душманларнинг зўрини,
Қуллуқ бўлсин, тоға, давлат яраси,
— Омонат, ўйласанг тоғангнинг жони,
Ҳар кишининг ҳамроҳ бўлар имони,
Ярадор деб кўнглингни чўкарма,
Бўз отга бўялган бурнимнинг қони.
— Отни чопдинг Асқар тоғнинг дашига,
Роса қойил бўлдим қилган ишингга,
Давлат яра қуллуқ бўлсин, тоғажон,
Амалдор қип жиға санчай бошингга.
— Сени десам, юраккинам куяди,
Ёмонга сир айтма элга ёяди,
Ярадор деб йиғламагин, Юсуфжон,
Эгарга тегди-да, бурним қонади.
— Девордай қулатдинг душман лошини,
Арига тишлатдинг, тоға гўшини,
Мен айланай отинг билан ўзингдан,

Сайлаб кесдинг душманларнинг бошини.
Давлат яра қуллуқ бўлсин, тоғажон.

— Аширбекни Рустамдан ҳам кам дема,
Бу оққанни, чироққинам, қон дема,
Эгарга тегди-да, бурун қонади,
Ярадор деб, Юсуф, Аҳмад, ғам ема.

— Қайтайин бўз отинг бўлди қўчқил қон,
Мирза Маҳмуд банди қилди бегумон,
Сайлаб қирдинг душманларнинг зўрини,
Давлат яра қулуқ бўлсин, тоғажон.
Аширбекнинг юраклари куяди,
Чалчиқ ерда туя юрса тояди,
Вафобек илғари келиб отам деб,
Вой аттанг деб қирқ йигити, беклари.
Иккитаси жиловидан еталаб,
Иккитаси қўлтиғидан суяди.

«Шу мунисини ҳам банди қиламиз», — деб тўп-тўп милтиқни отиб келаяпти, қолган қирқ йигитлар ўққа тутиб келаяпти. Ўқ пастга худди дўлдай, катта ёмғирдай тушиб келаяпти. Ўттиз олти йигит уйча ерни очиб қилиб, Аширбекнинг теварагида ханжарни сермаб келаяпти... Юсуфбек шундай қараса, дами ичига тушиб, Аширбек ўзидан кетиб келаяпти, ҳамма ери билчиллаб қонга ботиб келаяпти. Аҳмадбек айтди: — Ҳай аттанг-а, Юсуф оға, тоғам ўққа учиб, дунёдан ўтди. Ана энди бу хумса беклар қарамай кетди.

Юсуфбек шундай қараса, қирқ йигитлар ҳулкардай тўп-тўп, кун иссиқ, Аширбекнинг дами ичига тушиб қолибди. Гоҳ ундай, гоҳ бундай от устида оғиб бораётир, лекин ўқ ёмғирдай ёғиб бораётир. Ана шунда Юсуфбек бечора қирқ йигитларга ўпкалаб, қалай, деб бир сўз айтаберди:

Кимнинг дарди бўлса қаддини букар,
Отингдан айланай, бир парвардигор.
Қўлим боғли, бўзлаб қолдим термилиб,
Бирга юрган қирқ йигитлар, оллаёр.

Ховдак деган кўлим қолди лойланиб,
Ширин тилман ғўччоқларга сўйланиб,
Қирқ йигитлар, омон бўлинг ҳаммангиз,
Бўзлаб қолдим душманларда бойланиб.

Кулаган Гургон дарёга лош энди,
Замчадай тумалаган бош энди,

Вой аттанг, деб боғли қўлим армонман,
Бирга юрган, қадрдонлар хуш энди.
Ҳар жойда юрсангиз омон бўлинглар,
Гаплашганда дуо қилиб туринглар.
Ночор қўлим боғли қолди оҳ тортиб,
Қирқ йигит, шерларим, омон бўлинглар.
Ҳаммаларинг муродингга етинглар,
Дуо қип юзингга қўлни тортинглар,
Қўлим бойли банди бўлдим ғанимга,
Ҳамманг эсон Хоразмга етинглар,
Қимматдон бекларим, энди хуш энди.

Вой ака, — дер Аҳмаджонлар,
Куйиб кетди устихонлар.
Гаплашмоққа зор бўп қолдим бойловли,
Омон бўлинг, қадрдонлар.
Мирза Маҳмуд душман экан, сўйлади,
Дариғо, кунимни қора айлади,
Ёв юрак бекларим, омон бўлинглар,
Тув-бойдоққа қўлим маҳкам бойлади.

Ана, энди Аширбек бу сўзларни эшитди. Қирқ йигитларга қараб, ўқ тутиб келаяпти худди лайлакқор ёғаётгандай бўлиб, теварагидаги қирқ йигитларга ғайрат бериб, Аширбек бир сўз айтаберди:

Ғам сарғайтди чироғимнинг юзини,
Мирза Маҳмуд келиб босди изини,
Аҳмоққа ишорат, эслига калтак,
Қўрмайсизми бекнинг ўпка сўзини,
Ҳақланглар, қирқ йигит, берган тузини.
От қўйинг бўшакан бу икки қўлим,
Олис қолди, қайтай Хоразм элим,
Ё олинглар, ё ўлинглар, қирқ йигит,
Чин ўзбакка икки номус — бир ўлим,
Қўрмайсанми бекнинг ўпка сўзини.
Вой-вой жонни сотган демайми,
Хоразмни обод этган демайми,
Бир кунлари ўлмай келса чироғим.
Мени ташлаб тирик кетган демайми,
Ҳақланглар сарпойман берган тузини.
Тентакка ишорат, эслига калтак,
Қўрмайсанми бекларнинг ўпка сўзини.
Чўяндан қаттиқ ботир бадани,
Сизларга тегмайми бекларнинг нони,

Нон еган йигитнинг бесоҳиб жони,
Кўрмайсанми Юсуфжоннинг ўпкасин,
От қўйинглар, Юсуфжоннинг арслони.

Аё беклар, ҳамманг қамчи чотасан,
Ўлмайгина қайтиб Урганч кетасан,
Дўсту душман олдимизга етганда,
Халойиққа не деб жавоб айтасан,
Ё ўлинглар, ё олинглар бекларни.

Қайтибгина Урганч элга кетасан,
Томоша айланг гапнинг ёлғон, ростига,
От чопгандай Мирза Маҳмуд қасдига,
Овдирмайин Аширбекдай сардорни,
Олиб чиқди Асқар тоғнинг устига.

Қирқ йигитнинг банди бўғни бўшади,
Бекларига қараб суяги шовшади,
Аширбек беҳуш бўп кетди ўзидан,
Вафобек отам, деб отдан ташлади,
Аширбекка қараб энди қирқ йигит,
Ҳаммалари ўлди-ўлди дейишади.

Уйиб чиққан тарафларнинг гўшини,
Арриқ мерган отар кўлнинг ғозини.
Анча вақт ётди-да тоғнинг устида,
Аттанг, деб Аширбек очди кўзини.
Туриб бўз отини тагин шайлади,
Душманларни яна, кўринг, пойлади,
Яранинг оғзига латтани тиқиб,
Белбоғиман чингиллатиб бойлади.

Ҳамроҳ бўлсин шундай эрлар имонга,
Азройил чанг солар тандаги жонга,
Ханжарини яланғочлаб, найза олиб,
От қўйиб Аширбек тушди майдонга.

Ғажир тортди душманларнинг гўшини,
Томоша айланг мард йигитнинг ишини,
Ҳеч қайтмай Гургон дарё бўйнига,
Қовундайин думалатди бошини.
Қайта-қайта кўнгли дарёдай тошди,
Эй ёронлар, дардлар дардга улашди.
Баракалла, сарпой кийган қирқ йигит,
Қирқ кеча-қирқ кундуз тинмай урушди.
Олисан кўринар бедовнинг бўзи,

Йигитни ўртайди қизнинг таннози,
Шундай қирқ йигитлар тиклаб қараса,
Чиқаётир жазойилнинг овози.

Ана, энди жазосини бермак, тарафларни қирмоқ, от чопилмоқ, кировка сўкилмоқ, ўқ баданга тигиб тўкилмоқ, осмона фаришталар, тоғнинг бошида Юсуф билан Аҳмадбек томошани кўрмоқ, шу беклар оралаб, оч бўридай уришиб юрибди, қилич-яроқ ярқ-ярқ этиб, яшин оққандай бўлиб, яхши-ёмонлиги билинмай, отлар қип-қизил қонга бўялиб кетди.

Ана бояни Асқар товнинг оёғига ўттиз минг қўшинни биқтирма ташлаб келувди Мирза Маҳмуд. Ушанга хабар етди. Тум-тум қўшин чарчамаган, карнай тортиб келаяпти, ҳеч қайтмай ўқни отиб келаяпти, тупроқнинг ўқ тушган ерини бўлқиллатиб келаяпти. Ўқнинг қизиги билан хаслар, шувоқлар ўт олиб кетаяпти. Ол, Мисрдан лашкар етди, деб қирқ йигит от қўйди, ўн йигит дунёдан ўтди. Аширбекнинг иккам ўттиз еридан ўқ тешиб ўтди. Ўттизи шу ўттиз минг сарбозга аралашиб кетди. Шунда Юсуфбек айтди: — Вой-вой, Бўзўғлоннинг айтгани келди. Исфиҳон шаҳрида бўлганда етти яшардан етмиш яшари туғилиб келарди, ё ўларди, ё мени айириб олар эди. Ана, қайната юртлигим маълум бўлди, мусофирлигим асар қилди. Мисрдан кўмак лашкари етди, менинг Урганчимдан тирп этиб одам келмади. Ота-бободан қолган гап рост экан: «Қишининг шаҳрида подшо бўлгандан ўз элининг подачилиги яхши». Ота-бобомизнинг айтгани рост экан. Йўлбарсдай инграниб, Юсуфбек қирқ йигитга бир сўз айта берди:

Орқамдан излаб келганлар,
Душмандан ўчин олганлар.
Бекларни рози қилганлар,
Қорилсин Гургон дарёси,
Қон бўлсин Гургон дарёси.
Олтин эгар, бахмал айил,
Бўлди тараф ишга қойил.
Аҳмаджон тузига рози,
Қон бўлди Гургон дарёси.
Оқиздинг душман ёшини,
Эрмак қип кесдинг бошини,
Қочирдинг эсу ҳушини,
Қузғунга бердинг гўшини,
Қон бўлсин Гургон дарёси.
Найза, қилични олмадим,

Душманга савдо солмадим,
Икки қўлим бўш бўп ўзим,
Ол-ҳа, ол, деб мен турмадим,
Уруш таълимин бермадим,
Сизларман бирга ўлмадим.
Рози бўлдим тузгинама,
Дуо қинглар ўзгинама.

Қорилсин Гургон дарёси,
Қон бўлсин Гургон дарёси.

Ана, Аширбек сардорнинг баданидан боғ гулидек бўлиб қон кетди, этиклари қонга тўлиб, далага тошиб чиқиб кетди. Этигининг тумшугидан чак-чак этиб ерга қон томиб кетди. Аширбек сардор қирқ йигитига қараб, бормисан, деб бир сўз айтаверди:

Бор бўлсанглар, биродарлар, келинглار,
Келиб туриб менга эга бўлинглар.
Жабраил дард бериб, жоним куйишди,
Қирқ йигитлар, мени суяб олинглар.
Олисдан кўринган беш тўп қарони,
Даф қилмадим ердан чиққан балони,
Мен кўтардим иккам ўттиз ярани.
Биродар бекларим, суяб олинглар.

Савдо кўрган йигит боқди, қаради,
Ўлмаган дунёда даврон суради.
Қирқ йигитлар, келиб суяб олинглар,
Эсим кетиб, бош айланиб боради.

Ўлсам ҳамроҳ бўлай мен имонима,
Азройил чанг урар танда жонима.
Қирқ йигитлар, келиб суяб олинглар,
Беҳисоб ўқ тегди бу баданима.
Мард йигит душманнинг кўзин ўяди,
Сув деб Аширбекнинг бағри куяди.
Қирқ йигитлар уришолмай душманман,
Аширбек ҳам банди бўлмасин дейишиб,
Хулкардай тўп бўлиб келиб суяди,
Отлар юролмайди отам гўшига,
Ҳайронлар қон тоғнинг ғажир қушига,
Аширбекни еталашиб, ўртага оп,
Олиб бораётир тоғнинг бошига.
Отни чопиб гоҳ тупроққа, тошига,

Олиб чиқди баланд тоғнинг бошига.
Тери қотиб тағи Аширбек сўйлади,
Дасториман баданларин бойлади.
Тағи от қўйди бўлқиллаган душманга,
Ўлсам ўлай, деди жонни қийнади.

Қистаб етди туғ-бойдоқнинг остига,
Юсуфман Аҳмаднинг отин Аширбек,
Икки отни беклар халос айлади.

Энди Аширбек отни айириб олиб, ўзидан кетди. Қон-сираб қолган экан бечора. Қолган ўттиз йигит Аширбекни ўртага олиб, урушолмай қолди... Юсуфбек билди: энди бекларнинг ташлаб кетолмаслигини, кўнгли тўлди, кетинглар, деб жавоб бериб, Юсуфбек бир сўз айтаяпти. Бирни Аширбек, бирни Юсуфбек, ҳам савол, ҳам жавоб:

— Қирқ йигитлар, ҳамманг бунда қолдинглар,
Келиб душманингдан ўчни олдинглар.
Юсуфман Аҳмадни рози қилдинглар,
Уришманг, кетинглар дин Хоразмга.

— Вой, Юсуфбек, ўзбек давлатингда тураман,
Санталат қип даври даврон сураман.
Келмай кетай, келдим орқангдан,
Айриб олмай, тирик ташлаб бораман.

Вой болам, деб йиғлаб чиқса Лаълихон,
Айтар сўзинг айтиб юбор, Юсуфжон,
Мен энанга не деб жавоб бераман,
Тириклай айрилдим сендан армонман.

Чироқларим, қайтай бахти қораман,
Эралихон отанг чиқса болам деб,
Мен бекларга не деб жавоб бераман,
Қайтибгина Хоразмда тураман?!
Ажал етиб ўлиб кетсам, Юсуфжон,
Дийдорингни қиёматда кўраман.

Қайтайин кетмади юракдан черим,
Сени кўрсам, кетар тандан мадорим.
Ажал етмай борсам Урганч шаҳрига,
Майиб нордай бўзлаб чиқса бекларим,
Халойиққа не деб жавоб бераман,
Қайтибгина тирик элга бораман?

— Тоғажоним, беклар отни елди денг,
Душманларга қоронғи кун солди денг.
Вой болам, деб йиғлаб чиқса Лаълихон,
Тирик қолди десанг йўлларга кирар,
Во болам, деб ҳар шаҳарларни кўрар,
Фироқимда қаландар ҳам бўп қолар,
Зинҳор-зинҳор Юсуф, Аҳмад ўлди денг,
Жигар-бағри совиб-да, кўнар-кетар.
Во болам, деб фироқимда қон ютар,
Бир кун ҳой деб, бир кун вой деб Лаълихон,
Тоғажон, қайтайин кўникиб кетар.

Зинҳор, тоға, Юсуф, Аҳмад ўлди денг,
Чопилиб отларнинг думин сузди денг,
Зор йиғлатиб юрак-бағрин эздиринг,
Эралихон бўзлаб чиқса қани деб,
Саркарда бекларим чиқса чувлашиб,
Юсуф, Аҳмад найза тегиб ўлди деб,
Халойиқнинг умидларин уздиринг.
Зинҳор тирик дема, тоға, ўлди денг,
Ғариб бўлиб Асқар тоғда қолди, денг.

— Қайтайин хумсага мен бўлдим муҳтож,
Отим емдан қолди, қорни бўлди оч,
Шундай борсам ўзим Урганч элига,
Вой акам, деб йиғлаб чиқса Қалдирғоч,
Мен синглингни қайтибгина кўндирай?!

— Бемаҳалда карвонгинанг кўчди денг,
Юсуф, Аҳмад ажал майин ичди денг,
Вой акам, деб бўзлаб чиқса бир синглим,
Ёниб турган чироққинанг ўчди денг.
Ҳаргиз, тоға Қалдирғочга ўлди денг.

— Урушли кун тортилади нуқра най,
Ховдак кўлда очдан ўлди қарчиғай.
Ажал етмай борсам Урганч элига,
Вой тўрам, деб бўзлаб чиқса Асалой,
Сап қизларга не деб жавоб айтийин?

— Отга йўл бермайди тоғнинг ўри, денг,
Бул ҳам бўлса худойимнинг тақдири, денг,
Вой тўрам, деб бўзлаб чиқса Асалой,
Хотинига тараф борми йигитга,
Зинҳор, тоға, Асалойга тири денг.

Тағин-а, тоғажон, жонни сотмасин,
Боққа кириб шафтолилар отмасин,
Тирик десанг ўзимдан умид қилар,
Эсли қизди, ўзи эр қилмай қолар,
Зинҳор, тоға, Асалойга тири, денг.

Ўлди десанг, тағи унутиб кетмасин,
Душманимнинг бориб қўлин тутмасин.
Астагина Асалойга тири, денг,
Ўлди десанг, эрга тегиб кетмасин,
Асалойдан бошқасига ўлди, денг,
Асалойга беклар тирик қолди, денг.
Ҳой аттанг, балога қолган бош энди,
Кетган чоғим гоҳи тоғу даш энди,
Зинҳор, борсанг, тоға Урганч элига,
Ғойибона Асалхонга хуш энди.

Ҳеч кимга солмасин ўлим ҳилини,
Ўрдак юриб — лойлар ойдин кўлини.
Душман битган ҳайда-ҳайда дейишиб,
Туғдан ечди икки бекнинг қўлини.

Еронлар, бу дунё бефойдади.
Аҳмаджоннинг миялари қайнади.
Бидоҳат қип Мирза Маҳмуд ҳам Қўкча,
Тез юргин, деб Миср қараб ҳайдади.

Қирқ кеча-қирқ кундуз бедовни елди,
Бу ишлар, қайтайин, оллодан бўлди.
Даф қилолмай ундан келган душманни,
Дод деб қирқ йигити хўрсиниб қолди.
Вой тоға, деб Аҳмад билан Юсуфжон,
Аҳмаджон, тоға, деб безовта бўлди,
Қирқ йигит йиғлашиб, жовдираб қолди.
Лойли ерда одам юрса тойрилиб,
Энди май ичгандай юрак мойрилиб,
Кетганча гоҳ тоғам, деб, беклар, деб,
Юсуфбекнинг бўйни ортга қайрилиб,
Нима қилсин беклар қирқ кун жон сотди,
Ўликнинг остидан сизот қон кетди.
Озлик қилди, уддасидан чиқолмай,
Аҳмадман Юсуфни келган душманлар,
Миср элига қувалаб ҳайдаб кетди.

Аширбек беҳуш бўп ўзидан кетди,
Ўликларнинг топиб олди ўнини,

Вафобекман Аширбек сардорни,
Саража қип ўликдан чиқиб кетди,
Шундай бориб Асқар тоғ ёнбошига,
Ун йигит ўлигин кўтариб етди.
Айтолмайди кўнглидаги ўйини,
Қилолмайди аза ва ё тўйини.
Вой акам, вой боврим, дейди ўттизи,
Ковлай берди ўн йигитнинг гўрини.

Дод дейишиб бекни мозорга қўйди,
Бўз тупроқларни устига уйди.
Найзаларга алам қилиб, туғ қилиб,
Ҳилпиратиб беклар бошига қўйди.
Вой аттанг, деб ўттизи дод айлади.
Дуо ўқиб, қўлин ёзиб ўттизи
Фотиҳа қип арвоҳни шод айлади.
Қирқ йигит жуда ҳам жонини сотди,
Кўпга илож йўқди қисматлар қотти,
Тириклайин Аҳмад билан Юсуфни
Банди қилиб Миср элига жўнатди.
Саражага ортиб Ашир сардорни,
Бағри тошиб, дод дейишиб қирқ йигит
Дин Хоразм элга мунғайиб қайтди.
Ҳамма ерин қони касиб кетганди,
Кундуз куни жар, чуқурда ётади,
Тунда элатига йўлни тортади.

Ана, энди беклар ҳамиша шикорга кетар эди. Икки ой, эллик кун ов қилиб ётар эди. Урганч элда эллик беш кундан бери «Ана келади, мана келади беклар», — деб кечаю кундуз йўл қараб ётар эди. Урганчдай элнинг ази-зи Эралихон подшонинг қизи, олдида уч юз олтмиш канизи, ҳар қайси бирман¹ деган бекларнинг қизи — ҳамма қизлар Эралихон подшонинг Гулшан чорбоғида ётар эди йўл қараб. Хоразмдан Лаълихон ойим, Қалдирғоч ойим, Оқбилак ойим — булар ҳам келиб, Урганчнинг «Боғотида, яйлоқ тепанинг устида чодир тикиб, шамиёна қайтариб ётар эди. Тунда ўрага² қўйган шамни ёқиб, ҳар олтмиш одим ерга биттасини қўяр эди. Ундан кейин тонг отгунча тилла камарли, оқ дасторли беклар қоровул бўлиб, қаталоқ бўлган ҳўкиздай чопишиб ётар эди. Тонг отгандан кейин

¹ Менман.

² Устун, баландлик.

ҳаммаси уй-уйига кетар эди. Ундан кейин Эралихон подшо қоровулга, чиндовулга боринглар, деб айтар эди. Ана энди булар шу урушни билганда, етти яшардан етмиш яшари борар эди, ё ўлар эди, ё Юсуф билан Аҳмадни айириб олар эди. Билмасликдан бормаи қолди.

Ана, энди гапни қирқ йигитдан айтайлик. Қирқ йигитлар элга келмоққа юз ҳам йўқ, кўз ҳам йўқ, тоғнинг соясида ётар эди. Қирқ йигит маслаҳат қилди. Айтди: — Шу ярим уйга етамиз, каллани ичга тортамиз, ҳамма борса ҳам, ҳеч гапирмай ётамиз. Шу кун намозшомдан Аширбек билан Вафобекни саражага солиб ортди, жавзонинг кунни экан, бир паслда тонг отди.

Ана, энди булар Полопон тоғидан ошди, элга қараб тушди, паналайдиган ер қолмади. Ҳар гап бўлса ҳам элга қараб йўл юра берди. Лаълихон ойим шундай тиклаб қараса, қирқ йигитлар келаяпти, шу отлар биров-бировига суйканишиб келаяпти. Будранглаб, оқсашиб келаяпти. Шу икки отдай бўлишиб келаяпти. Илгари қирқ йигит овдан қайтганда, қирқи қирқ жойдан ошиб келар эди, отлар ўйнаб келар эди, сувлиқни чайнаб келар эди. Бу сирри ҳолларни кўриб, Лаълихоннинг юраги муз киргандай бўлиб кетди. Қалдирғочга қараб, Лаълихон ойим бир сўз айта берди:

Аналҳақ Мансурга қурган дормикан,
Яратганим менинг раҳмим ермикан.
Кўзинг ўтқир, тиклаб қара, Қалдирғоч,
Қирқ йигит ичида аканг бормикан?

Сенинг аканг йигитларнинг сараси,
Унга кетган Шоҳимардон дуоси.
Тинглаб қара, баччароқсан, қалдирғоч,
Қўринарми акажонинг қораси?!

Бирор мард хумсага қўймасин муҳтож,
Талаб қилса, ҳар одамнинг йўлини оч.
Тур жойингдан, тиклаб қара, айланай,
Кўзинг ўтқир, тиклаб қара, Қалдирғоч.

Юракларда войим билан чермикан,
Яхши одамни катта раҳмин ермикан,
Тез-тез қара қирқ йигитнинг ичига,
Қирқ йигитнинг ичида оғанг бормикан?

Бу танада омонатдир гартак жон,
Қолмади, қайтайин, танамда дармон,

Тур жойингдан, тиклаб қара, садаға,
Бормиканди Аҳмад билан Юсуфжон.
Рўмолини аштара айлаб ўради,
Қўрган тушин яхшилиққа жўради,
Чопқиллаб жойидан туриб Қалдирғоч,
Қирқ йигит ичига тиклаб қаради.
Қирқ йигитнинг ранги чуйкаб келади,
Олмакўз бедови чўлда елади,
Чин-чиниман Қалдирғоч қараса,
От ёлига беклар тиклаб келади.

Ана, энди Қалдирғоч энасига қараб бир сўз айта берди:

Саражага солиб Ашир тоғамни,
Қўйган ўхшар икки бирдай акамни.
Болам де, онажон, ўлган ўхшайди,
Хоразм эли сабил бўлган ўхшайди.
Ҳақ чиқарган ўхшар менинг чиямни,
Офтоблар қайнатиб кетди миямни,
Икки от кишнаб етакда келади,
Қўйган ўхшар икки бирдай акамни,
Болам де, энажон, ўлган ўхшайди.
Бор бўлса акам тарадди қиларди,
Хушвақт бўлиб отларини еларди,
Эсон-омон акажоним қайтганда,
Суюнчи деб бир маҳрами келарди.
Каж бўп кетди шум фалакнинг гардиши
От чопса, дўнгиллар товларнинг тоши.
Икки беклар шикор-овдан қайтганда,
Суюнчи деб келар эди бир киши,
Болам денг, энажон, ўлган ўхшайди.

Энди шу қирқ йигит келаяпти. Икки от чопилиб, юрган ерларни кўриб, қулундаги довушига солиб кишнаб келаяпти, одамдай кўзини ёшлаб келаяпти, саражага ўзини ташлаб келаяпти. Бу ҳолларни кўриб, ҳаммаси туриб қирқ йигитнинг олдига дод, деб жўнай берди:

Боласи ўлганнинг бағри тўла қон,
Кўп одам бўлибди Урганчда сарсон,
Вой болам, деб қора сочини ёйиб,
Дод деб бўзлайди йиғлаб Лаълихон.

Юрагида кўпди қайғу ваҳими,
Эсли одамнинг кўп бўлади фаҳими,

Қароқчидек бўзлаб турди жойидан,
Зор йиғлашиб қирқ йигитнинг ойими.

Сарғайибди ойга ўхшаган юзлари,
Жовдирашиб энди жоду кўзлари,
Вой акам, деб бўзлаб турди жойидан,
Қалдирғочнинг олдидаги канизи,
Оғам дейди Урганч элнинг азизи.

Қаторида юрган лўкчаман нори,
Унинг ўзи Хоразмнинг сардори,
Вой-вой деб бўзлаб туриб жўнади,
Аширбекнинг Оқбилаклайин ёри.

Эсли одам қилади гапни фаҳм,
Элни босиб кетди қайғуман войим,
Вой аттанг, деб сочин ёйиб жўнади,
Сочин ёйиб жўнай берди кўп ойим.

Ҳар савдога кўнар банданинг боши,
Тўкилар куйганнинг кўзидан ёши.
Қирқ йигит шундай чиқиб қараса,
Дод дейди, кўп хотиннинг довуши.

Кимга айтар доғи фарзанд ўтини.
Ўлим бузар марднинг иморатини,
Вой болам, деб, вой акам, деб хотинлар,
Юлибди бебахтлар гулдай бетини.

Хўрсинишиб айтолмайди сўзини,
Ботир ўяр душманининг кўзини.
Қирқ йигит шундайин тиклаб қараса,
Эшитди қирқ хотиннинг овозини.

Қирқ йигитнинг юраклари дард бўлиб,
Санталат қип юрганлари журт бўлиб,
Дод, деб йиғлади бўзлаб қирқ йигит,
Икки кўзи от ёлига тўрт бўлиб.

Ҳай аттанг-а, гулим сўлган экан деб,
Паймонамиз унда тўлган экан деб,
Элга келиб шармандалар бўлгунча,
Бир от қўйиб унда ўлсак экан деб.

Изиллашиб Урганч элнинг дашига,
Томоша айланг куйганларнинг ишига,
Вой болам, деб, вой боврим, деб чувлашиб,
Етиб келди қирқ йигитнинг қошига.

Ана, қирқ йигитга қараб Лаълихон ойим бир сўз айта берди:

Омонат, ўйласам, банданинг жони,
Куймагай ҳеч кимнинг қилган ватани,
Эсон-омон мунда келган номардлар,
Аҳмад билан Юсуф фарзандим қани?!
Ҳаммаларинг Хоразмни жойладинг,
Уришли кун қўтосли туғ бойладинг,
Эсон-омон мунда келиб, қирқ йигит,
Юсуфбекман Аҳмаджонди найладинг?!
Кимга айтай жудоликнинг ўтини,
Ўлим бузган бўлса иморатимни,
Ҳар кўрганда кўзимга қуюқ қилиб,
Нега опкелдинг, жамоллағир, отини.

Қаратиб йўлларга қизлар кўзини,
Кимга айтар ғариб, бебахт сўзини,
Ўлган бўлса икки бирдай фарзандим,
Нега опкелдинг икки аспи тозини.

Ҳақ синдирди энди қанотимни,
Кимга айтар, ўлим қурсин, дардини,
Ҳар кўрганда юрак-бағрим куйдириб,
Нега опкелдинг, жайраб қолгур, отини,
Сўйиб келсанг бўмайми отнинг зотини?!

Ана, энди дод деб, фарёд деб хотинлар айналиб йиғлаб келяпти. Гапирадиган юзим, кўзим йўқ, деб қирқ йигит бадани қоп-қора талоқдай чуйкаб, шундай ўта берди. Гулшан боғда Гуласал ойим—ҳаммаси қангамалашиб, қўлтиққа ёстиқни ташлаб, дастурхонни ёзишиб, кулишиб ўтириб эди, шундай қараса, икки от етакда қип-қизил қонга бўялиб келаяпти. Бу ҳолни кўриб, канизларига қараб, Гуласал ойим бир сўз айта берди:

Қизил гул сўлган ўхшайди,
Паймона тўлган ўхшайди,
Йиғлайверинг, канизларим,
Икки бек ўлган ўхшайди.

Бу қандай, нечук балоди,
Қўзлардан оққан жалоди.
Дод деб йиғла, канизларим,
Икки от етакда келади.
Гулларим сўлган ўхшайди,
Икки бек ўлган ўхшайди,
Қиёмат бўлган ўхшайди,
Икки от ёмон кишнайди,
Қора ерларни тишлайди,
Дод деб йиғла, дугоналар,
Бекларим қолган ўхшайди.

Дод деб бетни сўйинглар,
Қора кийимни кийинглар,
Акам деб сочни ёйинглар,
Аҳмаджон қолган ўхшайди.
Шотўрам ўлган ўхшайди.

Қирқ йигит ўз қўйгани ўзига етади, дод деб хотинлар
няриб келаяпти. Гуласал ойим қирқ йигитга қараб сўз
айта бери:

Утар дунёларинг фоний,
Ўртанибди устихоним,
Қайним Аҳмаджон қани,
Шотўрамни не қилдинглар?!
Чўлларда кийик моралар,
Юрак бўлиб садпоралар,
Ёлғончи, юзи қоралар,
Икки хонни не қилдинглар?!
От чоптириб олдин олмай,
Ханжар олиб яра солмай,
Икки бекнинг бирин олмай,
Қайтиб келдинглар уялмай.
Чопишиб майдонда ўлмай,
Тарафларга савдо солмай,
Икки бекни не қилдинглар?!
Ош еб вақтини хушлаб,
Жўртага кўзинг ёшлаб,
Икки хонни бирдай ташлаб,
Минган тулпор оти кишнаб,
Хонзодамни не қилдинглар?!

Ана, энди қирқ йигит гапиролмай ўтиб келяпти, Гул-
асал ойим тағи бир сўз айта берди:

Айил қирққан отларингди тўшини,
Қуйган шўрлар тўкар кўздан ёшини,
Ёрим ўлик-тиригини сўрайман,
Вой акалар, тўхтатинг отнинг бошини.
Қон қилдингми беклар юрган дашини,
Бердингларми қузғинларга гўшини,
Ёрим ўлик-тиригини сўрайман,
Акажон, сақланглар отнинг бошини.
Қарағай рўмолни бошга ўрайман,
Хушвақт бўлсам зулфгинамни тарайман,
Қирқ йигит, сақланглар отнинг бошини.
Ёрим ўлик-тиригини сўрайман,
Боғ ичида анжир билан қароли,
Тўрам ўлса, ўлган жойга бороли,
Тўрам ўлик-тиригини сўрайман,
Қайсинг соғсан, қайсинг, беклар, ярали?
Ҳақ йиғлатса мендайин севдигини,
Гаримсел сўлдирса яшин боғини,
Агар ўлган бўлса икки беквачча,
Тўрам деб кияйин ёрнинг кўкини.
Бирор пасл сақланг отнинг тизгинин,
Ўлган бўлса азонларда тўрам деб,
Во куним, деб кияй ёрнинг кўкини,
Ўликми, тирикми, айтинг, сўрайман.

Ана, эни катта одамнинг қизига ҳеч ким жавоб беролмай, Аширбек сардор саражадан калласини кўтарди. Асалоига қараб, бир сўз айта берди:

Теваракка дўст, душманни йиғдирма,
Оқ баданга гулгун кўйлак кийдирма,
Илоё, қирқ йигит ўлсин, Гуласал,
Қуйганларни қайта бошдан куйдирма.
Бу гапгинанг қилди бизни беқарор,
Йиғладийк яратган ҳаққа зору зор.
Юрагимда армон кўпдир, чироғим,
Келаётган қирқ йигитлар ярадор.
Уйда туриб кўнгилгинанг жўшмасин,
Каттасини бекорга уришмагин.
Келаётган ҳамма беклар ярадор.
Дард устига тоғдай дардни қўшмагин.
Чироғим, ҳаммамиз жонларни сотдик,
Отни миниб, Ҳовдак кўлига етдик,
Бизлар кўриб қирқ бир отнинг изини,
Шу издан қувалаб қистаб йўл тортдик,

Гургоннинг бўйинда ортидан етдик,
Қўли бойли турган экан икки бек,
Душманларман бежой кўп саваш этдик.
Дард устига дардлар қўшма, чироғим,
Бекларни деб тағи қирқ кун қон ютдик,
Юрагимда алашим кўп, вой-вой,
Шарманда бўп бизлар Урганчга етдик.
Биздан ўлди, ғанимлардан ўлмади,
Шоҳимардон бизга иқбол бермади,
Қирқ кеча-қирқ кундуз тинмай урушдик,
Баданларда ҳеч соғ ери қолмади.
Мусофирлик асар қилди, ҳай дариг,
Урганч элдан бирор одам бормади,
Мусофирлик асар қилди, Асалхон,
Аттанг-а, бизларни кўзга илмади.
Ўртанганни ёндирмагин, Асалои,
Қирқ йигитлар худди шердай жон сотди,
Қора қонлар этик, кийимга ботди,
Исфиҳондан келган қирқта йўлбарсинг,
Қирқ кеча-қирқ кундуз саваш этди.
Иложини топмай, айириб ололмай
Тириклайин бериб Урганчга қайтди,
Қуйдирмагин бу бекларни, чироғим,
Гапгинангга суяк ўртаниб кетди,
Ўлган йўқди икки бирдай чироғим,
Вой тоға, деб Миср шаҳрига кетди.
Оққан кўздан қонли ёш деди,
Ҳай аттанг-а, ёмон экан туш деди,
Мирза Маҳмуд ҳайдаб кетди икковин,
Ғойибона ўзингизга хўш, деди,
Дард устига дардлар қўшма, Асалои.
Тушгинангни ёмонликка жўради,
Давлатли одам шол саллани ўради,
Кетарида вой тоға, деб, зор йиғлаб,
Ўзингизни бежойин кўп сўради:
Ўққа учиб мендай сардор ўлмади,
Кўзгинам қайтай тупроққа тўлмади,
Қирқ кун урушдик золим бадбахтман,
Баданларда ҳеч соғ ери қолмади.
Сўраб кетди ўзи Миср элига,
Банди бўлди Мирза Маҳмуд қўлига.

Ана, энди булар ўтаверди. Аширбек сардор бир неча гапни айтиб, ўзидан кетди. Ер ёрилиб, Хоразмдан — Урганчдан одам чиқди. Шу одам чиқиб, олдини таммар қиб,

ўтар дунё фоний деб, Юсуф, Аҳмад қани деб, қизил гул сўлди, Юсуф билан Аҳмад ўлди деб қиз, йигитлар кетиб бораётибди. Қўй қўзига жамрашгандай йиғлаб, дод деб қайтиб уйига кетиб бораяпти.

Ана, энди қирқ йигитлар кетаверсин, гапни Гуласал ойимдан, Лаълихон ойимдан эшитмоқ даркор. Дод, деб Гуласал ойим дарвозадан чиқиб келаётган эди, Лаълихон ойим, Қалдирғоч ойим аралашиб қолди дарвозанинг оғзида. Лаълихон ойим Гуласал келинига айтди:— Э чи-роқларим, шу вақтгача фарзандгиналаримни бир кўрай, деб, кўролмагич эдим. Бугун икки болам ўлди, икки оти етакда келди. Ўзларингни ҳам кўрдим, изларингни ҳам кўрдим, ҳар ким дардини айтиб йиғлашар. Лаълихон ойим Гуласал ойимга қараб, Гуласал Лаълихонга қараб, сап қизлар дардини айтишиб, кўринг ўзбакнинг ўлганда айтиб йўқлашини. Ана энд бирни Асалои, бирни Лаълихон айтаяпти:

— Тирик айрилган бир кўргани зормикан,
Яхши одамга авлиёлар ёрмикан,
Кел, Асалхон, исгинангни кўрайин,
Фарзандимнинг сенда иси бормикан?!

— Бир гап айтсам, эна, кўнглинг тўлама,
Эндиги кун бойнагидай бўлама,
Сиз болам денг, мен тўрам деб йиғлайин,
Хазон урган гулнинг иси бўлама?!

— Айланайин, юрагингда нурмикан,
Яратганим менга раҳим ермикан,
Бир искалаб исларингга тўйайин,
Юсуфжоннинг сенда иси бормикан?!

— Елкага ботирлар қалқон бойласин,
Урушда тарафнинг жонин қийнасин,
Сиз болам денг, мен тўрам деб йиғлайин,
Офтоб урган гулда, вой, ис найласин.

Лаълихон болам деб кўзин ёшлади,
Эсга тушиб манглайига муштлади,
Чидай олмай фарзандининг дардига,
Асалнинг бўйнига қўлин ташлади.
Урушли кун сарбоз тортар нуқра най,
Ёмонларнинг куни ҳамиша оҳу вой,
Вой тўрам, деб ўпкасини босолмай,

Тўрам, деб сочини ёйди Асалоё.
Тўкилибди гала қизларнинг ёши,
Ҳар савдога кўнар одамнинг боши,
Вой акам, деб қулоч ёзиб бўзлайди,
Акам, дейди бекларнинг эмчақдоши.
Қарим-о, қулингни қилмагин қаллоч,
Бир мардни хумсага қилмагин муҳтож.
Вой акам, деб увуз эти ув бўлиб,
Тўлоба диллари балқиб сув бўлиб,
Гуласални келиб қучоқлаб олди,
Суянган тоғгинам, деди Қалдирғоч.
Ўртанганди Лаълихоннинг танаси,
Яхши одамнинг асло бўлмас гинаси,
Асалоёни қучоқлаб оп, болам, деб
Икки бекнинг Лаълихондай энаси.
Акажоним, деди сочини ёйиб,
Йиғлай-йиғлай юрак, ўпкаси куйиб,
Ораларга боғу чорбоғим деди,
Юсуфбекнинг Қалдирғочдай синглиси.
Чўртта-пўрта куйиб кетган димоғи,
Талоқдай қорайиб кетди сиёғи.
Во тўрам деб қора сочини ёйиб,
Юсуфбекнинг Асалоёдай қаллиғи.
Подшолар бошига санчар тожини,
Элдан олар закотиман божини.
Во тўрам, деб, во болам, деб Лаълихон
Белига ёйибди қора сочини.
Зулфгинасин бармоғиман силайди,
Чечан киши гапни гапга улайди,
Аҳмадбекнинг ўнг ёқда қолган ёри,
Тўрам дегани халқдан уво қиб,
Эйнидан даммини олиб жилайди.
Юракларда ғам кўп дардман анчаси,
Акам, дейди беш юзча қиз барчаси,
Гоҳ қайним, деб, гоҳ, болам, деб йиғлайди.
Юсуфбекнинг Оқбилакдай чечаси.
Бир оти раҳимдир, бир оти қодир,
Маккани қилганди Иброҳим Халил,
Гуласалман Қалдирғочой ўртада,
Акам, деб, тўрам, деб тепади садр.
Ўлим ёмон банди-бувни бўшади,
Лаълихоннинг суяклари шовшади,
Садр тешиб Қалдирғочман Асалжон,
Бири акам, бири боврим дейшади.
Йиғлай-йиғлай баданлар чуйкаб кетди,

Талотўп бўп кетди Урганчди юрти.
 Намозгар, намозгар вақт бўлганда,
 Зор йиғлашиб Асалоиман Лаълихон
 Бири Урганч, бири Хоразм кетди.
 Фарзанд деган қандай ширин дунёда
 Лаълихон бечора ўзидан кетди.
 Улим қурсин, жигари куяди,
 Ёмон билан ўтган умр зояди.
 Қалдирғоч эна деб, оқбилак —
 Лаълихонни қўлтиғидан суяди.
 Тарам-тарам кўзларидан ёш кетди,
 Нима қилсин ватанидан бош кетди.
 Суяй-суяй Лаълихонни Қалдирғоч,
 Хоразмдан ватанига оп кетти.
 Беҳуш бўп Лаълихон ўзидан кетди,
 Энди навбат Асалоимга етди,
 Ўзи билан ўзи бўлиб ойимлар,
 Қоп-қора туташиб сочини ёйиб,
 Урганчнинг элига Гуласал етди.
 Қоши қора Шўрдарёнинг қундузи,
 Кўзлари сурмали тонгнинг юлдузи,
 Йиғлай-йиғлай юрак, ўпкаси пишиб,
 Акам, деб Гуласалнинг канизи,
 Яқинлаб Асалоё ўрдага етди.
 Қуёвгинанг урушда ўлибди, деб
 Бу сири ҳолларни кўриб катта ойим,
 Асалнинг энаси ўзидан кетди.
 Ҳай аттанг, йиғламай, гул ранги сўлди,
 Шунқордай Асалнинг қадди букилди,
 Бориб туриб ўрдасига Асалоё,
 Юсуфбекнинг чопон, салласин кўриб,
 Эсизгина даври давроним деди,
 Гуласалоё тавоф қилиб йиғлади.
 Аширбекни саража қилиб ортди,
 Хоразм элида ўрдага етди.
 Хўп хафалик бўлди Урганчнинг шаҳри,
 Ҳамма одамнинг димоғи куйиб кетди.

Ана, энди бир хил ёмонлар «хўп, бўлди, ўлди, элнинг катталиги бизларга қолди»,— деб айтади. Давлатшо деган Аширбекнинг бир хизматкори бор эди, ҳар урушда табиблардан кўра-кўра таккам бўп қолиб эди. Аширбек билан Вафобек ёмон ярадор бўлиб эди. Икковини Давлатшо дорига солди. Ҳалиги Вафобекнинг яраси айниб ўлди, Аширбек яхши бўлди. Аширбек Қалдирғоч билан

Давлатшога айтди:—«Менинг энди қўл-қанотим бўлмаса, бир тенгсиздан сакта гап эшитгунча ернинг остида аза тутиб ётаман. Тирик деб бир рав очсанглар, икки дунёда ҳам бетларингни кўрмайман, тузима рози бўлмайман. Шу Вафобекни менинг ўрнимга узатиб, Аширбек ўлди, деб овоза тарқатиб юборинглар».

Ана, энди Давлатшо Аширбекни ўлди, деб уйига олиб бориб, уп-узун қилиб ўраб қўйди. Оқбилак ойим сезди. Лекин гавдаси Аширбекнинг гавдасига ўхшамади. Бетини очиб кўрай деб эди, қўрқди. Исфиҳонга ҳам хабар кетди Аширбек ўлди деб, минг от кетди теваракка. Эл ёрилиб одам келиб, вой аттанг, элнинг пешонасига сигмади деб, жанозасини ўқиб, дод-фарёд, деб тарқаб кетди.

Ана, энди булар аза тутиб, ҳаммаси қоп-қора тутаб ётаверди. Бўзўғлон подшо ҳам эшитди. Бўзўғлонхон подшо айтди:

— Айтувдим, билувдим. Насиҳатни олмаганнинг давоси шу. Хўп бўлсин. Кўнгли қолмаган-да, Бўзўғлон орқасидан лашкар олиб келар эди. Ҳамма ҳайрон қолди Бўзўғлоннинг бу ишига. Ҳай аттанг-ай, Бўзўғлонхон подшо хумсалик қилди деган одам ҳам кўп бўлди. Бўзўғлоннинг ҳар дарди ичида бўлди. Димоғи куйиб кетди. Арз сўрамай ичкари кириб кетди. Ана, энди булар жойида тураверсин, гапни Кўкча билан Мирза Маҳмуддан эшитмоқ керак.

Ана, энди қирқ йигит қирқ кеча-қирқ кундуз урушган, бу ғанимларнинг юрагини олган. Айтди:— Қирқ йигити келиб, қирқ кун урушди, юр, ўзбек келса, тухумга қўймай ўлдиради. Юсуф билан Аҳмадни ҳайдаб шу қочгандан қочди, бекларнинг оёғидан аввал-аввал қон кетди, сўнг-сўнг қон чиқмайнин мой кетди, танасида сўл қолмади. Юра-юра қора қўтир бўлиб битди. Тўқсон олти катта тоғдан ўтди, орадан беш яримой ўтиб кетди. Аҳмадбек хом эди, пишди, ҳисобгинасидан адашди, неча катта тоғлардан ҳайдалиб ошди. Аҳмадбек зор-зор йиғлаб, Юсуфбек оғасига қараб бир сўз айтаверди:

Оёғимга кирса эди бир тикан,
Лаълихон бўларди минг марта пормон,
Қўлим бойли зулм билан ўлдим мен,
Хабар олгин, акажоним, ҳолимдан.
Юра-юра оёқларим бўлди қон,
Олло қилди мендай мардни саргардон,
Юрмакка тиззада қувват қолмади,

Қўлим бойли, зулм билан ўлдим мен.
Қиёматда дод айтарман золимдан,
Бемаҳалда чиқдим Урганч элимдан,
Юрай десам, танда дармон қолмади.
Ҳай аттанг-а, озорликман ўлдим мен.
Неча тоғдан яёв ошдим югуриб,
Мажнунтолдай қоматгинам букилиб,
Тошга тегиб тирноқларим тўкилиб,
Тенгсиз ғанимларга мен банди бўлиб;
Қўлим бойли, армон билан ўлдим мен.
Йўлбарс бўлсам нима келар қўлимдан,
Гап чиқади қимирлаган тилимдан,
Хабар олгин, акажоним, ҳолимдан,
Ҳай аттанг-а, хор бўп ўлдим, найлайин.
Жуда узоқ қолиб кетди элатим,
Бормикан дунёда бир бағри бутун,
Юрмоққа бадандан кетти қувватим,
Улар бўлдим, кетди менинг ҳолатим,
Қўлим бойли, армон билан ўлдим мен.
Шу вақтда аскаримдан бўлмади,
Ҳолим кўриб, сен қалайсан демади,
Ўлганимни ҳеч бир одам билмади,
Юрмоққа оёқда кучим қолмади.
Мана душман ҳеч бир ҳолим сўрмади,
Акажон, чўлларда ўлдим, қайтайин.

Шунда Юсуфбек бу гапларни эшитиб, золимларга **қараб** бир сўз айтиверди:

Бизнинг билан жўра бўлган, золимлар,
Қўлини еч, укамни отга миндиринг.
Ё кўзим кўрмасин, хўрлик қийноғин,
Қирдан ҳайдаб ошиб бизни ўлдилинг,
Аҳмадбекнинг билмаганин билдилинг,
Хушвақт қилиб пичагина кулдилинг,
Етагингда еталаган отларга
Аҳмаджонни пичагина миндилинг,
Ё қирдан ошириб мени ўлдилинг.
Қиши душман билан бўларми сирдош,
Ўлмай банди бўлармикин қорабош,
Юсуф катта, Аҳмад иним мендан ёш,
Аҳмаджонни партол отга миндилинг.
Отга миндилинг, жуйқонсиз бебош,
Суяги қотган йўқ, Аҳмад укам ёш.
Ҳеч бир одам бизлардайин бўлмасин,

Ғанимлар бизлардай банди қилмасин,
Отадан яккадир, Аҳмад ўлмасин,
Ё укамни бир бўш отга миндиринг,
Икки кўзим кўрмасин, хўрлик қийноғин,
Келганлар — душманлар, мени ўлдиринг.
Узоқ экан, ҳеч келмаймиз юртингга,
Лашкарим етмайди, қайтай, ортингга,
Аҳмадни миндиргин бир бўш отингга,
Ё қўлин еч, чироғимни миндиринг,
Бировимизни эса уриб ўлдиринг.
Бир ёғи паст экан, бир ёғи ўрлар,
Манглайда кўп экан бежойин шўрлар.
Қўлин еч, инимни отга миндиринг,
Бизнинг билан йўлдош бўлган золимлар.
Кўрмагин гумондир хонадонимни,
Тангри ҳамроҳ қилгай-да имонимни,
Бизни банди қилган гала душманлар,
Бўш отга миндиринг Аҳмаджонимни.

Мирза Маҳмуд бекларнинг кўзига кўринмайди, ту-
зини еган, уяти бор хонасалотнинг. Ана, энди Мирза Маҳ-
муд Кўкчага имо қилди, Кўкча айтди:— Э, Юсуф, Аҳмад
ўзбак, сенинг оту овозанг зилзиладек илдам етди, Миср-
нинг одамини ўсмайдиган қилиб қўйди, бизнинг элда бач-
чалар йиғласа, олапўстак келди, шағол келди, бўжи кел-
ди, тулки келди, деб айтмаймиз, Юсуф билан Аҳмад кел-
ди, деб айтамиз, бешигимиздаги баччалар йиғлашини
қўяди. Қўрқоқлари сендан қўрқиб ўтин-чўп қилолмай,
қишнинг куни неча бола-чақалари совуқдан ўлади. Юсуф,
Аҳмад, Аширбек сардор келди деса, эшаклар тумшуғини
осмонга қаратиб, ғанграб қочади, маст хўкизлар бўки-
риб қочади, чўчқалар пишқириб қочади. Икки бек учун
шунча лашкар Гургон дарёсининг бўйида қирилиб кет-
ди, етти йилдан бери Миср шаҳри қамал тортади. Мен
сени холамга куёв қиламан деб олиб келаяпманми, мен
сени хорлик-зорлик билан ўлдираман деб олиб келаяп-
ман. Гўзалшоҳ тираб келинлар деб эди, ҳали ҳам кат-
талик кўнглингдан кетгани йўқми? Беҳисоб қамчилар
уриб, Кўкча бадбахт бир сўз айтаверди:

Мен борганман сенинг йўлингни тўсиб,
Келгунча отим товонинг босиб,
Ҳали ҳам бу кўнглинг ҳаво қилами,
Беклигининг Урганча қолди, бек Юсуф.
Икки ўзбак ўларингни билдингми,

От олдида пиёда бўп келдингми,
Ҳали ҳам кўнглингда ҳаво қоларми,
От минмакка менга банди бўлдингми?
Ўзбак, подшо эдинг ўсган элингда,
Қарчиғай илгига, шунқор қўлига,
От мингани сени банди қилдимми,
Беклигинг қон кетди Урганч элингда.
Мотам тутди элингда бир нечалар,
Хазон бўлди боғингдаги ғунчалар,
Бандиликда катталигинг қўзийди,
Беклигинг элингда қолди, баччалар.
Юрагингни ўзим қилдим тўла қон,
Савдо солдим икковингга шул замон,
Миндирмайман Аҳмадингни отима,
Қатталигинг қолиб кетди, Юсуфжон.
Пиёдалаб икковингни елдирсам,
Қамчи уриб баданингни тилдирсам,
Беклигинг қоп кетди Хоразмингда,
Ҳайдай-ҳайдай икковингни ўлдирсам.
Энди ўлдинг икковгинанг йиғлайсан,
Кўнглинг катта, бир гапларни биласан,
Асватлайман деб банди қилдимми,
Отга миндир деб катталигинг қиласан,
Подшолигинг қолди Урганч шаҳрингда.

Кўкча золимнинг бу айтган сўзи Аҳмаджоннинг жон-жонидан ўтди. Юсуф оғасига айтган сўзига Аҳмадбек аждаҳордай қўзғолиб кетди. Йўлбарсдай толпиниб, Юсуф оғасига қараб, кўнглини кўтариб, бир сўз айтаверди:

Ғазо деса бедовларни шайладим,
Ҳиммат камарини белга бойладим.
Акажон, гапирманг турган душманга,
Етти йил ҳайдаса, талаб айладим.
Қилди душман аламинни зиёда,
Нимагина кўрдинг мана дунёда,
Ёлвормайин боринг, ака, душманга,
Етти йил ҳайдаса, кетай пиёда.
Булбул байламасин гулнинг рахтини,
Худо очсин эр йигитнинг бахтини,
Банди бўлиб бизлар Мисрга бориб,
Подшо бўп сўрармиз Миср тахтини.
Эшит ака, Аҳмадингнинг тилини,
Сўлдирармиз очилганда гулини,
Қон ёғилган Аҳмаджоннинг изини,

Нима деса ғанимат бил сўзини.
Банди бўлиб Миср шаҳрига бориб,
Қанизак қип олсак сулув қизини.
Уйтиб-буйтиб Миср элига етсак,
Миниб олиб шоҳ Гўзалнинг тахтига,
Қойил бўлар Аҳмадингнинг бахтига.
Сабаб билан Миср элига оралаб,
Иш бўп қолар, Юсуф ака, вақтига.
Эшитинг, акажон, ўзимдан додди,
Овқат бермай, Кўкча бизни бўзлатди,
Бойлик ҳам навбатди, хўрлик навбатди,
Йиғламайин юринг акам, Юсуфбек,
Подшолик навбатди, ободлик навбат,
Гўзалшоҳ бизларга берар навбатди.
Оллойим бир айтганимизни қилар,
Нон насиба Миср шаҳрига тортди,
Сир билдирмай юринг, ака, душманга,
Боли Ҳасрат деган тоққа етди.

Кўкча Юсуфбекка шу тоғни сен мақтайсанми, мен мақтайманми,— деди. Отлар келяпти тизилишиб, юзларига тупроқ ўрнашиб, сочгиналари жопиллашиб, қуртдай қайнашиб, тоғнинг ёлғизоёқ йўлида туядай узун бўлишиб, тоқ-тоққа улашиб, юра-юра ақли шошиб, ўтдай туташиб, бир нечасининг кўзи кўм-кўк зумраддай бўлишиб, Аҳмаджоннинг юраги ошдай тошиб, ҳаммаси тоққа келаяпти, худди қумурсқадай бўлкиллашиб, туғбайдоқ келаяпти сўлқиллашиб. Ана шунда Юсуфбекнинг кўнгли жўшиб, бир сўз айтиб, кетиб борапти:

Кўҳна замондан қолгансан,
Ҳисобсиз даврон сургансан,
Пайғамбарларни кўргансан,
Умринг узоқ, ёш тоғлар.
Икки бек яёв ўтганда,
Банди бўп бунда етганда,
Қиёмат тонги отганда,
Исроил сурни тортганда,
Тебранмас дўнгларинг сенинг.
Ҳар тоғингда уч юз дара,
Банди бўлиб оёқ яра,
Қаттадир тоғларинг сенинг
Чарчатди белларинг сенинг.
Бир тоғинг бор, оти Оланг,
Гуллар очилар ранг-баранг,

Сайраб турар шери фаланг,
Томоша тоғларинг сенинг.
Икки бек яёв ўтганда,
Ҳар киши калима айтганда,
Ҳар ранг ҳайвонлар ётганда,
Таралар товусинг сенинг.
Чашмаларинг оқар пастда,
Кўрмоққа одам ҳавасда,
Банди бўлиб келдим хаста,
Шифобахшдир сувларинг сенинг.
Аҳмаджон яёв юрганда,
Душмандан зулм кўрганда,
Ғанимлар ҳайдаб юрганда,
Вариллар тувларинг сенинг.
Тоғинг кўрганларга ёқар,
Булоғинг шилдираб оқар,
Аҳмад укам қаддин букар,
Луқмондир ўтларинг сенинг.
Мирза Маҳмуд қамчи чотди,
Элат узоқ қолиб кетди,
Хоразмнинг бекваччаси,
Банди бўп устингга етди,
Узоқдир қирларинг сенинг.
Гулларинг бордир нечаси,
Очилар гулнинг гунчаси,
Ҳар тарафга термилишиб,
Хоразмнинг бекваччаси.
Келганлар тоза одамлар,
Ҳар бир гапи бомазалар,
Ҳар тоғларга сўзлар айтиб,
Икки бирдай бекзодалар.
Минган оти тўбичоқлар,
Пайзада зарли чочоқлар,
Ҳар дарага сўзлар айтиб,
Икки бирдай қўзичоқлар.
Қийналган банданинг жони,
Эрнинг кетмас ҳеч имони,
Ҳар тарафга сўзлар айтиб,
Дин Хоразм элнинг хони.
Душман биткан термилишди,
Кўзлари кўм-кўк бўлишди,
Аҳмад билан Юсуф йўлбарс,
Боли Ҳасрат тоғдан ошди,
Душманлар ҳайда дейишди,
Ғубор кўринса кетида,

Бўз отлиси келди дейишди,
Дин Хоразмнинг беклари,
Боли Ҳасрат тоғдан ошди.
Душман биткан қўрқиб кетди,
Кеча-кундуз тинмай ҳайдаб,
Боли Ҳасрат тоғдан ўтди,
Боботоққа қистаб етди.
Боботоғдан ошганданкай,
Текисликка тушгандан кай,
Сочин силаб, чангин артиб,
Душманлар бўлк этмай ётди.

Ана, Боботоғдан ошиб, текислик тушиб, душманлар тупроқларини артишиб, бўлк этмай ухлаб қолишди. Шунда Юсуфбек оч тўйгандай ҳар тарафга термилиб-термилиб қараб турибди. Бир элат кўринади кўзига: оппоқ қишлоқлар, бир катта иморатлар, бошида ангаралари, қўтослари, ҳар катта қўнғироқлар осилган. Бунини кўриб, Юсуфбек қандай эл бўлса экан,— деб фикр қилиб турди. Кўкча билан Мирза Маҳмуд ирғиб туриб, қаламни қўлга олиб, тўппа беимло хатни чиза берди. Юсуфбек айтди:— Э Мирза Маҳмуд, Кўкча ит, бебош, сен ўла-ўлгунча яхшилар билан ғаш, ҳеч тартибни билмаган чала бебош, олти ойдан бери қувиб йўл тортдинг, бугунлик кунда нимага ётдинг, имлосини йўқ, эгри-бугри қилиб хат битдинг?!

Кўкча айтди:— Ори, айтганинг дуруст, Юсуф ўзбек. Ҳўй, балли, шаъну шавкатли экансан, баландпарвоз экансан, Рустам сифатли экансан. Лекин сенга қойил бўлдик, қирқ ўзбагинг келди, қирқ кун саваш қилди, калла дўлдай думалаб қолди. Жон қандай ширин, мана сарбозлар қўрқишиб қолди. Юзта ўзбек келса, битта-мизни тухумга қўймас экан, деб қўрққанзимиздан ҳайдаб қайтдик. Кўзингни очиб қара, Мисрга яқинлаб етдик. Энди лот-манот, шиша алвот, ёғоч чорёр, кумуш пайғамбар бизларни тарбият қилади, келган лашкаринг ҳеч иш қилолмайди энди,— деб ётдик, ўзимизнинг элда ҳам ёт-қизмайсанми? Энди ростини айтсак, қўрқиб кетдик сендан. Энди сенинг хатингни, амалингни Гўзалшоҳ подшога битдик.

Юсуф айтди:— Опке, қани хатингни буёққа. Кўкча олиб келиб Юсуфбекка мана деб кўрсатди. Юсуфбек аста дўлворлаб, кейин хатни ўқиди. Хатда айтибди: Асқар тоққа мунча қўшинни бўқтирма қилиб қўйдик, Гургон дарёсига лашкар билан бордик, қирқта полвон билан Ҳов-

дак қўлда ов қилиб юрган ерда бойлаб олдик. Бекларни ҳайдаб Гургон дарёнинг бўйига келдик. Осмондан бало ёққандай бўлиб, бир бўз отлиси келиб аралашди, қирқ кун урушди. Шу бўз отлиси ярадор бўлиб, ўнтаси ўлиб қайтди, кўп сарбозларимиз ўлиб кетди. Кўкча билан Мирза Маҳмудинг эсон-омон хизматингни тиндириб, Мисрга ўлмай етди. Давлатинг дароз бўлсин, подшойим,— деб хат битибди. Юсуфбек қўли бўш бўлганда йиртиб ташларди. Юсуфбекнинг ҳар туки бигиздай тип-тикка бўлиб кетди. Юсуфбек айтди:— Э Кўкча, яхши одам ёмонларга ризқ бўлади, ана шунинг сабабидан Одирбойининг тўйидай қилиб, ёмон одамларнинг қорни тўйиб кетади. Яхши одамнинг сабабидан неча одамлар шод бўлиб кунни ўтади. Сен айтгин, тўқсон беш минг сарбоз билан Урганч-ни айланиб олдик, камап ташлаб бекларни банди қилдик, Гургон дарёнинг бўйига келдик дегин. Бўзўғлон, Эралихон, Ойхон, Қунхон деган подшолари ёвлаб келди, беҳисоб лашкар билан Гургоннинг бўйига етишди, қирқ кеча-кундуз урушдик, ундан ҳам ўлди беҳисоб, биздан ҳам ўлди кўплари дегин. Бўзўғлоннинг жияни, Эралихон подшонинг куёви, худди ўзбаклар каттаси Юсуф билан Аҳмаджонни банди қилиб келдик дегин, бирор нарсали бўлиб қол! Подшойингнинг бу қилган арзангга аччиғи келади. Менинг сабабимдан бирор нарсали бўлиб қолинглар.

Буларнинг тилидан ариза битди. Ана, энди арзачўпга арзани солиб, липопалаб, арзачини жўнатиб, арзачига қараб, бир сўз айтаяпти:

Эшитгин, арзачи, додди
Сайлаб мингин йўрға отди,
Билдиргин Юсуф, Аҳмадди,
Томошага чиқа берсин
Миср элнинг мамлакати,
Йўргани қистаб елдиргин,
Ўткир қамчини чолдиргин,
Юсуф, Аҳмад кеп қолди деб,
Гўзалшоҳимга билдиргин.
Кўп одамлар ўлди дегин,
Йўлда ҳалок бўлди дегин,
Бор, подшога тезроқ билдир,
Юсуф, Аҳмад келди дегин.
Ирғитар отларни қамчи,
Макка борган қилар ҳожин,

Хорлик кўриб келганлари
Феъли қайтиб бўлар бўжи,
Тезроқ жўнагин, арзачи!
Юсуф ўзбак келди дегин,
Қулай банди бўлди дегин.
Нечовлар қаддини буксин,
Ишим подшомизга ёқсин,
Бориб айтгин Гўзалшоҳга,
Томошага одам чиқсин.
Неча тоғдан ошди дегин,
Оч қоп ақли шошди дегин,
Боботоққа Кўкча келиб,
Бандиларман тушди дегин.
Подшонинг кўп экан кучи,
Елбирар тоғнинг ёғочи,
Қистаб ҳайда, юр йўрғачи,
Тинмай ҳайдагин, арзачи.
Дин Хоразмнинг беклари,
Банди бўлиб келди дегин,
Кўкча билан Мирза Маҳмуд
Обрўйингни олди дегин.
Ёмонламагин бизларни,
Яхши хизмат қилди дегин
Ер ёрилиб, одам чиқсин,
Ўзбакнинг катта подшоси
Хўрлик билан келди дегин.
Иш таърифлаб Кўкча айтди,
Синмасин эрнинг қаноти,
Арзачиси миниб отди,
Арза кўтариб баччағар
Қўнқайиб Мисрга кетди.
Хатгинаси биргасини,
Ёд айлабди подшосини,
Ҳар қистайди йўрғасини,
Тағи тушиб қолмасин, деб
Ушлаб-ушлаб арзасини.
Лоти-маноти тилида,
Арза хатни оп қўлига.
Юраги ёрилиб ишиб,
Телпаккинасин тўмпайтиб,
Борди Мисрнинг элига.
Кўп юрди тоғнинг дашига,
Ҳамма ҳайрон қоп ишига,
Ҳар тебраниб талпинади,
Бир қўлин мангалайига олиб,

Бир қўлни урчиққа солиб,
Тотув билан шул арзачи
Борди подшонинг қошига.

Ана, энди подшонинг олдига тушиб, варранг-арранг дейишди, Гўзалшоҳ подшо бунни кўриб, кўп вақтдан бери одамларини соғинган эди, келган одамга қараб, бир сўз айтаверди:

Ўзга элга кетган қариндош,
Мирза Маҳмуд, Кўкча жоним омонми?
Сочгинамни ҳар ранг қилиб тарайман,
Миср элга подшоликка ярайман,
Бежой узаб кетдинг ҳамманг Урганчда,
Кетган одамларнинг барин сўрайман,
Еппа-ёвлик сарбоз-саллот омонми?
Кўп вақт бўлди, кетдинг Миср элингдан,
Жон садақа қоматингдан, бўйингдан,
Кетган одамлардан бергин хабарни,
Дарров гапир, буванг садқа тилингдан.
Мирза Маҳмуд айтганлари бўлдим,
Ё тирамо кетган қўшин ўлдими?
Яхши гапни менга сўзла, қаддингдан,
Кўкча билан кетган сарбоз келдими?
Урганч элни жеби-есир этдим,
Исфиҳонга лашкар ўтиб кетдим,
Кўкча билан Мирза Маҳмуддай жоним,
Душманимни банди қилиб қайтдим?
Ўзгинангга яхшилик гап айтдим,
Обрў топиб Миср элга етдим,
Кўнглимни душманлардан тингизиб,
Дарров сўзлар, бир яхши гап айтдим?
Яхшиликка йўрға отни елдингми,
Жонгинангга кўп жабрлар қилдингми,
Жонгинам айлансин келган изингдан,
Яхшилик гап менга олиб келдингми?

Ана, энди келган арзачи оғзи-боши жумийиб, мурти бўкиллаб, кўзи ранг-баранг товланиб, подшога бир сўз айта берди:

Обрў топдик Урганч элдан,
Тутаб ошдик неча белдан,
Ҳеч хабар олмайин ҳолдан,
Юриб келдик неча белдан.
Ўзга одамларни бўзлатиб,

Ўч оп келдик Урганч элдан,
Подшойим, беринг суюнчи.
Бузиб келдик хонадонни,
Қийнаб келдик ширин жонни,
Қириб-жўйиб ўзбакларни,
Банди қилиб олиб келдик,
Юсуф билан Аҳмаджонни,
Подшойим, беринг суюнчи.
Урушда чўғдай яшнадик,
Отни қисташиб ҳайдадик.
Ўзбак шоҳи келди босиб,
Йўлимизни лашкар тўсиб,
Гургон дарёда ётганда,
Бўзўғлонман Эралихон
Лашкар тузиб келди босиб,
Гўзалшоҳ, беринг суюнчи.
Чоқ бўлишиб, милтиқ отдик,
Ўликларни ялпайтдик.
Қирқ кун тинмайин урушиб,
Телпагини елвиратиб,
Ўзбакларни далвиратиб,
Урганч элга қувиб етдик.
Қўрғонларини қулатдик,
Ўлик битганни сўлатдик.
Бўзўғлоннинг жияни,
Хон Эралихоннинг куёви,
Юсуф билан Аҳмадбекни,
Ўзи ўзбакнинг каттаси,
Банди қилиб олиб қайтдик,
Подшойим, беринг суюнчи.
Элчи кўнгли жўшиб кетди,
Гўзалшоҳнинг амалдорин
Ақллари шошиб кетди,
Бу сўзни эшитиб подшо
Баданда гўшт ишиб кетди,
Қамзуллари, қўйлақлари
Қоқ бўлиниб тушиб кетди.
Гўзал подшо хушвақт бўлиб,
Турган халойиқларига
Шодиёна қўйинглар деб,
Карнай-сурнай тортинглар деб,
Гўзал подшо торт, деб айтди.
Талотўп бўп Миср шаҳри
Карнай-сурнай товушига
Шундай катта Миср эли

Симобдай тебраниб кетди.
Билмаган одамлар ҳуркишиб,
Билганлар яхши гап дейишиб,
Бола-чақа, хотин-халаж
Қўрқиб бариси чувлашиб,
Бу зилзила ҳангамага
Қулоқлар қолди ғувлашиб.
Юсуф, Аҳмад кепти дейишиб,
Хушвақт бўлишиб душманлар
Чиқаверди томошага.
Худди қуртдай вижирлашиб,
Мисрни зилзила тутди.
Ер ёрилиб одам чиқиб,
Мисрда одам кўп экан,
Кўча-кўча, томнинг боши
Булдириқ учгандай бўлиб,
Дарахт, томларнинг бошини
Одам миққа босиб кетди.
Гўзал подшо вазирларман,
Беадабга таъзирларман,
Мурти ўсиқ, ғанимларман,
Неча шону шавкатларман
Шодиёналар қўйдириб,
Томошага подшо кетди.
Хафа бўлган ёшин тўкди,
Ҳангама деган эрмакни,
Яхши одамни кўрмакни
Ер ёрилиб, Миср элдан
Ўзбак подшосин кўрмоққа
Қумурсқа юргандай бўлиб,
Қўрайлик ўзбак хонин, деб
Миср элидан одам чиқди.
Мирза Маҳмуд, Кўкча билан
Юринглар деб одам етди,
Кўкча золим карнай тортди.
Сарбозлар туриб жойидан,
Отлари оқсаб қолибди.
Чуйрангашиб, майрангашиб,
Сарбозлар туриб йўл тортди,
Юсуф билан Аҳмаджонни
Мирза Маҳмуд ҳайдаб кетди.
Қўлда сузган қув кўринди,
Юсуфбек шундай тикласа,
Вариллаган тув кўринди.
Ичи пишиб ғамга тўлди,

Подшо келганинг билди,
Жон деганинг қандай ширин,
Юсуфман Аҳмаднинг жони
Танада бўлкиллаб қолди.
Бу зилзилаларни кўриб,
Ҳар кўзи чўғдайин жайнаб,
Ўзларин тўхтатиб олди.

Юсуфбек: «Кел-е, ўлимдан киши қўрқарми»,— деди. Аҳмадбек шундай қараса, Гўзалшоҳ подшо келаяпти. Бир шону шавкат билан, сатта вазир, саркардаси билан, бошида сояпардаси билан Гўзалшоҳ подшо фил миниб келаяпти, муртига садафдан, гавҳардан мунчоқни тизган, охиратдан умид узган, қўю чўчқадан тўйгунча еган ғанимлар келаяпти. Неча дағдаға билан, шону шавкат билан, подшолик иззати билан, елкаси қирдай, оғзи қопқоқлик, каллалари говсаватдай, муртлари тикка копирларман келаяпти. Буни кўриб йўлбарсдай талпинди беквачча. «Аттанг, қўлимиз бўш бўлганда бир шапат билан калласини думалатар эдим, вой-вой бандилик қурсин»,— деди бекваччалар.

Ана, энди Кўкчадан эшитинг гапни. Кўкча, э, Юсуф билан Аҳмаджон, кўрмайсанми бизларнинг подшони,— деб талтайиб, қутурган ҳўкизга ўхшаб, бекларга қараб, бир сўз айтаверди:

Подшо эдинг, ўзбак, Урганч элингга,
Раҳм айладим, ўлдирмадим, ҳолингга,
Банди қилдим сени Ҳовдак кўлида,
Бизнинг шоҳни томоша қил, ўзбаклар,
Шундай подшонг борми, ўзбак, элингда?
Мен борганман сенинг йўлингни тўсиб,
Келгунигча отим товонинг босиб.
Шундай подшонг борми Урганч шаҳрингда,
Гўзалшоҳни томоша қил, Юсуфбек.
Икковинг қилмадинг бизга таассиб,
Милтиқнинг пилтаси тўқайдай сасиб,
Заркокилинг қувдим отларим босиб,
Шундай шоҳинг борми сенинг элингда,
Гўзалшоҳни томоша қил, бек Юсуф.
Ярашган кокилинг белга чалмаша,
Яёв келдинг неча тоғлардан оша,
Амалдорни томоша қил, ўзбаклар,
Гўзалшоҳни, ўзбак, қилгин томоша.
Тоғдан ҳам баланддир ўйу хаёллар,

Ёмон бўлсанг ўйилади қабоқлар,
Мурти тикка подшонг борми шаҳрингда,
Гўзалшоҳни томоша қил, ўзбаклар.
Лот худони, шиша алвотни ёд этдим,
Назир бериб ҳамиша ўзим шод этдим.
Шундай подшонг борми, ўзбак, элингда
Банди қилиб Миср элига етдим.
Ана сенга Гўзалшоҳни кўрсатдим.

— Шундай салтанатли подшонг борми сенинг шаҳрингда,— деб Кўкча жуда талғайди. Бу гап Юсуфбекка ботди. Марднинг тили ҳисоб, Юсуфбек Кўкчага қараб, бир сўз айтди:

Сен боргансан менинг йўлимни тўсиб,
Ўткир қиличингни белинга осиб,
Мақтайверма, оғзи тукли чўчқалар,
Гўзалшоҳингга тароша ёрдирсам,
Сенинг подшонг хизматимга муносиб,
Мақтайверма, мурти ўсган чўчқангни!
Юсуфжон йиғлайди ёшин тўкади,
Аҳмаджон ҳам ёйдай қаддин букади,
Гўзалшоҳинг борса бизнинг элларга,
Ҳар қишлоқдан тўплаб пода боқади,
Писанд қилиб пода ҳаққин бермайди,
Куни ўтмай тўйда ўтлар ёқади,
Мақтайверма, оғзи тукли чўчқангни!
Қуш солгани Ҳовдак деган кўли бор,
Томошага баланд тоғнинг бели бор,
Бир ёғида Дин Хоразм эли бор,
Менга хизмат қилган навкарларимнинг
Гўзалшоҳдай тўқсон-тўқсон қули бор,
Мақтайверма, оғзи жун босганингни!
Кўрдинг-ку, Рустамдай майдон қилади,
Доим душманига ғавғо салади,
Амалдоринг борса Урганч элига,
Ўзбакларим ўтиришда турганда,
Гўзалшоҳ подшойинг хизмат қилади,
Мақтайверма, бир байталлик қулингни!
Юлиб олсам омбир билан тилингни,
Мен одобли қилсам Миср элингни,
Муртгинанг булкуллаб катта кетасан,
Кўп мақтама қирқ такалик қулингни,
Тўрғайдайин чулдиратма тилингни.

Кўкча айтди:— Ҳа, Юсуфжон, беадаблик мендан ўтди. Сен ҳам гапимга яраша гап айтдинг. Бизнинг подшомиз ер юзини оламан деб турган катта давлатли подшо. Ҳар одам бир пайғамбарнинг миллатида: биров бузоқни худо деган, биров ўтни худо деган, биров юлдузни, биров ойни, дейди. Ҳиндилар сигирни худо деган, бизларни боқиб катта қилади деб. Бизларнинг пошомиз — кўл давлатли катта подшо. Сенга мол боқтирмас, кетмон чоптирмас, сен ҳам бир элнинг хоназодаодисан, ҳеч бўлмаса, ариқ ёқалатадиган мироб қилиб қўяр. Бир қўлингни манглайингга оласан, бир қўлингни орқангга соласан, сен варранг десанг, Гўзалшоҳ подшо парранг, дейди. Ажаб эмас, сени озод қилиб юборса, подшойи мажози турур,— деди. Юсуфбек:— Варранг-парранг деганинг нима таомилинг,— деди. Кўкча:— Ул саломимиз,— деди. Юсуфбек:— Э саломинг бошингдан қолсин,— деди.

Шунда карнай, сурнай, шодиёна, балобон, сибизиқ тортиб Мисрдан одам етди. Шунда ўзлари бориб, расмқондасини қилиб, подшони зиёрат қилди. Кўкча билан Мирза Маҳмудни Гўзалшоҳ подшо жуда катта амалдор қилди. Ана, энди душмандан кўнгли-дили жам бўлиб, шодиёна қўйдирди. Гўзалшоҳ подшо бандиларни олиб келинглар, деб қичқиртди. Кўкча билан Мирза Маҳмуд бизнинг қилган хизматларимиз шу, деб Юсуф билан Аҳмадбекни Гўзалшоҳ подшонинг олдига олиб бориб, тўғри қилди. Юсуф билан Аҳмадбек сен Гўзалшоҳсанми, эси пастсанми, кучуксанми ҳам демади, ақалли баданининг бир ери ҳам жимирламади. Гўзалшоҳ подшо буни кўриб, шомурти шопдай бўлиб, оғзи мой солган хумдай бўлиб, кучукдай бўлиб қутуриб, ҳар кўзи косадай бўлиб, бир сўз айтаверди. Лекин муомала сўз айтди, подшо халқи андиша билан гапирар экан:

Юсуф ўзбак, нега мени демадинг,
Одоб билан ўйнаб-кулиб келмадинг,
Олти ойлик йўлдан келдинг, меҳмонсан,
Беадаблар, нега салом бермадинг?
Замонсозликни қилсанг бўлмайми,
Қўлинг кўкрагингга олсанг бўлмайми,
Насва тортиб меҳмон бўлиб келувдинг,
Ўз ҳукмингга салом берсанг бўлмайми?
Томоша қип бунда юрсанг бўлмайми,
Адабман олдимда туриб ўзбаклар,
Худойингни, миллатингни рози қил,
Ўз қаъдангга салом берсанг бўлмайми?

Гўзал подшо дейди менинг ўзимди,
Мен ўлмайин тараф босмас изимди,
Меҳмон эдинг, келиб эдинг, Юсуфжон.
Албатта сизлардан салом лозимдир,
Юсуф, Аҳмад, нега салом бермадинг?
Салом берганингда кўнглим тўларди,
Амалдорим сендан рози бўларди,
Ўрлигинг, зўрлигинг жуда кўп экан,
Беадаблар салом берсанг бўларди.
Мулойим гапириб, салом берганда,
Катталар ишингни осон қиларди.
Бетаълимлар, нега салом бермадинг,
Сен одам ўрнида бизни кўрмадинг,
Катта подшолигим, асло билмадинг,
Билганингдан, ўр ўзбаклар, қолмадинг,
Мени кўриб нега ихлос қилмадинг.
Бутун гуноҳингни ўзим ўтардим,
Салом бериб мени рози қилмадинг,
Меҳмондан, сенлардан, салом лозимдир.

Юсуфбекнинг ҳар туки чопонини тешиб ўтиб, Гўзалшоҳ
подшога бир сўз айта берди:

Чиқиб қолди Хоразмнинг чияси,
Ботирларни қайнаб қолди мияси,
Хушомад қип салом берсам, Гўзалшоҳ,
Икки қилмас саломимни кимиси?!
Ёмғирман кўкараб чўлнинг гиёси,
Узоқ йўлга кетар карвон туяси,
Баланд тоғда бор лочиннинг уяси,
Хушомад қип салом берсам, баччағар,
Унгдирмайди шу саломни кимиси?
Чекиб келган аламимдан айналгин,
Босиб келган қадамимдан айналгин,
Гўсхўр подшо, саломимдан айналгин,
Дининг бошқа салом бериб бўлмайди.
Ўлмасам, охири даврон сурайн,
Нима ишинг бўлса энди кўрайн,
Худонинг бирлигин билсанг, Гўзалшоҳ,
Ихлос қип ўзингга салом берайн,
Ташлаб келдим мен қавму қариндошни,
Тенгсалтириб келдим юрганда даштни,
Аввал айир дўзах билан беҳиштни,
Қалма айтгин, сенга салом берайн.
Мен эшитдим, Гўзалподшо, тилингни,

Сен бандасан, оллоҳ билар ҳолингни,
Бизни ҳурмат қилгин, салом берайин,
Насва тортиб кўрдим Миср элингни.
Қайтайин, йўлиқдим сенинг қаҳрингга,
Сен подшосан чидаб бўлмас заҳрингга,
Бемаза гаплардан айтма, подшойим,
Сабаб билан келдим Миср элингга.
Қалма айтгин, сенга салом берайин,
Нима айтсанг, мен амрингни қилайин.

Ўзалшоҳ подшонинг аччиғи келиб, ҳар кўзи гавҳар-
дай қайнаб, тумшуғининг учи қизариб, бекларга қараб
бўзариб, жуда аччиғланиб кетди қизариб, кўзи ранг-ба-
ранг товланиб, бекларга чапланиб, ақли кетиб, катта ҳам
бўлса керишиб, бекларга қараб, бир сўз айтаверди:

Юрган жойинг занглаб ётган чўлмиди,
Яхши одамга дона-дона холмиди.
Қалай келдинг зўрлик билан бойланиб,
Қурумсоқлар, аҳволгинанг шулмиди?
От чопганда сувинг қолди лойланиб,
Сарбозларим ол, ушла, деб сўйланиб,
Ҳолин чоқламаган ҳалок бўлмайми,
Қалай келдинг икки қўлинг бойланиб,
Танангда жонгинанг сенинг қийналиб,
Қариндошинг подшомиз деб айналиб,
Аҳволгинанг шулми, икки ўзбаклар?
Дарёда ғалт урган кема, солмиди,
Қуш солганинг боли Ҳовдак кўлмиди,
Қалай келдинг қўл орқангга бойланиб,
Бекваччалар, аҳволгинанг шулмиди?
Бир сўзимман лашкар бўлкиллаб кетди,
От қўйишиб қўрғонингни қулатди.
Қуриюб¹ юардинг, ўзбак, элингда,
Икковингни банди қилиб оп қайтди.
Сўйлатасан, беадаблар, тилингни,
Пича сарбоз ғорат қилди элингни,
Кўкча полвон бойлаб келди қўлингни,
Томоша қил, икки ўзбак, ҳолингни.
Булбулнинг юргани тоза гулмиди,
Эри ўлса, сулув қизлар тулмиди,
Аччиғимни кўп келтирма, ўзбаклар,
Ахир аҳволгинанг сенинг шулмиди,
Қалай келдинг икки қўлинг бойланиб?

¹ Мақтаниб.

Ана, Юсуфбек оч шунқордай талпиниб, маст бўлган шердай ғирқираб, олдидаги томошабинлар қўрққанидан қолаверди тирқираб, Гўзалшоҳ подшо уялганидан ўтираверди, бўлмаса у ҳам қочарди. Шунда Юсуфбек Гўзалхонга қараб, бир сўз айтаверди:

Беклар келди бедов сайлаб елгани,
Қора кунни бошларингга солгани,
Муртингни тикратма менга, баччағар,
Аҳмаджон Мисрга подшо бўлгани.
Қарсиллатиб шохли милтиқ отгани,
Ўлигингни боғдай думалатгани,
Кўча-кўчаларда ўлик ётгани...
Миср шаҳринг зеру забар қилгани,
Лоту манотингни уриб синдириб,
Юсуф, Аҳмад хонақолар солгани,
Ҳаммангга, ҳақ калимасин айттириб,
Адолатли беклар подшо бўлгани.
Шошмасанг, берарман сенинг таммангни,
Алифдан ўқитиб, мактабга бериб,
Оқ саллани бошларингга ўратиб.
Эшитгин, Гўзалшоҳ, айтган додимни,
Айтолмайман юрагимда дардимни,
Тавба деб ёқангни ушла баччағар,
Ўлмасам оларман сендан лотимни.
Ғорат қилсам сенинг бул шаҳарингни,
Қайнатарман пешанангга шўрингни,
Бир оллойим омонатим олмаса,
Хизматкор қиларман сенинг барингни.
Менга айтма чакки-чукки сўзингни,
Чаграйтма кўм-кўкнамо кўзингни.
Яратганим эсон қўйса, Гўзалшоҳ,
Мен ошно қиларман сулув қизингни.

Гўзал подшо ҳамма амалдорини йиғиб олди. — Бу қандай бемазачилик бўлди, халойиқ,— деди. Мирза Маҳмуд билан Кўкча тура солиб Гўзалшоҳ подшога арз қилди: — Олти ойдан бери таёқлаб қувиб ҳайдаймиз, гана куни нон берамиз, гина куни нон бермаймиз, насиҳатни олмайди, ўзининг билганидан қолмайди, ҳали ҳам сиздан қўрққанидан мурувват қилиб айтган сўзи шу. Шундай чаккаси гўштли, бўйни йўғон ўзбаклар экан. Қалласини қирқ кун қайнатиб, бўйин гўштини саксон кун дамласангиз ҳам хом чиқади, шундай гарданкаш ўзбаклар экан, — дедилар. Гўзал подшо айтди: — Бўйни йўғонга нима лозим?

Ҳаммаси айтди:— Улмоқ лозим. Гўзал подшо:— Қичигини кокилидан дорга тортинглар, каттасини минордан ташланглар! Подшо халқига беадаблик қилганнинг ҳақи шундай ўлмак экан, деб дарвоза-дарвозага хат тармаштиринглар! Бундан буёққа ҳеч бир одам каттакон билан подшога бемаза сўз айтмасин,— деди.

Гўзалшоҳ подшо жаллод, деди. Одамнинг бурнидан, қулоғидан калласини ёнбошига боғлаган жаллодлар келиб, Юсуф билан Аҳмадни Миср шаҳрига қараб ҳайдай берди. Аҳмадбек ўзи билан ўзи бўлиб қолган, Юсуфбек Аҳмад-жонга қараб бир сўз айтиб кетиб борапти:

Оч кўзингни, Аҳмаджоним,
Мисрнинг шаҳрига келдик.
Агар шунда ўла қолсак,
Худонинг қаҳрига келдик.
Бозор солган қулдай бўлиб,
Оч кўзингни, қўл-қанотим,
Душманнинг шаҳрига келдик,
Агар шундай ўлиб кетсак,
Жабборнинг қаҳрига келдик.
Мавж урган дарёдай тошиб,
Кокилинг белингга тушиб,
Неча тоғдан яёв ошиб,
Оч кўзингни, Аҳмаджоним,
Мисрнинг шаҳрига келдик.
Ғайридинлар банди қилиб,
От олдига яёв солиб,
Хоразм олисда қолиб,
Оч кўзингни, жигарбандим,
Золимнинг шаҳрига келдик,
Агар шунда ўла қолсак,
Худонинг қаҳрига келдик.
Золим отли, биз пиёда,
Аламлар бўлди зиёда,
Не кўрдик фоний дунёда,
Оч кўзингни, қўлқанотим,
Мисрнинг шаҳрига келдик.
Агар шунда ўла қолсак,
Худонинг қаҳрига келдик.
Қулоқ сол, Аҳмад-жон, зорга,
Сени осармиш дорга,
Мени ташлармиш минордан,
Оч кўзингни, Аҳмаджоним,
Бадбахтнинг шаҳрига келдик,

Агар шунда ўлиб кетсак,
Худонинг қаҳрига келдик.
Қулоқ сол иним тилима,
Раҳм айламайин ҳолима,
Йўл юрдим сувсиз чўлина,
Ўзгинангни дорга осар,
Акангни минордан ташлаб,
Тарафлар кўкайин кесар.

Ана, энди Юсуфбек зор-зор йиғлаб, бу дунё бефойдадир,
оч кўзингни, Аҳмаджоним, деб бир сўз айтаяпти:

Ло илоҳа қудратингга, илоҳим,
Йиқилсам, сурунсам пушти паноҳим.
Бу золимлар ўзгинамни ўлдирар,
Йигитман, раҳм айла, қодир оллоҳим.
Тавба қилсам тўкилмайми гуноҳим,
Шундан ўлсам, кетмасминкан гуноҳим.
Йигит ўлмак қийин ишдир дунёда,
Йигитман, раҳмимни егин, ё карим.
Ҳамма душман, ўзима йўқ ҳеч ҳамдам,
Юракларда кўпдир қайғу билан ғам,
Сен сақласанг, йўқдир ўзимда ҳеч ғам,
Йигитман, раҳмимни егин ё эгам...
Банди бўлиб келдим Мисрдай юртга,
Душманлар сиғинар ёғочдан бутга...
Фано беринг Юсуф билан Аҳмадга.
Хотинни қўллаган буви Фотима,
Кўп йиғлади обрў беринг Аҳмадга,
Аттанг-а, минмадим дол бедов отга,
Армон билан банди бўлдим язидга...

Жаллод қурсин, жасадда жон қийнади,
Кўҳна дунё, аттанг-а, бефойдади (р),
Банди қилиб Юсуфжонман Аҳмадни,
Миср элига оралатиб ҳайдади...
Бекларни ҳайдади Миср шаҳрига,
Регистон чорсуга икки бек етди.
Худо-ё, кетгай-да юракнинг чери,
Ҳеч кимни урмасин дев билан пари,
Юсуфбек кўзини очиб қараса,
Эласлаб, жилва бериб кўринди,
Дори билан Регистоннинг минори.
Кўплар юрди қуло тоғнинг тошига,
Ёқалари ҳўлдир кўзнинг ёшига,

Вой ўлдик, деб Юсуф билан Аҳмаджон,
Икки кўзи дор, минорнинг бошида.
Гурра-гурра душман битган тўп бўлиб,
Келаётир икки бекнинг гирдида.
Беклар йўлиқди Кўкчанинг қасдига,
Олқор қувишар, баланд тоғнинг устига,
Жаллод ҳайдаб икки бирдай йўлбарсни,
Ҳайдаб борди дор, минорнинг остига.
Бандилиги қурсин юрак дард бўлди,
Мулланинг чизгани имло, хат бўлди,
Яратгандан имон тилаб иккови,
Дор, минорга икки кўзи тўрт бўлди.
Яратгандан имон тилаб йиғлайди,
Ҳақдан ўзга мураббийси бўлмаса,
Дор, минорга термилишиб иккови,
Ўлдик дейишиб ўзбак беклар йиғлайди.

Миср элида ғариб бўлди мозорим,
Вой тўрамлаб қолди Асалдай ёрим.
Имонни ҳамроҳ қил, разоқ худойим,
Энди ўлдим, ҳамроҳ бўлсин имоним.
Бир пасл омонат танада жоним.

Пирим деб чиқди бекларнинг тилидан,
Хуй балли, қўл берган эшониға,
Оловхўжа, шайхи Шараф эшони,
Давр олиб жўнади Урганч элидан.
Оловхўжа мурид вақтин хушлади,
Ўлдим деб Аҳмаджон кўзин ёшлади.
Бир паслда келиб Урганч элидан,
Юсуф билан Аҳмаджоннинг эшони,
Дор билан минорга лангар ташлади.
Муридим деб кўрди Миср шаҳрини,
Ёмон тўкди азиз эшон зўрини,
Лангар ташлаб вайрон қилиб қулатди,
Гўзалшоҳнинг дориман минорини.
Шунча бўлар бир эшоннинг хизмати,
Язид бўлган икки бекнинг улфати,
Аччиғланиб дор, минорни қулатди,
Юсуф билан Аҳмадбек чатоғига,
Минор қулаб, кўп одам ўлиб кетди.

Талотўп бўлиб, ит эгасига боқувсиз бўлиб, остили-усти-
ли одам қочаман деб чалкашиб, йиқилишаверди. Шу остин-
устин бўлганда бежой кўп одам ўлди, бори чувлашиб Гў-

залшоҳга арзга кетди. Гўзалшоҳ подшога бориб айтди: — Тақсир, подшоҳи олам, Юсуф билан Аҳмаднинг гуноҳи тошган экан, жуда гуноҳ қилиб ҳаддидан ошган экан. Тананинг фалокати ҳўкизни ўлдиргандай бўлди. Гуноҳининг оғирлигидан дор билан минор кўтаролмаслигини солиб, қулаб қолди. Гуноҳи кўп ўзбаклар учун чандон беғуноҳ одамлар уларнинг касофатига ўлиб кетди. Регистон ўлика тўлди, бу сароёқ¹ ўзбаклар келиб, кўп бечора одамлар ўлди. Гўзалшоҳ подшо айтди: — Тошпарронга тутиб ўлдинглар!

Ана, энди ҳар турли гаплар айтилаётган экан:

Чувуллаб ғанимлар қайтди,
Этак-этак тош олиб,
Бир нечаси ғишт олиб,
Ғаним биткан чувлашиб,
Душман келди дувлашиб,
Одамнинг довушига
Қалла қолди ғувлашиб.
Қўлин силтаб ҳаммаси,
Юсуф билан Аҳмадга
Шақирлатиб тош отди.
Юсуфман Аҳмаднинг пири
Ғанимларнинг тошини
Қайтариб ўзига отди.
Қандай қотиб ўлди,
Қирғингарлик кўп бўлди.
Ҳақ сақласа — бало йўқ,
Ҳақ қарғаса — даво йўқ.
Икки забардаст пири,
Беклар гирдини олди,
Душманнинг отган тошини
Оловхўжа эшони
Қўлиман териб олди.
Ҳай, балли, пирингга,
Шундайин оғир кунда
Икки бирдай муридин
Балли, тарбият қилди...
Душманнинг отган тошлари
Қирдай уюлиб қолди,
Зиён қилмай бекларга
Ғаним битган чувлашиб,
Бариси ҳайрон бўлди.

¹ Сарпоёқ, саёқ.

Тош қўйинга солинди,
Аччиғланиб отганин
Қўл-пўлиман юлинди,
Пирдан каромат бўлди.
Тошлар уюлиб қолиб,
Бежой кўп ўлиб душман
Тош отгани қўрқади.
Ўлиб қолмайик дейишиб,
Тулкига ўхшаб ҳурқади.
Душман эйнин қисишиб,
Мен ўлиб қолмайин деб,
Бир-бирини писишиб.
Ё каромат сир бўлди,
Отган тоши қир бўлди,
Комил пир хизмат қилди,
Беклар вали экан деб,
Ғанимлар тўхтаб қолди.

Ўз-ўзига айтишди: «Буларнинг гуноҳи кўп десак, авлиё экан булар, ўлсангиз тош отманг, битта бировинг дахл қилманг энди, ҳамма қирилиб ўлади». Яна Ғўзалшоҳ подшога арзга борди:— Юсуф билан Аҳмад қип-қизил авлиё экан, чўртта ўзимиз кўрдик. Тошни аччиғланиб отган-отганнынг қўли юлиниб кетди, тиллаб сўкканлар кўм-кўк канадай қотиб ўлиб қолди. Ўзинг ўлдирсанг, розимиз, бизлар ҳаргиз бекларга дахл қилмаймиз, ана бўлган гап шу,— дедилар. Ғўзалшоҳ подшо айтди:— Э, Кўкча билан Мирза Маҳмуд, Мисрдан лашкар олиб кетганда лот-манот бутга ваъда қилувдим, шу ўзбакларни банди қилиб келса, иккита қашқа чўбир бериб, гуноҳи кўп мўйсафиднинг олдига соламан деб эдим. Биз лот-манот бутга ёлғончи бўлибмиз, қашқа чўбирни ҳам беролмай қолибмиз. Дорни, минорни қулатган лот, тошни ўзларингга отган манот. Ана энди шиша алвотни аччиғи келса, Мисрни ағдариб ташлайди, дарров буларнинг қошига — бутхонага чўбирни бойлаб келинг. Вақтли олиб келиб, буни ҳалиги чолнинг олдига зиндони абадийга ташланглар!— деди.

Ана, энди душманлар ўла-ўла юрак олдириб қолган, зиндоннинг остига олиб бориб бойлаб, катта, узун хода билан итариб қочаверди. «Тағи бизларни ҳам судраб кетмасин баччағар, касофат»,— деб кетига қарамай, уйига қочаверди. Ана энди беклар зиндонга тушиб кетди. Оловхўжа, шайхи Шароф пирлари аста олиб ерга қўйди. Энди Миср дилжамлик бўлди душмандан. Ана Юсуф билан Аҳмадбек зиндонда қоринлари оч, иккови яп-яланғоч, душманларга

муҳтож, Аҳмадбек, «йўл азоби — гўр азоби», икки соат ётиб, «вой-вой»,— деб беҳуш бўлиб ўзидан кетди. Юсуфбек Аҳмаджонни қучоқлаб олиб, устига соясини солиб, дод кўҳна дунёси қурсин, Аҳмаджонимдан айрилдим,— деб зор-зор, чун абри навбаҳор йиғлаб, бир сўз айтаверди:

Айирмагин имонимдан,
Очилган гулистонимдан,
Қанотим — укажонимдан,
Мен инимдан жудо бўлдим.
Куйиб жоним, адо бўлдим,
Душманга мубтало бўлдим,
Қўлқанотим Аҳмадбекдан,
Жигаримдан жудо бўлдим,
Ўлим айролиқ-айролиқ.
Дардим айтар сирдошимдан,
Бирга юрар йўлдошимдан,
Укажоним — қардошимдан,
Вой-вой айрилиб қолдим,
Кулфат айролиқ-айролиқ.
Танамдаги қувватимдан,
Айрилдим Урганч юртимдан,
Укажоним — мадоримдан,
Бу зиндонда жудо бўлдим,
Зулм айролиқ-айролиқ.
Пўлат эдим чўян бўлдим,
Бугдой эдим сомон бўлдим,
Бир гул эдим хазон бўлдим.
Мирза Маҳмуд банди қилиб,
Мисрга ҳайдалиб келдим.
Оралар чорбоғимдан,
Бўстонли боғча-боғимдан,
Мен укам — Асқар тоғимдан,
Айрилдим, аттанг, тоғимдан,
Аҳмаджондай чироғимдан,
Дод деб айрилиб қолдим.
Подшо эдим, гадо бўлдим,
Ҳам этимдан, ҳам беклардан,
Гуласалдан, Қалдирғочдан,
Бариси майлига энди,
Вой укам Аҳмаджонимдан,
Эрмагимдан жудо бўлдим.
Йўл бермас тоғларда ўра,
Иқболим каж, бахтим қора,
Обрў бермай Вайсил қора,

Қанотим — Аҳмадбегимдан,
Армонман айрилиб қолдим,
Ўлим айролиқ-айролиқ.
Хоразмда пирларимдан,
Евга чопар шерларимдан,
Қаторимда норларимдан,
Хазинамда зарларимдан,
Қанотим — Аҳмаджонимдан,
Бунда кеп айрилиб қолдим,
Дод, айролиқ-айролиқ,
Бедод, айролиқ-айролиқ.
Ҳеч бўлмади дарагимдан,
Минадиган пирогимдан,
Аҳмаджондай чирогимдан,
Елғизлик бошима тушиб,
Мен укамдан жудо бўлдим.
Юриб келдим қулодашдан,
Тирик айрилдик қариндошдан,
Рафиқим Аҳмад йўлдошдан,
Ҳамдамимдан жудо бўлдим,
Укамдан айрилиб қолдим,
Энди куним қайтиб ўтар,
Вой-вой мубтало бўлдим.
Ўлим қурсин ингрантирди,
Дардим айтар сирдошимдан,
Вой, укам-эмчақдошимдан,
Марг, термилиб жудо бўлдим.

Ғам сарғайтди Юсуфбекнинг юзини,
Ҳар ким кўнгли мард билмайми ўзини,
Вой укам, деб айтолмайди сўзини,
Дами ичга тушиб, эслари кетган,
Аҳмаджон билмайди асло ўзини,
Мерган отар даштнинг кўнғир ғозини,
Товга чиққан терар бўтакўзини,
Дод деб Юсуфбек бўзлаб йиғлайди,
Аҳмад ўғлон ўнғаролмай ўзини.

Ана, энди қулоқ кийган, қизил, чиройли икки киши
Аҳмадбекка қараб, бир қизил юзлиси бир сўз айтаверди:

Оч кўзингни, Аҳмад болам,
Кетарсан Урганч элингга.
Миср шаҳрининг одами
Бир кун қарайди қўлингга.
Дадил бўлгин, фарзандгинам,

Санталат қип сен юарсан
Полопон тоғнинг белига,
Неча шону шавкат қилиб,
Қуш солиб Ҳовдак кўлига.
Оч кўзингни, чироққинам,
Эшитгин пирингдан сўзни,
Очгин, Аҳмад, қаро кўзни,
Ғофил бўлма яратгандан,
Ўқигин қазо намозини,
Кетасан, болам, шахрингга.
Қилмагин оллодан араз,
Рисқинг кўпди, давлат дароз.
Оту анжомли сен бўлиб,
Душманлардан лотни олиб,
Сен келарсан қўшин қилиб,
Умринг узун, рисқинг узун,
Кетарсан Урганч элингга.
Катта хизматларни қилдим,
Иккингни тарбият қилдим.
Етти йил ётарсан бунда,
Оч кўзингни, фарзандгинам,
Ҳаққингга дуо қилдим.
Чоларсан подшо созини,
Ошно қиларсан қизини,
Бир кун фуқаро қиларсан,
Гўзал подшонинг ўзини.
Дуо қилдим ҳаққингга,
Бир кун одам бўларсан.
Мисрнинг шаҳрига келиб,
Мисрнинг шаҳрини олиб,
Ҳаммасига катта бўлиб,
Амрингни тарк қилмас ҳеч ким,
Сен бир катта одам бўларсан.
Ғам емагин, чироққинам,
Душманга савдо соларсан,
Шукр қилгин ҳар дамига,
Кўрмагандай бўп қоларсан.
Мирза Маҳмуд тарафингни
Ўзинг бўйнини юларсан.
Не қилғиликни қиларсан,
Қоракўз, Санталатойман
Ҳангама, чақ-чақ қиларсан.
Эсингдан чиқади бу кун,
Дуо қилдим ҳаққинанга,
Қойил бўлдим бахтгинангга...

Манманликнинг балоси бор,
Эринчакнинг чаласи бор,
Ҳар дамига шукр қилгин.
Ким манман бўлса, Аҳмаджон,
Оллойимнинг балоси бор.
Тўғри етади муродга,
Ифвогар қолади уятга,
Худойимдан амр бўлди,
Эга қилди Миср юртга.
Мисрга подшо бўларсан,
Шукр қилгин ҳар дамига,
Урганч, Хоразмда юриб,
Тағи салтанат қиларсан.

«Қазога рози, балога шукур, ҳув ман-ҳув»,— деб давра олиб учди. Аҳмадбек кўзини очди, Юсуфбекнинг юракки-наси ёрилиб, бандилиги ҳам эсгинасидан чиқиб, Аҳмадбек кўзини очганига хотини уч ўғил туққандай қувониб қолди. Ана, энди буларнинг бандилигининг маънисини айтмоқ даркор. Булар Исфиҳонда муллада ўқиб юрганда, бир тилда худ-худ дер экан, ўзбаклар олапопиш дер экан, бир кун мачитга келаётганда олапопишнинг уясини тепиб кетди. Онаси киролмай икки кун орадан ўтди. Олапопишнинг болалари очдан ўлиб қолди. Шунда олапопишнинг онаси қарғади: «Худоё, бор худоё, шу икки муллабачча менинг болаларимдай бўлиб ўлсин»,— деди. Оловхўжа шайхи, Шароф эшони олапопишга айтди:— Эй ҳайвон, қарғама, сенинг ҳам қарғишинг икки бўлмасин, баччалар етти йил хорлик-зорлик кўриб, душманнынг қўлига банди бўлсин,— деди. Ана шуни шу ерда пирлар ривоят қилди. Қушнинг боласи ўлганлиги сабабдан етти йил ўлимнинг ўрнига зиндон бўлди.

Икки бекбачча шу кеча ётди, намознинг қазосини ўқиди, тонг отди, кун чиқиб ёруғ бўлди, намоздан фориг бўлди, бекларнинг ранги сарғайиб қолди. Шундай қараса, қибла томонда бир мўйсафид чол, ранггинаси ҳам бир ҳол, соқоллари оппоқ бўлиб киндикдан ошган, тумшуғи қорнига тушган, эйни тос теппасидан ошган, ўзининг ҳам йигитлиги қолган йўқ, тут ҳолвадай пишган, ана шуйтиб худонинг тоатини қилиб, зикри санони тилга олиб, иллоб-ло-иллоб деб ўтирибди. Юсуфбек кўриб қолди:— Аҳмад,— деди. Аҳмадбек:— Ҳа,— деди.— Бизлардан ҳам бўлак худонинг ғазабига лўп-лўнда бўлган бор экан бу ерда,— деди. Ана, энди Юсуфбек чол бобога қараб, маз-

ҳаби билан миллатини сўраб, бирни Юсуфбек, бирни чол
бобоси айтаверди. Аввал Юсуфбек айтаяпти:

— Чоҳ ичида ётган бобо,
Қайсиди худойинг сенинг,
Миллатингни баён бергин,
Нимади мазҳабинг сенинг?
— Бир худонинг қулидирман,
Элимнинг булбулидирман.
Диним Муҳаммад мустафо,
Имомдир мазҳабим менинг,
Онҳазратга ўзим уммат,
Мусулмон динларим менинг,
Қўп яхши йўлларим менинг.
— Отажон, синди қанотинг,
Танангдан кетиб қувватинг,
Мусулмони комил бўлсанг,
Қайсиди ўсган элатинг,
На жойдадир шахринг сенинг?
— Юрагимда қайғу-войим,
Айтаман худони дойим,
Чинмочин ўсган жойим,
Хўтанда уйларим менинг.
— Бобожон, бор экан зотинг,
Олис экан мамлакатинг,
Ё бормиди қўйган шартинг,
Нимади чол бобо отинг,
Қайсиди номларинг сенинг?
— Мен ўзим элатга сарвар,
Ортар эдим мушки анбар,
Отим сўрасанг Бобо Қамбар,
Қамбарди номларим менинг.
— Ота, қайтиб тоғдан ошдинг,
Нега ҳисобдан адашдинг,
Чинмочинлик Қамбар бўлсанг,
Қора чоҳга қайтиб тушдинг,
Не бўлди гуноҳинг сенинг?
— Юртни кезган карвон эдим,
Ҳар шаҳарда юрган эдим,
Миср элига келган эдим,
Бу шаҳарда турган эдим,
Ўзалшоҳнинг тушин жўрдим¹,
Шу бўлди гуноҳим менинг,

¹ Иўйдим.

Қаттиқди толеим менинг.
— Турпоқдан таяммум этдинг,
Оллонинг амрини тутдинг,
Подшо тушин не деб айтдинг,
Нимади таъбиринг сенинг?
— Аҳмаджоним келар дедим,
Юсуф отни елар дедим,
Икки йўлбарс бунда келиб.
Миср элни олар дедим.
Намози жума ўқитиб,
Бобо Қамбар тожи тахтга
Уч кун подшо бўлар дедим.
Бу қисматлар азалданди, меҳмонлар,
Азал китоби-да борди(р), чироғим.

Тавба қип бекларнинг ақли шошди,
Икковлари жой-жойидан туришди.
Хайр-маъзур айтиб бобо Қамбарга,
Беадаблик биздан ўтиб кетди деб,
Зорашиб отасиман кўришди.
Ҳар ким дўсти учун тортар койишди,
Яхши одамнинг борар жойи беҳиштди(р),
Хўрсинишиб тор зиндоннинг ичида...
Отасиман дод дейишиб сўрашди.

— Эй ота, шу Юсуф билан Аҳмадни қачон келади деб эдинг?

— Тақдирдагидан тошпарралигинг зиёд бўлди, мен қуръа ташлаб ҳаммасини билиб ётибман, келади,— деди. Шундан кейин Юсуф билан Аҳмадбек айтди:— Баракалла, эй ота, сиз — пир, бизлар — мурид. Бобосини имом қилиб, намозини ўқиб ётаверди. Энди гапни буёқдан эшитмоқ даркор.

Урганч юртидан, Хоразм элатидан Абдулла карвон деган Мисрга бориб, вафот топиб ўлиб келиб эди. Унинг Бувиниёз деган тилаб олган бир қизи бор эди, чин оти Ниёз эди, лақаби пиёз эди. Узи ўзбак боласи эди, элининг азиизи, олдида қирқ каниз, донг кўтарган қора кўз ойим эди, Ҳамза зиндонбоннинг қизи Қоракўзнинг бир Бувиниёз деган каниз бор эди. Урганч юртидан, Хоразм мамлакатидан Юсуф билан Аҳмад келиб зиндони бўлибди, деб эшитди. Бечора икки кўйлак тикди, икки иштон тикди, икки каллапўш қилди, бир кўйлак нонни ўғирлаб олди, бир кўйнинг терисини ҳам бир жойдан ўғирлаб олиб келди. Ярим кечада Бувиниёз зиндонга жўнади. Қоровул,

чиндовул юрган кўчада ҳалиги торини ёпиниб хез қилди,
қоровуллар бир қутурган кучук оралаб қолибди бу кўча-
га,— деб шу куни томнинг устига чиқиб ётди. Ўлса бирови
кўчада юрмади шу кеча. Бувиниёз ярим кечада зиндон-
нинг бошига чиқиб, зиндонга қараб, бир сўз айтаверди:

Боққа бордим тоза гулдан тергани,
Иложини топмайман жонни бергани,
Акажоним, чоҳ ичида бормисан,
Уруғдошим, синглинг келди кўргали.
Қаторда маст бўлган лўкча-нормисиз,
Элингизни кўрмоққа интизормисиз,
Битта ғариб синглинг келди акам деб,
Оғажоним, ер қўйнида бормисиз?
Мусофирман, юрак-бағрим тўла қон,
Танангизга танда жонгинам қурбон,
Ғарибгина синглинг келди соғиниб,
Гапингиздан айланайин, акажон,
Зулм билан ташлаб қариндошингни,
Орқангда бўзлатиб эмчақдошингни,
Ғариб синглинг бўзлаб келди соғиниб,
Юсуф оға, чиқаргин довушингни.
Мусофирман, ёнган ўтдайин қайнаб,
Куйганимдан қора ерни тепиниб,
Юсуф билан Аҳмад ака, бормисиз,
Уруғдош синглингиз келди соғиниб.
Сўзингизга икки кўзим тўрт бўлиб,
Миср элда юраккинам дард бўлиб,
Акажоним, тор зиндонда бормисиз,
Уруғдош укангиз келди соғиниб.
Навқарга бергансиз карк тери қалқон,
Яхши одам ўтирган жой гулистон,
Ёмонларнинг турган ери зимистон,
Довуш чиқар, кўп соғиндим, акажон,
Акажоним, бу зиндонда бормисиз?
Хафа дамда зиёдадир койиши,
Яхши одамнинг соп бўлмайди иши,
Юсуф билан Бобо Қамбар қараса,
Вой оға дер, бир хотиннинг довуши.

Юсуфбек:— Вой-вой, ё Гўзалшоҳ, подшо тирикми, ўл-
дими, деб бир жонсиз юбордими, ё тирик кетди, деб эши-
тиб Қалдирғоч укагинам келдими, кел-е, бир сўз айтай,—
деди. Ана, Юсуфбек зиндоннинг бошига қараб, бир сўз
айтаяпти:

Қарағай рўмолни бошга ўраган,
Зулфигинасин ярашиққа тараган,
Дўстмисан, душманми, сени билмадим,
Бизлардай бандининг ҳолин сўраган.

Ернинг бағри ёзиқ эди, кенг эди,
Юсуф, Аҳмад подшоларман тенг эди,
Ака деб йиғладинг, тоқатим кетди,
Юсуф билан Аҳмад сенинг кимингди?
Душманлардан келган жонсиз бўлмагин,
Тирик деб Мисрга маълум қилмагин,
Юсуф билан Аҳмад ниманг бўлади,
Тағин душманлардан келган бўлмагин.
Ҳар тарафга ўзгинангни елдиргин,
Сен юртдошим бўлсанг, кўнглим тўлдиргин,
Яратган худони солдим ўртага,
Ҳақ ҳурмати кимлигингни билдиргин,
Йиғлаганда ёш ёғилар юзима,
Ақл қўйгин айтадиган сўзима,
Икки ёлғон бир қасамдир, чирогим,
Қимлигингни маълум қилгин ўзима.
Дўст бўлсанг, белингни маҳкам бойлагин,
Олдингдаги келар гапни ўйлагин,
Акам дединг, менда дармон қолмади,
Юрагим куйдирма, дуруст сўйлагин.

Ана, Бувиниёз қумридай куй таратиб, бошидан ўтган
кунларини бир-бир айтиб, бир сўз айтаяпти:

Худоё, сақласин ўлим ҳилидан,
Маслаҳат чиқади яхши тилидан,
Айтаверай қулоқ солинг, бек ака,
Ўзим асли Дин Хоразм элидан.
Гапирмакка мен отамнинг сўзиман,
Кўрмакликка борки икки кўзиман,
Мен ҳам, акажоним, Урганч юртидан,
Абдулла савдогарнинг якка қизиман.
Туркман дейди сўрайверсанг зотимни,
Хоразм дер ўсган вилоятимни,
Абдулла савдогар дейди отамни,
Бувиниёз дейди менинг отимни.
Отам савдогарди, Урганчдан келди,
Ажал кеп отамнинг жоғадан¹ олди,
Қуни тўлиб отам Мисрда ўлди,

¹ Еқасидан.

Менингдай эркаси етим бўп қолди,
Икковингни кеп қопти деб эшитиб,
Қариндош-уруғинг кўргани келди.
Отам ўлгандан кай ғариб бўп қолдим,
Тенгсиз Қорақўзга хизматкор бўлдим,
Икковингни келди деб мен эшитиб,
Мен синглингман, сизни кўргани келдим.
Бедовга таққудай тилла тўқам бўнг,
Мусофирман, дардгинамга давом бўнг,
Худони ўртага солдим, Аҳмадбек,
Қиёматлик икковгинанг акам бўнг¹.
Йигитсан, муддаонга етинглар,
От-анжомли бўлиб тоғдан ўтинглар,
Бир куни кетсанглар Хоразм элга,
Ниёзойни Урганчга оп кетинглар.
Ниёз синглинг ғариб бўлиб қолмасин,
Қазо тўлиб бир кунлари ўлмасин,
Урганчга оп кетинг Ниёз синглингни,
Қиёматда ғариб бўлиб қолмасин.
Отни миниб баланд тоғдан ошинглар,
Гўзалшоҳман бир куни савашинглар,
Мингаштириб олиб кетинг Ниёзни,
Суягини суягингга қўшинглар.
Ака, қулоқ солинг сўзнинг ростига,
Қўнгил қўйинг гапимнинг пайвастига,
Мен укаман, сен акасан, Юсуфжон,
Маълум бўлсин яшил туғнинг остига.
Ўлгунимча сизман бирга бўлайин,
Қора каллам унгуригга солайин,
Ниёзой синглингни бунда қўйманглар,
Ўлгунимча хизматингни қилайин.
Язидлар қилибди сизни гуноҳкор,
Кетсанглар бир куни, олиб кетинглар,
Ҳақ ҳурмати акам дедим сизларни,
Ўлгунимча бўлдим сизга хизматкор.

Акажон деб белларини ушлади,
Ниёз шўрли кўп соғинган Урганчни,
Ота-энам деб кўзгинасин ёшлади,
Қўйлак билан калапўшман иштонни,
Мен сингилман, белги сизга шул деди,
Ҳаммасин зиндонга аста ташлади.
Ерга тушиб кулча кетди ҳаккалаб,

¹ Бўлинг.

Кўйлақдан чиқишиб қолди дунгаллаб.
Илло-биллони тортган Қамбар бобоси,
Бир кулчани ҳирпиллатиб ушлади.
Улар билмай қорним тўқлаб олай деб,
Қувзанглаб кулчани ея бошлади.
Нон ўтган сўнг Бобо Қамбар ичига,
Ўмганни кўтариб вақтни хушлади.
Кулчанинг кўплигин билиб кўйлақда,
Ниёз синглинг нон оп кепти, фарзанд, деб,
Ундан кейин ўрталиққа ташлади.
Кўйлақ-иштонларин кийди,
Ниёзой синглисин суйди,
Бувиниёзнинг нонига
Ҳаммасининг қорни тўйди.
Жуда ҳам хушвақт бўп кетди,
Нонларни еб учовлари,
Бувиниёзнинг ҳақиға
Омин деб қўлини тортди.

Энди фотиҳани юзига тортиб:— Эй, Ниёз синглим, ўлмай кетсак, сени бирга олиб кетамиз. Қалдирғоч укамиздан кам кўрмаймиз. Сенинг қўлинг хамирға ботадиган бир эрга берамиз. Қаторда норинг билан, хазинада заринг билан, неча қул-чўринг билан сени уйимиздан чиқариб уза-тамиз,— деди. Бувиниёз жойидан туриб:— Қуллуқ,— деди. Ана энди олиб кетмакликка Юсуф билан Аҳмадбек ваъда қилди. Бувиниёз ўлгунча хизматга ваъда қилди. Энди кунда кечаси овқат олиб келиб бериб боқа берди. Қоровуллар ҳангама қилиб ўтирган гана кунлари кўчадан ўтолмайди. Қорақўз уйқудан турмай жойига бориб ётади. Шу кўргиликда тўрт йил орадан ўтиб кетди.

Мисрдан қофила бошидан, бозингарлар, савдогарлар Хоразмга, Урганчга келиб мол сотди. Ер ёрилиб одам чиқиб, Юсуф билан Аҳмадбекни сўради. Дала четдаги одамлар, подшоликдаги гапни билмас экан. Юсуфбекни минордан ташлади, Аҳмадбекни дорга тортди, борган пилласи ўлиб кетди улар,— деди. Ҳамма қоп-қора тутаб, кўкни кийиб, сочни ёйиб, худойи қилиб, чўртта умидни узиб қолаверди. Энди бу бечоралар илгари ўлди-ўлдиси-ни эшитган экан, тирик қолганини билмас экан, билганда ростини айтар эди булар.

Ана, энди гапни тағин Мисрдан эшитмоқ даркор. Энди орадан олти йил ўтиб кетди. Лекин Бувиниёз буларни боқиб ётди. Ана элнинг азизи Ҳамза қўрбошининг қизи, олдида қирқ канизи, кўзлари осмон юлдузи, қошлари дарё

кундузи, болдан шириндир сўзи, ҳар қайсиси менман деган амалдорнинг қизи. Қорақўз шундай қиз: кўпам ориқмас, ғўладан келган, тўладан келган, саратон юлдузли, шакар-ширин сўзли, ўзи ҳам бежой шўхгина, минг тиллалик ҳар бир нози, тиши оппоқ дурдай, бадани далвда ёққан қордай, сулувлиги жаннатдаги ҳурдай, канизларининг ҳеч ёмони йўқ, ҳаммагинаси бирдай, уйда ётади, бари ёқни юзининг сулувлиги ёп-ёруғ қилиб кетади. Қорақўз ойим Салтанатга, Дурри санамга:

— Юринглар, боққа гулга борамиз. Гул териб, гул бойлаб, ҳовузларга тушиб, баданимизга мушк билан ироқи совунни уриб, яхши-ёмонни кўриб, айналиб келамиз,— деди.

Бойна димиқ¹ бўлиб ётган маст қизлар, юринг, юринг дейишди. Ҳа, эмаса юринглар, юринглар, деб чоқ бўлди, кийимларини кийиниб тахт бўлди. Ойдай балқиб, кўчага чиқиб, силдираб жўнайверди. Энди қизлар йўлда келаяпти, биров-бировини эгнига қўл ташлашиб, кўйлак-пўйлакларини ушлашиб, вақтини хушлашиб, чип-чип терлашиб, латибаси жилп-жилп этиб лабига тушиб, сирғалари қулоғида ярқиллашиб, бари гулшаннинг боғига бориб, хўб гулди териб, баданига мушки билан ироқи совунни уриб, ўзларини бунгишиб, гулни елкаларига бойлашиб, енгини ташлашиб, уйига қараб қайтди ўн беш кунлик ойдай балқиб, Юсуф билан Аҳмадбекнинг зиндонининг олдидаги йўлга йўли тушиб кетди. Ана, энди булар кетаверсин, Юсуфбекдан эшитмоқ даркор гапни. Юсуфбек хафа бўлиб зиндоннинг ичида бир сўз айтаяпти:

Пирим Ғовсил, илёс, ҳақ шоҳизинда,
Қаландарлар кияр кулоҳман жанда,
Йўқдан бор айлаган, қодир оллоҳим,
Раҳм айла бандангни, қўйма зиндонда.
Қилар эдим мен ўзим шоҳга таассуб,
Бандилиги қурсин, кўкайим кесиб,
Зиндонбанднинг пири, ҳазрати Юсуф,
Раҳм айла, бекларни қўйма зиндонда.
Қандай бўлиб қолди бул ўсган жойим,
Қайдайгина бўлди яхши саройим.
Ёта-ёта урчуқларим тешилди,
Зиндондан чиқаргин, карим худойим,
Гап чиқади Юсуфбекнинг тилидан,
Хабар олгин бандиларнинг ҳолидан,

¹ Димиқиб.

Худоё, раҳимни егин сен ўзинг,
Ўзинг қутқар золимларнинг қўлидан,
Худоё, бандангни қўйма зиндонда.
Олисан кўринар бедовнинг кўзи,
Йигитни талтайтар сулувнинг нози,
Қорақўзой келаётса йўл билан,
Олло деди бир одамнинг овози.
Қорақўзнинг қочди ақлиман ҳуши,
Оллонинг тошидир одамнинг боши.
Қорақўзжон келаётса селкиллаб,
Олло дейди бир банданинг товуши.
Эшитиб Қорақўзжон балқиб кетди,
Гул териб Қорақўз чорвоқдан қайтди,
Канизларни йиғиб олиб барини,
Довуш чиққан ким экан деб сўратди.
Ҳамма қизлар бир билмаймиз дейишди,
Ниёзойнинг энди ақили шошди,
Айтсамми деб дарди дардга улашди,
Сўзлар айтиб ётиб эди Юсуфбек,
Зиндонга яқинлаб қизлар етишди.

Бувиниёз бекларни таъриф қилиб, мақтаб бир сўз ай-
таверди:

Мирза Маҳмуд деган эмиш,
Бориб хизмат қилган эмиш.
Хўб билиб ўтириш жойини
Хизматини кўп ёқтириб,
Йўрғага наҳал қоқтириб,
Мирза Маҳмуд туз ҳароми
Миср элига келган эмиш.
Гўзалшоҳдан лашкар олиб,
Ҳар тарафни қамсаб олиб,
Талотўп қип Урганч элни,
Аҳмад билан Юсуфжонни
Банди қилиб келган эмиш,
Кун қиёмат бўлган эмиш.
Ташлайман, осаман деганмиш,
Минор қулаб қолган эмиш,
Тош отган одамлар ўриб,
Юсуфман Аҳмад йўлбарсни
Опкеп зиндон қилган эмиш,
Тупроқ ялаб ётган эмиш,
Ҳақ саносин айтган эмиш.
Шону шавкатли Юсуфбек,
Рустам сифатли Аҳмадбек,

Асли ўзбакнинг подшоси
Шу чуқурда ётган эмиш.
Ҳангамада дотор чертар,
Қўрганлар ияриб кетар,
Шундайин сўзи яхшимиш.
Ҳангама қип турганида,
Бир паслда тонглар отар,
Булбул тилли, новвот сўзли
Бекваччалар келган эмиш,
Келиб зиндон бўлган эмиш.
Ўлик-тиригин билмайман,
Нордай чўкиб қолган эмиш.

Қорақўз айтди:— Э, бахтим қаро. Биламан, Юсуф билан Аҳмад Урганчга тўра. Мен ҳам эшитувдим. Бораман, кўраман, жуда яхши йигит бўлса, ўзима ёқса, ошно бўлиб келаман, деб эди. Юринглар, сайил ҳам сайил, саргардон ҳам сайил, беш пулимиз кетиб бораётибдими, бир томоша қиламиз.

Қизлар келиб, гул очилгандай зиндонни айланиб олди. Бобо Қамбарнинг олдида биров юргандай бўлди, у қизларнинг кўланкаси тушувди. Бобо Қамбар кўзини қийшайтириб осмонга қаради. Бобо Қамбар шундай қизларга қараб, оғзи очилиб қолди:— Юсуфжон, Аҳмаджон, бобонг шайх одам, қарагани эринади, сизлар қарасанглар, бежой яхши қизлар кўринади-да,— деди Бобо Қамбар.

Юсуфбек, Аҳмадбек шундай қараса, шу ўртада бир қиз турибди, худди юзининг холлари ойнинг киштасидай, зулфи барг-барг бўлиб, бетига тармашган, латибаси ярқ-юрқ этиб лабига тушган, мунчоқлари киндикдан ошган, ёнбошида Санталатой, Дуррисанам, бўтанинг кўзларидай зиндонга термилишиб турибди. Бундай сулувни ўзбаклар ҳеч кўрган эмас эди. Юсуфбек ақлини бой берай деб қолди. Ана, энди Юсуфбек қизларга қараб бир сўз айтаверди:

Ҳар нарсадан яхши нозлар,
Айтаверсам бўлар сўзлар,
На, дўстсанми — душмансанми,
Йигитнинг қуввати қизлар.
Отамни ¹ ўртади кўзинг,
Асалдан ҳам ширин сўзинг,
Ҳурга ўхшар қошу юзинг,

¹ Бобо Қамбар назарда тутилмоқда.

Жонларга лойиқсан ўзинг,
Йигитнинг офати қизлар.
Ўғзал подшодан келдингми,
Бизларга хасм бўлдингми,
Ўликми, тирикми дейишиб,
Душман олдидан келдингми?
Аҳмадни ўртаган қизлар.
Қулоғинг қўйгин сўзима,
Рухим банда икўзингга¹,
Дўст-душманлигинг айтгин,
Рост гапиргин сен ўзимга,
Йигитни куйдирган қизлар.
Хуй балли, қабоғингга,
Борибсан боғча-боғингга,
Жонлар банда сиёғингга,
Бизнинг билан ошно қизлар.
Яхши гап айтиб қайтинглар,
Ошно бўлишиб кетинглар,
Ўғзалшоҳ подшога бориб,
Бизни кўп таъриф этинглар.
Томошага келган қизлар,
Мулла қизлар, тилла қизлар,
Ўғнон қизлар, дўнон қизлар.

Қоракўз ойим зиндонга ўзини ташлади. **Қоракўз айтди:**— Э, балли, айтган сўзингга, балли, қош-кўзингга. **Ана,** Қоракўз ойим бир сўзни айтаяпти чини-пини билан:

Боққа кирдик тоза гулдан тергани,
Иложим йўқ олдингизга киргани,
Сўзингиз дардимга дори, икки бек,
Сўлқиллаб Қоракўз келди кўргани.
Ҳеч тоқат йўқ сиз билан гаплашгунча,
Кун чиққан сўнг очилар гули гунча.
Жон айлансин ҳар бир сўзларингиздан,
Томошага қизлар келди, бекбачча,
Бир кўрай деб сарсон бўлганди неча,
Ошиққа кайф бўлар қоронғу кеча,
Бир томоша қилай қоматингизни,
Жон айлансин сўзингиздан, бекбачча.
Катта одамман — Миср элнинг нозиман,
Нечовларнинг гапирмоққа сўзиман,
Тубсиз деб кўнглингга гаплар келмасин,

¹ Икки кўзингга.

Ҳамза қўрбошининг эрка қизиман,
Мунчоқлар жовдираб қорнима туша,
Қора зулфим ойдаи юзга тармаша,
Бир томоша қилай деди бу қизлар,
Қоракўз сизларни қилсин томоша.
Гапирмакка оғзидаги сўзиман,
Миср элнинг донгозадор¹ қизиман,
Санталатим подшоча бор, икки бек,
Ҳамза қўрбошининг ёлғиз қизиман,
Селпиллаган Қоракўзнинг ўзиман.
Бир томоша қилсин сизни, икки бек,
Қоракўз келибди кўп канизиман.
Томоша қилайлик сизни, бекбачча,
Бир кўрининг юзингиздан, бойбачча.

Ана, энди Бобо Қамбар айтди:— Аҳмад, Аҳмад! Отанг-ни худо раҳмат қилсин. Бу (золим)ларнинг қизи зўр бўлади, энди жуда ошно бўлиб қолса, ундан кейин ўзи билади, бу қизларнинг ихтиёри ўзида бўлади.

Гап бўлди, Мисрдан қиз битган кўп келди. Юсуф билан Аҳмадбек шундай кўринишга чиқувди, Қоракўзнинг бадани симобдай балқиб кетди, ишқ савдосига куйиб, баданига баданим тегиб ўлсак ҳам розиман, деб ўзини зиндонга отди. Сап зўр қизлар илай-чилай сочидан, кўйлагидан ушлаб тортди, шалвираб қолди. Ана, шунда Юсуфбек қизларга қараб, бир сўз айтаверди:

Душман экансан бизларга,
Жонсиз Гўзалшоҳга айтар,
Аччиғи келиб подшонинг,
Зиндонга тош тиқиб кетар.
Қоракўз, ишинг айбдир,
Яхши кўраман деб ўзинг
Касофатинг тегиб кетар,
Бешарм, ҳаёсизлик қилма,
Отангиз ёмон, эшитар.
Бизнингман ошно бўлмагин,
Юракка савдо солмагин,
Беадабли ишлар қилсанг,
Ростини айтсам, келмагин.
Уят ишни сеп қиласан,
Ҳамма гапни сен биласан,
Яхши кўраман деб бизни,

¹ Овозадор.

Подшоман тараф қиласан.
Бизлардан хабар олмагин,
Бизлар ўзбак — тўғри одам,
Чўртта бу ерга келмагин.
Пахта-пилтанг қолар сасиб,
Сен ўзинг қўкайни кесиб,
Энанг билса урар сасиб,
Келмагин зиндон бошига.
Дўст-душманлар кўрмайдими,
Отанг елкамга минмайми,
Тушиб кетсанг, Қоракўзжон,
Сенинг оёғинг синмайми,
Келмагин зиндон олдига.
Бизларман ошно бўлмагин,
Ҳолимдан хабар олмагин,
Уятнинг йўқ экан сенинг,
Бизларни бемаза қилмагин.

Ана, энди Қоракўз айтди:— Э Юсуфжон, мени бир мақтагин, ишқ савдосига гирифтор бўлдим, бир мақтаб айтгин, уйма етганимни билмай қолай. Қизлар Қоракўзни судраб олди, уят бўлганини Қоракўз билди, Юсуфбек айтди:— Э, Қоракўзжон, сен бир қушни кўзидан урган мерган бўлмасанг, шаҳарма-шаҳар дайдиб томоша қилиб юрган бўлмасанг, сен бир нозанин қиз бўлсанг, мен сенинг нимангни мақтайман. Қўлимда созим бўлганда эди, созни чертиб, сени мақтар эдим. Қоракўз айтди:— Соз нимадан бўлади? Бобо Қамбар айтди:— Чархнинг паррасидан, устанинг ҳаррасидан¹, чўп соп, теша, арча, тол чўпак, елим — шундан бўлади.

Қоракўз уйига қайтди, уйига етди, қирқ икки чархни бузиб, анжомини хуржунига солиб, бир зўр қизга эрқалатди. Ҳалиги қиз олиб бориб зиндонга ташлади. Бобо Қамбар дуторга лойиғини айириб олиб, йўниб чоқлаяпти, Аҳмадбек оташкуракни қип-қизил чўғ қилиб, елимни доғлаяпти. Юсуфбек ўн тўрт ердан пардасини бойлаяпти. Аҳмадбек қўша еридан қулоғини тешаяпти, Юсуфбек тол чўпакдан дуторни йиғнаб, торини эшаяпти, Бобо Қамбар ғиртиллатиб чўпсов билан йўниб турипти. Юсуфбек отасига қараб бир сўз айтаверди:

Отажон, созимни қилинг бинойи,
Эшитганнинг тўкилади гуноҳи,

¹ Апра.

Оллога етгай-да банданинг оҳи,
Шоҳсанам сифатли оқча қиз белли.
Қопқоғи чўкмасин, қоринли бўлсин,
Маърака-мажлисда ўринли бўлсин,
Ким қилди деб кўрган киши тан берсин,
Кун чиққан сўнг Қоракўзжон жон берсин.
Отажон, созимни қилинг бинойи,
Ҳуй деганда товушларим қўшилсин.
Торлари тол ипакдан эшилсин,
Айтганимда товушгинам қўшилсин,
Шоҳсанам сифатли, санам қиз белли.
Чертканда юракдан кетганда войим,
Дуторни ўхшатинг сиз қиблагойим,
Қойил бўлсин келиб Қоракўз ойим,
Аввал чертганимда бўп чиқсин майин,
Ғонғир ғоздай, бобо, созим соз бўлсин.
Бандилиги қурсин дардим улаша,
Ёта-ёта менинг ақлим шоша,
Хўп ўхшатиб чертсам, ота, созимни,
Қоракўзжон қилсин доим томоша,
Булбулдай сўзласин, овозли бўлсин.
Манманликдан бўлдик балога дучор,
Ҳар балога бўлдик бизлар гирифтор,
Созимни, отажон, бежай¹ ўхшатинг,
Бобо Қамбар, созга қилинг бир назар.
Пардалари ўн тўрт ердан бойлансин,
Чертганимда паррандалар айналсин,
Қокилгинам ҳар тарафга тайлансин,
Ишқига Қоракўз ойим шайлансин,
Қумридай овозли бежай соз бўлсин.
Давлат берса ёмонларни қақшатинг,
Юсуф билан Аҳмаджонни бўшатинг,
Бежайин мақомли дутор соз бўлсин,
Созгинамни, ота бежай ўхшатинг...

Ана, отаси созни ўхшатти, Юсуфбек дуторни чертти, зиндоннинг бошидан учиб ўтган қушлар зиндонга ҳаммаси тушиб кетди. Зиндон қушга тўлиб кетди. Ана, эндиги сўзни Қоракўздан эшитмоқ даркор. Қоракўз ойим Санта-латман Дуррисанамга қараб бир сўз айтаверди:

Ўзим гўйли равишимни,
Яхши қилинглар ишимни,

¹ Жуда.

Юсуф, Аҳмад қойил бўлсин,
Оёғимга кийгизинглар,
Курра туёқ ковушимни.
Қилай яхши қилиғимни,
Кўтаринглар димоғимни,
Қордай баданга кийгизинг,
Юқа, яхши кўйлагимни.
Қилгин менинг адабимни,
Кетказинг войим, доғимни,
Бўйнима тақиб қўйинг,
Садаф дурдан мунчоғимни.
Менинг ҳолимни сўранглар,
Сочимни ювиб-таранглар,
Қимматбаҳо рўмоллардан,
Жуда яхши қип ўранглар.
Кийим ярашарми менга,
Ойнага боринг, қаранглар.
Қабул қилгай-да товбамни,
Бир худой тўккай гуномни,
Бурнима тақиб қўйинглар,
Ёқут тошли латибамни.
Ялтиратиб тақиб қўйинг,
Қулоғимга бул сирғамни.
Ҳамманг гирдимни олинглар,
Дарров тарадди қилингллар,
Мой оп келиб жувозчидан,
Қат-қат қатлама қилингллар.
Гўштли сомсалар қилиб,
Товоққа ўраб солингллар.
Юринг бекларни кўрамиз,
Томоша қилиб турамиз,
Яхши сўзларин эшитиб,
Ҳангамалашиб келамиз.
Чоқланг анжом тез-тезгина,
Хизмат қилингллар дарровгина,
Сатта қизлар кийим кийинг,
Ҳеч кулмай қабоқни уйинг,
Бўхча-бўхча сарпой олиб,
Қатлама билан сомсани
Ойимлар, бошларга қўйинг.
Юринг, зиндонга борамиз,
Юсуф, Аҳмадни кўрамиз,
Гаплашиб, димоқ чоқ қилиб,
Юринг, танишиб келамиз.
Тез юргин деб қобоғини уяди,

Қатламасин тос тепага қўяди,
Давлати бор, нози бор Қоракўзнинг
Қўлтиғидан ойимжон деб суяди.
Шакардан ширин сўзлар,
Ярқиллайди икки кўзлар,
Томошага жўнади,
Сатта барваста қизлар.
Қош-қобоғи ёйдай бўп,
Сарбоз тортган найдай бўп,
Жўнай берди маст қизлар,
Бир йил боққан қўйдай бўп,
Тиши оппоқ дурдай бўп,
Баданлари қордай бўп,
Жўнай берди маст қизлар,
Ҳаммалари бирдай бўп,
Юрган йўлга ярашиб,
Теваракка қарашиб,
Ойдай бўлиб жўнади,
Етдикми деб сўрашиб.
Рўмолни ҳилпиратди,
Ҳаммаси терлаб кетди.
Мунчоқни жовдиратди,
Сирғани силдиратди,
Кўзларин мўлдиратди,
Баданни сўлқиллатди,
Тўлиқсип соп маст қизлар,
Йўлларда жўнаб кетди,
Жўнайверди ҳарсиллаб,
Сақичлари қарсиллаб,
Оёқ кериб ташласа,
Курра туёқ ковуши
Ерга тегиб дурсиллаб,
Дўнан қизлар жўнади,
Бари бирдай ларсиллаб,
Қизларнинг юрганига,
Қора ерлар гурсиллаб,
Қўл қисиб қизлар жўнади.
Қош-қобоғин ўйнатиб,
Булбулдай тилни сўйлатиб,
Баракалла, Қоракўзжон,
Юрган йўлни, балли қизлар,
Лолагулдайин яшнатиб.
Ўсмалар қўйган қошига,
Рўмол ярашган бошига,
Худди гулдайин яшнатиб,

Борди зиндоннинг бошига.
Ўп томоша бўлди деди,
Энди кўнглим тўлди деди,
Бобо Қамбар қараб туриб,
Дўнан қизлар келди деди,
Қарагин, Юсуф фарзандим,
Қоракўзжон келди деди.
Қаранглар икки фарзанд деб,
Сайил чиққандайин бўлиб,
Хўп томоша бўлди деди.

Қоракўз сарпони, қанду новвотни зиндоннинг ичига
отди. Қанд токча-токча бўлиб кетди, тўн бўхча-бўхча бўп
кетди, зиндоннинг ичини қатлама билан сомса иси тутиб
кетди. Бобо Қамбарнинг қорни дўппосдай бўлиб кетди.
Бобо Қамбар яхши тўнлардан кийиб олди, худди сайилга
боргандай бўлди. Бобо Қамбар муртини тараниб, тева-
рагига қараниб, мўйсафидга ҳам шундай олабайроқ тўн
ярашадими, деб сўраниб, талтайиб турди.

Ана, энди Юсуфбек дуторни чунон созлаб чалди. Шун-
дай қараса, Қоракўзжон ўзига минг пардоз бериб келиб-
ди-да, ана шавқат, мана шавкат, ана ҳайбат, ана келбат.
Шунда Қоракўзжон бошгинасини бир силкитди, зиндон-
нинг ичи ярқиллаб кетди. Юсуфбек дуторини олиб, Қора-
кўзжонни таъриф қилиб, бир сўз айтаверди:

Кийган кўйлагинг тизингнан,
Айланай қошу кўзингдан,
Бир муччи бер ой юзингнан,
Бир қошни қоққин, Қоракўз.
Кийган кўйлагинг чун-чувор,
Қошинг қора, кўзинг хумор,
Бизларни қилма интизор,
Нозминан турган, Қоракўз.
Кийган кўйлагинг ипакдан,
Селдираб турган пўпакдан,
Ўзинг ўтиб кетма тобдан,
Айрилмагин яхши гапдан,
Бизга ишлат қора зулфдан,
Номошомдан бўлар хуфтон,
Ошиқ ётади жуфт-жуфтан,
Бир кулиб қара, Қоракўз.
Гапирган гапинг мазали,
Ўзинг қизларнинг гўзали,

Бу қисмат бизга азали,
Селкиллаб тургин, Қорақўз.
Қорақўз, кимнинг шойисан,
Сен бировнинг подшойисан,
Кўнглимнинг хушгойисан,
Сўлқиллаб тургин, Қорақўз,
Бўлқиллаб тургин, Қорақўз.
Қорақўз кўзинг сузилур,
Устингда жоним узилур,
Сен кетсанг, мажлис бузилур,
Ихлосни қўйгин, Қорақўз.
Эшигингнинг олди арча,
Кийганинг бахмалман парча,
Бўйинг узун, белинг химча,
Ўзинг Мисрга бойбичча,
Нозланиб тургин, Қорақўз.
Эшигингнинг олди ариқ,
Желдирашиб ўтар балиқ,
Бўйинг бўйгинама лойиқ,
Сайил қилиб боғда юрсанг,
Томоша қилса халойиқ,
Ирғолиб тургин, Қорақўз.
Кийган кўйлагинг сўзани,
Лабингнан олсам бўсани,
Асли зотинг Хуросонли,
Яхши кўргин ўзинг мени,
Таралиб тургин, Қорақўз.
Қорақўз, десам қочасан,
Кулиб баҳримни очасан,
Сен оғзингнан дур сочасан,
Сен ҳазил билма, Қорақўз.
Эшигингнинг олди солма,
Бўйинг узун, белинг толма,
Ишқибоз бўл, биздан қолма,
Кўнглинг тўлсин, Қорақўз.
Сен бизлардан хабар олгин,
Бекларни тарбият қилгин,
Уч вақти овқат оп келгин,
Сўлқиллаб тургин, Қорақўз,
Бўлқиллаб тургин, Қорақўз.
Кулиб лабингни тишлайсан,
Юриб белингни ушлайсан,
Ўзгинангга пардоз бериб,
Қачон вақтимни хушлайсан,
Хабарлар олгин, Қорақўз.

Ана, энди Қоракўзжон айтди:— Э, қўй! Зиндонга ташлаб кетаман. Юсуфбек айтди:— Э, Қоракўзжон, бизлар бандилармиз, сен ғайри мазҳабнинг қизисан, бизларга ишқибоз бўлма, ёнар ўтга ўзингни солма, Лайли — Мажнун, Ширин — Фарҳод, Зухра — Тоҳир шулардан ҳеч та-риқ эшитганинг йўқми? Бизлар кетсак, сен қоласан, бан-ги бўласан, бангидан ўтиб кетган қип-қизил ҳанги бўласан, ишқибозликни бир коса сув билмагин. Мен сенга ростини айтсам, бундан буёққа дим келмагин!

Ана шунда Қоракўзжон бекларга қараб бир сўз айтди:

Эшитинг беклар сўзимни,
Хизматкор қилинг ўзимни,
Ўлгунча берай тузимни,
Ихлосни қўйинг, икки бек.
Қизил гулман мен сўлгунча,
Ҳақ паймонам тўлгунча,
Азройил жоним олгунча,
Ўлгунча борман, Юсуфбек.
Сизларга қошим қоқайин,
Адабман қаддим букайин,
Кўзима тупроқ тўлгунча,
Дунёдан фано бўлгунча,
Ўхшатиб сизни боқайин.
Қоракўз олма отганда,
Қиёмат тонги отганда,
Исрофил сурни тортганда,
Офтоб мияга етганда,
Ўн тўрт ошиқ тўй қилади,
Мен шунда борман, Юсуфбек.
Боғлардан олма отарман,
Мен сизга қўлни тутарман,
Ҳангама, чақ-чақ этарман,
Кўнглингизни шодман қилиб,
Дин Хоразм элга кетарман,
Неча товлардан ўтарман,
Кўнгилларинг шод этарман,
Ватанингизда ётарман,
Ҳамиша борман, Юсуфбек.
Қатор-қатор норингдурман,
Мен сенинг вафодорингман,
Қиёматли чўрингдурман,
Мусулмон бўлдим, Юсуфбек.
Икковинг асло ўлманглар,
Энди ҳеч хафа бўлманглар,

Қоракўз ҳазил айтди, деб
Мени калака қилманглар,
У дунёда, бу дунёда
Ҳамиша борман, Юсуфбек.

Ана, энди Юсуфбек билан Аҳмаджоннинг Қоракўздан кўнгли тўлди. Қоракўз кунда уч вақт овқат олиб келиб, беклар шай бўлиб кетди. Орадан бир ой ўтди. Бобо Қамбарнинг очлик эсидан чиқиб кетди. Хуфтон бор эди, Бобо Қамбар Аҳмадбекка ҳали шу Қоракўз кимга ишқибоз, деб юрибсизлар,— деди. Юсуфбек айтди:— Ота, сиз биласиз-да. Бобо Қамбар айтди:— Эса Қоракўздан умид қилманглар, ўзимнинг жонзод, эназод ишқибозим. Сизлар келар ҳаддида мен бир ҳазиллашувдим, аччиқланиб кетувди. Мен гуруч бўлсам, сизлар курмаксизлар. Қоракўз сизларнинг момоларинг бўлади. Тағи хаёлни қочириб юрманглар,— деди.

Аҳмадбек жанжал қилди:— Учовимиз уч бўлак ўтирамиз, кимнинг устидан нон ташласа, Қоракўз шуники,— деди. Беклар билмайди, Бобо Қамбар билар эди. Бобо Қамбар зиндоннинг арқон қўйган нон ташлайдиган ерида қолди, шу куни тонг отди. Қоракўз бир хурма қатиқ билан бир қўлтиқ юпқани чошгоҳда зиндонга олиб келиб етди. Хурмани арқонга боғлаб ташлади, Бобо Қамбар аста ушлади, юпқани ботириб қатиқни еяверди. Қоракўз шундай қараса, Юсуф билан Аҳмад йўқ. Менинг бекларимни еб қўйибди, деб бобога қараб, бир сўз айтаверди:

Бу зиндонни тағи танҳо жайладинг,
Фарзандим деб гуччоқларга сўйладинг,
Якка ўзинг еб қўймагин қатиқни,
Аҳмад билан Юсуфимни найладинг?!
Ё қилдингми мен шўрлини мубтало,
Юпқаман қатиқни единг, чол бобо,
Нон кўрмаган, ўлиб қолгур бенаво,
Аҳмадимман Юсуфжонни найладинг?!
Қатиқни ичасан мурутинг ботиб,
Беклардан айириб, кўнглим қабартиб,
Худоё, ўлиб қонг ёғочдай қотиб,
Кўнгил қуши, жонларимни найладинг?!
Одамхўрсан, аждаҳодан баттарсан,
Қатиқман юпқани адо этарсан,
Тўймай қолсанг, хурмани ҳам ютарсан,
Бугундан кай мен келмасам нетарсан,
Икки бирдай бекбаччани на қилдинг?!

Ана, энди Бобо Қамбар Қоракўзга қараб, муртини булкуллатиб, тишини иржайтириб, хушомаднамодай қилиб, бир сўз айтаяпти:

Хизматинг Қамбарнинг бўйнига боқи,
Қўзингдан, гапгинанг думоғни ёқди,
Қўкракка ярашар соқолнинг оқи,
Ҳақиқатан зиёда кўргин, Қоракўз.
Балхи рўмол пириллайди бошингда,
Салтанатой турар чап ёнбошингда,
Соқоллар ярашар қордай тўшингда,
Беклардан зиёда кўргин, Қоракўз.
Ушлаб олсам узук таққан қўлингдан,
Билакни ўткарсам соғу сўлингдан,
Йигитдан зиёда қучай белингдан,
Ёш боладай бўлиб сўрай тилингдан,
Дўқ қилмагин, хушторингман, Қоракўз
Ташналар қилар элдан бир неча,
Тоқатим йўқ мен олдингга чиққунча,
Чин-Мочинга бориб бўлгин бойбичча,
Хурма олиб, сигир соққин, Қоракўз.
Сени деган тараф бўлсин пиёда,
Айшу ишрат кўргин мана дунёда,
Ҳар хизматим йигитлардан зиёда,
Қулиб қара, дардинг урсин, Қоракўз.
Мен айланай ҳар бир айтган сўзингдан,
Хабаргинанг йўқди сенинг ўзингдан,
Ундай дема хушторингман, Қоракўз,
Жонгинам айлансин ойдаи юзингдан.

Қоракўз «Ў, айланмай ўлиб қолгур»,— деб бир ярим ботмон чиқадиган сулпи тошни кўтариб келиб, устидан ташламоқчи бўлди. Бобо Қамбар ташламачи-ташлама, деб шовқин солди. Юсуфбек кулиб, товушини чиқарди. «Қоракўз, бобом сенинг феълингни билар экан, мен ҳазиллашма, аччиқланади», деб эдим. Қоракўз энди уялиб, уйдан бир қўлтиқ нон билан қатиқ олиб келди. Бобо Қамбар қарилиги қурсин, деб ўзидан ўпкалаб, ёнбошлаб қолди.

Ана, энди гапни Дин Хоразмдан, Урганч вилоятдан эшитмоқ керак. Қоп-қора тутаб, боянаги Гулшанбоққа Гуласал йиглаб келди. Бағри эзилган, кўзидан ёшлари тизилган, етти йилдан бери Юсуфбекнинг доғида куйган, қобогини уйган, оҳ деса, ўпкаси кўриниб, бадани талоқдай чуйкаб кетган, ўлим ҳалокатига етган, ҳар нарсадан

кечган, бечоранинг баданларидан қонлари ҳам қочган, энгаги чиқиб куйиб кетган, етти йилдан бери Юсуфбекни ёд этган, дод деб азасини тутган, Юсуфбек келади деб ҳали ҳам бечора умид қилиб ётган. Ана шуйтиб Асалоё чорбоққа келиб, Юсуфбекни чорбоқдаги беш турнасини ушлаб олиб, кўзидан ёшларни оқизиб:

— Яхшимдан қолган нусхасан, шундай беклар бедарак кетди, ой ботгандай бўлиб ювиб кетди, орқасидан сўрай-диган оғаси бўлмади, иниси бўлмади, ҳамишагидай бир суянчи Аширбек тоғаси бўлмади, аразлаб Бўзўғлон тоғаси келмади, мендан бўлак тўрамнинг ичи ачири бўлмади. Вой-вой ёлғизлиги қурсин, шундай беклардан бирор одам хабар олиб келмади,— деб турналарни силаб, дод деб йиғлаб, ҳали ҳам бекларнинг эсонлигини тилаб, турналарнинг қанотига хат битиб, тўрамдан хабар олиб келин-лар, жонворлар,— деб Мисрнинг йўлини кўрсатиб, турналарга қараб, бир сўз айтаверди. Ана, турналарга Асалнинг айтаётган сўзи:

Юсуфбекнинг беш турнаси,
Бор, Мисрга бориб келинг,
Ўликми, тирикми беклар,
Бир хабарин олиб келинг.
Кўзингдан ёшингни тўкиб,
Қанот қоқиб, кўкка боқиб,
Миср элига улоқиб,
Миср юртига бориб келинг,
Юсуф билан Аҳмаджондан
Бориб хабар олиб келинг.
Олмасин сизларни лочин,
Қанотингга йиққин кучинг.
Муштипарман, менга ачин,
Бор, эгангни билиб келгин.
Шоҳ тўрамнинг ҳайвонлари,
Яхши хизмат қилиб келгин.
Миср элида давра олиб,
Ўликми, тирикми жонлар,
Дарагини билиб келгин.
Эшит Асалнинг зорини,
Кўтар юрак зангларини ¹,
Ўлган бўлса мазорини,
Тупроғига оғнаб келгин.
Тирик бўлса эгаларинг,

¹ Зангини.

Қанот қоқиб ўйнаб келгин,
Париллаб учиб олди-ма,
Ғанғирашиб сўйлаб келгин.
Менга ачин, Миср кетиб
Жонларингни қийнаб келгин.
Қулоқ сол Асал тилига,
Қундуз куни ёт кўлига,
Кеча давра олиб учиб,
Боринг душманнинг элига,
Юсуф билан Аҳмаджондан
Бир хабарни билиб келгин.
Давр олиб учгин, жонвор,
Икки бирдай хонзодамдан
Ному нишон билиб келгин.
Қундуз куни ўйлаб ётгин,
Худонинг зикрини қилгин,
Мисрнинг шаҳрига бориб,
Икки бирдай эгангизни
Жон турналар, билиб қайтгин.
Эгаларинг аҳволидан
Бориб хабар олиб қайтгин.
Чўртта борми, йўқми билгин,
Жонвор турна хизмат қилгин,
Ўлган бўлса парларингни
Хўрпак қилиб чанглаб келгин,
Агар ўлган бўлса жоним,
Мотам тутиб йиғлаб келгин.
Агар тирик бўлса хоним,
Қанот қоқиб ўйнаб келгин.
Бир қанотинг пастга қилиб,
Бир қанотинг шалпайтириб,
Жонларингни қийнаб келгин.

Ўн бешда таралар қизларнинг сочи,
Сира йўқди ёлғизликнинг иложи,
Ёлғизлик ҳам ёмон экан дунёда,
Орқасидан сўрар ака-ини йўқ,
Асалоҳ хат битди бешта турнадан,
Турна бўлди икки аризачи.
Душманга ажал шарбатин ичирди,
Бемаҳалда карвонини кўчирди.
Хат битиб турналар қанотига,
Беш турнани Миср элга учирди.
Яхши хотин куяр эрнинг ҳолига,
Ҳар ким тўғри бўлсин ўзин йўлига,

Орқасидан ҳеч одам сўрамади,
Арзачи қип беш турнани Асалжон,
Юборди турнани Миср элига.
Ҳайвонларнинг калимаси тилида,
Кундуз куни ётиб Чалчиқ кўлида,
Кечаси давра олиб жонвор учади,
Дам олади баланд тоғнинг белида.
Тўрам деб тўкилган Асалнинг ёши,
Бу ишлар, вой-вой, худонинг иши,
Худонинг ишига кўнади киши.
Ҳар паридан чакиллаб тер тўкилиб,
Бораётир бекларнинг турна қуши.
Шунқорни кўрганда писиб ётади,
Узаган сўнг турна учиб кетади.
Баракалла Юсуфбекнинг турнаси,
Жуда узоқ экан Миср ораси,
Миср элига бешта турна кетади.
Неча овлоқ чўлдан, катта товлардан,
Ғайрат қип турналар учиб ўтади.
Қурбон бўлсанг яхши хотин бастига,
Ҳар ким хизмат қилар экан дўстига.
Саккиз кеча-саккиз кундуз давр олиб,
Турна борди Миср элининг устига.
Сайилли кун сепи кўп қиз шайланди,
Мол кечганда тиниқ сувлар лойланди.
Одам эмас, бировдан сўрагани,
Ҳар паридан чакиллаб тер тўкилиб,
Мисрнинг устини турна айланди.
Ўтловдан, сувловдан ҳолати кетди,
Уч кеча-уч кундуз жонини сотди,
Қумлоқликда овлоқ ерни топмайди,
Турнанинг оёғи сузилиб кетди.
Очлик қийин иш экандир ҳайвонга,
Нима қилсин тандан қуввати кетди.
Юсуф билан Аҳмаднинг зиндонидан
Қанотин шувлатиб устидан ўтди.
Бобо Қамбар кўрар эди турнани,
Айтолмайди ҳеч бировга доғларни,
Эр киши тарафдан олар кекларни,
Ахтаради эгасини турналар,
Тополмайди Юсуф, Аҳмад бекларни.

Бобо Қамбар айтди:— Э, фарзандлар, сизлар келган туни икки қалдирғоч келиб зиндонга уя қўйди. Ундан кейин Буви Ниёз келди, ундан сўнг Қоракўз келди, кунни-

миз шод бўлди. Уч кундан бери Мисрга беш турна келди, қушларнинг ичида турна тажрибали бўлади, бу ёғи ҳамалда учади, бу ёғи мизонда учади, саратон соп бўлган куни шу беш турна Мисрда пайдо бўлди. Шу турналарга бир сўз айтинглар, чирогим,— деди.

Ана шунда Юсуфбек дуторни қўлига олиб, турналарга қараб бир сўз айтаверди:

Бизнинг элдан келган бўлсанг, жонларим,
Хабар бергин бизнинг эллар омонми?
Соясига кун тушмаган боғларим,
Ранг-баранг очилган гуллар омонми?
Қизлари чиқади Полвон отага,
Назрини беради Сайид отага,
Ёмонлари яхшисидан садаға,
Шоҳсанам сифатли қизлар омонми?
Отингдан айланай, ҳазрати Полвон,
Танобинг қирқ қулоч, човакинг алвон,
Туғингнинг остига қўйилган нарвон,
Ихлосман қўл берган пирлар омонми?
Мен билмайман бу ер қаер эканин,
Урганчда бўлмайди лашкарнинг сони,
Ҳазрати Довуднинг солган дўкони,
Ўн минг мачит, хонақоси омонми?
Савдогари чиқиб Аштархон кетган,
Зўрабор беклари закотин элтган,
Ҳар қилган закоти қирқ мингга етган,
Қорни катта наҳанг бойлар омонми?
Бормикан ҳали ҳам менинг гулларим,
Нима бўлар бандиликда ҳолларим,
Омонмикан Дин Хоразм элларим,
Катта-кичик кўрган кўзлар омонми?
Беш тўрнам, қалайсан ёз билан қишдан,
Саржиғанг олтиндир, паринг кумушдан,
Хабар бер, жонивор, гул, Қалдирғочдан,
Ёппа-ёвлик қариндошлар омонми?
Банди бўлиб чиқдим, жонвор, хонамдан,
Ҳайдалиб ўртанган гулдай танамдан,
Хабар бергин Лаълихондай энамдан,
Ёвга чопган қирқ йигитлар омонми,
Урганчнинг подшоси отам омонми?
Беҳиштининг меваси анжиру хурмо,
Ёр хабар юборди ўзимдан бурно,
Бошимда давр олган беш ола турна,
Қўким кийган Асал ёрим омонми?

Юсуф, Аҳмад дуторини ушлади,
 Бешта турна кўзларини ёшлади,
 Эгасининг довушини эшитиб,
 Қанотин чимирғиб жонвор беш турна,
 Парвоз қип зиндонга ўзин ташлади.
 Олло раҳм айлағай ҳамма қулига,
 Йигит чидаб бўлмас қизнинг ҳилига,
 Азизлардай бошидан етти айланиб,
 Турна қўнди Юсуфбекнинг қўлига.
 Сабил бўлган Урганч мамлакати бор,
 Банди одамнинг юрагида дарди бор,
 Турна қанотни Юсуфбек кўрса,
 Тўрам деган Гуласалдай оти бор,
 Имлосин келтирган яхши хати бор.
 Йиғлай-йиғлай ғам сарғайтган юзини,
 Оҳ тортганда ёшлар тўсар кўзини,
 Гуласалнинг хатин кўриб Юсуфбек
 Йиғлай берди тўхтатолмай ўзини.
 Бош-бошига ўқий берди Аҳмадбек,
 Хатда кўриб беш юзча канизини.
 Ука, бўлар бу дунёнинг ҳаваси,
 Сира йўқди бандиликнинг давоси,
 Арза хатни ўқиб кўрди Юсуфбек,
 Хатга тушиб Қалдирғочдай синглиси,
 Банди бўп ўртаган гулдай танаси,
 Ҳеч банданинг бузилмасин хонаси,
 Бош-бошига ўқий берди арзани,
 Болам деган Лаълихондай энаси,
 Юрак кўп бўлди қайғу доғлари,
 Қуврай деган кўкарган чорбоғлари,
 Бирин-бирин ўқийверди Аҳмадбек,
 То кўринди қирқ йигити, беклари.
 Бедовга ярашган пўлат тўғаси,
 Ёмғирман баҳр олар товнинг гиёси,
 Бирин-бирин ўқиб кўрди арзани,
 Хатда кўринмади Ашир тоғаси.
 Ҳай аттанг-а, гулим сўлган экан деб,
 Паймонаси, аттанг, тўлган экан деб,
 Вой тоғам, деб йиғлайверди иккови,
 Эсизгина, тоғам ўлган экан деб.
 Ҳай аттанг-а, чаққан экан чаён деб,
 Банди бўлиб қайнаб келди миям деб,
 Бир суянч тоғгинам деб икки бек,
 Эсизгина, Аширбекдай тоғам деб.
 Қуйганидан гапни гапга улади,

Арза хатни кўзларига силади,
Вой тоғам деб фарёд айлаб иккови,
Асқар тоғим, вой тоғам, деб йиғлади.
Зор йиғлашиб икки бек дод айлади,
Вой тоғам, деб Аҳмад фарёд айлади,
Ҳазрати Ёсинни ўқиб икки бек,
Ўлганларнинг арвоҳин шод айлади.

Ана, энди Бобо Қамбар бечора бекларнинг йиғлаганига
раҳми келиб, Юсуф билан Аҳмадбекка ҳам шариятдан,
ҳам тариқатдан айтиб, бир сўз деяпти:

Гуноҳларим гуррув-гуррув,
Кечиргай-да Буви Ҳубби,
Соб бўлмас бобонгнинг гапи,
Сувда бордир Одам Оби.
Пайғамбари ҳазрати Нух,
Ҳамма жаҳон сувга тўлиб,
Азобнинг доғи тушди,
Нечовга қилар таассуб,
Зулайҳо кўнглини кесиб,
Канъон элда ҳазрат Юсуф,
Миср элда чоҳга тушиб,
Шундайин ҳазрат Юсуфбек,
Болам, зиндон доғи тушди.
Бир куни бўлар қиёмат,
Кечаси тортар надомат.
Икки дунёнинг чироғи,
Пайғамбари ул Муҳаммад.
Умнат гуноҳин ўтгин деб,
Кеча-кундуз зор йиғлаб,
Тинмай умнат доғи тушди.
Булбуллардан яхши тили,
Жаннатда очилган гули,
Ғазога минган Дулдули,
Зулфиқорни қўлга олиб,
Ҳақнинг шери Ҳазрат Али.
Ҳар тарафга уруш қилиб,
Рустамдай бўп хуруш қилиб,
Тарафнинг қонини тўкиб,
Қилган иши ҳаққа ёқиб,
Шундайин ҳазрат Алига,
Яхшиликнинг доғи тушди.
Ихлосингга баллиларга,
Одамлардан холиларга,
Тўла қилган далаларга,

Кеча-кундуз тоат қилиб,
Ҳар нарсадан қувват қилиб...
Худо деб дунёдан ўтди.
Ер юзида валиларга
Беклар чиқар шикор-овга,
Гап билмасга тушар савдо,
Олти ой тинмай боқилган,
Олдига арпа тўкилган,
Сайисда тинмай боқилган,
Қамиш қулоқ дол бедовга,
Чопмоқликнинг доғи тушди.
Айрилма, болам, лочиндан,
Йигитсан, кетма кучингдан,
Бобонг келди Чин-Мочиндан,
Бу қисматлар тақдирда бор,
Гўзалшоҳнинг тушин йўйиб,
Қамбар кеп зиндонга тушди.
Бобонг кўнгли қора бўлди,
Яхши гап чиқар тилингдан,
Ҳозни оп Ҳовдак кўлингдан,
Эгарсиз миниб отларни,
Кўрдинг ўзининг язидларни,
Банди бўп Урганч элингдан,
Яхши қаторига ўтдинг,
Сенга зиндон доғи тушди.
Сенинг билан учовмизга,
Қариндошлар доғи тушди...

Ана, энди беклар шукур қилиб, ўлганларга дуо-фотиҳа қилиб, вой-вой, суянган тоғим Аширбек тоғам ўлган экан, юрт ёмонга қолган экан, деб дуо-фотиҳани юзига тортди. Беш турна хушвақт бўлиб, омонат хатни эгасига топшириб, кундуз кунни ўтлаб, туни зиндонга келиб ётди. Шу кўрғиликда қирқ кун ўтди. Ҳамза зиндонбон, қоровул бу турналарни кўриб, Гўзалшоҳ подшога кетди, подшонинг олдига етди. Бориб туриб қўл қовуштириб:— Подшоҳим, арзим бор сизга,— деди. Гўзалшоҳ айтди:— Гапир арзингни. Айтди:— Ўзбакларнинг худоси келиб қолибди. Гўзалшоҳ подшо айтди:— Ўзбакларнинг худоси қандай бўлар экан? Бўзми, тўриқми, ё оламикан? Ҳамза қўрбоши айтди:— Бўйинлари узун-узун, усти кўкиш, ости оқиш, оёқлари қора-қорагина ўзбаклар худосининг. Жуда йиғилишиб тугал бўлиб келишибди, учови душманларни оп кетмоққа чоқ бўлиб кепти.— Қора туйғун қушларни йиғиб, Юсуф билан Аҳмаднинг худосини бир талатинглар, язит-

нинг элига бўйламай кетсин. Ана буларнинг худоси бориб бошқа худоларга айтади, ундан кейин кўнглимиз душмандан дилжам бўлади,— деди Гўзалшоҳ. Қўрбоши чопиб кетди, қушбозларга дарак бериб, зиндоннинг қоровули Ҳамза қўрбоши уч юз олтмиш қора туйғун қушларини йиғди.

Шундай Қоракўз қараса, ғанимлар гуруҳ-гуруҳ, тўп-тўп, даста-даста гаплашяпти. Қоракўз бориб қулоқ солса, Юсуф Аҳмаднинг турнасини олмоқчи. Чопиб қайтди, зиндоннинг бошига етди, Юсуф билан Аҳмадбекка қараб, бир сўз айтаверди. Қоракўзжоннинг айтаётган сўзи:

Ишқингда мен ўзим қонлар ютайин,
Боққа борсам, қизил олма отайин,
Сўзима қулоқ сонг, Хоразм беги,
Миср элда бўлган гапни айттайин.
Шоҳ Гўзалшоҳ билмаганинг билдирар,
Қора туйғун қушни мунда солдирар,
Ҳар солганда битта-битта илдирар,
Бовурчи қулларга парин юлдирар,
Тонг отмай учиргин, беклар, турнангни.
Элингда бор экан Гуласал ёринг,
Юракда кўп экан ғаму ғуборинг,
Тонг отмай учиргин, беклар, қушингни,
Урганч элга етмай қолар хабаринг.
Фалак бузар марднинг кирдикорини,
Сен кеткардинг юрагимнинг черини,
Тонг отмай учиргин турна қушингни,
Қузғунлар қар-қара қилар парини,
Тонг отмай учиргин, беклар, турнангни.
Ажал етса, ғариб бўлар мозоринг,
Дин Хоразм дейди ўсган шаҳаринг,
Тонг отмай жўнатгин арза хатингни,
Урганч элга бормай қолар хабаринг.
Жўнатгин тонг отмай элчи хатингни,
Олиб кетгин Гўзалшоҳдан лотингни,
Сиёхпўшлар туйғун қушни оп келар,
Добил туйиб қушни зиндонга солар,
Эй, келган арзачи бешта турнани,
Тонг отмай жўнатгин ҳайвонларингни.
Қоракўзнинг кўзда ёши кўл бўлди,
Еқалари йиғлай-йиғлай ҳўл бўлди,
Ўз қулоғимман эшитдим гапларни,
Қофирларнинг маслаҳати шул бўлди,
Тонг отмай учиргин арзачиларни.

Эсон бўлсин, беш турнанг ҳам ўлмасин,
Ўзалшоҳ душманинг савдо солмасин,
Тонг отмай учиргин арзачиларни,
Армон билан жонвор турна ўлмасин.
Банди бексан, кўзларингни ёшлайди,
Мирза Маҳмуд қурсин вақтин хушлайди,
Қушбозлари оп кеп қора туйғунни,
Олиб келиб ер қўйнига ташлайди.
Юсуфбек, беш сурнанг асло ўлмасин,
Хабаргинанг тағи бормаи қолмасин,
Турнангга бўлайин, икки бек, қурбон,
Сизларни деб бўлдим йўлларда сарсон.
Арза битиб жўнатгин Хоразмга
Маслаҳат Мисрда катта, икки хон,
Эшитдим-да, келдим зиндон бошига,
Келса, турналарни учир, Юсуфжон.
Бўлмасин арзачинг йўлларда сарсон,
Чангал урса, турналаринг бўлар қон,
Хуфтон бўлмай учир бешта турнангни,
Қоракўзнинг айтган сўзи, Юсуфжон.

Ана, энди Қоракўзжон дод-фарёд деб уйига бориб,
бир шам билан қувчақмоқ оп кеп ташлади. Намозшомда
турналар келди, Юсуфбек турналарни жўнатмоқчи бўла-
япти, дод деб бўзлаб йиғлаяпти. Бобо Қамбар сонидан
пича тилиб, қонидан сиёҳ қилиб бир кипригин юлиб қа-
лам қилиб, Юсуфбекка берди. Юсуфбек имлосини келти-
риб, бир хат битди турнанинг қанотига. Ана, Юсуфбек
турналарнинг парини силаб, боринглар, жонворлар, ке-
тинглар, деб зор-зор йиғлаб, турналарига бир сўз деяпти:

Яна келдинг, яна қайтиб келмагин,
Бизларни деб, жонвор, нобуд бўлмагин,
Тонг отмайин Асқар товдан ўтиб қўн,
Бугуннан кай сира учиб келмагин.
Қойилман баттолнинг қилган ишига,
Давлат турмас ёмон одам бошига,
Тонг отмайин Боли ҳасрат товдан ўт,
Айланма фалокат босган кишига.
Ўзал подшо билмаганинг билдирар,
Қуш тирноғи баданларинг тилдирар,
Шунқор солар, битта-битта ўлдирар,
Бовурчи қўлида паринг юлдирар,
Тонг отмайин баланд товдан ўтиб қўн.
Эсон-омон кўргин Урганч шахрингни

Кетказади шунқор қушлар зўрингни,
Вақтли учавер, жонивор, баландга,
Сулув қиз пар-пара қилар парингни,
Тонг отмайин Асқар товдан ўтиб қўн.
Отимни ўйнатдим Асқар даштига,
Ёмон савдо кирган Асал тушига,
Хуфтон бўлмай осмонга уч жонивор,
Айланма фалокат босган кишига.
Эсонликда ўйнаб-кулинг чорбоқда,
Қайтайин дунёси қурсин бебақо,
Азизларнинг бошидан етти айланиб,
Турналар ғанқиллаб кетди фалакка.
Олло раҳм айлагай ҳамма қулига,
Қушман добил туяр Ойдин кўлига,
Оҳ устига оҳлар тортиб Юсуфбек,
Икки кўзи турналарнинг йўлига.
Юраклари бандиликдан дард бўлиб,
Ётган жойи Миср элдай юрт бўлиб,
Юсуф, Аҳмад йиғлайверди хафа бўп,
Турнанинг йўлига кўзи тўрт бўлиб.

Ана, энди беклар ётувди, турналар Боли Ҳасрат тоғи-
дан ўтди, Мисрдан жуда узаб кетди. Беклар хафалик
тортди, зиндоннинг уч ёғида учови ётди, ухлаб тошдай
қотди, кун саҳарга етди. Юсуфбек туш кўриб уйғонди.
Бобо Қамбар туш кўриб ётган экан, уйғота солди. Бобо
Қамбар айтди:— Ҳай аттанг-ай, мен ҳам тушимни кўрга-
нимда кетаримни билар эдим.

Юсуфбек айтаяпти, Бобо Қамбар йўйяпти:
— Ёлғиз одам занглаб ётган даштида,
Оппоқ дастор турган экан бошида,
Якка келиб тиззин чўкиб бир киши,
Омин деди Аҳмаджоннинг қошида,
Дуо қилиб омин деган ким бўлди?
— Бир оти раҳимдир, бир оти қодир,
Маккани қилганди Иброҳим Халил,
Омин деса Аҳмаджоннинг қошида,
Қуллуқ бўлсин, болам, кўрган тушингиз,
Ёлғиз омин деган Ҳазрати Хизир.
— Кўркам киши, араби тил сўйлади,
Фарзандим деб белга камар бойлади,
Гўзалшоҳнинг тиниқ сувин лойлади,
Кетинглар деб яхши-яхши сўйлади,
Кетгин деган сулув киши ким бўлди?

— Нечовлари бўлиб Мисрда сарсон,
 Бошима йиқилди бул етти осмон,
 Араб тил билан келиб сўйлаган,
 Белгинангга яхши камар бойлаган,
 Тўрт чориёр бири — Ҳазрати Усмон.
 — Қирқта киши ундан кейин келдилар,
 Зиндонда бариси жаҳр қилдилар,
 Оппоқ дастор ҳаммасининг бошида
 Кетгин деди болангнинг ёнбошида,
 Омин деган қирқта ёрон ким бўлди?
 — Бу сўзлар қадимдан бўлганди, бўтам,
 Чин-Мочинда сабил бўп қолди ватан,
 Қирқта киши омин деса қошингда,
 Жамоатдан янги дуо тегибди.
 Омин деган қирқта одам қирқ чилтон,
 Файзгинанг қуллуқ бўлсин, Юсуфжон.
 — Олмакўз остига, олмос бастига,
 Ўзи юрар душманларнинг қасдига,
 Юринглар деб Юсуф билан Аҳмадни,
 Олиб борди бир урушнинг устига.
 Ўттиз икки мақом уруш ўргатди,
 Омин деб фотиҳа юзига тортди,
 Омин деган қора отли ким бўлди?
 — Юракларим бўлмагай-да тўла қон,
 Насва тортган одам бўлар саргардон,
 Уруш таълим берган икковгинангга,
 Қора оти бўлса агар, у киши —
 Омин деган, болам, ул — Шоҳимардон.
 Ўқ ўтмайди, тиг ўтмайди сизлардан.
 Баҳодирлик қуллуқ бўлсин, болажон.
 — Бир одам юборди қариндошима,
 Ёқагинам ҳўл бўп қопти ёшима,
 Узун бўйли қора одам, бобожон,
 Урганч элда жиға санчди бошима,
 Жиға санчган қора киши ким бўлди?
 — Юрагингда ғами билан чермиди,
 Карвон тиркагани қизил нормиди,
 Подшо бўпсан қайнатангнинг тахтига,
 Қора киши Ғавсул Аъзам пир эди,
 Подшолигинг қуллуқ бўлсин, Юсуфжон.
 — Қонли яра¹ раҳм айлади ҳалима,
 Кўп гапни ўргатди қизил тилима,
 Юргин деб юборди Урганч элима,

¹ Қонга беланган киши.

Икки катта чироқ берди қўлима,
 Чироқ берган қонли яра ким бўлди?
 — Юрагимда кўпди ғам билан ғуссам,
 Имонимни берсин бир худо десам,
 Бақувват экандир танда имонинг,
 Чироқ берган сенга Имони Хусан,
 Имонгинанг қуллуқ бўлсин, Юсуфжон.
 — Икки одам ундан кейин келдилар,
 Аста-аста яғринима урдилар,
 Қўлгинама уч даста гул бердилар,
 Кет болам деб бизни дуо қилдилар,
 Уч даста гул берган, бобо, ким бўлди?
 — Омонат, чироғим, танамда жонинг,
 Сен бандисан, кўкка чиқар фиғонинг,
 Чиқарингга, болам, уч кун қолибди,
 Уч кундан сўнг Хоразмга кетасан,
 Гул берган Оловхўжа, Шайхи Шароб эшонинг.
 Кетарингга, болам, уч кун қолибди,
 Катта пирлар сенга дуо қилибди,
 Ғам ема, кетасан Урганч элингга.

Шунда Юсуфбек бобосига қараб, кетмоқ қаёқда, деб
 бир сўз айтаяпти:

Отажон, қайтайин, юрак қайнайди,
 Хай аттанга-а, бу дунё бевафоди,
 Кўнглимизга қараб тушни жўрадинг,
 Менга бундан кетар кунлар қайдади,
 Мирза Маҳмуд кўздан тўкди ёшимни,
 Қон қип келдим Асқар товнинг тошини,
 Хоразмни кўрар куним бормикан,
 Кўнглим учун жўрагансиз тушимни.
 Қўриғимда йилқи ўйнар той билан,
 Етти йил зиндонда ётдим ўй билан,
 Эралининг қизи Асалоё билан,
 Ўйнаб-кулар кун бормикан, бобожон.
 Дуторимни тори торга эшилиб,
 Ёта-ёта биқинларим тешилиб,
 Шоҳнинг қизи Асалжонман қўшилиб,
 Бирга юрар кун бормикан, бобожон.
 Кўкча қурсин кўп ўртади танамни,
 Қорақўз кеткарди пича гинамни,
 Қўрарманми Қалдирғочдай укамни,
 Тавоф қилсам Лаълихондай энамни,
 Дуо олар кун бормикан, бобожон,

Хусни шамшод, юзи тоза гулларни,
Шунқор чуйиб, лойлаб тиниқ йўлларни,
Санталат қип ияртириб бекларни,
Добил туяр кун бормикан, отажоп.
Эшитинг, устозим, айтган сўзимни,
Хоразмга жовдиратдим кўзимни,
Ҳангомада кўрсам сулув қизимни,
Дийдорлашар кун бормикан, бобожон.

Ана шунда Бобо Қамбар Юсуфжонга қараб, бир сўз айтаверди:

Айланайин, муддаонгга етарсан,
Юсуф болам, неча товдан ўтарсан,
Урганч бориб муродингга етарсан,
Якка қолдим армон билан зиндонда,
Урганч бориб тоза гулни терарсан.
Қаллиғингни бориб иккинг кўрарсан,
Бориб туриб Хоразмда турарсан,
Сенлар кетдинг, ёлғиз қолдим зиндонда,
Бу кунларни кўрмагандай бўларсан.
Уруш куни сайлаб отни еларсан,
Урганч элга санталат билан бориб,
Сулув қизман ҳангамалар қиларсан.
Дод деб чинқириб қолдим зиндонда,
Кўкчадан лотингни олиб кетарсан,
Ўликларни боғ буғдойдай чопарсан,
Тўқсон товдан авжинг келиб ўтарсан,
Сен йигитсан, муродингга етарсан,
Сен кетарсан, ўзим қолдим зиндонда.
Туш кўрдинг, кўнглим бўп кетди вайрон,
Бошима йиқилди бу етти осмон,
Мазгилим бўп қолди қоронғи зиндон.
Ҳақ кетказди юрагингдан дардингни,
Ғам ема, кўрарсан ўсган юртингни,
Оп кетарсан Гўзалшоҳдан лотингни,
Эгарлаб минарсан бедов отингни,
Сен кетарсан, ўзим қолдим зиндонда.

Булар шуйтиб ётаверди. Кўкча уч юз олтмиш қора туйғун қушни олиб келиб, зиндонга ташлаб, зер билан забар қилмоқчи бўлди. Ана шунда тонг отмоққа озгина қолувди. Шунда Бобо Қамбар жойидан туриб, Юсуф билан Аҳмаджонни уйғотиб, Юсуфбекка қараб:— Эй фарзандим! Шу икки қалдирғоч етти йилдан бери уя қўйиб,

болаларини учириб кетди. Шу қалдирғочларнинг боласи учқур бўлган, эрта билан шунқорни олиб келиб зиндонга солса, шу жонвор ҳайвонгиналар ўлиб кетади, бир сўз айтиб жавоб бер, кетсин,— деди.

Ана шунда бу гап Юсуфбекка ёқиб, дуторини қўлига олиб, созгинасини ўхшатиб чертиб, қалдирғочларга қараб, бир сўз айтаверди:

Аҳмадни қилмасин хумсага муҳтож,
Талаб қилса, йигитларнинг бахтин оч,
Тор зиндонга уя қўйган, қалдирғоч,
Исфиҳон шаҳридан Бўзўғлон келсин.
Исфиҳон шаҳари болобур чоҳли,
Ёнига таққани тилла пичоқдир (р),
Ияртириб сап гарданкаш ғуччоқди,
Исфиҳон шаҳридан Бўзўғлон келсин.
Эсли одам бўлар элнинг эгаси,
Кўнглида кўп бўлади ҳаваси,
Бўзўғлонхон Юсуфжоннинг тоғаси,
Исфиҳон шаҳридан Бўзўғлон келсин.
Қариндош кўп йиғлаб бағрин эзмасин,
Шамол куни дарёда сол юрмасин.
Ўлди деб бизлардан умид узмасин,
Амирнинг юртидан Бўзўғлон келсин.
Чоҳ ичидан, жонвор, Исфиҳон кетинг,
Тоғамнинг тахтининг устига етинг,
Тирик ётганимни Бўзўғлонхонга,
Бир-бир қилиб, қалдирғоч, бориб айтинг,
Исфиҳон шаҳридан Бўзўғлон келсин.
Қанотларни қистаб учиб толдиринг,
Тириклигим Бўзўғлонга билдиринг,
Етти йил биллалашдик уман¹ деб,
Бизни айтиб тоғам кўнглин тўлдиринг,
Бекларни ияртиб Бўзўғлон келсин.
Кўнгли тўлиб тоғам сиздан эшитсин,
Зўр ҳўкизга чўлларда тўп судратсин,
Кириб-жуийб Ғўзалшоҳнинг шаҳрини,
Юсуф билан Аҳмаджонни оп кетсин,
Исфиҳон шаҳридан Бўзўғлон келсин.

Ана, қалдирғочлар ҳам Юсуфбекнинг сўзи билан учиб кетди. Тонг отди. Кўкча қора туйғун қушларни олиб келиб зиндонга солди, зиндонни талотўп қилди. Ҳеч нарсани

¹ У билан.

тополмай қушларни чагага қўндириб, ўзбакнинг худосини қўрқитдик, деб талтайишиб кетди. Бу куни пойлашиб, саҳар олиб келиб, ғазаб билан қушларни ташлади, ҳеч нарсани топмади. Тағи кетди. Бориб қушларни тергаб, хуфтондан тонг отгунча қушларни зиндонга ташлади. Тонг отди, ҳеч нарсани тополмай, ўзбакнинг худоси қўрқди, қочди, деб Кўкча бориб Гўзалшоҳдан суюнчи олди. Гўзалшоҳ подшо ҳаммасига инъом-эҳсон берди. Талтайиб Гўзалшоҳ:— Мендай подшо ўтмас, Кўкчадак шоир ўтмас,— деди. Ана, Ҳамза қўрбоши Юсуф билан Аҳмаднинг дутор чертганини билар эди, Гўзалшоҳга айтсам бўлади деб кўнглидан ўтқариб қўйиб эди. Гўзалшоҳнинг бу гапини эшитиб, Юсуф билан Аҳмад эсига тушиб, кел-е, келар гапни келин айтармиш деганакан, деб жойидан туриб, таъзим қилиб, Юсуф билан Аҳмадбекни таъриф қилиб, Гўзалшоҳ подшога қараб, бир сўз айтаверди:

Уйқуда икки бек банди бўлганди,
Мирза Маҳмуд ҳийлагарлик қилганди,
Армон билан мунда бойлаб келганди,
Юсуфбек созини чертса, Гўзалшоҳ,
Бу Кўкчангнинг созгирлиги ёлғонди.
Отланса душманнинг қонин тўкарди,
Кўлма-кўлга чуйиб юрган шунқорди,
Юсуфбек созини чертса ўхшатиб,
Бу Кўкчанинг созгирлиги бекорди.
Ҳай айтинг-а, ичи ғамга тўлганди,
Дин Хоразм ҳеч билмайин қолганди,
Юсуфбек созини чертса, подшойим,
Бу Кўкчанинг созгирлиги ёлғонди.
От олдида кўплар яёв елганди,
Тирноқлар тўкилиб хўрлик кўрганди,
Етти йилдан бери зиндон бўлганди,
Майхонада беклар чертса созини,
Бу Кўкчанинг созгирлиги ёлғонди.
Аҳмад келган неча товлардан оша,
Қари чолнинг дарди дардга улаша,
Кўкча, Юсуфбекни хўп соз чалдирсанг,
Соз чалдриб, подшо, қилгин томоша,
Бу Кўкчанинг созгирлиги ёлғонди.
Аҳмаджондан қирқ йигити садаға,
Подшонинг бошига қўйилар жиға,
Юсуфбекни оп кеп дутор чалдиргин,
Ҳангама қип, сиз қилсангиз томоша.
Бу гапимни ёлғон деманг, Гўзалшоҳ

Бу Кўкчани созгирлиги ўтирки¹.
Тухмат билан банди бўлган икки бек,
Юрагимда қайғу билан войим йўқ,
Душманига солар қайғу билан дўқ,
Шамол тинмай сарғайганди гул сиёқ,
Кўкча билан бекларни соз черттиринг,
Бу Кўкчанинг шоирлиги ўтирик,
Юсуфбекнинг созини қилинг томоша.

Гўзалшоҳга алам қилди Ҳамза қўрбошининг гапи. Гўзалшоҳ:

— Ҳа, сен менга душман экансан. Сен шу бузовманглай, қарчиғай тумшуқ, чаккасининг гўши кўп ўзбакларни мақтадинг. Бор, Юсуф билан Аҳмадингни мунда чиқариб олиб кел! Кўкча билан созбаравар, сўзбаравар қилдираман, ўзбакларинг Кўкчадан кам келса, ҳар нима борингни, бузаман кирдикорингни, мил тортиб ўяман икки кўзингни, бозорга солиб сотаман Қоракўз қизингни, ватанингни сарбоз чиқариб талатиб юбораман. Дарров бориб Юсуф билан Аҳмадингни олиб кел!— деди.

Ҳамза зиндонбон Гўзалшоҳдан қўрқиб, бекларга жўнайверди: «Вой-вой, отамнинг арвоҳи хўроз бўлиб чўқиди мени, бузовнинг фалокати ҳўкизни еб қўйди, ўзбаклар ўлган киши эди, баччағарларни мақтаб, касофати мени ўлдирди, вой-вой»,— деб зиндоннинг бошига етди.— Ўзбаклар, чиқинглар, чиқинглар, подшо чақираяпти,— деди. Ҳамза миршабдан бу сўзни эшитиб, Юсуфбек Бобо Қамбарга қараб, энди айриларини билиб, бир сўз айтаверди:

Етти йиллик эш², ҳамроҳим,
Қувватим, пушти паноҳим,
Отажоним, хуш қол энди,
Бобо Қамбарим, аллаёр.
Чиқар бўлди Аҳмад, Юсуф,
Қилдим подшога таассуб,
Ўлдиради бошим кесиб,
Отажоним, хуш қол энди.
Кетқарсак юракдан доғди,
Ҳақ босим қилса арвоҳди,
Қаторда маст бўлган лўкди,
Қайтиб сизни кўрмак йўқди,
Устодгинам, хуш қол энди.

¹ Ёлғон.

² Қўлёзмада ёш.

Сизнинг билан ҳамроҳ бўлдик,
Неча гапни таълим олдик,
Бизлар сизни устоз қилдик,
Дуогўйим, хуш қол энди.

Ана, энди Бобо Қамбар бечора дод деб, бир сўз айтаверди болагиналарига:

Зиндондан чиқариб сени олади,
Ҳар тарафдан золим тигни солади,
Юлдуздайин бўлак-бўлак қилади,
Аҳволим, чироғим, қандай бўлади,
Дам ғанимат, кўришайлик, Юсуфбек.
Ҳар тарафга хату хабар қилдирар,
Очилмайин, тоза гулсан, сўлдирар,
Пичоқ билан кекирдагинг тилдирар,
Икковинг йигитсан, подшо ўлдирар,
Кенглар энди, рози бўнглар, Юсуфжон.
Сўзлатиб қари чол айтган тилини,
Ҳеч кимга солмасин ўлим ҳилини,
Фарзандим деб розилашиб отаси,
Бўйнига буралиб солди қўлини.
Ғам сарғайиб Қамбар чолнинг юзини,
Айтаверди розилашиб сўзини,
Фарзандим деб қучоқлаб об отаси,
Болам деб юзига қўйди юзини.

Шуйтиб розилашиб, йиғлашиб, Бобо Қамбарга Юсуфбек айтди:

— Зиндондан сиз ҳам чиқинг! Бобо Қамбар айтди:— Э, фарзандгиналарим, Гўзалшоҳ подшо менинг билан қаттиқ тараф турар. Мени кўрса аччиғи келади, олиб келиб ҳаммамизни тағи зиндонга солади. Менинг касофатим сизларга тегиб қолади, қирқ зинапоя нарвон йўниб ташласа, чиқиб кетинглар,— деди. Ҳамза зиндонбонга буюрди:— Подшонг қирқ зинапоя нарвон йўниб ташласин зиндонга,— деди.

Ҳамза зиндонбон Гўзалшоҳ подшога бориб, қирқ зинапоя нарвон қилдириб зиндонга олиб келиб ташлаб, Юсуфбек, Аҳмадбекка қараб:— Ана энди чиқинглар,— деди. Юсуфбек етти зинапоя олдин, Аҳмадбек етти зинапоя кейин одоб билан зиндондан чиқди. Зиндондан чиққанда шамол тегиб беклар ўзидан кетиб йиқилди. Ҳамза зиндонбон:— касофати баччағарлар, бизни ҳам олиб ўлди,— деди. Шуйтиб хафа бўлиб, бекларни суяб, уйига

олиб борди. Буви Ниёз билан Қоракўз қараса, Қоракўзнинг отаси Юсуфбек билан Аҳмадбекни олиб келибди. Қоракўз бориб Юсуфбекни суяб, Буви Ниёз Аҳмадбекни суяб, сув бериб, яхши сийлаб, олдида таъзим қилиб турди.

Ана энди Ҳамза зиндонбон айтди:— Яхши боқиб туринглар бекларни, мен бир подшога бориб келай.

Ҳамза зиндонбон уйдан чиқиб кетди. Қоракўз бекларнинг олдига уюб қўйди бир дастурхон қандни, бир қучоқ сарпойни олиб келиб ташлаб, бекларни қават-қават кийдириб, санталат қилиб боқаверди. Ҳамза қўрбоши Гўзалшоҳга етиб:— Э Гўзалшоҳ подшоҳим, беклар зиндондан чиқиб, беҳалакат бўлди. Қирқ кунга муҳлат берсанг, қирқ кундан кейин олиб келиб Кўкча билан созбаравар, сўзбаравар қилсанг,— деди.

Гўзалшоҳ подшолик қилиб, қирқ кунлик овқат подшоликдан тайин қилди. Ҳамза зиндонбон подшодан бу сўзни эшитиб, қуллуқ қилиб, уйига қайтди. Бир уста топиб сочини, тирноғини олдириб бекларни Кўкчадан кам келмасин деб яхши боқди.

Ҳамза зиндонбоннинг ўзи, Ҳамза зиндонбон ишга чиқиб кетганда бекларни хўп боқади Қоракўз қизи. Шуйтиб орадан бир кам қирқ кун ўтди. Гўзалшоҳ подшо бекларни бир димоғини чоғ қилай деб минг турли овқат, минг сара дастурхон чоқлади. Мени бир мақтаб кетсин Урганча,— деди. Эртан тонг отса, бекларни олиб кетади, қандай бўлар экан эртадан кейин бекларнинг ҳоли,— деб Қоракўз йиғлайверди. Шунда Юсуфбек Қоракўзга қараб бир сўз деяпти, Қоракўз Юсуфбекка бир сўз айтаяпти:

Юсуфбек:— Мен қарадим юрак-бағринг эзилди,
Емғирдай кўзингдан ёшлар тизилди,
Мен қарадим бежой хафа бўлибсан,
Қоракўз, нимага кўнглинг бузилди?

Қоракўз:— Мендай сулув бураб қўйди сочини,
Сиздай мард душмандан олсин ўчини,
Мен йиғламай ким йиғласин, икки бек,
Йиғлаганим менинг сизга ачини¹.

Юсуфбек:— Емон савдо тушмасин сар-чашмингга,
Қўйлагинг ҳўл кўздан оққан ёшингга,
Емон сўзни эшитгандай йиғлайсан,
Қандай савдо тушди сенинг бошингга?

Қоракўз:— Худойимдан эсонлигинг тилайман,

¹ Ачинганим.

- Олдингда ноз қилиб зулфим силайман,
Тонг отган сўнг бўлар сизга қиёмат,
Икки беклар, сизинг учун жилайман.
- Юсуфбек:**— Олло раҳм айлагай менинг ҳолима,
Ўлмай борсам Дин Хоразм элима,
Ғам ема, бу ишлар худонинг иши,
Сўзни худо ёруқ қилсин тилима.
- Қоракўз:**— Кўкча деган бежой шоир бўлади,
Эрта билан шодон маҳрам келади,
Маҳрам келиб сизни олиб кетади,
Кўкча билан созбараваар қилади.
- Юсуфбек:**— Кулоқ сол, Қоракўз, айтган сўзима,
Мирза Маҳмуд тараф тушди изима,
Бу гапларга кўнглинг бўлма, Қоракўз,
Бир худойим зафар берсин ўзима.
- Қоракўз:**— Бедовни ўйнатиб чопинг далага,
Розиқ раҳм айлагай сиздай болага,
Кўкча билан подшо сўзлар айттирса,
Қоракўз ойимни солинг орага.
- Юсуфбек:**— Худойим бор, сен эсонсан, ғам ема,
Шукур қилгин, кўрган кунни дам дема.
Менинг созим бежайин соз, Қоракўз,
Унинг учун, Қоракўзжон, ғам ема.
- Қоракўз:**— Чархнинг паррасидан созим дегайсан,
Гўзалшоҳга ўлим лозим дегайсан,
Қизинг берди манов созни дегайсан,
Шундай десанг, беклар, ўлмай қоларсан.
- Юсуфбек:**— Эсли одам сўз айтганда келмайми,
Юсуф, Аҳмад айтганакан демайми,
Созни чертиб айтсам сенинг ўзингни,
Халқ ичида бу гап уят бўлмайми.
- Қоракўз:**— Икки ўғлон, икковгинанг боласан,
Сўз билмайсан, ҳали ишинг чаласан,
Уятмайин мени ўртага қўшинг,
Шундай десанг, беклар ўлмай қоласан.

Ана, энди эрта билан тонг отди, Юсуфбек ўқиди на-
мози бомдодди, Гўзалшоҳ қирқта қилиб қизил тиллага
ботган маҳрамни, бориб ўзбакнинг хонзодасини олиб кел-
тиринглар, деб буюриб юборди. Мисрнинг элида ҳеч бўл-
майдиган талотўп бўлди. Гўзалшоҳ подшо Кўкча шоири
билан Дин Хоразмнинг подшосини айттирар эмиш, деб
ҳамма эшитди. Одамлар томоша қиламиз, деб ҳар қиш-
лоқдан, Мисрнинг шаҳридан қизу жувон, жуйрук чопон,
бола-чақа йиғилиб, подшоликнинг теварагини одам тутиб

кетди. Томларнинг усти, дархтларнинг боши — шохаси ҳар ранг гул очилгандай бўлиб, одамга тўлиб, ҳамма ер яшнаб кетди. Ана булар томоша қиламиз деб турнадай бўйлаб тураверсин.

Юсуф билан Аҳмадбекнинг олдига Гўзалшоҳнинг қирқ маҳрамбаччаси борди. Гулдай яшнаб, таъзим қилиб, одобли болалар Юсуф билан Аҳмадбекка қараб турди. Юсуфбек: «Туси яхшидан тўнгилма деган бир гап бор эди, шундай туси яхши болаларда на салом бор, на алик бор, кел-е, буларга бир сўз айтай»,— деди. Ана, Юсуфбек келган Гўзалшоҳнинг қирқ маҳрамбаччасига қараб бир сиз айтаверди:

Юрган жойинг Мисрдайин эл бўлсин,
Сулувга ярашган кўм-кўк хол бўлсин,
Мулласидан таълим-адаб билмаган,
Беадаб болалар, сизга йўл бўлсин?
Дарёда сузгани қайиқ, сол бўлсин,
Бу юришлар, ёш болалар, мўл бўлсин,
Салом йўқ, алик йўқ, кепсиз ҳаммангиз,
Гулга ўхшаган навжувонлар, йўл бўлсин?
Шунча ёшга кириб адаб билмаган,
Отаси муллага тутиб бермаган,
Бизга келиб тангри салом бермаган,
Бесалом меҳмонлар, сизга йўл бўлсин?
Энди бизга охиратлар йўл бўлсин,
Гўқлининг юргани тоғда бел бўлсин,
Бизнинг билан омон-эсон қилмайсиз,
Одобсиз жон-жонон бола йўл бўлсин?
Бизга ҳеч йўқ худо тараф сўзларинг,
Саломи йўқ, йилтиллашар кўзларинг,
Гавҳарга ўхшайди худди юзларинг,
Беадаб болалар, энди йўл бўлсин?

Ана, маҳрамлар дасти қўлини алиф-лом қилиб, бўйинини ҳам қилиб, Юсуф билан Аҳмадбекка узр айтиб, бир сўз деяпти:

Бизнинг элда худопараст бўлмайди,
Худо билан асло ҳуши келмайди,
Биздан ўтганига узр, меҳмонжон,
Бизнинг элда салом расм бўлмайди,
Худо демоқликка ҳуши келмайди.
Худо қандай чинги, ҳеч ким билмайди,
Худопараст меҳмон, уят бўп кетди,

Миср элда салом деган бўлмайди.
Бедовнинг чопгани сувсиз даши йўқ,
Одам кўпдир, кўпларининг ҳуши йўқ,
Гапингиз дардима дармон, меҳмонжон,
Бизнинг элнинг худо билан иши йўқ.
Чин гўзалнинг юзи гулнинг хирмони,
Келганимиз подшомизнинг фармони,
Бизлар билан бирга юринг, меҳмонжон,
Ҳаммамиз ҳам Гўзалшоҳнинг маҳрами.
Сўзингизга бу кўнглимиз қабарди,
Усталар уради, ҳа, деб табарди,
Бизлар билан юринг энди, меҳмонжон,
Гўзалподшо оп кегин деб юборди.
Насва тортиб бўпсиз Мисрга меҳмон,
Ҳеч иш бўлмас подшолардан бефармон,
Бизнинг элда салом расм бўлмайди,
Гўзалшоҳ олдига юринг, меҳмонжон.
Ҳотамтой йигитлар қилар хайрди,
Ёр келганда от тизгинин қайирди,
Бизлар билан энди юринг, меҳмонлар,
Қатта подшо оп кенглар деб буюрди.
Ёмон савдо зиён қилар кишига,
Рози бўлдик подшоларнинг ишига,
Бизнинг элда салом деган нарса йўқ,
Беклар юринг Гўзалшоҳнинг қошига.

Ана, энди Юсуфбек маҳрамларнинг гапига:— Рост айтдинг, бизлар ҳам ўзбакнинг хонзодаси турурмиз, подшонгга бориб айтгин сўзларимни,— деб қирқ маҳрам болага қараб, бир сўз айтаверди:

Подшойингга айтгин йўрға юборсин,
Аҳмад билан Юсуф зўрга юборсин,
Қирқ жиловдор қизни бирга юборсин,
Айтган сўзни бориб айтгин, маҳрамлар.
Подшойингга айтгин, йўрға шайласин,
Эгарнинг қошига добил бойласин,
Айтганимни барин тайёр айласин,
Бор, шоҳингга айтгин, қирқ қиз юборсин.
Қора ёлли, ўзи қора дум бўлсин,
Бадани, қоплондай чуп-чувор келсин,
Минмакка подшолар интизор бўлсин,
Шоҳ Гўзалга айтгин, йўрға юборсин.
Банди бўп тортганмиз биз оҳу войди,

Урушда тортилган нуқрадан найдир (р),
Давлатли подшонгга бориб айтинглар,
Қийима қуллуққа берсин яхши сарпойди.
Дутор чалиб кетказгаймиз биз черни,
Бел бойларга берсин тилла камарни,
Бошга ўрар берсин оппоқ дасторни,
Айтганимни, боргин подшонг юборсин.
Чагага кўндирсин бўз қарчиғайди,
Тавба қилса, тўкилмакка гуноҳди (р),
Яхши ҳофиз берсин, яхши созанда,
Хушовозли бўлсин, бори бинойи,
Айтганимни Гўзалшоҳ юборсин.
Боғ ичида анжир билан қароли,
Уруш куни от ёлини ўрари,
Айтганимни Гўзалшоҳнинг юборса,
Санталат қип Аҳмаджоним боради.

Ана шуйтиб буларнинг иши битмайди, деб маҳрам болалар кетди. Гўзалшоҳ подшога етди. Бекларнинг айтган сўзини битта-битта қилиб подшога маъқуллашти. Гўзалшоҳ подшо арзини тинглади, булар ҳам хонзода турур, хўп айтипти, деди. Қораёл, қоплондай чўвор йўрғалардан шайлаб, эгарнинг қошига добилни бойлаб, чагага қарчиғайларни кўндириб ҳар ёнғоқнинг бир пўчоғига жой бўладиган тўнлардан бир бўхча тўн чоғлатиб, қирқ қизни ювинтириб, тарантириб, ҳаммасини шайлаб, ҳар тизгинга ўн қизни жиловдор қилиб, нарсаларни отларга ортиб берди. Отларни қизлар етаклаб олиб кетди, бекларнинг олдига етди. Беклар бу санталатни кўриб, ювиниб, шоҳона сарпога ўраниб, тилла камарларни бойлади. Қоракўз Юсуф билан Аҳмадни бежой шайлади. Юсуф билан Аҳмадбек отга миниб, теваракка қараб, узангига оёқни тираб, Қоракўзжондан фотиҳани олиб, юзига тортиб, Гўзалшоҳ подшога қараб кетаверди. Ҳар тизгинда ўн қиз жиловдор бўлиб етаклаб, санталатман кўчага чиқди. Бекларни кўриб, баракалло, ҳуй балли, ўзбакнинг подшосига, деди. Кўчалар симобдай тангсалиб қолди, Гўзалшоҳ подшонинг тахтига бориб тўғри бўлди. Гўзалшоҳ подшо Юсуф билан Аҳмаднинг қадди-қоматини, шану шавкатини кўриб жойидан турди. Юсуфбекка, Аҳмадбекка подшо қатори ўрин кўрсатди. Гўзалшоҳ подшо маҳрамларига айтди:— Маҳрамлар, минг тусли сари дастурхон ёзиб, минг тусли овқат олиб келтириб қўйинглари бекларнинг қошига! Юсуф билан Аҳмадбек бу овқатларни егиси келмай, дарров омин оллоҳу акбар қилди. Маҳ-

рамлар дастурхонларни йиғиб олиб кетди. Энди навбат соз билан сўзга етди.

Гўзалшоҳ Юсуфбекка тилла созни берди. Кўкчани ҳам олиб келиб бекларнинг олдига қўйди. Кўкча ҳам созини қўлига олди. Юсуфбек тилла созни чалди, соз тобига келмади, тўхтатиб қўйди. Гузалшоҳ айтди:— Ҳа, ўзбаклар? Ўзбаклар айтди:— Бировнинг ўргатган сўзи кишига сўз бўлмайди, бировнинг сози чалмоқликка соз бўлмайди, зиндондан ўзимизнинг дуторни олиб келиб берингиз!

Аҳмад чопқиллаб кетди, зиндоннинг бошига етди, арқон ташлади, Бобо Қамбарга дуторни бойла, деди. Бобо Қамбар дуторни арқонга бойлади, маҳрамлар тортиб олди, чопиб-чопқиллаб ҳангамага етиб келди. Юсуфбек дуторни қўлига ушлаб, торини чингаб бир чалди, дуторни ҳамма одам томоша қилиб турувди. Шунда ҳангама бошланиб Юсуфбек ҳам чертаверди, Кўкча ҳам чалаверди. Кўкча билан Юсуфбек олтмиш тўрт наъмагача иккови бир оз чертгандай чертди, Кўкчанинг сози тўхтаб қолди. Юсуфбек тўхтамай яна олтмиш тўрт мақом зиёд чертди. Гўзалшоҳнинг ғазаби келиб:

— Жаллод, Кўкчани дорга тортинглар!— деди. Гўзалшоҳнинг олдидagi сап эски вазирлари:— Юсуфбек меҳмон, элига кетади. Бугун Кўкчани ўлдириб қўйсак, Кўкча қадрдон бўлиб қолган, ўзимиз билан Кўкчанинг қадри яна подшога ўтади. Бу Кўкчани ўлимдан айириб олайлик, дарров арза қилайлик,— деб маслаҳат қилди. Арза қилиб, Гўзалшоҳ подшога берди. Гўзалшоҳ подшо арзани олиб ўқиди. Уқиса: «Ўзбак халқи минг танга топса, юзта эчки олади, улоғи билан икки юз бўлади, таёқнинг ўрнига даштларда соз чалади, кечқурун уйига қайтиб келади. Қорамолнинг тезагидан бўлган бир чалма деган ўтини бўлади, шуни гумбаздай қилиб, чуқмор қилиб қалаб олади, оллоҳу деб боласини олдига ўнгариб олади, чалманинг чўғига ҳаётоп қилиб соз чалади. Ўзбакдай созгир ер юзида бино бўлмайди. Кўкча шоиримиз сўзга баланд келади, соз ҳисоб эмас, сўз ҳисоб»,— депти. Гўзалшоҳ подшо ярайди, деди. Ҳамза зиндонбонни чияси чиқди-қолди. Ўзи бечора қирқ кундан бери ўлай деб қўрқиб, янгидан тирилувди. Ҳамза зиндонбон айтди:— Кел-е, эсон қулга мол битар. Минг тангани саррофдан баҳолаб олди. Одамларни тира-тира қилиб пора бериб бўлиб олди. Нон, қанд олиб тўкаверди ўрталикқа. Бояна пора олган одамларга айтди:— Кўкча сўзга баланд келса, Юсуфбек созга баланд келди денг. Қўп одамни пора билан тира-тира қилиб айириб олиб қўйди Ҳамза зиндонбон. Ана Кўкча айтди:—

Ҳа, ўзбаклар, сенинг чаладиганинг соз эди. Юсуфбек айтди:— Энди сўз ҳам айтишиб кўрамиз. Кўкча айтди:— Сен қулф бўл, мен калит бўлиб, сўз билан очаман. Юсуфбек айтди:— Сен қоч, мен қуваман.

Ана Кўкча аввал, Юсуфбек кейин созни чалиб, сўзни ҳам айтишаверди қирчиллашиб:

Кўкча:— Сен ҳам подшо эдинг ўзбак элинга,
Човули илгинга, шунқор қўлингга,
Ўзбак, банди бўлдинг Ҳовдак кўлингга,
Икки қўлинг байлаганда томоша.

Юсуфбек:— Кўкча золим, ул айтганинг ёлғонди,
Дин Хоразм эл беҳабар қолганди,
Бандликни това этма беимон,
Насва тортиб беклар бунда келганди.

Кўкча:— Ғайрат қилиб тиниқ сувинг лойладим,
От қўйгин деб сарбозима сўйладим,
Қўлинг байлаб Чўкирлида ҳайдадим,
Товонгинанг ёрилган кун томоша.

Юсуфбек:— Кўкча бадбахт, қулоқ солгин сўзларга,
Банди бўлдик, қон ёғилди изларга,
Бандиликни асло таъна қилмагин,
Худонинг тақдири бордир бизларга.

Кўкча:— Билмаганинг, икки ўзбак, билинди,
Банди қилдик, элатинг беҳабар қолди,
Полопонда зар кокилинг юлинди,
Оқ баданинг тилинган кун томоша.

Юсуфбек:— Қирқ йигитим аждарҳодай қўзғалиб,
Аширбегим ғазо қилмоққа толиб,
Қирқ йигитлар келиб ўчимни олиб,
Ўлиққинанг сулайган кун томоша.

Кўкча:— Икки ўзбак, кунинг қора айладим,
Омонатдир, жонгинангни қийнадим,
Қирқ кеча-кундуз тувга бойладим,
Ширин жонинг қийнаган кун томоша.

Юсуфбек:— Кўриб келдинг қирқ йигитлар ишини,
Камарга тўлдирди гавда — лошини.
Қирқ кун кесди сарбозингнинг бошини,
Ўчли ўчин олган кун томоша.

Кўкча:— Ичим ачиб сарбозларим тарқатдим,
Раҳмим кеп бекларингга кет деб айтдим.
Зор йиғлатиб икковингни оп қайтдим,
Қирқ йигитдан айрилган кун томоша.

Юсуфбек:— Аширбек сардорим инграниб келди,
Рустамдайин саваш кўргандай бўлди.

- Баданлари қўчқил қонга буланиб,
Уликларинг чалкашган кун томоша.
- Кўкча:— Аламингни бежой қилдим зиёда,
Кўргуликни кўрдинг мана дунёда,
Қува бердим чўлда, тоғда пиёда,
Ўзбак дамдан тушган куни томоша.
- Юсуфбек:— Сабаб билан Миср элга келарман,
Чўх савдони бошларингга соларман,
Қамбарни тахтингга подшо кўтариб,
Ур деб элинг олган куни томоша.
- Кўкча:— Ақлингни икки ўзбак, шоширдим,
Обрў топиб юраккинам жўширдим,
Зор йиғлатиб тўқсон товдан оширдим,
Тирноққинанг тўкилган кун томоша.
- Юсуфбек:— Беклар келди от илдамин елгани,
Шаҳарингга хонақолар солгани,
Миср элга тартиб жорий қилгани,
Бут худойинг синганда кўр томоша.
- Кўкча:— Улим берсин ўзбакларнинг кўпига,
Сени осар подшонинг дор-чўпига,
Гўзалшоҳнинг ўн олти газ тўпига,
Бумлаб тиқиб отган куни томоша.
- Юсуфбек:— Шодлигингдан шодиёнанг қоқилар,
Кўкча, иликқинанг тошга чоқилар,
Сенинг элинг бузилишга боқилар,
Кўкча, бўйнинг юлинган кун томоша.
- Кўкча:— Жонгинангни банда қилиб қийнадим,
Улмасин деб кўплар ўзим ўйладим,
Олиб келиб чоҳ ичига тайладим,
Урчуқларинг эшилган кун томоша.
- Юсуфбек:— Ўйласам, омонат банданинг жони,
Қиличдан сесканмас ботирнинг тани,
Бандиликни айтаберма бетима,
Хотиндай қарғама золим ҳароми.
- Кўкча:— Аё ўзбак, дурманжигинг кесилсин,
Қаллагинанг уч оғочга осилсин,
Ҳафта тананг дорда ётиб сасисин,
Заҳар-заққум ютган кунинг томоша.
- Юсуфбек:— Эшит дейман, Кўкча бадбахт, сўзимди,
Гўзалподшойингга ўлим лозимди,
Хотин қилдим сенинг Қоракўзингди,
Қизинг берди чертадиган созимди,
Қоракўзинг суйди менинг ўзимди,
Қизинг хотин бўлган куни томоша.

Шуйтиб Кўкча сўз тополмай тўхтаб қолди, Юсуфбек сўздан ҳам бир сўз зиёда сўз айтди:

Ўт тушди, Кўкча, сенинг бахтингга,
Йиглай бергин, ўладиган вақтингга,
Аҳмаджоним подшо бўлар тахтингга,
Сўраб тахтинг олган кунни томоша.

Гўзалшоҳ айтди:—Э, буйтиб айтган сўзи қурсин, зиндонда ётиб ошна бўлган қизи қурсин. Кўкчанинг арзаси ҳам ёлғон чиқди. Кўкчани ўлдириб кенглар.

Кўкчани жаллодлар тарс-турс уриб, банди қилиб, ҳайдаб кетди. Кўкчани ҳайдаб бораётиб эди, бир камбағал ўтинфуруш кўринди. Далвас чиқиб бир эшак ўтинни ортиб келаётибди, жаллодлар ҳалиги ўтинфуруш камбағални кучукларга талатиб ўлдирди. Кўкчанинг кийимларини камбағалнинг қонига бўяб, Кўкчани яланғоч қилиб, сандиққа солиб яшириб қўйди. Бир серсоқол эчкини сўйиб, Кўкчанинг узун кийимларига ўраб, дорга тортиб қўйди. Бир хил кийимларини бўяб Гўзалшоҳга олиб келди.

— Ана, тақсир подшоҳим, Кўкчани ўлдириб келдик,— деди. Гўзалшоҳ подшонинг маҳрамлари Кўкчани хатдан ўчириб қўйди. Жаллодлар бу ишни ҳалиги вазирларнинг гапи билан қилувди. Вазирлар жаллодларга: «Агар Юсуфбек сўзда ҳам баланд келса, подшо ғазаб қилиб Кўкчани дорга тортинглар, деб бериб юборса, шуйтиб келасизлар»,— деб тайинлаб эди.

Ана Гўзалшоҳ подшонинг олдида Юсуфбек сўзга ҳам баланд келгандан кейин Ҳамза қўрбоши тирилиб, қирқ кун кўрган кўргилиги эсидан чиқиб, дарров ҳалиги порахўр одамларнинг теварагига одам қўйиб қимирлатмади. Порахўрлар маслаҳат қилди:— Энди бу Ҳамза қўрбоши бизларни ўлдиради, ўлганнинг давоси кўймоқ. Бунинг пулини йигиб бериб йўқотмоқ керак,— деди. Ҳамза қўрбоши айтди:— Эллик минг танга харажат қилдим мен.— Ҳангама тугагандан кейин берамиз,— деди ҳаммаси. Бу гапни порахўрлар эшитиб бир-бирига айтди:— Бунинг пулини вақтли йигинг! Тўрт минг танга қоқ бошни есин. Эллик минг танга йигиб берди. Тўрт минг танга фойда қилиб қолди Ҳамза қўрбоши.— Давлатим эгиз, меҳнатим эгиз деган экан,— деди Ҳамза қўрбоши. Қутилганига одамларнинг димоғи чоқ. Кетган кета берсин, ўтирган ўтира берсин, энди сўзни Гўзалшоҳ подшо билан Юсуфбекдан эшитмоқ керак.

Ана тошқинлиги келиб, Юсуфбекка қараб, Гўзалшоҳ подшо бир сўз айтаверди:

Ўанди беклар, сўзни сўзга улагин,
Гўзалшоҳни мард, номардин синагин,
Мендай подшо тошқинлиги келганда,
Катта давлат, сен меҳмонсан, тилагин.
Тила, берай қатор-қатор норимни,
Нор устига юклаб берай заримни,
Ҳимматинг борича, беклар, тилагин,
Тиласанг, берайин ярим шаҳримни.
Тила, берай бошимдаги тожимни,
Қўшиб берай ҳам зақоту божимни,
Тилай бергин, тағи армонда қолма,
Яна берай мен ҳамма хирожимни.
Бут худо боғламагай-да бахтимди,
Мендай шодон, тилайдиган вақтингди(р),
Тилай бер-тилай бер, икки меҳмонжон,
Тиласанг, берайин ярим тахтимди.
Нима десам қабул қинглар тилимни,
Бут худойим билар менинг ҳолимни,
Подшо халқи айтган сўздан қайтмайди,
Тиласанглар, берай Миср элимни.
Ҳазиллашиб келтирманглар қаҳримни,
Нечовга чаёндай суқтим заҳримни,
Катта тила, тағи армонда қолма,
Ўзбакбек, берайин ярим шаҳримни.
Ёш ўғлонсан иккавинанг ўлмагин,
Пулнинг қадри ўтиб, пушмон қилмагин,
Аркон давлат, шону шавкат тилагин,
Кўп тиланглар тағи армонда қолма.
Хушвақт бўлиб айтдим сизга дардимни,
Яхши одамман хўп кўрдинглар сохтимни,
Ёшлиқ қилиб ҳеч бепарво бўлманглар,
Иккиннга берайин илдам отимни.

Ана шунда Юсуфбек жўш уриб, Гўзалшоҳ подшога
бир сўз айтаверди:

Ҳақнинг даргоҳи кенгдир, йиғлайман,
Инс-жинсни хизматкор қил Сулаймон,
Тилла тахтнинг бизга йўқдир кераги,
Бир яхши от, ўтқир ханжар тилайман.
Ҳар савдога кўнар одамнинг боши,
Ҳуй тортади Ҳафтан горнинг дарвешини,
Душманидан мол тиларми мард кишини,
Яхши анжом, яхши бедов тилайман.
Юрт тиламоқ сендай хасиснинг ишини,

Шошма бўлар Эралимнинг саваши,
Тарафидан эл тиларми эр киши,
Давлат тиламоқлик хотиннинг иши,
Бир илдам от, пўлат найза тилайман.
Гапларингга рангим гулдай сўлама,
Худодан беамр пашша ўлама,
Зўрлик билан Миср шахринг олмасам,
Тилаб олган мол моллик қилама,
Яхши бедов, пўлат совут тилайман.
Хангама қип хўб эшитдим тилингни,
Лашкар қилиб, талотўп қип элингни,
Душманидан тож тиларми мард киши,
Зўрлик қип оларман Миср элингни,
Яхши анжом, илдам бедов тилайман.
Емонларга тушди Аҳмаднинг ори,
Худоё, қирқилсин Мансурнинг дори,
Тила деган билан мен тиламайман,
Тилла тахтнинг менга йўқдир кераги,
Дубдулғаман, чоройнани тилайман.

Ана, энди Гўзалшоҳ подшо айтди:— Э, ўғлонлар, сендай яхши йигитлар мендай катта подшонинг давлатхонасига лозим турурсан. Эшитаман, отинг юмрон бўлар эмиш, пойга қўярмишсан, қўйинг тошбақа бўлармиш, меҳмонларингга кулчатоё қилиб берармишсан, меванг чигиртка бўлармиш, баччаларингга қанд деб олиб келиб берармишсан, шахаринг чўл бўлармиш, чўчқа, шоғол юрармиш элларингда. Кетманглар-кетманглар, сизларни Мисрда катта одам қиламан,— деди. Юсуфбекнинг ғайрати қўзиб, Гўзалшоҳ подшога бир сўз айтаверди:

Дин Хоразм ажаб эллар,
Ез бўлади қишлари,
Боғи ўттиз, боғбони беш,
Мевадордир ёғочлари.
Ажал етмай чивин ўлмас,
Аҳмоқ подшо кўзга илмас,
Оқма кўзимнинг ёшлари.
Кўнгирадан қарашади,
Гўзалшоҳнинг бувишлари.
Насиб бўлса Гўзалподшо
Қайтиб сенга қилсам сафар,
Силтасам ўн мингги чопар,
Исфиҳоннинг қиличлари.
Қора ерни тенгсалтирар,
Бойваччамнинг юришлари.

Қирқ ёшлиси дутор чалар,
Қизу жувон ўйнаб-кулар,
Кечаси ҳангама қилар,
Доим ўтириш ишлари.
Ҳангамаси жаннатдайдир,
Яхши қизнинг кулишлари,
Завқу сафодир ишлари,
Кўлга солса, тўқли олар,
Бежой ҳимматли қушлари.
Дамласа, қозондан ошар,
Деҳқонимнинг гуручлари.
Етти ботмон қора симдан
Ботирларни гиришлари.
Очилган гулдайн яшнар
Чорвадоримнинг дашлари.
Гавҳарман жавҳарга ўхшар,
Қўкламда товнинг тошлари.
Саҳар туриб меҳнат қилар,
Тасбиҳ олган дарвешлари.
Бедовлари ўйнаб турар,
Йигитлари ғазо қилар,
Ёвга чопса оти ўйнар,
Рустамман Барзуча бор,
Аширбекнинг савашлари.
Ҳар тарафга отни елар,
Душманларни талаб келар,
Хоразм элга оп келиб,
Қамбағалга ўлжа берар,
Ҳотамтойдайн ишлари.
Ажал етмай ҳеч ким ўлмас,
Ишим кўрмай тараф билмас,
Мирза Маҳмуд кўзга илмас,
Ҳайдар билан Бастанча бор
Ёвлик куни урушлари,
Бежойин кўп хурушлари.

Ана, энди Гўзалшоҳ подшо айтди:— Э, Юсуфбек, меҳмонсан, элингга кетасан. Ит бўлганда турган ерингда юрар эдинг. Мени подшоларинг кўп камситар эмиш. Сенларга икки нарса берай, олиб кетинглар,— деди. Гўзалшоҳнинг бир телпаги бор, саккиз гули бор, саккиз гулининг ичида тўққиз йиллик Мисрнинг хирож пули бор. Бир қалпоғи бор, беш гули бор, беш гулида олти йиллик Мисрнинг зокат пули бор. Ана Гўзалшоҳ подшо телпакини Юсуфбекка, қалпоқни Аҳмадбекка кийгизиб, бир то-

моша қилай деб, шундай икковининг қадди қоматига қаради. Юсуф билан Аҳмадбек тепаси шойпоқ каллапўш-ни кийгиси келмай, тиззасининг остига буклаб-буклаб бураб, босиб қўйди шундай қимматбаҳо нарсаларни. Гўзалшоҳ подшо буни кўриб, жони чиқиб кетди, шомурти шопдай бўлиб, лаби мой солган ҳиқдай бўлиб, ҳар кўзи тоштовокдай бўлиб, ғазаби ўз бурнидан чиқиб, буркираб қўяверди. Қаҳри келиб, ёмон илондай заҳри келиб, бекларга қараб, бир сўз айтаверди:

Юсуф ўзбак, асло мени демадинг,
Минг тусли овқатни бердим, емадинг,
Гузалшоҳнинг ўл дегани ўлмайми,
Бошимди олиб оёғингга тегнадинг.
Келгин десам, жаллодларим келмайми,
Айтгангинам менинг дуруст бўлмайми,
Телпагимни оёғингга ўхшатдинг,
Тагин-а жаллодлар банди қилмайми?!
Қизларни кўрганнинг кўнгли ўсилар,
Фалокат босганнинг йўли тўсилар,
Бошимди олиб оёғингга тегнадинг,
Бир гап билан, ўзбак, калланг кесилар.
Подшоларнинг тўпхонаси, зўри бор,
Катта шаҳарларда чуқур ўри бор,
Қалламдолиб ¹ оёғингга тегнадинг,
Кўрмайсанми мендай шоҳнинг дори бор.
Бир сўзласам, қўлинг бойлаб кетмайми,
Оқ баданга ўткир қамчи чотмайми,
Беадаблик кўплаб қилдинг, ўзбаклар,
Мирғазаблар сени дорга тортмайми.
Ушла десам, айёрларим келмайми,
Қора кунлар тағи сенга солмайми,
Телпагимни олиб тиззангга босдинг,
Гўштарингни бурда-бурда қилмайми?

Юсуфбек Гўзалшоҳ подшога қараб бир сўз айтаверди:

Ул айтган ўзбагинг сенинг мен эмас,
Ёмон одам гапни ўзига тенгнамас,
Сен ғанимсан, кўнглинг ёмон, Гўзалшоҳ,
Сенинг бошинг оёғиман тенг эмас.
Ўндан кай хизматкор шунча сипоҳинг,
Қўғирчоқдан зинграйган сенинг худойинг,

¹ Бошимни олиб.

Ўлган кай иссиқ ватандир жойинг,
Сенинг бошинг оёғимман тенг эмас.
Шукур қилсам, доим йўллар ройишди,
Қариндошга ҳар ким тортар койишди,
Яхшиларнинг борар ори беҳиштди,
Сенинг бошинг оёғимман тенг эмас.
Мард йигитни минган оти қозоқи,
Шайтон отли иблис бежой бузуқи,
Ўзингга тайёрдир ҳақнинг дўзахи,
Сенинг бошинг оёғимман тенг эмас.
Шукур қип зиндонда қилдик қаноат,
Бир умр чин инсон қилмас хиёнат,
Ўйласанг, одамнинг умри омонат,
Сенинг тепанг оёғимман тенг эмас.

Гўзалшоҳ айтди:— Э, баракалла, ўзбакнинг хонзодаси, тариқат рисолада, шажарада тайин гап шу, худойингни ҳозир кўриб, бўлар гапни айтдинг, ўз худойинг мададкоринг бўлсин, беклар. Маъқул сўзга қорув йўқ деган гап бор, эй беклар, қачон ёвлаб келасан, сенинг бир тал-тайишинг бор. Сен рост гап айтар экансан, келарингни айтсанг, биз ҳам тоқи турумни чоқлаб турсак, сап ўлармон сарбозларнинг қорнини тўқлаб турсак, кунда машқ бериб совутибгина шаҳарнинг даласида созлаб турсак,— деди.

Ана шунда Юсуфбек Гўзалшоҳ подшога қараб бир сўз айтаверди:

Юсуф, Аҳмад мундан кетар,
Дин Хоразм элга етар,
Ўн минг сарбозга бош бўлиб,
Аҳмаджон Мисрга келар,
Миср эл теп-текис бўлар.

Шунда Гўзалшоҳ подшо:— Ўзбакнинг бир касали бор, бурнининг учи қизаргандан кай, тепаси дўнграйгандан кай, елкасининг томири қимирлаб дўп-дўп бўлгандан кай ўлса, ўр ёғини бермайди. Сизларга ота касб бу керилмак. Биламан жонсизларим¹ сенинг шаҳрингга бориб, хатга олиб келиб қўйган, хатни ўқиб кўрганман. Урганч шаҳрида каллапўшдай қўрғонинг бор. Бизнинг элдан қарвонларим, туячиларим Урганч, Хоразм шаҳрига борса, кичкиналиги шундаймиш, шаҳрингдан овқат тополмай қолармиш, сенинг ҳамма одамларинг отнинг қашқасича

¹ Жосус.

бизнинг қариндошлар отнинг танасининг жунича. Мен шундай Миср шаҳримдан ўн минг йигитни бутлай олмайман, каллапўшдай қўрғонингдан қайтиб ўн минг йигитни бутлаб оласан. Қоп деса бўлаймиш, лоп деса бўлмаймиш деган экан, энди ўзбаклар, айнима, айнима! Ота-бобонгнинг касмини қилиб, бизлар билан ўрлашма! Мен катта подшойи мижози турурман,— деди.

Ана, энди Юсуфбек Гўзалшоҳ подшога қараб айтаётган сўзини айтаверди:

Аширбекни хушламоққа,
Банди қилиб ушламоққа,
Ўликларинг чошламакка
Аширбек арслоним келар,
Асли Чингизнинг авлоди,
Бобом Юлдурганнинг зоди,
Бежой кўпди ҳамияти,
Така беги Замон келар.
Милтигин оғзи оловли,
Найзаси гулгун яловли,
Қиличи олмос қиловли,
Бўзўғлондай тоғам келар.
Ур деганда мингни урган,
Яхши тўнни сайлаб кийган,
Душманнинг кўнглини қийган,
Эрали қайнатам келар.
Қирқ минг уйли ёвмит келар,
Қирқ минг уйли така келар,
Ўн минг уйли мори келар,
Дин Хоразм, Урганч элдан
Ойхон билан Кунхон подшо
Ғайрат қилиб ул ҳам келар.
Панди берай ҳарифдан,
Катта подшо ғариб тан
Мадина, Шоми шарифдан,
Диннинг чироғи келар.
Бекларга хизмати ёққан,
Муридига гавҳар таққан,
Ҳийлагари паранг келар,
Милтиқлари заранг келар.
Сарбозлари тушмас оддан,
Душмани қутилмас дарддан,
Балх вилоят, Афғон юртдан,
Қўшин келар кўча-кўча,
Яхшилик йўлини оча,

Одамнинг баджаҳли келар.
От миниб қорабайирдан,
Душман биткандан айирдан¹
Хатирчини ёқалаган,
Ўн минг уйли жалойирдан,
Йигитнинг султони келар.
Кенагасга борса хабар,
Тоғлар бўлар зеру забар,
Хуррам хўжа йиғиштириб,
Минг уруғ ёппа келар.
Умиди кўпди имондан,
Шафоати бор яздондан,
Уруғи кўпди наймандан,
Йигитнинг сулуви келар...
Кенагасман Самарқанддан,
Одамнинг тиллоси келар.
Минган отлари тўбичоқ,
Найзасида бордир чочоқ,
Қирқ минг уйли хитой, қипчоқ
Арзам борса ул ҳам келар.
Уруш майдонини қонлар,
Баданда бор эди имонлар,
Икки митон бир шайтонлар
Банданинг шайтони келар.
Нуротани жойлаб олган,
Қариндошга етмай қолган,
Ихлоси худога бўлган,
Оқсоқ, тўқсоқ, туркман келар.
Бизларга қош билан кўз,
Душманни қилар қуло туз,
Қирқ минг уйли қирқ билан юз
Хат боргандан ёппа келар.
Тили соқов, миндан, синдан,
От қўяди ҳар поёндан,
Қирғиз элиман Тошкандан
Одамнинг ботири келар.
Қўшин келади узоқдан,
Ризқини тилаб раззоқдан,
Нўғайистонман қозоқдан,
Телпаклари қора келар...
Қўшин келар бебош-бебош,
Сенинг билан қилар сабош,
Талтаймагин, сатта бебош,

¹ Айирган.

Элатимнинг бари келар.
Мисрни айланиб олар,
Бут худони яксон қилар,
Бизнинг элатлар иттифоқ,
Хабар борса, бари келар.

Гўзалшоҳ айтди: — Э, номаъқул қилибсан, э ўзбаклар, айтган сўзинг дуруст, элатингни йиғсак шунча бўлади. «Пули йўқнинг тили йўқ» дейди. Ҳали камбағаллигиндан бе-
хабарсан. Сенинг айтганингга қип-қизил нор даркор, ха-
зинада зар даркор, эртан чой, оқшом палов, яланғочга
яхши сарпой даркор, ўтласа, очдан ўлиб қолади бу қўши-
нинг. Унча қўшинга овқат даркор... Шунча қўшинни очқат-
май, чарчатмай қайтиб олиб келасан? Неча сувсиз чўл бор,
неча катта бел той бор, ҳовлиқма-ҳовлиқма, ўзбаклар.

Ана, Юсуфбек қулоғи тикка бўлиб, подшога қараб тағи
бир сўз айтди:

Мўйсафидлар қув кўтариб,
Ўрта ёши тув кўтариб,
Зўр йигити сув кўтариб,
Шуйтиб келарман, Гўзалшоҳ,
Қирқ минг арава жўнатарман,
Булғордан мешни ортарман,
Йўлларни обод этарман,
Шуйтиб келарман, Гўзалшоҳ.
Чинни гужумлар кўкартиб,
Чўлда сувни жилдиратиб,
Юрган чўлни обод қилиб,
Буйтиб келарман, Гўзалшоҳ.
Мис чилимни гўлдиратиб,
Оташкўрак желдиратиб,
Юрган йўлни гулзор қилиб,
Шундай қип келай, Гўзалшоҳ.
Чинни қайрағоч кўкартиб,
Остида сайиллаб ётиб,
Кўкча қовунни пиширтиб,
Шуйтиб келарман, Гўзалшоҳ.
Сап бедовни диркиллаатиб,
Уруш тўнин сўлқиллатиб,
Аравани жингирлатиб,
Обод қип келай, Гўзалшоҳ.
Юрган чўлга сув септириб,
Ҳар тарафга от чоптириб,
Бекларнинг кўнглин топтириб,

Жўш қип келарман, Гўзалшоҳ.
Турнадан жўнатдим хатни,
Сендан олмоққа давлатни,
Ўзбакнинг баланд ҳиммати,
Маст бўп келарман, Гўзалшоҳ.
Ҳўкизларга тўп судратиб,
Қулоқларин шалпайтириб,
Чуқур йўлни текислатиб,
Олиб келарман, Гўзалшоҳ.
Ўрталиқда тўқсон товни
Дори қўйиб шағирлатиб,
Катта тошни тақирлатиб,
Жўшиб келарман, Гўзалшоҳ.
Дўнгни, товни текислатиб,
Сувсиз даштни бўстон этиб,
Замчаларни пиширтириб,
Жаннат қип келай, Гўзалшоҳ.
Харжиси соб бўп қолганда,
Амри подшо вожиб дейишиб,
Хонталовни амр қилиб,
Молин талаб тақсим қилиб,
Ошиб келарман, Гўзалшоҳ,
Чошгоҳгача арз айтади,
Пешин саломдан қайтади,
Қўшин кўrsa тўп отади,
Шуйтиб келарман Гўзалшоҳ.
Аравани дўнгиллатиб,
Товни, чўлни ҳаворлатиб,
Лашкарман қистаб йўл тортиб,
Гул қип келарман, Гўзалшоҳ,
Элатимнинг бари келар,
Миср эл лашкарга тўлар,
Қўрғонинг ўртада қолар,
Маст бўп келарман, Гўзалшоҳ.
Бизларга кетганди чилтон назари,
Албат кетар юрагимнинг ғубори,
Чоршанба кун Урганч элнинг бозори,
Отангни қул қилиб, онангни чўри,
Эллик деб қирқ бешдан сотсам керакдир.
Сен, Гўзалшоҳ, оғир олма,
Сўнгги билан пушмон қилма,
Тағина армонда қолма,
Шуйтиб келарман Гўзалшоҳ.
Дўниб ҳар ёндан келарман,
Мисрни қамсаб оларман.

Мирза Маҳмудни банди қип,
Ғанимдан ўчим оларман,
Қатта тўполон қиларман.
Сулув қизинг ўлжа қилиб,
Тахт-бахтингни ушатиб,
Суяккинангни шовшатиб,
Бошқатдан уста буюриб,
Шаҳарингни ўхшатарман.
Ўз йўлима солиб олиб,
Бошқавотдан одам қилиб,
Таълим-тарбия бериб,
Ундан сўнгра бўшатарман.
Миср элин гулзор қилиб,
Бошқавотдан яшнатарман,
Шуйтиб келарман, Гўзалшоҳ,
Бекларим кўзингни ўйиб,
Мирза Маҳмудингни сўйиб,
Яхши одамингни қўйиб,
Ишлар қиларман, Гўзалшоҳ.

Гўзалшоҳ бирдан аччиғи келиб:— Э, Юсуфбек ўзбак,
шуйтиб келсанг, тақдиримдан кўрарман. Мендан қолган
бола-чақалар пўстакнинг жунини еб тугилиб ўлсин. Кетинг-
лар, кетинглар, — деб подшо бир сўз айтаверди:

Халойиқ, кетинглар, қилманг шобирни,
Билиб турунг от чопганда дубирни,
Ўзбак касофати менга тегмасин,
Оп кеп беринг, тиззам келди чўбирни.
Душманларим ўзимни камситмасин,
Шоирлик қилдирган экан ўзбакни,
Бир тойча ҳам бермади деб айтмасин,
Оп кеп беринг дингиллович чўбирни.
Бошқа подшо уят-уят демасин,
Ўзбак учун тараф бўлиб қолмасин,
Хасислиги доим қолмайди деб,
Душманларим ҳеч камситиб турмасин,
Оп кеп беринг икки хариш чўбирни.
Бемаза гап тағи чиқмасин тилимдан,
Хабар оп турунглар менинг ҳолимдан.
Пой қўшилган чўбирлардан оп кеп бер,
Ўзбакни жўнатиб Миср элимдан.
Қатта подшо қовоғини уймасин,
Лаънатнома қилиб лашкар жиймасин,
Сўз айттирдик, бир нарса лозимди,

Қасофати тагин менга теймасин,
Оп кеп беринг думи тушган чўбирни.
Ҳеч боқманглар ўр ўзбакнинг ҳолига,
Сўзи ёмон, қулоқ солманг тилига,
Ели тушган икки чўбир миндириб,
Жўнатинглар Дин Хоразм элига.
Вақтли туринглар, таблага кетинг,
Нўхта солиб хариш отдан оп етинг,
Қорни катта дўнг чўбирдан оп кеп бер,
Ҳаялламай Хоразмга жўнатинг.
Маҳрамлар чопқиллаб таблага кетди,
Юсуфбекни Оловхўжа эшони
Тўрғай етмас тўриқчани,
Қарға етмас қорачани
Дўнг чўбир қип маҳрамларга кўрсатди.
Нўхта деб юганни солиб маҳрамлар,
Аҳмадман Юсуфнинг олдига етди...
Қулоқ солди подшосининг тилига,
Ғулғулалар тушиб Миср элига,
Тавоф қилиб Юсуфбекман Аҳмадбек,
Юсуф минди қора отнинг белига.

Ана, Юсуфбек отга минди, Аҳмадбек отга минмай пешонасини узангига қўйиб:— Ҳай аттанг, Бобо Қамбар бобом қолди,— деб Юсуфбек оғасига қараб, бир сўз айтаверди:

Қари чолга кун қиёмат бўларми,
Ҳай аттанг-а, қизил юзи сўларми,
Обрў топдик бизлар шоҳнинг олдидан,
Отажоним чоҳ ичида қоларми.
Бизлар кетар бўлдик соғу саломат,
Ҳай аттанг-а, бўлиб қолди қиёмат.
Ҳали ҳам тилайлик Қамбар бобомни,
Қиблагоҳим Миср элда қоларми.
Тополмадим Миср элда давомни,
Қилолмадим, қайтай, ўзим ҳавомни,
Эрмаккинам, отажоним қолмасин,
Гўзалшоҳдай тила Қамбар бобонгни.
Эшитгин, оғажон, менинг тилимни,
Мирза Маҳмуд бойлаб келди қўлимни,
Ғариб бўлиб отагинам қолмасин,
Тилаб олгин, ака, Қамбар чолимни.
Бу ишлар, қайтайин, оллонинг иши,
Ҳар жабрга кўнар одамнинг боши,

Жўрасин ташлаб кетарми мард киши,
Жўрасин ташламоқ хотиннинг иши,
Устодгинам, отам мунда қолмасин.
Юрагимиз бўлиб кетди тўла қон,
Душманларим бўлсин ер билан яксон,
Эртагача Қамбар чолим қолмасин,
Отамизни тилаб олгин, акажон,
Жўрасин ташлаб кетарми эр киши.
Ўлмаггина кўрсам Урганч элимни,
Добил туйиб лойлаб кезсам кўлимни,
Мард йигит жўрасин ташлаб кетарми,
Шоҳ Гўзалдан тиланг Қамбар чолимни.
Отагинам ер қўйнида қолмасин,
Кетди деб бизлардан ўпка қилмасин,
Қиёматда тағи домангир бўлмасин,
Тилаб олинг, ака Қамбар бобомни,
Ўстозимиз ғариб бўлиб қолмасин.

Ана, Юсуфбек Аҳмадбекка:— Доно эдик, янглишдик,
югрук эдик, сурундик. Ҳай аттанг, эсиз, отам кўнглимиз-
дан чиқиб кетибди,— деб Юсуфбек Гўзалшоҳ подшога қа-
раб, бир сўз айтаверди:

Мард, номардинг, Гўзалподшо, синайман,
Асқар товда эранлардай тунайман,
Тилак — бобом тор зиндонда қолмасин,
Гўзалподшо, Қамбаримни тилайман.
Бир сафарга сен қилдиргин ҳавомни,
Тоғиб бергин дардгинама давомни,
Туш жўрагич бобом бунда қолмасин,
Тилайман, подшожон, Қамбар бобомни.
Елғизликдан ҳасрат ортиб ўлмасин,
Яратганим жудоликни солмасин,
Гўзалшоҳ, тилайман эсли Қамбарни,
Отагинам Миср элда қолмасин.
Бориб кўрсин боласини, уйини,
Кўрсатайлик Чин-Мочинда жойини,
Гўзалподшо, Қамбаримни тилайман,
Энди ўтинг отамнинг гунойини.
Ҳеч кимга айтмас юракдаги дардини,
Подшо қўйди дунёнинг ҳасратини,
Қари бобом чоҳ ичида қолмасин,
Энди ўтинг Қамбар бобом гуноҳини.
Уруш куни от ёлини силайман,
Бир раззоқдан эсонликни тилайман,

Қари бобом — яхши одам бўлади,
Гўзалшоҳ, отамни сиздан тилайман.
Нима деса, отагинам демасин,
Бизлар кетсак, бобом пушмон қилмасин,
Келмай кетай ўзим Миср шахрига,
Қамбарнинг гуноҳин ўтинг, Гўзалшоҳ,
Отагинам тор зиндонда қолмасин.

Ана, Гўзалподшо айтди:— Ҳа, энди ўзингга келдинг, ўзбаклар! Аччиғи келиб, киприкларининг жуни найзадай бўлиб, Гўзалшоҳ бекларга бир сўзни гапираверди:

Момила¹ гап энди олдинг тилингга,
Ўткир анжом берай сенинг белингга,
Бутпарастанман, сўзим битта, Юсуфбек,
Кетавер, ўзбаклар, энди йўлингга.
Юсуф, Аҳмад баланд тутдинг ҳавонгни,
Изласанг, топмайсан дардга давонгни,
Тилар вақтда тиламадинг бобонгни,
Яхши кўрсанг оп кеп бергин момонгни,
Лотпарастанман, сўзим битта, Юсуфбек.
Вой отам, деб кўзларингни ёшлагин,
Озод бўлдинг, энди вақтинг хушлагин,
Яхши кўрсанг, сен авлиё Қамбарни,
Зиндонга момангни опкеп ташлагин.
То ўлгунча бобонг бунда ётади,
Кампир-чолни ишгинаси битади,
Қунда берай бир ҳўкизнинг калласин,
Қозон-товоқ қилиб момонг ётади,
Сен ачинсанг, оп кеп ташла момонгни.
Сен ўзбакнинг айтган гапинг ҳийлади,
Юртнинг гапин Гўзалподшо билади,
Гуруч чиқарайин мен подшоликдан,
Бобонгнинг олдига момонг оп келсанг,
Яхши шўрва, яхши шулла қилади,
Яхши кўрсанг, оп кеп бергин момонгни.
Сен йигитсан, узоқ яша, ўлмагин,
Қамбарнинг ўзига хомтама бўлмагин,
Кетавер, ўзбаклар, катта йўлингга,
Тур кетгин, энди йўлдан қолмагин.
Қамбар чолнинг изи дори ўзима,
Бежой яхши кўринади кўзима,
Тургин, кеткин, беклар, йўлдан қолмагин,

¹ Муомала.

Ўз ихтиёр, беклар, энди ўзингга,
Қамбарни қўшмагин асло сўзингга,
Кет-кет, икки бек, йўлдан қолмагин.

Ана, Юсуф билан Аҳмад: — шу гапни эшитамиз асли ўзимиз ҳам деб эдик. Бизларнинг минг гапимизга Гўзалшоҳнинг шу гапирган гапи зўрлик қилди,— деди. Юр кетамиз, — деб Юсуфбек оғаси Аҳмадбекни ияртиб, аста-аста зиндоннинг бошига етди. Зиндоннинг бошида отдан тушиб, Бобо Қамбарга сўз айтаверди Юсуфбек:

Йўл юармиз улкан тоғнинг дашидан
Рози бўлдик Гўзалшоҳнинг ишидан,
Рози бўлинг, бобо, энди бизлардан,
Халос бўлдик ғанимларнинг қошидан.
Ҳай аттанг, подшога сизни айтмадим,
Зиндондан бошингни халос этмадим,
Шоҳ олдида ақлимни шоширмадим,
Бир камим шу бўлди — олиб кетмадим.
Айтолмабман шоҳ олдида сўзингни,
Дуо қилгин икки бирдай кўзингни,
Гўзалшоҳман бежайин кўп гаплашдик,
Тилаб ололмадим, қайтай, ўзингни.
Кулфатлар кўп ортди, бирга кетмадик,
Зиндондан, отажон, халос қилмадик,
Қорақўзга хўп насиҳат қилмадик,
Бирга юриб сиздан ибрат олмадик.
Аламлар кўп ортди, ота, дунёда.
Эсимизга тобора эс қўшмадик,
Ҳангама қип кўнглимиз тоширмадик,
Қизиқ эртагидан сизга айтдириб,
Неча товдан биллашиб ошмадик,
Бир камим шу бўлди, ота, Мисрда,
Сизнинг билан бирга Урганч бормадик,
Дастурхонни ёзиб дуо олмадик,
Тунлари, отажон, хизмат қилмадик,
Шоҳ олдида асло сизни демадик,
Аламларим зиёд бўлди қайтайин,
Хоразмда даври даврон сурмадик.
Шоҳлар айтса меҳмон бўлиб бормадик,
Дутор чалиб кўп ҳангама қилмадим,
Яхши сўзни сиздан таълим олмадик,
Дард устига дард қўшилди Мисрда.

Бобо Қамбар Юсуфбек билан Аҳмадбекка қараб, зиндоннинг ичида ётиб: — Э, фарзандиналарим, тақдирга тан бермак керак, бу қисматлар азалда бор, — деди. Қари одамнинг дарди мулойимгина овқат бўлар экан. Юсуф билан Аҳмадбекка қараб, Қамбар чол бир сўз айтаверди:

Қўрасан, Юсуфбек, Хоразм юртни,
Миниб опсан тоза чин тулпор отни,
Нони насванг Миср элдан узилди,
Қорақўзга хўп тайинланг овқатни.
Қорақўз бобо деб вақтим хушласин,
Қошин қоқиб, лабгинасин тишласин,
Юпқа билан қатиқ оп кеп ташласин,
Қорақўзга хўп тайинланг овқатни.
Қошин қоқиб, вақтларим хушласин,
Қорақўзга хўп айтинглар сўзимни
Қорақўз келмаса ўлим лозимди,
Борарингда тайинлаб кет, фарзандим,
Кулибгина яхши кўрсин ўзимни.
Керилиб Қорақўз ўзима боқсин,
Одоб билан келиб қоматин буксин,
Мулойим шуллалар оп кеп Қорақўз,
Икковгинанг келгунча яхши боқсин.
Ишқивозман Қорақўзнинг ўзига,
Хаёлим банд эрур қора кўзига,
Қари деманг, одамгарлигим кўпдир,
Қўп тайинланг Қорақўзнинг ўзига,
Қунига кулчатой қилиб ташласин.
Қорақўз, Қамбарга гапинг мадад денг,
Қари чол қизлардан олар қувват денг,
Хўп насиҳат қинглар Қорақўзойга,
Қамбар дадил йигитлардан зиёд денг.

Ана, энди Юсуф билан Аҳмадбек отаси билан розилашиб кетди. Беклар Қорақўзникига жўнайверсин, энди гапни буёқдан эшитмоқ керак.

Беклар Қўкчани енгганда Қорақўзга суюнчихўр бориб, беклар оқ юзли, обрўли бўлди, деб хабар берган экан. Қорақўз хушвақтчиликдан уч юзта кўйлак, тўқсон халтача хайр қилган экан. «Энди албатта мени олиб кетади-да», — деб Қорақўз қимматбаҳо кўйлакларни кийиб, ичи ачишадиган нарсаларини катта рўмолга туйиб, чоппа-чоқ бўлиб ўтирибди. Юсуф билан Аҳмадбек Қорақўзнинг ҳовлисига етди. Қорақўз жойидан туриб, неча мақом билан сочгина

ларини селкиллашиб, бир қўли билан отнинг жиловидан
ушлаб, бир қўли билан Юсуфбекнинг қўлтигидан суяб,
супага отни ўнгариб, ўзи ўтирадиган тиллакори супасига
жой тўшаб, тушинглар, ватан сизларники, деди. Юсуфбек-
нинг тушгиси келмади. Қоракўз билди, онги узилиб кета
берди. Ана, Юсуфбек узангига оёғини тираб, Санталатой,
Дуррисанам, Қоракўзойларга қараб, Қоракўздан жавоб
сўраб, бир сўз айтаяпти:

Шоҳ олдида юрагимни иширдим,
Эсгинамни бирпасгина шоширдим,
Омонат Қамбарим қолди зиндонда,
Қоракўз, Қамбарни сенга топширдим,
Қаддингдан ўзингни ҳаққа топширдим.
Кўнгли бачча, ўзи интиқ бўлмасин,
Ҳамза отанг ёмон гапни демасин,
Эгасин сийлаган итга ош берар,
Отажоним, тағи очдан ўлмасин,
Қоракўз, Қамбарни сенга топширдим.
Ҳаммангни оллойим қилгай саломат,
Қари чолга бўлиб қолди қиёмат,
Қамбар бобом қолди сенга омонат,
Омонатга тағи қилма хиёнат,
Қоракўз, ўзингни ҳаққа топширдим.
Кунда бориб лабгинангни тишлагин,
Ҳазил қилиб, отам вақтин хушлагин,
Баданларинг қимирлатиб отама,
Кунда унга беш вақт овқат ташлагин,
Устодим Қамбарни сенга топширдим.
Овқат бериб Қамбарга бежай ёққин,
Мўл овқатни кунига бориб тўккин,
Унинг билан ола ёппа ўзингни,
Қулиб-кулиб Қамбарга қошинг қоққин,
Қиблагоҳ отамни сенга топширдим.
Мен келгунча отам бўлар интизор,
Мусофирдир Қамбарга бўлгин раҳбар.
Мастлик қилиб кўнглингдан чиқарма,
Отагинамдан бўлгин бохабар,
Бир худога икковингни топширдим.
Бориб келгин кунда яхши сўзларман,
Томошага боргин қирқта қизларман,
Отамизни шуйтиб боқсанг келгунча,
Ошнолигинг рост бўлади бизларман,
Ўзингни, Қоракўз, ҳаққа топширдим,
Қамбар чол отамни сенга топширдим.

Ана, энди Қоракўзнинг силласи қуриб, ишониб юргани
кетаман, деб кетди кўкайи куйиб, оғзи шивирлашиб, чўрт-
та қовоғи уюлиб, ноилож бир сўз айтаверди:

Туячилик қилмай қизил нор бўлмас,
Камлик кўрмай юрагимиз чер бўлмас,
Сизни сийлаб, мен боқарман Қамбарни,
Мен ўлмасам, қари отанг хор бўлмас,
Сизлар билан қилган ваъда шулмиди?!
Ноилож бориб вақтини хушлайман,
Шулла, кулчатойни кунда ташлайман,
Сизлар учун Қамбарингни боқарман,
Ҳар кунига саккиз овқат ташлайман.
Ўзим ўлмай, беинсофинг хор бўлмас,
Вой-вой сарғайтирдинг, беклар, ойдай юзимни,
Зиндонга термилтдим икки кўзимни,
Мен ўлмайин, Қамбар отанг хор бўлмас.
Шул умидда берибмидим тузимни,
Ишқингда куйдириб кетдинг ўзимни,
От, анжомли бўлиб кетдинг Урганчга,
Ўйиб кетгин, ўзбак беклар, кўзимни,
Чўртта тирик ўлдирдинглар ўзимни,
Елғончи худога душман бўлмасми,
Мингаштириб оп кетинглар ўзимни.
Тор зиндонда хафа бўлиб ётганинг,
Менга қараб неча сўзни айтганинг,
Эр лафзидан, қўй бўғзидан, бек Юсуф,
Қани энди бизни олиб кетганинг.
Ўртаб кетдинг, бекваччалар ўзимни,
Шундай қилиб берибмидим тузимни.
Худое, раҳм айла мендайин қизга,
Қайтайин, топширдим мен берган тузга,
Ўлгунча боқарман қари чолингни,
Ҳар одамнинг ўсган эли яхшиди(р),
Кетсангизлар, жавоб бераман сизга.
Беклар, ишқинг адо қилди ўзимни,
Тўрт қип қолдим йўлларингга жўзимни,
Тақдир-ай, бекларнинг кўнглини юмшат.

Аҳмадбек Қоракўзнинг бекларга хизмат қилганини
билди. Юсуфбекка қараб бошини чайқади. Юсуфбек Қо-
ракўз ойимга қараб, кўнглига тасалли бериб, бир сўз
айтаверди:

Саҳар чоғи кўлда қилдим шикорди,
Хоразмдан бориб олсам навкарди,

Бир қулатиб ёвни йиқиб келмасам,
Аҳмад, Юсуф бўлганимиз бекорди.
Дуо қил, Қорақўз, қайтиб келарман,
Келиб Гўзалшоҳдан ўчим оларман.
Насиб ҳайдаб келиб зиндон бўлганди,
Мирза Маҳмуд минг баттоллик қилганди,
Урганч элдан черик тортиб келмасам,
Аҳмад, Юсуф бўлганлигим ёлғонди,
Омонат Қамбарни боққин, келарман.
Ўлмайгина кўрсам ўсган юртимни,
Сенга айтдим кўкракдаги дардимни,
Қарнай, сурнай тортиб Миср келарман,
Гўзалшоҳдан келиб олсам ўчимни,
Омин де, қаддингдан, қайтиб келарман.
Танам айлансин ҳар бир сўзингдан,
Ўзим ўлмай тараф тушмас изингдан,
Кетган билан яна қайтиб келарман,
Дуода бўл, ойга ўхшаган юзингдан.
Кўп қўрқаман сенинг берган тузингдан,
Омин де, ҳаққима, қайтиб келарман.
Қошларинг қоп-қора, осмон юлдузи,
Қараса ўртайди қизларнинг кўзи,
Кўнглимни тағи майтариб қўйманг,
Омин денглар, Қорақўзнинг канизи.
Дуруст бўп келарман Миср юртига,
Кўп розиман, Қорақўз, меҳнатингга,
Ҳаяллатма, тарафим кўп Мисрда,
Омин, деб фотиҳа тортгин бетингга,
Дуо қилгин сатта турган зўр қизлар.

Қорақўз ойим энди кетарини билиб: — Кел-е, буларга бир пишиққина сўз айтай, — деди. Ана Қорақўзжон бекларга бир сўз айтаверди:

Хизмат қилиб юракларим туширдим,
Ошнолиғинг ҳамма одамдан яширдим,
Келаринг, келмасинг ўзингиз билинг,
Аввал ҳаққа, сўнг тузима топширдим.
Алдаб кетсанг, туз кўзингдан тутмайми,
Ишқингда Қорақўз қонлар ютмайми,
Хизмат қилдим, кўплар сизга ош бердим,
Келмасангиз, туз кўзингиз тутмайми,
Юсуф, Аҳмад оллоҳингга топширдим.
Ўлгунингча сизларни ёд этарман,
Карвонлардан тинмай хат жўнатарман,

Мард одамлар тойилмайди лафзидан,
Елғончидан қўрқиб, қақшаб ўтарман,
Сизларни деб ўлгудай бўп юрарман,
То ўлгунча икки бек деб турарман,
Алдабгина кетсанг, келмай, ўзимни,
Икковингга берган овқат хўракни,
Қиёматда қозибозлик қиларман.
Қўнглингни қўй Қорақўзнинг сўзига,
Асло рози бўлмас берган тузига,
Бу гапларни ўйланг, орти кўп қийин,
Яратганим ўзи подшо бўлганда,
Оп борарман худо деган қозига,
Келаринг, келмасинг ўзинг биласан.
Қорақўздай ошнанг йиғлар кейингда,
Азалнинг котиби турар эгингда,
Алдаб келмай кетсанг Миср шаҳрига
Тузимнинг яраси турар бўйнингда.
Хоразмга, билдим, иккинг беквачча,
Боргандан кей хизмат қилар бир неча,
Оқ юзли, обрўли бўлгин ҳар ерда,
Кетай десам, кетолмасман сизларман,
Йиғламай қайтайин, иложим қанча?!
Мени десанг, отдан тушмай қайтарсан,
Хизматларим қўнглингиздан чиқармай,
Ҳар жойда ўзимни мақтаб айтарсан,
Оллоҳингга, Юсуф, Аҳмад, топширдим.

Бекларни жўнатди Урганч юртига,
Қиз куярмиш йигитнинг ҳасратига,
Ишқибозлик ёмон экан дунёда,
Қирқ канизи бари туриб жойидан
Қорақўз фотиҳа тортди бетига,
Беклар жўнаб кетди мамлакатига,
Қоронғулик тушди Миср кентига.

Ана, энди беклар жўнаб кетаверди. Буви Ниёз йўл-
нинг устига чиқиб мўралаб, кийимларининг барини олган
саралаб, от ўйнатиб беклар кетиб бораётса, дод деб Буви
Ниёз бир сўз айтаверди:

Кимнинг эси бўлса элни эгаллар,
Отларда ярқиллар тилла тўқалар,
Ниёзойни кимга ташлаб борасан,
Бир синглингни олиб кетгин, акалар.
Катта қизман, Мисрда барвастан,

Мусофирман, кўнгилларим хастаман,
Олиб кетгин Ниёзойни — укангни,
Урганч элга кетмоққа ҳавасдаман.
Мингаштириб баланд товдан ошинглар,
Душман етса, икковинг савашинглар,
Ғариб бўлиб уканг мунда қолмасин,
Суягингни суягингга қўшинглар.
Оғаларим, эшитинглар сўзимни,
Тўрт қиламан Урганч элга кўзимни,
Сизлар кетиб, қолсам менга кўп қийин,
Ака, мингаштириб кетгин ўзимни.
Миср элдан мени олиб кетинглар,
Акажон, вақтимни кўп хуш этинглар,
Мусофир қизларнинг ортар жафоси,
Киши юртин асло бўлмас вафоси.
Қиёматлик синглим дединг ўзимни,
Ниёзой синглингни олиб кетинглар.

Юсуфбек: — Э, эсли қиз ўзи билар, — деб бир сўз
айтаверди Буви Ниёзга:

Гапгинангга рангим сўлди,
Бу ишлар оллодан бўлди,
Омин дегин, Ниёз синглим,
Қамбар отам гаров қолди.
Қамбар отам деб келарман,
Душмандан ўчим оларман,
Гаров қолди отажоним,
Ҳаяллатмай омин дегин,
Ниёзжон, қайтиб келарман.
Пўпагин эгнига солди,
Чин сидқиман хизмат қилди,
Шундай туз берган Қоракўз,
Орқамдан жовдираб қолди,
Қўрқмагин қайтиб келарман.

Ана энди Буви Ниёз ҳам билди: — «Қоракўз билан
Бобо Қамбар бекларнинг жондан зиёд ошнаси турур, шу-
лар учун акажонларим келади. Кел, кулибгина бир сўз
айтиб акажонларимни жўнатайин», — деб бир сўз айтди:

Мусофирмиз, ўртангандир танамиз,
Урганч борсак, сира қолмас гинамиз,
Ғойибдан юзин кўрмай энамиз,
Дуогўйим Лаълихонга салом денг.

Кўнгилда бўлгайми элда ҳавомиз,
Ғарибмиз, топилгай дардга давомиз,
Орқабарон Гуласалжон чечамиз,
Ҳур сифатли Асалойга салом денг.
Мусофирмиз, кўпдир жабру жафомиз,
Кўп бўлади Қалдирғочга вафомиз,
Эшитаман сирт-орқадан опамиз,
Бир суянчим Қалдирғочга салом денг.
Юрагимга тушган қайғу-аламди,
Термилишиб қолган қоши қаламдир,
Бошқасининг отгинасин билмайман,
Еппа-ёвлик қариндошга салом денг.

Ана, энди беклар Буви Ниёз билан хайрлашиб жўнади Урганч элга. Буви Ниёз димоғи чоғ бўлиб уйига қайтди. Ана, беклар йўлда юраверсин, энди гапни Мирза Маҳмуддан эшитмоқ керак.

Мирза Маҳмуд шайтон сифатли, ўзи билан ўзи ўй қилди: «Юсуф билан Аҳмадбек Мисрга келади. Евлаб келиб Миср шаҳрини олади, буларнинг бир кўкайдан чиқариб қолсам банди қилганимни, Мисрни олгандан кейин мени подшо қилади», — деди. Тўққиз нор туяни пўпак тақиб шайлаб, ҳаммасига қатор қилиб қўнғироқларни бойлаб, тўққиз туяни бежой шайлаб камзулча, телпакча, қалпоқ тортиқ қилиб, Юсуфбекнинг йўлини пойлаб, энг ташқи дарвозада турибди. Юсуф билан Аҳмадбек тикка Мирза Маҳмуднинг устидан етди. Мирза Маҳмуд: — Ассалому алайкум, Юсуф билан Аҳмадбек, баччам. Тузларингизни кўп едим, хизматларингизни оз қилдим, тўққиз туя анжом-асбобим бор экан. Шугинани сизга тортиқ қилдим. Худога шукур, сизларни ҳам шундай бўларларингизни кўрар куним бор экан, — деяпти. Аҳмадбекнинг ҳар жуни чопонни тешиб ўтди. Тикка отдан чопиб тушиб, Мирза Маҳмуднинг калласига бир тарсаки урди. Шу туям тортиқ-тортиқ, деб калласи танасидан айрилиб, дунгалаб кетиб борапти. Овнинг олдини олди, дарвозани қоплаб, беклар дарвозадан чиқиб кетиб борапти. Пича юриб, бир катта ариқнинг бошига етди. Бир келинчак, бир қиз бола ариқнинг бўйида кўзасини тўлдириб, бу узун чопонли одам қандай одам экан, — деб биров-бировидан сўраб кўзани қўлтиққинасига тираб, рўмолни бошига ёзиб ташлаб, лабига рўмолнинг икки учини бир қилиб тишлаб, бир бетини очиб, бир бетгинаси қочиб, яхши одамлар экан, деб оғизгинаси анграйиб, бурунгинаси дўнграйиб, аста қиз бола қараб турибди қинграйиб. Юсуфбек Аҳмадбекка

айтди: — Бор, чирогим, мен хотинлар билан гаплашгани уяламан. Сен бориб ановлардан Урганчнинг йўлини сўра, — деди.

Аҳмадбек бориб, узангига оёғини тираб, қиз билан келинчакка қараб, Урганч элининг йўлини сўраб, бир сўз айтаётган экан:

Сув бўйинда турган гўзал,
Ҳаққингга айтай беш ғазал,
Акамнинг ёри — Гуласал,
Ҳеч банда бўлмасин ўсал,
Олло бермагайда касал,
Урганч йўли қайда бўлар,
Қаерда Хоразм йўли?
Болдан ҳам ширин сўзлари,
Иссиқ бўлсин қиш чоғлари,
Эр йигит душманни кўзлар,
Кўзасин тўлдирган қизлар,
Урганч йўли қайда бўлар?
Оллоҳ солмагай ваҳимлар,
Гаплашмакка кўп қойиллар,
Эси кўп гапни фаҳмлар,
Кўзасин тўлдириб турган,
Сув бўйиндаги ойимлар,
Урганч йўли қайда бўлар?
Тушмагай ўлимнинг ҳили,
Болдан ширин яхши тили,
Қаттадир товларнинг бели,
Чалқийди Ойдиннинг кўли,
Кўзасин тўлдирган хотин,
Қаерда Урганчнинг йўли?
Эшитинг меҳмон тилларин,
Узсам чаманнинг гулларин,
Қон қилсам товнинг белларин,
Кеп олсам Миср элларин,
Кўзасин тўлдирган жонлар,
Билдиргин Урганч элларин,
Қайсидир Урганчнинг йўли?
Авлиёлар бўлди ботин,
Ёрдим нечовларнинг ўтин,
Эсон кўрса беклар кентин,
Айтинг, менга туркман юртдан,
Сув ташиган икки хотин,
Айтақонглар Урганч юртин,
Қайсидир Урганчнинг йўли?

Ҳалиги келинчак айтди: «Туси яхшидан тўнгилма деган экан, бу кўзи божрайган ўлгур ҳабаш экан, ҳабашдан ўтган бебош экан», — деди. Ана шуйтиб ҳалиги кўзасини тўлдирган келинчак бир сўз айтаяпти бекларга қараб:

Икковинг ҳам созандасан,
Юрт қидирган газандасан,
Ота сўйган дўзандасан,
Балки ўзинг пазандасан,
Бетима ўзинг бандасан,
Балки менга номахрамсан,
Билмайман қандай одамсан,
Билмам, йўлинг қайда бўлар?
Беклар қилар кўлга шикор,
Отам Гўзалшоҳга навкар,
Кўп гапирма оғзи бекор,
Ўртамизга қонлар тўкар,
Кетгин, йўлинг қайда бўлар?
Отгинангни ўйнатасан,
Ўткир қамчини чотасан,
Иккавгинанг бирдан келиб,
Аҳмоқ бўп сўзлар айтасан,
Билмам, йўлинг қайда бўлар?
Кетинглар йўлдан қолманглар,
Бизларман ошно бўлманглар,
Менинг отам катта одам,
Отам эшитиб, ўлманглар,
Билмам, элинг қайда бўлар?
Подшонинг олдида тилчи,
Сенга айтар, битта йўлчи,
Олис йўлдан келар элчи,
Отам кўрса бу ишингни,
Бошларингга урар қамчи,
Кетавер, икки йўловчи,
Билмам, йўлинг қайда бўлар?

Ҳалиги қизгина: «Вой, ўлиб қолгур-ей, ўлиб қоларми-кан йигитларга яхшигина бир сўзни айтиб юборса, беадабликни ташламайди бу ўлиб қолгур», — деб чечасига зардаси қайнаб, бекларга бир сўз айтаверди:

Яхши одамнинг тилда боли,
Юзларида қўша холи,
Обод бўлар юрган эли,

Булбулдайин сўйлар тили,
Икки бирдай яхши йигит,
Ҳайло, Урганчининг йўллари.
Мен гўзалми, янгам гўзал,
Оралаганим чорбоқлар,
Турган жойим боғча-боғлар,
Юрагимда йўқдир кеклар,
Ёмон-яхши одамни доғлар,
От ўйнатган икки беклар,
Яхши одам кўнгил чоқлар,
Ҳайло, туркман элнинг йўли.
Чечам ёмон, ўзим яхши,
Ҳар бир гапи бамазалар,
Кийганлари тозадалар,
Бир-биридан озодалар,
От ўйнатган хонзодалар,
Йўлга тушган шаҳзодалар,
Ҳайло, Урганч элнинг йўли.
Минган оти тўбичоқлар,
Ёнингда тилла пичоқлар,
Найзада зарли чочоқлар,
От ўйнатган қўзичоқлар,
Отин ёли бир қучоқлар,
Ҳайло, Урганч элнинг йўли.
Қизнинг юзи — гулнинг нақши,
Чечам ёмон, ўзим яхши,
Рустамдай мингани Рахши,
Ҳайло, Урганч элнинг йўли.
Қўринар Асқарнинг бели,
Маълумдир ёмоннинг ҳоли,
Жуда ширин яхши тили,
Чечам бадфеъл хотиндир.
Ҳайло, Урганчининг йўли.
Менми гўзал, янгам гўзал,
Эсон қул давронлар сурар,
Олло кўп нарсалар берар,
Насваси йўқ элда юрар,
Мард киши душманни қирар,
Ҳар тарафга ўзи юрар,
Анов йўлман тикка кетсанг,
Урганчининг шаҳрига борар,
Чечам ёмон, ўзим яхши.
Қашқа йўл Урганчга борар,
Чечам бир ёмон хотиндир,
Ҳайло, Урганчининг йўли.

Юсуфбек айтди:— Ҳай, баракалло, яхши топиб гап-
рармиш, ёмон қопиб гапирармиш. Бир бунинг кайфини
тўғрилаб, бир сўз айтиб кетай. Юсуфбек қизга қараб, бир
сўз айтаяпти, қиз Юсуфбекка:

Юсуф:— Эниб келдим тоғларингдан,
Сувсаб келдим чўлларингдан,
Сув бер менга қўлларингдан,
Тутма рўмол юзгинангга.
Дона-дона холларингдан,
Тақдир қилган қучоқлайди,
Сенинг химча белларингдан,
Сув бера қол қўлларингдан.

Қиз:— Боққа кириб уз гулимдан,
Тақдир қилса, сўр тилимдан,
Сувлар ичинглар қўлимдан,
Олиб кетинглар иккингман,
Сўриб кетинглар тилимдан,
Қайтаринг отнинг жиловин,
Қучоқлаб кетгин белимдан.
Олиб кетгин шаҳарингга,
Агар келса қўлларингдан,

Юсуф:— Беклар отини елади,
Кўрган ҳайрон қолади,
Оғзинг олтин пиёладир,
Қуйиб берган болларингдан.

Қиз:— Бедовларни ўйнатинглар,
Қизил олмани отинглар,
Лойин кўрсанг ўзгинамни,
Элингга олиб кетинглар.
Сувлар ичиб, меҳринг қониб,
Келиб бизни юпатинглар.
Сув ичиб кет қўлларимдан,
Ўзим безор бўп юрибман,
Олиб кетгин элларимдан.

Юсуф:— Кўзларинг осмон юлдузи,
Қошгинанг дарё қундузи,
Ўзинг бировнинг азизи,
Учар қўлнинг қўнғир ғози,
Шоирларнинг яхши сози,
Сув берсанг қўлларингдан,
Бўлайин мен сиздан рози,
Сув бер, ойим, қўлларингдан.

Қиз:— Гаплар чиқар тилларимдан,
Айиринглар элларимдан,

Қуш овланглар кўлларимдан,
Хабар олинг ҳолларимдан,
Сўриб ётинг болларимдан,
Қайтаринг отнинг жиловин,
Меҳринг қониб сувлар ичгин,
Ичиб кетгин қўлларимдан,
Мингаштириб оп кетинглар,
Узатиб кет элларимдан.

Юсуф:— Юраккинанг тошармисан,
Кўнглинг қайнаб жўшармисан,
Солсам отнинг сағрисига,
Неча товдан ошармисан.
Тақдир етса ўзгинангни
Манови бекка қўшармисан.
Жонгинангни сотармисан,
Муродингга етармисан.
Отга мингаштириб олсам,
Урганч элга кетармисан,
Неча чангдан ўтармисан,
Тақдир қилган йигит билан,
Солланишиб ётармисан,
Сув бер-ҳа, қиз, қўлларингдан.

Мингаштирайин отима,
Кетармисан элларингдан,
Насиб этган йигит сўрар,
Суяги йўқ тилларингдан.
Қиз:— Тунда йиғлашар баччалар,
Чошгоҳ очилар ғунчалар,
Икки бирдай бойваччалар,
Бойвачча-ю бекваччалар.
Юрган жойингиз лолалар,
Чангийди, юрсанг, далалар,
Тақдир қилса, олиб кетгин,
Икки бирдай бўз болалар.
От устига солиб кетгин,
Хизматкор қилмоқчи бўлсанг,
Мени бирга олиб кетгин,
Келиб сув ичиб қўлимдан.
Ўзингники қилиб кетгин,
Нима бўлсанг, йўлда бўлгин,
Гапларимдан кўнглинг тўлсин,
Келиб сув ичиб қўлимдан,
Бизни хизматингга солгин,
Мен сизники, сиз меники,
Олдима кеп ваъда қилгин.

Аҳмадбек айтди:—«Э, беадаб, бетаълим. Шундай Қора-
кўз олти йил туз берди, шу кишини олиб келмади, ўз
элида Гуласал деган ёри бор, уч юз олтмиш канизи бор.
Бу киши катта одам, сени олиб кетмоқчимиди?»— Ҳали
Ойниҳолнинг кўзаси синиб, мундининг устига миниб, ху-
донинг қилганига кўниб — вой-бўй, мени чини-пини билан
олиб кетар экан, деб шарманда қолибман эса. Кел-е, ётиб
қолгунча отиб қол деган экан, бир сўз айтиб қолай»,—
деб Ойниҳол бечора бир сўз айтаяпти:

Ойниҳолнинг ёна-ёна,
Холлари бор дона-дона,
Хоҳ ошна бўл, хоҳ бегона,
Бор, топширдим худойима,
Борсангиз, салом денгизлар,
Оти Гуласал ойима,
Хулқи хуш мулойима.
Ширин жонни сотди денглар,
Йўлда феъли қайтди денглар,
Асалоёга бир муштипар,
Холис салом айтди денглар.
Гуласалдайин ойима,
Ҳамма ери мулойима,
Шакаргина ширин сўз денг,
Қараб қолди икки кўз денг,
Кўзагинасин синдириб,
Кўп салом айтди денглар...
Келиб кўнглима яранглар,
Қиммат салладан ўранглар,
Отнинг ёлини таранглар,
Санталатли Асалоёни,
Бориб туриб хўп сўранглар,
Тушларни яхши жўранглар,
Ёмон бўлди, яхши бўлди,
Чиниман тахтлаб қаранглар.

— Асалоёга салом денг-салом денг,— деди. Юсуф би-
лан Аҳмадбек кетди Ойниҳолнинг айтган йўлига қараб.
Булар кетаверсин, энди сўзни Ойниҳол билан чечасидан
эшитмоқ керак. Ана, чечаси Ойниҳолга бир сўз деяпти:

Қизил гулдай сўла қолгин,
Лўк туядай ела қолгин,
Ҳақ паймонанг тўла қолгин,

Буйтиб катта қиз бўлмайин,
Сен дингиллаб ўла қолгин.
Қўзагинангни синдирмай,
Йўловчиларни кўндирмай,
Оқсоқол бўлмай ўлиб қол,
Буйтиб ўзингни синдирмай.
Яхши кўринар қиз халқи,
Бедфеълнинг кўпди кеки,
Шунча айтдинг оп кетмади,
Шарманда бўлдинг қуяңқи;
Ўлиб қолақол шаллоқи.

Гаплар чиқувди ўйидан,
Беклар садақа бўйидан,
Ойниҳолжон ғайрат қилиб,
Шовқин соп турди жойидан.
Кўзаси синиб қизишди,
Қилди хотинлар хурушди,
Чечаси, қайин синглиси,
Ўзидан ўзи тараф бўп,
Панжасин ёзиб юлишди.
Гоҳ юлишиб, гоҳ суришиб,
Ҳингқиллашиб тепишди.
Кўйлақларини юлиб оп,
Илингидай жойи қолмай,
Гоҳ униси, гоҳ буниси
Ариқ бўйида қувишди...
Чини билан қизинишиб,
Юлиб олди кўйлагини,
Қарғаб сўйлатти тилини,
Кўрсам деб Урганч элини,
Ғайрат қип улар тортишиб,
Юлиб олди рўмолини...
Жуда ҳоли хароб бўлди,
Бири туркман, араб бўлди.
Ойниҳол билан чечаси.
Урганч элнинг бекваччаси,
Охир меҳмоним келар деб,
Меҳмон устида уришиб,
Чечаси билан иккови
Жуда ёмон тараф бўлди.

Шуйтиб булар бир-бири билан тараф бўлиб, уй-уйига
кетди. Ана, Юсуф билан Аҳмаднинг жўнаши:

Подшо берди икотти ¹,
Қоракўзни бўзлатти,
Бобо Қамбари қолди,
Ҳай аттанг деб икки бек,
Урганч элига кетти.
Нечов ишин тиндириб,
Келаман бу ерга деб,
Ниёз ойни кўндириб,
Икки бирдай беквачча,
Темир дарвоза олдида
Мирза Маҳмуд тарафин
Аҳмад йўлбарс ўлдириб,
Қора ариқ бошида,
Чечаси ёнбошида,
Ойниҳолдайин қизни
Қўзасини синдириб,
Кетди беклар Урганчга.
Мундисиға миндириб,
Кўп сўз айтди Ҳолиға ².
Булбул боқди гулиға,
Лаълихонни соғиниб,
Банди бўлган икки бек,
Жўнади ўсган элиға.
Етти йил зиндон бўлди,
Қоматлари букилди,
Балодан халос бўлиб,
Дўланиб йўлга кирди.
Чиқди Миср чўлиға.
Ҳақни айтиб тилиға,
Ўткир қилич белиға,
Юсуф билан Аҳмаджон,
Жўнайверди чўлларда,
Дин Хоразм элиға.
Қутилганди қўлидан,
Пир хабар ол ҳолидан,
Қистаб чиқди икки бек
Оқ юзли, обрўли бўп,
Эсон-омон йўл тортди,
Жўнаб подшо қўлидан.
Келаётир ойдай бўп,
Кўнгли катта бойдай бўп,
Бедовларнинг шамоли,

¹ Икки отни.

² Ойниҳол.

Чўпон тортган найдай бўп,
Юсуф, Аҳмад бирдай бўп,
Маст бўлган шердай бўп,
От қўяди иккови
Маст бўлган нордай бўп.
Гўзалшоҳга жазо, деб,
Ажал етса қазо, деб,
Душман кўнглин буз-ҳо, деб,
Энди гапни туз-ҳо, деб,
От қўяди иккови,
Миср элни буз-ҳо, деб,
Урганч бориб қайтсак деб,
Хоразмга етсак деб,
От қўяди, қистайди,
Ҳаялламай қайтсак деб,
Гўзалшоҳнинг ўлигин
Силтаб кўкка отсак деб.
Аҳмад, Юсуф жўнади
Ҳайло, кетиб боради,
Катта қирдан, текисдан
Қистаб ўтиб боради.
Тулпорни елсак дейди,
Беҳисоб лашкар олиб,
Қарнай, сурнайни тортиб,
Мисрга келсак дейди,
Тилла тахтига миниб,
Подшоҳи бўлсак дейди.
Чўлларни тўзонлатди,
Аждаҳордайин бўлиб,
Уч кун қисмат йўл тортди,
Тоққа яқинлаб етди.
Отлар келар тобига,
Сўзни сўзлар уққанга,
Аҳмад билан Юсуфжон
Келиб қолди Боли Ҳасрат тоғига.

Ана, Юсуф билан Аҳмаджон келиб, Боли Ҳасрат тоғига тушиб, ётаберсин, энди икки оғиз сўзни Мисрдан эшитинг.

Гўзалподшо: «Вой, аттанг, Юсуф билан Аҳмаднинг яшилигидан не наф эди, уларни жуда яхши кўриб, олдиндан кетмас экан, созу сўзи Кўкчамдан яхши экан, деб Кўкчамни дорга торттирдим. Булар элига кетар экан, вой-вой Кўкчамдан айрилдим. Менга Кўкчанинг қадри ўтар экан, во-ҳасрат, во-надомат, эсиз Кўкчамдан айрилдим.

Бир элнинг яхшисидан ўзимнинг ёмоним яхши экан»,—
деб кўп ғамгинлик тортди. Олдидаги катта вазирлари сап
борман деган одамларининг бир каттакони Ғўзалшоҳ под-
шога қараб, бир сўз айтаверди:

Қулоқ солинг, Ғўзалшоҳим, сўзима
Шул Кўкчанинг қадри ўтди ўзима.
Омин деб фотиҳа беринг, Ғўзалшоҳ,
Лот худога бир лаъли тилла берсак,
Кўкчани тузатиб берар ўзима.
Лот худога беринг бир корсон тилла,
Лот худога бериб кўплар йиғлаймиз,
Тумшуғиман оёқларин силаймиз,
Бежой кучли зўр худой бор Мисрда,
Кўкчамизни худойимдан тилаймиз.
Бут худо Кўкчага назар қилмайма,
Тилла берсак, айтганимиз бўлмайма,
Кучли худо қиёматда Кўкчани
Яп-яланғоч қилиб судраб келмайма?
Нари-бери талотўп қип юрамиз,
Чироқ ёқиб бутхонага кирамиз,
Кириб туриб кўплар йиғлаб худога
Кўкчамизни бориб тилаб оламиз.
Унинг учун хафа бўлманг, подшойим,
Кўкчамизни биз тиргизиб ¹ келамиз.
Лот худойим оп кеп берар Кўкчани
Кечкиликка созу сўзни айттириб,
Оқшом билан хўп ҳангама қиламиз.
Бир Кўкчани худойимиз тиргизар,
Ҳазрат одамдан бери ўлган одамни —
Бутпарастнинг барин олиб келамиз.
Миср элга яхши ҳовли, уй солиб,
Хушвақт бўнг Мисрда даврон сурамиз.
Кўкчамизни сардори лашкар қилиб,
Юсуфман Аҳмадни Хоразм элдан
Кўп бўп бориб банди қилиб келамиз.

Ғўзалшоҳ подшоҳ айтди:— Улган ҳам тириларми ҳеч
вақтда. Алдоқчи одамлар айтди:— Илгариги одамлар ғўс-
хўр бўлар экан, бизлар эсли одам, лот худомиз кўп куч-
ли худо, бир карсон тилла олиб бориб берсак, ҳамма ўзи-
га тамлик одамни тиргизиб беради. Ғўзалшоҳ подшоҳ
айтди:— Эй тавба-ей, худо ҳам пора ейдими? Одамлар

¹ Тирилтириб.

айтди:— Пора худога даркор-да. Гўзалшоҳ:— Лекин ўлик тирилиб келса, тирикларнинг юраги ёрилиб ўлади-да,— деб бир сўз айтаверди:

Улганлар тирилса, тирик ўлади,
Бола-чақа бежой оч қоп қолади,
Олиб кенглар қадрдон Кўкчажонни,
Қўп одамнинг ўрнига ўзи бўлади.
Обод қилсин келиб хонадонимни,
Келиб кўрсин Кўкчажон маконимни,
Узр-маъзур айтай созчи Кўкчама,
Тирилса, оп келинг Кўкчажонимни.
Тилла созгинасин берай қўлига,
Қатта қилай шаҳри Миср элига,
Қаникай тирилиб келса шул Кўкчам
Нени айтса, қулоқ солай тилига.
Хушвақт қилиб қўйсин менинг элимди,
Менинг сирим Кўкчажонга маълумди(р),
Кўкчагинам агар тирилиб келса,
Топширайин шаҳри Миср элимди,
Қадрдон Кўкчамни оп кенг, ёронлар.
Хафа бўлдим ўйнаб-кулар вақтима,
Кўкчажон тирилиб келса бахтима,
Кўкчажоним келса мунда тирилиб,
Соз черттириб айттиринглар тахтима.
Нима деса айтганида бўлинглар,
Яхши кийим, яхши чопон қилинглар,
Лот худойга беш карсон тилла бериб,
Тезроқ Кўкчамни олиб келинглар.
Улган одам то тирилиб келмасин,
Кўкча шоир гўр ичида қолмасин.

Кўкчани булар тилла сандиққа солиб қўйиб эди, қул-луқ тақсир, деб чиқиб кетди. Далада бир нечаси:— Уч карсон тилла берамиз,— деди. Нафси каттароғи айтди:— Олти карсон қиламиз. Худонинг олдидаги хизматкорларига бермайсизми? Шўйтиб олти карсон тиллани Гўзалшоҳнинг бўйнига қўйди.

— Бояна уч карсон деб эдинглар, энди олти карсонга чиқардинглар. Шу Кўкчанинг бир ўзини тирилтириб келсанглар бўлади. Тавба-ей, тавба-ей, худонин ҳам порахўрини кўрдик,— деб Гўзалшоҳ камзулларини йирта берди.

Ана, энди ҳалиги сатта балохўрлар олти карсон тиллани бўлишиб олиб, Гўзалшоҳ подшоҳнинг олдида Кўкчани яп-ялангоч қилиб, сандиқдан чиқариб олиб келиб қўйди.

Гўзалшоҳ подшо Кўкчанинг оёғига йиқилди. «Худо тир-
гизган Кўкчам», деб йиғлай берди. Ана, энди Кўкча ав-
лиёсиниб, созини қўлига олиб, Гўзалшоҳ подшоҳга қараб,
бир сўз айтаяпти. Кўкча шоирнинг каромат сўзини томо-
ша қилинг:

Чулдиратиб созгинамни чертайин,
Душман кетди қўлгинамдан, қайтайин,
Сўзима қулоқ сонг, турган жамоат,
Ўлиб туриб кўрганимни айтайин.
Бут худойим ўзимга назар қилди,
Бу ёққа кел деб мени судраб келди,
Кўрганимни бир-бир айтай, халойиқ,
Ўзгинамни яхши ерга етказди,
Неча ўтларнинг устидан ўтказди.
Юриб эдим қиёмат бозорида,
Бут худойим ишгинамни биткарди.
Гўзалшоҳга сенинг қадринг ўтди деб,
Қўлимдан ушлаб бу ерга етказди.
Лот худодан подшом мени тилабди,
Беҳисоб тиллолар бериб йиғлабди,
Худо ҳам уялмай одамлар гапидан,
Юр буёққа деб чочгинамни силабди.
Ҳай аттанг-а, душман тушди изларга,
Тарафлар чиқибди қуло тузларга,
Ўлиб туриб кўрганимни айтайин,
Қулоқ сонглар, қариндошлар, сўзларга.
Мен қип-қизил авлиёман, лоф урай,
Миср элни энди харобат қилай,
Воситачи бўлманг менга биттангиз,
Ўлиб туриб кўрганимни гапирай.
Миср элга не кунларни солдирай,
Бизга қараганнинг кўнглин тўлдирай,
Душманча кўрмайди подшойинг мени,
Гўзалшоҳни жингак қилиб ўлдирай.
Қабул қилмайман подшойингни сўзини,
Мошдай бўзрайтман икки кўзини,
Эланманглар менга битта бировинг,
Ўлдираман Гўзалшоҳнинг ўзини.
Юсуф, Аҳмад Урганч элга борибди,
Бориб туриб кўп лашкарлар олибди,
Душман душманга ҳам инъом берарми,
Кўп лашкарман икки ўзбак келибди,
Миср элда хонақоҳлар солибди,
Ўз қавмидан беклар подшо қилибди,

Подшо бўлиб, қутиришиб ўзбаклар,
Миср юртин кеп менчиклаб қолибди.
Қарға етмас қорачани елдирди,
Душманини аҳмоқ кўнглин тўлдирди.
Бундайчинги тентак подшо қурисин,
Тирноқ билан мурутларин юлдирди.
Ичи ачир назаркарда Кўкчанинг
Ўзбакни яхши деб тентак ўлдирди,
Душман душмандан ҳам ўлмай кетарми?†
Юсуф, Аҳмад кеп чалибди созини,
Кўп айтибди кўнглидаги сўзини,
Ўлиб туриб кўрганимни айтайин,
Мусулмон қип, хотин қипти қизини.
Вой-вой, эранлар, ўлсин Гўзалшоҳ,
Вой аттанг-а, чириб ўлсин аҳмоқ шоҳ.
Нечовларнинг йиғлаб кўзи кўр бўлди,
Бу Кўкчага ҳам номусу ор бўлди,
Аҳмоқ одам подшо бўлиб Мисрга,
Банди ўзбак келиб мунда зўр бўлди,
Душманига шундайин эл хўр бўлди.
Кўрганимни айтаверсам соп бўлмас,
Ишонинглар, қанча айтсам, лоф бўлмас,
Урчуққа ийирмай жунлар қоп бўлмас,
Аҳмад, Юсуф шундай ишлар қилибди,
Не кунларни одамларга солибди.
Илоҳо, аҳмоқ подшоси қурсин,
Тарафига элни муҳтож қилибди.
Назаркарда Кўкчасини ўлдириб,
Кўз остидан ўзбакка тан бўлибди,
Ишонинглар бу Кўкчанинг гапига,
Юсуф Аҳмад элга султон бўлибди.

Ана, энди бўлди маслаҳат, бўлди талотўп, бўлди мо-
жаро, «Авлиёнинг гапи иккита бўладими, ҳали ҳам Кўк-
чанинг ўзига йиғлаймиз»,— деди.— Авлиё ҳам ўзинг, пай-
ғамлар ҳам ўзинг, Юсуф билан Аҳмаднинг иложини ўзинг
қиласан,— деди одамлар Кўкчага. Шунда Кўкча одамлар-
га қараб бир сўз айтаяпти:

Миср элга дарров хабар қўйинглар,
Катта-катта хат қип элга ёйинглар,
Икки ўзбак тағи узаб кетмасин,
Фил келбатли полвонларни жийинглар.
Кела берсин, ҳар тарафга чақиртинг,
Маст қинглар-да, ўрталиқда бўкиртинг,

Ҳар ранг полвон йиғиб келинг вақтли,
Душманларни йўлдан ушлаб оп қайтинг.
Шундан бўлак иложи йўқ, халойиқ,
Қувиб етиб, дарров қамсаб оламиз,
Банди қилиб от олдига соламиз.
Дарров йиғинг мурти тикка сарбозни,
Ушлаб келиб тағи зиндон қиламиз.
Шундан бўлак чораси йўқ бу ишди,
Қўп сарбозлар бу Кўкчага йўлдошди(р),
Юсуф, Аҳмад деса кўнглим тошди,
Душманни гапирсам, ақлим шошди,
Дарров банди қилиб икки ғуччоқди,
Асли ўзи бир одамнинг боласи,
Ҳар қайсиси ўз бошига юриб,
Бир кунлари иккови жанжаллашди.
Асли ўзи акалиман, укали
Ўртага жанжал қип совуқлик тушди.
Аҳмадбеги Юсуфбекка қардошди,
Ушлаб олиб дарров кесайик бошди,
Миср элидан дарров полвон йиғинглар,
Кечикмай дарров қинглар кенгашди.

Бўлиб қолди Гўзалшоҳнинг таммаси,
Ҳеч гапи жой тутмади подшонинг
Кўкча бекка хайр деди ҳаммаси.
Ҳар турли овқат ўртага чош бўлди,
Сап ёмоннинг янги вақти хуш бўлди.
Ҳар тарафга хабар қўйди хат билан,
Фириб билан авлиё бўп шу Кўкча,
Қўп сарбозга яна бадбахт бош бўлди.
Дарров йиғил дегандан
Бир мингта қирағай мерган отланди,
Тағи жўна деганда
Мурти ўсиқ, оғзи қопқоқли қўшин жўнади.
Бу Кўкчанинг айтган сўзи эп бўлди,
Бир-бирига яхши дейшиб жуфт бўлди,
Ҳар ранг полвонларнинг анжоми чоп-чоқ,
Саксон минг сарбоз Мисрда тўп бўлди.
Шу кеча гала душман тунади,
Бир-бирини урушмоққа синади,
Кўкча бадбахт қўп сарбозга бош бўлиб,
Қуртдай қайнаб Юсуфбекка жўнади.
Ғулғулалар солиб Миср юртига,
Қулоқ солди бу Кўкчанинг додига,
Оқ юзли, обрўли бўлинг ҳамманг деб,

Гўзалшоҳ фотиҳа тортди бетига.
Қўкча миниб олди қора байирпи,
Ўлар вақтда одам тани чирийди,
Қўкча наймиш ¹ энди чопла-чоқ бўлиб,
Оғир лашкар икки бекка буюрди.
Карнай-сурнайларни шу Қўкча тортди,
Қўкчага қилишиб яхши хизматди,
Авлиёнинг кўнглин қолдирманг дейишиб,
Қисташиб кўп лашкар энди йўл тортди.
Кўнгли тўлиб бир-бирининг сўзидан,
Мерган кабоб қилар кўлнинг ғозидан,
От бетига қарамайин сарбозлар,
Қувиб кетди икки бекнинг изидан,
Жўнаб кетди душманларнинг сараси,
Қуни бор ҳар кимнинг пиччи ² кўраси,
Қўкча бадбахт жонни сотиб йўл тортди,
Намоздигар-намоздигар бўлганда,
Яқин қолди Ҳасрат товнинг ораси.
Ҳаммалари кўп чарчадик дейишди,
Бир неча семизин ўпкаси пишди,
Маслаҳат қип, энди кеч бўлди дейишиб,
Овқат қилмоқликка отидан тушди.

Ана, энди Юсуфбекнинг шу азизларни зиёрат қилиб,
муддаосини тилаб айтган сўзи:

...Даргоҳингга йиғлаб келдим,
Зиёрат қиз мен сизларни,
Муддаомни тилаб келдим.
Борсак Дин Хоразм элига,
Тушмасак душман қўлига,
Дуо қилинг икковмизга,
Олтой³ юрсак сувсиз чўлга,
Эрта билан тонг отган сўнг,
Чиқиб олсак катта белга...
Эсон кўрсам Лаълихонни
Муродимни тилаб келдим.
Ҳеч йўқ Аҳмаджоннинг қасди,
Бир жой баланд, бир жой пастди.
Ҳузир-ҳаловатда ётган,
Дуо қилинг меҳмонингга,

¹ Ноумид.

² Пича.

³ Олти ой.

Имонли худонинг дўсти.
Йўлиқмагаймиз қаҳрига,
Борсак Урганчнинг шаҳрига,
Пешонамни синаб келдим...
Туғ кўтарган ҳу, валилар,
Омон кўрсам бир синглимни,
Меҳмон бўлиб уйингизга,
Кўзда ёшим селлаб келдим...
Эсон-омон Урганч борсак,
Қилсак кўнгилда ҳавасни,
Муддаомни тилаб келдим...
Чанглатсам дала-дашни,
Кўплаб кўрганмиз бебошни.
Эсон кўрсам қариндошни,
Қалдирғочдай эмчақдошни,
Соғ-саломат кетсам бўлар,
Урганч элга етсам бўлар...
Кеча-кундуз доим худо тилида,
Пирлар омин деди беклар ҳолига,
Зиёрат қип тоғдаги пайғамбарни
Эрта билан минди отнинг белига,
Талаб қилди ёлғизоёқ йўлига.
Пичагина ўтар йўлдан адашди,
Акаси укага тортар койишди,
Дўст дўстларга қилар равишди,
Адашди-да, тўғри йўлларга тушди.
Кун чиқмайин Ҳасрат товидан ошди,
Текисликка икки бекбачча тушди,
Соғ-саломат Ҳасрат товидан ўтди,
Койиш кўрганга кун қиёматди,
Кечасиман ухлагани йўқ эди,
Аҳмадбекнинг кўзин уйқу оп кетди.

Юсуфбек айтди:— Аҳмаджон чирогим олти ой ҳайдов-да кетди, етти йил зиндонда ётди, тинчибгина ухлай олмади. Бир уйқуси ҳаром бўлмасин, аста-аста отни еталай, ухлаб олсин. От жиловидан ушлаб боряпти, Аҳмадбекнинг вақтини хушлаб, боряпти, Аҳмадбек отнинг ёлига пешонасини ташлаб боряпти, отни бир-бир бостириб аста-аста қамчи уриб боряпти. Кун ёйилиб, чошгоҳ бўлай деди. Шундай Юсуфбек Миср тарафга қаради. Қараса, бир тўзон чиқиб келаяпти, осмонга ўрнаб, худди туманга ўхшаб бувдоқ-бувдоқ бўлиб келаяпти. Бунини кўриб Юсуфбекнинг юраги жиз этиб, такка тортиб кетди. Аҳмадбекка қараб Юсуфбек зор-зор йиғлаб бир сўз айтаётган экан.

Ана энди гамгинлик тортиб, Аҳмадбекка қараб, оғасининг айтаётган сўзи:

Лашкар келди орқамиздан бенаҳат¹
Қайтабошдан энди бўлди қиёмат,
Уйқудан кўзингни очгин, Аҳмадбек,
Онҳазрат бизларга қилгай шафоат,
Ҳо янглишдим, чироққинам, сўзимдан,
Хабар олгин, қанотгинам, ўзимдан.
Уйқудан кўтаргин қора каллангни,
Кўп душман билқиллаб етди изимдан.
Сўз чиқади дардли одам тилидан,
Қутулмадим душманларнинг ҳилидан,
Уйқу деган касофат шу, чирогим,
Таги душман келди Миср элидан,
Отингни чопмадинг пастдан дашига,
Рози бўлай, чироқинам, ишингга,
Ҳовдак кўлда уйқу етди бошинга.
Вой-вой, дунёси қурсин бепоён,
Остингизда бедов ўйнар юз алвон,
Лашкар келди Ғўзалшоҳнинг юртидан,
Уйқудан қўзингни очгин, Аҳмаджон.
Келаётир минган оти ўқдай бўп,
Умри узоқ бағирлари беркдай бўп,
Келаётир бари душман ҳиқдай бўп,
Минган оти илдам экан, ўқдай бўп,
Келаётир тўп-тўп бўлиб душманлар,
Анжом-асбоблари қизил чўғдай бўп,
Уйқудан кўзингни очгин, бек Аҳмад-
Ким яхши, ким ёмон, худо билади,
От чопилса гумбирлаган далада,
Болаликда қилган иши чалади,
Уйқудан кўзингни очгин, Аҳмаджон,
Миср элдан билқиллаб ёв келади.
Милтиқ олиб базилари эккайиб,
Душман келди телпаклари тўмпайиб,
Кўп душман орқамдан етди, Аҳмаджон,
Бир нечаси келаётир энкайиб,
Уйқунинг касоди кўпдир, чирогим.
Бандасининг сири ҳаққа аёндир,
Уруш куни ботир найза суянди.
От ёлида ухлаб ётган Аҳмадбек,

¹ Бениҳоя.

Акажон, деб уйқусидан уянди¹.
От чипилиб тоғни тўзон чалади,
Ботир йигит ёвда дуруст бўлади,
Қўрқоқ киши тикка қотиб қолади,
Аҳмадбек тикилиб шундай қараса,
Оғир лашкар Миср элдан келади.

Аҳмадбек бу лашкарни кўриб, юраккинаси уйғониб:—
Эй оғам, ғам еманг. Мисрнинг ҳамма лашкарига ёлғиз
арслондай бўлиб дорийман. Душман чумчуқ бўлса, мен
қирғий турурман,— деди. Аҳмадбек акасига қараб, тал-
тайиб, бир сўз айтаяпти:

Ёлғон эмас, ака, сўзим,
Сарғаймасин ойдай юзим,
Душман келса даста-даста,
Улар эчки, бўри ўзим,
Кўнглингни бўлма, ёлғизим.
Чопишайин душман билан,
Душман каррак, йўлбарс ўзим.
Томоша қилгин, акажон,
Урушга кирай бир ўзим.
Добил урай така-така,
Ғулғула тушсин фалакка,
Овоз ўрнасин малакка,
Оч бўридай дорий ўзим,
Ўзим қилай тикка-тикка,
Чопиб ташлай якка-якка.
Душман балиқ, илон ўзим.
Қузғунга берай гўшини,
Чалкаштирайин лошини,
Қоқиб синдирай тишини,
Ғам ема, Юсуфбек оға,
Қилай душманнинг ишини.
Лашкар келди қуло туздан,
Мардлик сўз эшитинг биздан,
Сапчадай кесай бошини,
Томошани қилмоқ сиздан.
От қўяй душман қасдига,
Булутдай бўп ўзим чўгай,
Душман бадбахтнинг қасдига,
Томошани кўрмак сиздан,
Уйма-чуйма қилмоқ биздан.

¹ Уйғонди.

Ажал келса, ўзим эрий,
Душманнинг йўлида турий,
Хафа бўлма тарафлардан,
Ёлдор бўридай бўп дорий.
Дардингга бўламан даво,
Яхши одамда бўлмас ҳаво,
Суриб санчай кўкрагидан,
Хафа бўлма, Юсуф оға.
Ажалнинг тўнини бичай,
Отимнинг оғзини очай,
Ё Али деб саваш қилиб,
Қаттасини сайлаб санчай,
Томоша кўр энди биздан.

Ана, Юсуфбек Аҳмаджонга қараб насиҳат қилиб:—
Э чироғим, нонни катта тишласанг тишла, гапни катта
гапирма, деган гаплар бор,— деб бир сўз айтаяпти:

Ҳамиша қойилман қилган ишингга,
Пирлар омин десин кўзда ёшингга,
Қатта гапни ҳаргиз айтма, Аҳмадбек,
Такаббурлик етган, ука, бошингга.
Насва тортиб келдик Урганч элингдан,
Ажалли одам ўлар шаксиз қўлингдан.
Ғофил бўлма яратганда, Аҳмадбек,
Чироғим, ҳеч вақт кетма ўзингдан.
Сап¹ айлансанг мард йигитнинг бўйидан,
Кўп гап чиқар эсли одам ўйидан.
Сажда қилмай одамзодга Азозил,
Манманликдан чиқди жаннат уйидан.
Душман келди Юсуф аканг кейнига,
Одамзоднинг фаришта бор эйнига,
Ҳазрати Одамга сажда қилмади,
Манманликдан тавқи тушди бўйнига.
Ғажир қўнар ёвда ўлган гўшига,
От чопармиз Асқар товнинг дашига,
Шу ерда худо деб йиғла, укажон,
Қатта гаплар асар қилар кишига.
Қуртдай қайнаб душман келди изима,
Нени айтсам экан, Аҳмад, сўзима.
Миср элидан билқиллаб ёв етишди,
Олло зафар берсин менинг ўзима.
Жуда ғайрат берса, ҳар иш қиласан,

¹ Залп.

Ўткир ханжарингни қўлга оласан,
Ғофил бўлма ҳаргиз, ука, дунёдан
Тарафларга сен ғолиблик қиласан.
Катта гапни асло айтма, Аҳмаджон.
Сирингни айтмагин, Аҳмаджон ётга,
Ёти қурсин бир кун қўяр уятга,
Манманликни тилда айтма, укажон,
Манманликдан ҳеч ким етмас мақсадга,
Ўзингни паст қилгин ҳаргиз, укажон.
Отга миндик икковимиз бегумон,
Ҳар ерда худойим қилгай-да омон,
Катта кетма бу урушда, чироғим,
Манманликнинг фойдаси йўқ, укажон.
Обру деб, чироғим, ўзинг жилагин,
Бедовингнинг ёл-қуйруғин силагин,
Ҳар нафасда эл қайғусин ўйлагин,
Ҳар жойда катта кетма, Аҳмаджон.

Иккови отдан тушиб, отларнинг айил-пуштанини ечиб совута берди, қашлаб, терларини хўп артди, айил-пуштанини зертанг-забартанг қилиб, иккови тахт бўлди. Душманлар даста-даста бўлиб тоғдан оша берди. Улар «Мана-мана, топдик-топдик»,— деди. Маслаҳат қилди ўз-ўзи. Бир нечаси айтди:— Худо назар қилган Кўкчамиз бор, нима гап бор, бизларга ҳеч гап йўқ. Икки ўзбакнинг қўлидан нима иш келар эди. Кўкча айтди:— Жонидан тўйган билан ҳазиллашма, керак эмас. Қандай бўлса, хуннинг баҳоси — одамни ўлдириб бўлади. Лашкарни уч бўлиб, уч ёқдан ўртага оламин. Қўрғон қилинг, ҳеч қочиб чиққани қўйманг, охир қўлга оламин. Олдидаги одамлар айтди:— Авлиён ҳам каромат қилмайдиган.

Ана, энди булар уч бўлиниб, от қўймоқнинг тараддудида бўлаверсин, гапни Юсуфбекдан эшитмоқ керак. Юсуфбек Аҳмаджонга қараб, Аҳмадбек оғасига қараб, бир сўз айтаяпти:

— Шунча душман келди сенинг қошинга,
Олмос қилич, чироққинам, дастинга,
Ёвда ўлсам, сен кетавер Урганчга,
Чиқиб тургин Асқар товнинг устига,
Оқ фотиҳа бергин укам, Аҳмаджон.
— Оғажон, дуолар қилгин,
Мен ўлайин, омон бўлгин,
Йўлбарсдай кирай урушга,
Томошалар қилиб тургин,

Омин де, акажон, менинг ҳаққима.
 — Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
 Узоқ яша, ёш боласан, ўлмагин,
 Жонингга, чирогим, кафил бўлдингми,
 Уруш ёмон, асло ҳазил билмагин,
 Оқ фотиҳа бергин, укам Аҳмаджон.
 — Ширин жон омонат, ўйласам танга,
 Азройил чанг солар тандаги жонга,
 Шайтон бадбахт қасд этади имонга,
 Оқ фотиҳа бергин, акам Юсуфбек,
 Хохолаб шердай бўп кирай майдонга.
 — Кичик қулоқ солар катта тилига,
 Санталат қип юрар ўсган элига,
 Уққа учиб ўлсам, укам Аҳмаджон,
 Хабарим еткаргин Урганч элима,
 Дуо қил ҳаққима, укам Аҳмадбек.
 — Юсуф оға, бизни кўзга илмайсан,
 Ё Рустамдай, ё Барзудай билмайсан,
 Билганингдан, ака, ўзинг қолмайсан,
 Баҳодирлар қаторида кўрмайсан,
 Омин деб фотиҳа тортгин, акажон.
 — Облойима мен йиғладим зор-зор,
 Онамни кўрмакка бўлдим интизор,
 Упкагина қилсанг Юсуф оғангдан,
 Юсуфбек оралаб кетса майдонга,
 Аҳмадбек орқамдан бўлгин бохабар.
 — Майдонда дол бедовлар қутуришган,
 Ғам ема, бу ишлар бўлганди бошдан,
 Той от бўлса, от қутулар минишдан,
 Суриб санчай душманларнинг сарасин,
 Оқ фотиҳа беринг, акам Юсуфбек.
 — Эсон-омон борсак, ука, маконга,
 Ғазо деб минибмиз икки ҳайвонга,
 Тўп-тўпига оч бўридай от қўйсам,
 Ҳар замонда қараб қўйгин акангга,
 Оқ фотиҳа беринг, укам Аҳмадбек.
 — Бугун ўнг келгай ишим,
 Ажалдан қутулгай бошим,
 Ҳеч бандага қарамайман,
 Кўкча билан менинг ишим,
 Оқ фотиҳа бергин энди.
 — Отни минган билар ҳамиша тобини,
 Шўр дарёда дейди Одам обини,
 Раҳм айлагин бизга, яратган жаббор,
 Қилмагайсан банди бекларни, қаҳҳор.

Пирлар, ушланг ханжаримнинг сопини,
Сайис олар дол бедовнинг тобини,
Мен гапирай, ука, сўзнинг йўсини,
Борсам қойил қилай Кўҳиқофини,
Отингдан айланай, қодир худойим,
Пирлар, ушланг ханжаримнинг боғини.
Яхши бўлсин Аҳмад укамнинг ҳоли,
Шол ипакдан майин яхши от ёли,
Ажалнинг тўнини кийиб от қўйдим,
Менинг қўлим эмас, пирларнинг қўли.
Ярқиллатиб кийдим пўлат совутди,
Сочилган насибам Мисрга тортди,
Ёр бўлинг, ёд этдим ҳазрат Довутди,
Пирлар, ушланг қиличимнинг сопини.

Бормасак дейишиб Миср юртига,
Томоша айланг яхшининг ҳимматига,
Тоғлар титрар бекларнинг ҳайбатига,
Шунқордай толпиниб икки бекбачча,
Омин деб фотиҳа тортди бетига.
Кўп лашкар вағирлашди,
Тоғларнинг қуши учди,
Қўрқоқнинг ҳуши қочди,
Бир хили отдан тушди,
Уч бўлак бўп душманлар,
Юсуф билан Аҳмадни
Ушланг-ушланг дейишди.
Юраклар ошдай тошди,
Ҳисобидан адашди,
Юсуф билан Аҳмадбек,
Маст бўлган шердай бўлиб,
Қистаб майдонга тушди.
Сатта бадбахт ғаш келди,
Юрак-бағри тош келди,
Аҳмадбекка майдонда,
Кўкча бадбахт дуч келди.

Кўкча:— Ҳа, Аҳмад ўзбак, пишакнинг қочгани сомон-хонагача экан, паналаб келиб ётганинг тоғнинг ичидами? Сенинг ўлигинг тирилмайди, тиргизмакка худойингнинг кучи етмайди. Бизларнинг худойимиз хоҳлайди ўлдиради, хоҳлайди тиргизади. Сен борингда Гўзалшоҳ подшо мени дорга тортиб ўлдирди, худойим ўтнинг ичидан судраб чиқиб, мени авлиё қилди. Мен пайғамбарлик мақомига

етган Кўкча бўламан, худо билан ҳамсоя бўлган одам-
ман,— деб бир сўз айтаяпти:

Баланд қилма, Юсуф ўзбак, ҳавонгни,
Тополмайсан дардгинангга давонгни,
Банди қилиб олиб кетай Мисрга,
Танийсанми ўлган Кўкча бобонгни?!
Сен борингда Кўкча бобонг ўлганди,
Дорга осиб халқ шарманда қилганди.
Авлиё бўп Кўкча тағи келганди,
Аҳмад ўзбак, тани Кўкча бобонгни.
Қўлинг бойлаб аччиқ қамчи чотарман,
Сигирдай етаклаб тоғдан ўтарман,
Банди қилиб етаклаб оп кетарман,
Аҳмад, тани, вали Кўкча бобонгни.
Икковингни билганимдай қиларман,
Авлиё бўп келдим сенинг ортингдан,
Икковингни тагин банди қиларман,
Таниб қўйгин кароматли бобонгни,
Жабр қилиб мен олдингга етарман,
Кароматман қоқ миянгдан отарман,
Банди қилиб, зор йиглатиб иккингни,
Қора кунлар солиб ҳайдаб кетарман,
Оч кўзингни, томоша қил валини.

Аҳмадбек «авлиё»га қараб, бир сўз айтаяпти:

Авлиёсан, энди вақтинг хушини,
Кўриб қолган Ҳасрат тоғнинг тошини.
Галдирама, сандирама, эшитдик,
Шолғомдайин думалатай бошингни.
Кўм-кўк қип бўзартай икки кўзингни,
Дам ғанимат, айта бергин сўзингни,
Сен келибсан ажалнинг бозорига,
Банди қип оп кетай сенинг ўзингни.
Ҳангамада яхши созман сўзники,
Чалқиган кўл ўрдак билан ғозники,
Сепу сирриқ узатгувчи қизники,
Худойим ёр бўлса, арвоҳ қарашса,
Алҳамдулло, энди навбат бизники.
Қамбағаллик марднинг кўзин ўями,
Яхши ердан юрса, оёқ тоями,
Худойим қарашса, навбат бизники,
Қўлингдан келганин қилгин, аяма.
Назар айланг «авлиёнинг» ишига,

Улганларнинг қузғун қўнар гўшига,
Ғазабланиб Қўкча бадбахт ғурқираб,
Чопиб келди Аҳмадбекнинг қошига.
Бир оллони ёд этди,
Аҳмадбек қиз ғайратди,
Писанд қилмай шу Қўкча
Найзасини узатди.
Аҳмадбек маҳкам ушлаб,
Найзасини тортиб оп,
Авлиёга узатди.
Шунда фирибгар Қўкча
Найзасига рад бериб,
Отидан тушиб кетди.
Жони тиккалай чиқиб,
Қиёмат бўлди деди.
Қўринг, энди шул Қўкча
Бақа тўнни салла қип,
Балчиққа кириб кетди,
Қўкчадайин авлиё,
Шу бўлди каромати.
Лашкар чувлаб суришди
У ёқ-бу ёққа юришди,
Асқар тов текисида,
Бир-бирини қиришди.
Қушдай учибди ҳайвон
Ханжарни ярқиллатиб,
От қўяди Аҳмаджон.
Ушла дейшиб чувлашди.
Қулоқ питкан, ғувлашди,
Қўп одам шовқин солиб.
Ҳамма бирдай дувлашди.
Чол ўлгани бингиллаб,
Оёқлари дингиллаб,
Ўқ келади зингиллаб,
Юсуф билан Аҳмадбек
От қўяди шердай бўп,
Икковлари бирдай бўп
Қатордаги нордай бўп,
Ўмганлаб от қўяди,
Ариллаган шердай бўп.
Қўл олгувчи пирдай бўп,
Елкалари қирдай бўп.
Маст бўлгани бигиб ётир,
Ушла, дейди сатта ботир,
Шохли милтиқ патир-путур,

Ўқ чиқиб майдон ичида.
Юсуф, Аҳмад жонни сотди,
Бир обло бериб ғайратди.
Ҳар ёққа қоқ бўлиб ўтди,
Ханжар сермаб Юсуф, Аҳмад,
Каллаларни дўнгалатди,
От қўйиб майдон ичида.
Бошларни чопиб ташлаб,
Икки бек вақтин хушлаб,
Динг-динг этиб калласи,
Тош билан тупроқни тишлаб,
Маҳкам қилиб пўлат ханжар,
Яланғочлаб қўлга ушлаб,
Ёвнинг ичида қўрқоқлар,
Вой ўлдим деб кўзин ёшлаб,
Қиришиб майдон ичида,
Суришиб майдон ичида.
Дол бедовлар чопилди,
Пўлат добиллар қоқилди,
Қон ёмғирдай ўқ тўкилди,
Душманнинг қадди букилди,
Бежай катта уруш бўлди,
Ғайрат қилиб бек Аҳмаджон,
Душманга зўрлик қилди.
Кўкчанинг эси шошди,
Ўтдай бўлиб туташди,
Пиёдаси мингашди,
Роса уч кун ўтганда,
Қириб қўйди бизни деб,
Жон айлансин тегма деб,
Шер бўп келган душманлар,
Мисрга қараб қочди.
Ўлганлар қопдай ишди,
Қалхатлар пастга тушди,
Семизроғин тортишди,
Ориғини судрашди,
Жон деганинг кўп ширин,
Тизилишиб душманлар,
Мисрга қараб қочди.
Икки бек шукур айтди,
Пирлар қип ҳимоятди,
Бўридай бўп иккови,
Шунча келган душманни
Зинғитиб қувиб кетди.
Ўликларни қанордай қип иширди,

Бузруклари тупроғига бош урди,
Уч кеча-уч кундуз беклар савашиб,
Асқар товдан Миср қараб оширди.
Отларга қамчи чотди,
Беклар қилиб ғайратди,
«Авлиё»нинг лашкари
Икки кўзи ёшланиб,
Мисрга ҳайт, деб кетди.
Рози бўлди яратганнинг ишига,
Энди етар бўлди қариндошига,
Тарафлардан ўчин олиб икки бек,
Ўйнаб-кулиб чиқди товнинг бошига.
Миниб келган Ғўзалшоҳнинг отини,
Ана кўрди тарафлар ғайратини,
Юрагида энди армон қолмади,
Душманлардан олди беклар лотини.
Юсуф билан Аҳмад ўғлон гаплашди,
Қимматбаҳо молга хаёли қочди,
Аста-аста тоғдан, нишобдан тушди,
Бу моллардан олайн деб айтади,
Келаётса Юсуф билан Аҳмадбек,
Юлғун мия қимир-қимир этади.
Аҳмадбек саллани маҳкам ўради,
Муртини бармоғиман буради,
Қимирлаган шул мияга¹ Аҳмадбек,
Бўлиқ жойга аста тиклаб қаради.
Топилди шу ердан дардин давоси,
Кетар бўлди танасидан гуноси,
Аҳмадбек шундайин тоза қараса,
Писиб ётган Кўкча валий бобоси.

**Ана, энди Юсуфбекка қараб, Аҳмадбек бир сўз айта-
япти:**

Олдига палов ташлайик,
Ихлос қип вақтин хушлайик,
Кўкчадайн авлиёни
Ака, кел бўғиб ушлайик.
Эшитинг, акажон, зорни,
Кетказдим энди ғуборни,
Валий бобом ётган экан,
Берайлик энди назрни.
Қобокларни ўйинайлик²,

¹ Мия (юлғун мия)— ўт, ўсимлик.

² Уяйлик.

«Авлиё»га тейинайик,
Хўкиз, тойдан назир бериб,
Кўкча бўлганди пайғамбар,
Қароматли бобомизга
Чин ихлосман суянайик.
Зиндонда тортдик оҳу вой,
Сарғайиб кетди ранги рўй,
Валий Кўкча ётган экан,
Ихлос қип ёпайик сарпой.
Уйдирайик қобоғини,
Кўрсатма боғча, боғини,
Чопиб ташла оёғини,
Ушлаб олиб авлиёни
Нақ берайик таёғини.
Бизларга қараб ётибди,
Вақтимизни хуш этди.
Бошга тўнни дастор қилиб,
Хўп катта домла бўлиб,
Авлиёлик даъво қилиб,
Анчай ўзи ҳаво қилиб,
Шуйтиб талтайиб ётибди.
Яхши-яхши сўйлаб олгин,
«Авлиё»ни пойлаб олгин.
Паст ёғидан чиқиб келинг,
Қароматини кўрайик,
Чингиллатиб бойлаб олинг,
Раҳм этманг, ака, ҳолига,
Туғ кўтартамыз бошига,
Олиб юр Урганч элига,
Чақмоқ билан қув қиламиз,
Жилдираган сув қиламиз,
Олиб бориб Кўкча бекни
Тиккалайин кўмиб ерга,
Тепасига тув қўямиз.
Юсуфбек яқинлаб етди,
Кўкчабек қимирлаб кетди,
Авлиёни ушла дейишиб,
Бекваччалар қувиб кетди.
Кўкча бежай илдам экан,
Ётган чоқда буриб кетди.
Аҳмад билан бек Юсуфжон,
Бежой чарчаб терлаб кетди,
Кўйлакчан бўп ўзбек беклар
Кўзларини қисиб олди,
Қочоқ йўлин тўсиб олди.

Аччиғи қаттиқ кеп қолган,
Қўлни ёзиб Аҳмад ўғлон,
Авлиёни босиб олди.

Ана, энди Юсуф билан Аҳмаджон Мирза Маҳмудни ўлдириб, юрагидан чер кетувди, Кўкчани ушлаб олгандан сўнг, шу энадан туғилган чақалоқлай еп-енгил бўлди. «Авлиё» Кўкчанинг тирсагининг баландидан бойлаб олди. Аҳмадбек:— Сен бақа тўнини лайлак уядай қип ўрамоққа уста экансан, сени Урганчининг баҳорикорига олиб бориб тошбақага мулла қиламан,— деди. Кўкча айтди:— Бу тошбақаси катта одам эканда чоғи. Уқитиб-ку улдасидан чиқаман. Аҳмадбек санаб етмиш қамчи бошига урди Кўкчанинг. Қалта биқин, пойи жувон, йўлда чарчамайдиган олтмиш беш отга қимматбаҳо моллардан, Кўкча лашкарининг хазина-дафинасини ортди. Ана энди жон ширин, Кўкча бечора Аҳмадбекнинг етагида етти кеча-етти кундуз йўл тортди. Ана, бир чашмазорга етди, отларини чалқин шуварга ҳайдаб, ўз фароғатини қилди. Ана шу ерда Юсуфбек Аҳмаджонга қараб, бир сўз айтаётган экан:

Отга ортдинг оқчасини,
Урдинг ковуш миқчасини,
Каттакони, тўқчасини,
Еталадинг Кўкчасини
Қўйиб юборгин, Аҳмадбек.
Етти йил зиндонда ётдик,
Мирза Маҳмудни ўлдириб
Эсон-омон чиқиб қайтдик.
Орқамиздан лашкар келди.
Қириб-жуйиб обрў топиб.
Валий бўлган Кўкчасини
Еталашиб олиб қайтдик,
Муродимизга биз етдик.
Ука, қўйгин Кўкча бекни,
Ўлмайгина уйга етсин,
Икковмизни мақтаб кетсин.
Аҳмад, Юсуф мард экан деб
Шоирликка қўшиб айтсин.
Қирдинг кофир каттасини,
Едик душман шаддасини,
Банди қилиб молдай қилиб
Еталадик каттасини,
Зинҳор энди қўйгин, ука.
Ўлмаса қадрдон бўлар,

Орқамиздан бориб келар,
Энди сенга хизмат қилар,
Бизлар билан ошно бўлар,
Тайин ошно бўлгин, ука.
Хуррам эди танда жоним,
Ўртаганди устихоним,
Узоқда мазгил-маконим,
Кўкчани қўйиб юбор
Қўлгинангдан, Аҳмаджоним.
Қўлларини ечгин энди,
Яхши гапириб бадбахтга,
Оғзингдан дур сочгин энди.
Уруш бўлса, Аҳмад укам,
Ажал тўнин бичгин энди.
Ёмонман ҳангама қилма,
Насиҳатим қилгин, ука,
Тайин олис қочгин энди,
Юсуфбек оқсоқол бўлди,
Қўлгинасин ечгин энди.

Аҳмадбек:— Ака, ҳали сен бу гаплардан беҳабарсан. Лашкар етганда «менинг зўр, кучли худойим ҳам ўлди-ради, ҳам тиргизади», деб эди, «Мен авлиёман», деб эди. Энди буни эсон-омон қўймайман, ҳов чўлларда нон бермай ҳайдагани эсингда йўқми. Тағи бунинг гўштидан пича пишириб емасам, юрагимнинг дарди ҳеч кетмайди,— деди. Шундай деб ширқ этказиб хинидан пичоқни суғуриб олди. Кўкча ўлдирар экан, деб қўрқиб қолди. Хурккан танадай¹ пишқириб, Кўкча бечора жуда қўрқиб турибди. Аҳмадбек қулоғининг баландидан пичоқни солди. Қассоб пўстдумбани айириб олгандай қилиб чаккасини гўшти билан иягигача сидириб олди. Кўкчанинг чаккаси кунжут сепиб, посмола босган ердай ялтираб қолди. Қошдан пичоқни солди, бурни билан лабини ҳам кесиб олди. Худди калласи деҳқон эккан, қатиқ уютадиган кадига ўхшаб қолди. Кўкча ҳар пишқираяпти, ҳеч бўлмайдиган. «Бор, нима кўрсанг, айта бер Гўзалшоҳ подшонгга»,— деб жўнатиб юборди. Кўкча уйтиб-буйтиб қирдан ошиб, қизил, ола қонга булашиб:— Ўзбакнинг ўпгани, туянинг тепгани ёмон бўлар экан, деб эшитар эдик, рост экан. Бу қулай бўлди, одамлар телпакни ҳаккари қип кийса, бизлар бостириб жаббори қип киямиз, қулоғим йўқлигини ким билади. Гўзалшоҳнинг олдида қуянжириқдан бир кам қирқта, биз

¹ Бузоқ.

билан қирқта бўлади. Гўзалшоҳнинг ўрдасига кираман, ойимларга косагул бўламан, ҳеч ким мендан гумон қилмайди, овқатгинам сийли бўлди,— деди.

Тош ёрган ўтни яраларига тортиб, қонини тўхтатиб олиб, Мисрга қараб кетди. Гўзалшоҳ подшонинг олдида етди. Гўзалшоҳ шундай қараса, Кўкча аридай ғўнғираб қолибди, ҳеч гапига тушуниб бўлмайди. «Эсонликка шукур қилмоқ даркор, Кўкчадай катта одам ана шуйтиб ғўнғираб қолибди».

Ана, энди сўзни Юсуф билан Аҳмадбекдан эшитмоқ керак:

Шукур қилиб икки бек,
Миниб олди отини,
Нони насва узилиб,
Мирза Маҳмуд, Кўкчадан
Беклар олди лотини.
Кўрди Миср элини,
Сўйлатади тилини,
Ҳасрат товда уришиб,
Ўлжа қилиб икки бек,
Тарафларнинг молини.
Юраклари қайнади,
Минган оти ўйнади,
Ўлжа молни икки бек
Тинмай даштда ҳайдади.
Келарда яёв ўтди,
Доим ҳақни ёд этди,
Эсон қул шундай экан
Отли, анжомли бўлиб,
Юсуф билан Аҳмаджон
Урганч шаҳрига қайтди.
Қиш, баҳорни ёзлайди,
Ҳангама қип сўзлайди,
Урганч элининг беги,
Қариндошин излайди.
Калма айтиб тилига,
Доим отнинг белига,
Чув-ҳа, дейишиб жўнашиб,
Қийик юрган чўлига.
Бир-бирига жавоб қип,
Тоат қилиб, савоб қип,
Оч қолганда икки бек
Олқор отиб кавоб қип,

Тинмай отни елади.
Аҳмад лодон болади,
Кўп соғинган элини,
Эсон-омон кўрсак деб
Отнинг жонин олади,
Ўлжаларин ҳайдашиб,
Чув-ҳа, чув, деб келади.
Қатта денгизда қундуз,
Ярқирар кўкда юлдуз,
Қистай берди икки бек
Ҳам кечаю, ҳам кундуз.
Тинмай ҳайдаб йўл тортди,
Чўлда қип қаноатди,
Юра-юра икки бек
Неча товлардан ўтди.
Айни беш ой деганда
Асқар тоғига етди.
Қариндошни соғинган,
Отларини тепинган,
Тирик айрилган кўп ёмон,
Ўтдай бўлиб қобинган.
Юрди товнинг бошига,
Кўнган худой ишига,
Юра-юра икки бек
Келиб қолди Гургон дарё бошига.

Ана, энди Юсуфжон элга келганга ўхшаб, Гургоннинг дарёси оппоқ кўпикланиб, лойқаланиб, хонасидан ошиб келаяпти, жуда пирқиллаб тошиб келаяпти. Юсуфбекнинг Гургон дарёсига қараб бир сўз айтаётгани:

Келасан Асқар тоғидан,
Ўтасан Ирам боғидан,
Кел-е, отим туёғидан,
Йўл бер, Гургоннинг дарёси,
Зиндон сарғайтди юзимни,
Сувларинг солди ваҳимни,
Йўл бергин, ўзим ўтайин
Кўрайин қиблагоҳимни,
Йўл бер, Гургоннинг дарёси.
Бошларингдан бойлатарман,
Устингдан от иргитарман,
Балиқларинг чиритарман.
Йўл бер, Гургоннинг дарёси.
Банд қип қўяй бошларингни,

Билиб қилай ишларингни,
 Кўрсат менга тошларингни,
 Йўл бер, Гургоннинг дарёси.
 Борган жойинг бўлар обод,
 Қурисанг, бўлар қиёмат,
 Устингга кеп Юсуф, Аҳмад,
 Йўл бер, Гургоннинг дарёси.
 Бизни душман банди қилди,
 От олдига яёв солди,
 Банди бек устингга келди,
 Йўл бер, Гургоннинг дарёси.
 Уқ отарман қувларингга,
 Оппоқ бўлган сувларингга,
 Дуо қилай ўзим сенга,
 Йўл бер, Гургоннинг дарёси.
 Ўзим сендан ғазаблансам,
 Оққан сувинг қуриб қолар,
 Жондорларинг чириб қолар.
 Икки бекка қарғиш бўлар,
 Йўл бер, Гургоннинг дарёси.
 Деҳқонлар маст бўлиб ётар,
 Ариқ олиб ўзгинангдан.
 Ҳар турли дон кўкартириб,
 Меҳнат қилган маст бўп кетар.
 Сувсаган кеп сувга тўйиб,
 Ўзинг билан дўст бўп кетар,
 Йўл бер, Гургоннинг дарёси.
 Қулоқ сол, дарё, тилима,
 Кўп юрдим сувсиз чўлима,
 Ўлмайин олдинга келдим,
 Раҳм айланглар бул ҳолима,
 Йўл бер, Гургоннинг дарёси.

Ана, энди дарё тўлиқсиб, тоғдай бўлиб, юқориси юқо-
 рига қайтди, этаги этагига жимийиб, йўқ бўлиб кетди.
 Беклар отининг туёққинаси тошга шақирлаб тегиб эсон-
 омон дарёдан ўтди. Беклар ўтган сўнг, икки сув қўшилиб,
 мавж уриб, жўш-жўш деб оқиб кетди. Беклар йўл тортди,
 пичагина юриб, сой-сой тўлган суякка етди. Айтди:

— Ҳу, ака, бизлардан ҳам бошқа эрлар, зўрлар бор
 экан, мана суяклар қандай одамнинг суяғи экан, Аширбек
 сардор орқасидан етган, қирқ кеча-қирқ кундуз урушган
 ўн йигит дунёдан ўтган, ёрма-ёрмагина гўр қилиб, оқ
 алам, қизил алам, кўк алам бошларига тикиб, ўқ теккан
 қулондай бўлиб, чинқириб, Урганчга қайтган. Аҳмадбек

Баччароқ экан, кўнглидан чиққан экан, Юсуфбек туғлар-
ни кўриб, Аҳмаджонга қараб, бир сўз айтаяпти:

Бадбахт Мирза Маҳмуд мунда келганди,
Кўп қуллуқ деб яхши хизмат қилганди,
Фириб билан кетиб Урганч шаҳридан,
Кўп лашкар оп орқамиздан келганди,
Ховдак кўлда бизни банди қилганди,
Шу ерга оп келиб бойлаб қўйганди,
Орқамиздан қирқ йигитлар келганди,
Кун қиёмат бўлган жойга етишдик.
Шу ерда қирқ йигит беклар етишди,
Ҳай аттанг-а, дардим дардга улашди,
Қирқ кеча-қирқ кундуз тинмай урушди,
Тиззасидан минган отлар қон кечди,
Душман кўп, бул бекларнинг ақли шошди,
Гуллар хазон бўлган жойга етишдик.
Аширбекдай тоғам шу ерга келди,
Кескир ханжарини қўлига олди.
Душманларман тинмай ўзи уришиб,
Шу ерда ўн йигит майдонда ўлди,
Беклар шаҳид бўлган жойга етишдик.
Йиғлади бизлар деб ҳаққа зор-зор,
Гаплашмакка бўлиб туриб интизор,
Тинмай санчиб душманларнинг зўрини,
Аширбекдай тоғам бўлди ярадор,
Йиғлаб турган жойга келдик, Аҳмаджон.
Гузимни ҳақлашиб кўп ғайрат қилди,
Бу ишлар, чироғим, облодан бўлди,
Тинмай қирқ кун душманларман чопишиб,
Даф қилолмай бундан келган душманни
Қирқ йигит оҳ тортиб хўрсиниб қолди,
Беклар шаҳид бўлган жойга етишдик.
Ўлмай тушди Юсуфбекнинг гузари,
Ло-илоҳа, қудратингга ҳазори,
Анав турган ўн йигитнинг мозори,
Беклар тупроқ бўлган жойга етишдик.
Саража қип беклар Урганч қайтибди,
Ўлимнинг ханжари бағрим йиртибди,
Бошларига оқ аламлар кўтариб,
Қадрдон бекларим ғариб ётибди,
Зор йиғлашган жойга келдик, укажон.
Орқамиздан келиб бари от солган,
Бизлар учун жонин фидолар қилган,
Бизларни деб ўнта йигитим ўлган,

Гуччоқларим ўлган жойга етишдик.
Қулоқ қўйди сўзин ёлғон-росига,
Қиргин солган Ҳасрат тоғнинг пасига,
Во оғам, деб йиғлай берди Аҳмадбек,
Қадрдон беклари тушди эсига.
Қайтайин, юраклар бўлиб тўла қон,
Элни кезиб бўлиб келганди сарсон,
Вой акам, деб ўпкасини босолмай,
Оғам деб майиблардай Аҳмаджон.
Ҳай аттанг, деб банди бувним бўшади,
Қадрдонлик ёмон, суяк шовшади,
Дунё курсин дейишиб, бўзлаб йиғлашиб,
Икки бек отлардан ўзин ташлади.
Эсига тушибди айтган сўзлари,
Хаёлида тўхтаб қошу юзлари,
Мозоратин қучоқлашиб йиғлади.

Ана, энди беклар отдан тушиб, қоши кўзи, ширин сўзи
кўнглига келиб, бир сўз айтаверди Юсуфбек:

Бизни қўйиб, ҳузурида ётганлар,
Охиратга сафар қилиб кетганлар.
Бизларни деб бу дунёдан ўтганлар,
Бекларим, қўлингдан, қурбон бўлайин.
Шаҳид бўлиб жаннатдан гул терганлар,
Ҳақ йўлида қора бошин берганлар,
Ёвга чопиб қора ерга кирганлар,
Дўстларим, жонингга қурбон бўлайин.
Ёвга чопиб, ишгинасин биткариб,
Хонзодасин Миср қараб кетказиб,
Бошларига оқ аламлар кўтариб,
Дўстларим, бўйингдан қурбон бўлайин.
Душманларга чўх савдони солганлар,
Рустамнинг майдонин мунда қилганлар,
Бизларни деб ёвни чопиб ўлганлар,
Бу дунёдан бари маҳрум бўлганлар,
Шаҳид бўлиб кенг жаннатга кирганлар,
Зотингдан, бекларим, қурбон бўлайин.
Сийлаб-сийлаб тарафини санчганлар,
Душманларга кафан тўнин бичганлар,
Ҳузур кўриб ғилмонларни қучганлар,
Бекларим, жонингга қурбон бўлайин.
Бизларни деб душманлардан қасд бўлган,
Баракалло, беклар йўли рост бўлган,
Биродар, қўлингдан қурбон бўлайин...
Ҳақладинглар менинг берган тузимни,

Келганимда эшитмадим сўзингни,
Жаннатда кўрарман, беклар, ўзингни,
Руҳингдан, бекларим, қурбон бўлайин.

Бўз тупроқни бекбаччалар силайди,
Бекларни соғинган, сўзни улайди,
Бекларни деб ўлган ўнта дўстининг
Мозоратин қучоқлашиб жилайди.
Бошларига жаннати деб хат қилди,
Бовримлашиб бежойин кўп ёд қилди,
Қелайин деб Дин Хоразм юртига,
Хафа бўлди дунёнинг ҳасратига,
Бекларнинг арвоҳини рози қип,
Ўлжа молни ҳайдаб Юсуф, Аҳмаджон,
Жўнар бўлди энди ўсган юртига.
Салом бергандайин бўлиб ўн йигит
Қадрдонлик қийин экан, ёронлар,
Икки кўзи термилади ортига.
Индамай ичканда юрак мойрилиб,
Лойқа ерда оёқ кетар тойрилиб,
Юсуф билан Аҳмад кетди элига,
Бирга юрган ўнта бекдан айрилиб,
Бораётир бўйни ортга қайрилиб.

Юсуфбек элига кетаётганда, йўлда Аҳмаджонга бир
сўз айтиб бораяпти:

Шукур ҳақнинг даргоҳига
Аҳмад иним, йўлда бўлдик,
Орқамиздан келди душман,
Ҳасрат товда ғазот қилдик.
Душманларни қўйдай қириб,
Балолардан соқит бўлдик.
Кўкчасини банди қилиб,
Ўлдирмайин озод қилдик.
Оч кўзингни, укажоним,
Эл, элатга яқин келдик.
Икковимиз ўлдик дейишдик,
Тоғлардан пиёда ошдик,
От олдига яёв тушдик,
Ўлимга яқин етишдик.
Шукур ҳақнинг даргоҳига
Ўлмайин элга кеп қолдик.
Чўл титрайди нолишига.

Кўйлаги ҳўлдир ёшига,
Банди қилиб Кўкча бадбахт
Тўғри қип подшо қошига,
Подшоман ҳамсуҳбат бўлдик.
Шукур қилгин худойимга,
Полопон товга кеп қолдик.
Гўзалшоҳ кўп сўзлар айтди.
Сенсан акангнинг давлати,
Аччиғланиб Юсуф оғанг
Подшога чакки сўз айтди,
Шундайин ёмон кун ўтди,
Бу ишлар ҳақнинг қудрати,
Баданингдан қувват кетди,
Гўзалшоҳ ўлтиргин деди,
Бизни жаллодга ҳайдатди,
Ёмон кунлар ўтиб кетди,
Душман қанотин қайирди,
Банди қип элдан айирди,
Гўзалподшо икковимизни
Дорман минорга буюрди.
Пирларни аканг ёд этди,
Пирим минорни йиқитди,
У кунлар ёмон кун эди,
Йиғламагин ўтиб кетди.
Миср элнинг шаҳарида
Душман битган йиғилишиб,
Икковимизни тошга тутди,
Тош отганлар ўлиб кетди,
Иложимиз тополмайин,
Тор зиндонга ташлаб кетди
Тушган кунлар ўтиб кетди,
Обрў берсин Сайид ота,
Қилган ишимиз бўп хато,
Устод бўлди Қамбар ота,
Ётган кунлар ўтиб кетди.
Хўп ўтиб кетди қишу ёз,
Аканг айтади сенга сўз.
Кўйлак, иштон оп кеп берди.
Сингил бўлди Биби Ниёз.
Шукур қилдик худойима,
Қамбардай дуоғўйима,
Юракдан кетди войима,
Дадил бўлгин, Аҳмаджоним,
Яқинлаб қолдик уйима.
Чалдик паррадан созини,

Арчадан оп овозини,
Ҳамза зиндонбон қизини,
Ошно қип олдик ўзини,
Чертган кунлар ўтиб кетди.
Қоракўзга сўзлар айтдик,
Қутуришиб маст бўп ётдик,
Қатиғу нонни кўп еб,
Чиқиб туриб қирқ кун ётдик,
Боққан кунлар ўтиб кетди.
Укажон, элга қайтишдик,
Ғамнинг чангига ботишдик,
Олиб борди Гўзалподшо
Гурри-гурри одам келди,
Кўкча билан айтишдик,
Айтган кунлар ўтиб кетди.
Хўп ўхшатиб созни чалдик,
Подшосин бежай маст қилдик.
Миср элин қойил қилиб,
Отам Қамбар бобомизни,
Хўп хушлашиб рози қилдик,
Турган кунлар ўтиб кетди.
Икковимиз эсон қайтдик,
Қоракўзга кўп сўз айтдик,
Буви Ниёзни бўзлатдик,
Мирза Маҳмуд бадбахтини,
Қалласини юлиб қайтдик.
Кўзагинасин синдириб,
Ойниҳолман ошно бўлиб,
Боли Ҳасрат тоққа етдик.
Кўкча билан майдон қилиб,
Шунча ўлжа олиб қайтдик.
Димоғинг чоғ бўлсин, ука,
Энди Урганч элга етдик,
Олмос ханжарлар дастига,
Қулоқ сонг сўзнинг ростига,
Ҳима-ҳим деб бек Аҳмад,
Чиқди Полопон устига.

Ана, энди Урганч эллари, Дин Хоразм шаҳри, Ҳовдак кўли, кўм-кўк бўлиб дарахти, гулшан боғлари, тўра деб орқасида телмириб қолган Гуласал ёри, Қалдирғоч жигари, Лаълихон энайи ғамхўри, Афсар дев сифатли Аширбек тоғаси, Урганчнинг подшоси Эралихон — ҳам қайнотаси, ҳам отаси, қирқ йигит биродарлари, ёру жўралари, қадрдон дўстлари, хотинининг канизлари, болдан ширин

сўзлари эсига тушиб, Юсуфбек Аҳмаджонга бир сўз айтаяпти:

Урганч шаҳри қадимгидай ермикан,
Доно худо сенга раҳм ермикан,
Йиғлаб қолган Лаълихондай энамиз,
Дуогўйим Қалдирғочдай синглимиз,
Эралихон улуғ подшо бормикан?
Ўзимнинг кўп номус билан бул **орим**,
Дутор чертсам, кетар юракдан черим,
Зиндонда ариган манглайдан шўрим,
Эсон бўлса Аширбекдай сардорим,
Ўлмайгина юрса ўттиз бекларим,
Қадирдон беклар, биродар, бормикан?!
Бормагин деб бизларга сазо қилган,
Саҳар чоғи бўз қарчиғай олган,
Борманг деб ранги гулдайн сўлган,
Дод деб ишқимда ўтларга тушган,
Йиғлай-йиғлай ҳисобидан адашган,
Гуласалдай қаллиққинам бормикан?!
Асалдан шириндир айтса сўзлари,
Бежай эсли эди, ўзи-ўзлари,
Омонмикан Гуласалдай қизлари,
Бормикан Урганчда қадрдонлари?!
Худое, кетган-да энди воҳимлар,
Гапирганда эсли сўзни фаҳмлар,
Бормиканди сатта хушвақт ойимлар?!
Худого етгай-да, чирогим зор-а,
Бировлар азиздир, бировлар хор-а,
Хоразмда қариндошлар, фуқаро
Кўз кўрганлар, халойиқлар бормикан?
Қаторда маст бўлган норча, лўкларим,
Тўйлар қилиб кетгай менинг доғларим,
Бормиканди гул очилган боғларим,
Эсон юрса, сарпой кийган бекларим,
Вафобек, Жафобек элда бормикан?!
Қўлимда чулдирар созим,
Қарайди Урганчга кўзим,
Ўрдада борми азизим,
Товда бўлса семиз қўзим,
Бориб қолсам Урганч элга,
Аҳмаджоним, тўйлар лозим,
Қуш солувдик Ҳовдак кўлга,
Тўхтаб қолди катта белга,

Келганимизни эл билса,
Суюнчи деб қарар қўлга.

Ана, энди иккови аста-секин товдан ошиб, элга яқинлаб тушиб, ўлжа молларни ҳайдаб келаётир бир дўнгдан ошиб. Дўнгдан ошиб келаётса, уч юзча одам келаяпти тизилишиб, гуруҳ-гуруҳ, гуррос-гуррос бўлиб келаяпти, ганаси чолвор-шимини кийиб олган, ганаси эгарни устига қўйиб олган, бир хили чоппа-чоқ бўлиб отнинг жиловини тугиб олган. Бир хиллари отини ўйнатган, бир хиллари жункайиб кетган хом чопилган, бир хили жуда чарчаб қолибди, селданақ отган, ганаси отни носоз эгарлаб жабр этган. Аҳмадбек Юсуфбекка айтди: — Булар ким?

— Э, сўраб нима қиласан буларни, чироғим,— деди Юсуфбек. Аҳмадбек айтди: — Айтақолсангиз қайтади? Юсуфбек айтди: — Шамолли кунни чақирма, довушинг зое кетади. Булар: бойвачча, беквачча, чавандоз, тентаги ҳам бор буларнинг ичида, жентаги ҳам бор.

— Э ака, мен бориб шулардан кимнинг тўйи бор экан, тўйнинг эгасини сўраб оламан,— деди Аҳмадбек.

Юсуфбек қўй-қўй деб қолди, Аҳмадбек бориб шулардан сўз сўрамоқчи бўлди. Аҳмадбек салласини ўраб, чўлдаги отлиларга қараб, бир сўз айтаяпти:

Ола шимлар тор бўлмасин мўл бўлсин,
Сўз бергувчи оғизларда тил бўлсин,
От ўйнатиб келаётган оғалар,
Сатти катта бойваччалар, йўл бўлсин?
Маст бўлгани Урганчдайин эл бўлсин,
Отларингга ярашгани ёл бўлсин,
Чолвор кийиб чоппа-чоқ бўп борасан,
Сандирашган қариндошлар, йўл бўлсин?..
Маст бўлгани Урганчдайин эл бўлсин,
Отларингга ярашгани ёл бўлсин,
Чолвор кийиб чоппа-чоқ бўп борасан,
Сандирашган қариндошлар, йўл бўлсин?..
Жун айил қирқади отинг тўшини,
Қип-қизил қон қилдим товнинг тошини,
Ноиттифоқ, журинқасизлар йўл бўлсин,
Бирор фасл тўхтат отнинг бошини,
Кўпқари чопганинг катта чел бўлсин,
Булбул ишқибози боғда гул бўлсин,
Уз бошингга ноиттифоқ сўзлайсан,
Сатта бирдай бесўнақай йўл бўлсин?
Бўшолмасин деб салламини ўрайман,

Узангига оёғимни тирайман,
Каттаконлар, тўхтат отнинг жиловин,
Урганч элда тўй қилганни сўрайман,
Қорни роса тўйган беклар, йўл бўлсин?
Яхши отга ярашган тилла тўқалар,
Эси кўп одам қишлоғин эгаллар,
Урганч элда тўй қилганни айтинглари,
От жиловин пича сақланг, оғалар,
Қанотини ёзган беклар, йўл бўлсин?
Келаётган одам, биламан, анча,
Санадим одами бордир уч юзча,
Бозинг катта, бир нечанг, билдим, бачча,
Чакмон кийган чавандозлар, йўл бўлсин,
От бошини тутган сатта беквачча.

Бирови айтади «солимдай тек туриб бермаса Нодир-бекни чопмоқ керак», дейди.

Журтанглашиб ҳайдай бердинг отингни,
Ҳеч айтмайсан, тухминг қурғур, эотингни,
Зиёд қип қўярман мен ҳасратингни,
Йўл бўлсин, отни йўртган тентаклар,
Жавоб бергин, баринг тўхтат отингни,
Гапи чакки, бемазалар, йўл бўлсин?

Битта ўтағаси, эл тоғаси: — Тўхта-тўхта ҳамманг, — деди.

— Ҳа, нима дейсан, вақтли кўпкари чиқиб кетди, ҳайда, кўзинг чанғароқлама энди, — деди. — Мана, бир одамнинг бизга тумшуғи қимирлайди, — деди. Аҳмадбек ҳам аччиғланиб, барини оддан ағдариб кетавермакчи эди, жавоб бермагандан кейин, ҳалиги каттакони чавандозларнинг ҳаммасини тўхтатди. Юсуф билан Аҳмадбек етди: отининг абзали ҳам қоп-қора келган, қўллари ҳам қоп-қора, бари бошига кўк салла ўраган, Дин Хоразмга қараб ўтиб кетаверди тўп-тўп. — Э, Юсуф оға, булар ким? — деди.

— Э, сўраб қайтасан, булар ўлимнинг доғини кўп кўрган одамлар, — деди.

Чавандознинг бири айтди: — Мановнинг бели дўмпаяди, бир нарсаси борга ўхшайди. Ҳалиги катта одам айтди: — Яхши йигитлар, чавандознинг гапи ноиттифоқ бўлади, ўпкаламанингизлар. Бирови қўлим деса, бирови белим дейди, чавандознинг бари ҳар ёққа қараб гапиради. У белингиздаги нима?

Юсуфбек: — Дутор, — деди. — Қим бўласизлар, — деди. — Бизлар созанда бўламиз, аччиғимиз келса, қип-қизил газанда бўламиз, — деди.

— Беш-олти оғиз айтиб беринг эмаса, — деди.

— Сизлар қаёққа борасизлар, — деди. Ҳалиги катта-кон айтди:

— Э жўра, Урганчда Нодирбек подшонинг тўйи бор эди. Аҳмад, Юсуф деган икки бекваччамиз бор эди. Иккови Мисрда ўлган. Аҳмадбекнинг хотинини Нодирбек Ойхон подшонинг ўғлига берган. Ана тўйга борсанг, бизлар билан юр, янгигина ўтиб кетганлар Юсуф билан Аҳмаднинг қариндоши эди. Ош еб, тўйиб ётаман десанг, Дин Хоразмга худойига бор, бирор нарса оламан десанг бизлар билан Нодирбекнинг тўйига бор. Бизларга беш-олти оғиз айтиб бер. Ана, Юсуфбек дуторни чалиб, чавандозларга бир сўз айтаяпти:

Нодирбек келибди янги куёвга,
Қўп гап келди шоирларнинг уйига,
Ош деганда чала куйганлар борар,
Бизни оборинг Нодирбекнинг тўйига.
Ошга борсак, гала куйган жийилар,
Бовримлашиб тўп-тўп бўлиб уюлар,
Йиғлаганни кўриб кўкат қийилар,
Ош азали, юринг тўйга борамиз.
Во болам, деб Лаълихон шўр соч ёйиб,
Гул Қалдирғоч келар кўкини кийиб,
Кўргандан кай биз қоламиз мунғайиб,
Юринглар, қариндош тўйга борамиз.
Вой тўрам, деб Асал сочини ёйиб,
Тириклайин қора кўйлақлар кийиб,
Во кўзим деб, йиғлаб бетини сўйиб,
Чавандозлар, юринг тўйга борамиз.
Бағри куйган Хоразмдан кўп бўлар,
Бир-бирига йиғлагани эп бўлар,
Ёмонларнинг пойлагани гап бўлар,
Юринглар, чавандоз, тўйга борамиз.
Кўрмакка бўлганмиз бизлар интизор.
Доно мавлон бўлгай ҳаммага раҳбар,
Ошга борсанг, гала куйган дод дер,
Хушвақтчилик жойга юринг, жўралар,
Ўлим кўрганларга кўпдир жафолар,
Сира йўқдир бу дунёда вафолар.
Ошда йиғлайверса тоқатим кетар,
Созандани тўйга бошланг, акалар.

Ийғалаганга гумбурлаб элнинг даши,
Қиёматдай мард йигитнинг уруши,
Хоразмдан келар соп қариндоши,
Созандани тўйга бошланг, ишбоши.
Қариндошлар келар унинг юртига,
Чидаймаймиз уларнинг ҳасратига,
Омин деб фотиҳа тортар бетига,
Жўралар, бошланглар тўйга борамиз.
Тобора бадавлат келар сийига,
Ёмонларни қўйиб солар ройига,
Созандани тўйга бошланг, жўралар,
Олиб боринг Нодирбекнинг тўйига.
Оллонинг ишини энди қайтайиқ,
Кечасиман бориб дутор чертайиқ,
Уйнаб-кулган жойга бориб айтайиқ,
Бирор нарса тўйдан олиб қайтайиқ,
Бошланг бизни катта одамнинг тўйига.
Уруш куни баданларни яралар,
Юрагимиз бўлибди садпоралар,
Унумли, жойли бўлса бизлар борамиз,
Созандани тўйга оббор, жўралар,
Ош азали, юринг тўйга борамиз.
Бекларнинг арвоҳи дуо тилайди,
Асал ёри зулфгинасин силайди,
Шундай жойга бориб ётса қалайди,
Ош хафалик, юринг тўйга борамиз.
Қанқиллатиб созимизни чертамыз,
Бизлар тобда, тўйда яхши айтамыз,
Хўп томоша бериб биз одамларга,
Эрта билан тўйдан чиқиб кетамиз,
Юринг энди Нодирбекнинг тўйига.
Шоирлик қип ҳар шаҳарни кўрамыз,
Насва тортган ерда оқшом турамыз.
Кечасиман гўй тортиб ҳангираймыз,
Ош деган жой бўлар кўнгил қоралик,
Отни ҳайданг, катта тўйга борамиз.

Ҳалигиларнинг биттаси айтди: — Мен ўзим олиб кетаман. Меҳмонхонага олиб бориб ухлатаман, кечаси билан айттирамыз, элни йиғамиз, калла бошга ўн пулдан солиқ соламыз, катта ҳангама қиламыз, Нодирбекнинг берганини ўзимиз ҳам берамыз, — деди. Ҳалиги каттакони айтди: — Менинг отим Холмат. Бирови айтди: — Менинг отим Алмат. Тўйдан чиқиб бизларникига сўраб бор, сўраб бор, — деб жиловни буриб, ҳаммаси тўп бўлиб, тўйга кетаверди.

Юсуф билан Аҳмадбек ҳам жўнаётиб эди, орқасидан уч одам етди. Иккови аза кийим устида. Аширбекнинг ўғли Вафобекка, қариндоши Жафобекка Ойхон подшо оқсоқол қўйиб эди. Икки кам қирқ кундан бери қатнай-қатнай буларни тўйига олиб келаётувди. Оқсоқол одам тинимастовроқ бўлади, йўловчиларга қараб, бир сўз айтар экан. Ана, бу бангибой оқсоқолнинг Юсуф билан Аҳмадбекка айтаётган сўзи:

Қўлингда ўткир қамчилар,
Урушда қонлар томчилар.
Яхши одамга ўхшайсиз,
От ҳайдаган йўловчилар.
Гулдай тоза сиёқларинг,
Хафадайин қабоқларинг,
Подшога ўхшар келбатинг,
Айтгин менга йўловчилар.
Гапир, эштай тилингни,
Турпоқ қип юрган йўлингни,
Икки бирдай яхши йигит,
Айтинглар менга элингни.
Бир иш бошида бўласиз,
Юрган ерингиз даласиз,
Мол ҳайдаган қонли йигит,
Қайси шаҳардан келасиз,
Айт йўловчи элларингни?!
Отларга қамчи чотибсиз,
Улкан товлардан ўтибсиз,
Қўнглингизни қабартибсиз,
Айтгин келган элларингни.
Танангда кўпдир имонлар,
Баданга сиғмайди жонлар,
Менга айтгин қишлоғингни,
Мунда келган сиз меҳмонлар.
Таниш бўлинг бизинг билан,
Қўй ярар қўзи билан,
Кулиб гапиринг, меҳмонлар,
Гаплашайин сизинг билан,
Айтгин менга жойларингни,
Хабар бергин элларингни.
Хоразм шаҳрига ўтгин,
Молинг сотиб элга қайтгин,
Анов дўмпайган нарсангни,
Йўловчилар менга айтгин,
Хабар бергин йўлларингдан.

Тўғри ўзбак, ўзим — содда,
Юрагимда борди мадда,
Йўловчилар, рост гапиринг,
Мен ўзим Урганчга катта.
Сўзлар бергин тилларингдан,
Хабар олай ҳолларингдан,
Чиқаринглар, ўзим кўрай
Чиқариб бер белларингдан.
Созчимисан, сўзчимисан,
Бозингар савдогармисан,
Айта бергин тилларингдан.

Юсуфбек астагина Аҳмадбекка айтди: — Сен айтасан-ми, мен айтаманми? — Ош каттадан, сўз каттадан, — деди Аҳмадбек. Ана, Юсуфбек қўлига созини олиб, чангиллатиб чалиб, Бангибой оқсоқолга айтаётган сўзи:

Хар шаҳарда юрган бизлар шоирмиз,
Жўшимиз келганда сўйлар тойирмиз,
Ғайратимиз келса бизлар ғайирмиз,
Ғайри юртдан келган бизлар созанда,
Оч қолсак, икки кўзимиз қозонда,
Қулогимиз мачитдаги азонда,
Ўзимиз сўрасанг, катта газанда,
Бир подшо юртидан келган созанда,
Шошмай турсанг кўп ишларни қиламиз,
Қари эмас, бизлар йигит боламиз.
Қаҳрлансак, ҳар ишни ҳам қиламиз,
Оша юртдан келган бизлар созанда,
Икковимиз катта шоир бўламиз.
Кўп гап чиқар бу шоирнинг тилидан,
Хабар олсак ғарибларнинг ҳолидан,
Сўз айтмоқлик икковимизга меросди,
Бизлар келдик Гўзалшоҳнинг элидан,
Миср юртдан келган бизлар созанда,
Қарчиғай чуйганди Ҳовдак кўлига,
Оллоҳим етқарсин ёвнинг мўлига,
Бир вақтларда бизлар катта одаммиз,
Сўз айтгич бўп келдик Урганч элига,
Бир шаҳардан келган бизлар созанда.
Қаерда тўй бўлса, бориб айтамиз,
Кечасиман хўп гаплашиб ётамиз,
Чулдиратиб дуторимни чертамиз,
Бизлар нарса берса олиб кетамиз,
Олтойчалик йўлдан келган шоирмиз.

Отни минган пича товдан ошарми,
Эшитганнинг ақллари шошарми,
Қишлоғида бизлар айтсак, оқсоқол,
Айтган сўзимизга элинг чушарми¹,
Узоқ юртдан келган бизлар созанда.
Йигитларинг ҳангама қип юрарми,
Ашула, шоирни яхши кўрарми,
Йигин жойда бизлар айтсак гўй тортиб,
Ўзбак бўлса айтган сўзга чушарми,
Қўшиқ айтсак, бирор нарса берарми.
Шоир ўзбаклар элида юради,
Эр киши охири даврон суради,
Ўзбак бўлса кўп нарсалар беради,
Созандага яхши шафқат қилади.

Ҳалиги Бангибой оқсоқол айтди: — Бўлди-бўлди, булар катта шоир экан. Буларни тўйга олиб борамиз, — деди. Вафобекман Жафобекка, ана энди созандаларга Бангибой бир сўз айтаяпти:

Элимиз сендан пармонди,
Ёд этиб эгам раҳмонни,
Тўйда сизларни айттириб,
Тўй эгаси Нодирбекдан
Оп бераман катта тўнни.
Тортибсан иккинг оҳу вой,
Мададкоринг бўлсин худой.
Оқсоқол отим — Бангибой,
Бизлар билан юринг тўйга,
Нодирбек элнинг каттаси
Сизга берар катта сарпой.
Юринг гуллар нахши бўлса,
Овлоқ чўлнинг даши бўлса,
Товнинг кўм-кўк тоши бўлса,
Нодирбек бир катта одам,
Туя билан байтал берар,
Айтган сўзинг яхши бўлса,
Одамлар ҳам кўп пул берар,
Ўзингман ошно бўп қолар,
Яхши меҳмонхоналарда
Соз черттириб сўз айттириб,
Елкангизга чопон солар,
Сўзингиз элатга ёқса,

¹ Тушунарни.

Кўп қадрдон дўст бўп қолар.
Бизнинг билан юринг тўйга,
Киргизайин яхши уйга,
Олдингга дастурхон ёзиб,
Ичингни тўлдирай мойга.
Мен ўзим катта оқсоқол.
Юринг, шоир, Урганч жойга.

— Нодирбекнинг тўйда айтганим-айтган, деганим-деган, мен одамларни кутиб, қўй лозимига қўй бераман, улоқ лозимига улоқ бераман, тўн лозимига тўн бераман, жуда катта оқсоқол бўламан. Мен билан борсанглар, сизларни жуда катта меҳмон қиламан, — деди. Беклар: — Хайр эса, — деди. Оқсоқол айтди:

— Мен буларга жой тахлаб турай, булар бир оша юртдан келган экан, меҳмон экан, элатимизни мақтаб кетсин, менинг отим кам юришроқ, илдамроқ борай. Сизларнинг отларингиз юришлик. Ҳу, тўйхонанинг тутуни чиққан ерга яқинлагандан кейин сиз ҳам боринг, адашиб кетмасин тағи меҳмонлар, — деди. Ул чўбирини шарт-шарт уриб солди-кетди.

Ана Вафобек, Жафобек, Аҳмадбек, Юсуфбек тўртови оқсоқолнинг кетган йўлидан йўл тортиб келаяпти. Вафобек ёш эди, ёш ҳам бўлса қирқ йигитга бош эди. Кела-кела Юсуф билан Аҳмадбекни ўхшатиб, дод деб йиғлай берди. Юсуфбек билан Аҳмадбекман билла юргандай, билла тургандай бўлиб, етти йил айрилгани, Юсуф билан Аҳмадбекнинг Мисрга қараб кетгани эсига тушди. Вафобек бўзлаб йиғлай берди. Юсуфбек Аҳмадбекка қараб лаб тишлади. Аҳмадбек Юсуфбекка қараб имо қилди. «Ҳар гап бўлса, танимасин, таниса юрт бузилиб кетади», — деди. Шунда Аҳмадбек Вафобекка қараб, бир сўз айтар экан:

Гуноҳ тошмай, эгам савдо солмади,
Шунча қилдим элат эллик қилмади,
Йўловчижон, сен нимага бўзлайсан,
Йиғлай бердинг, менда тоқат қолмади,
Туш қизимай қизил гуллар сўлмади,
Қариндошдан асло кўнглим тўлмади,
Ёш бачча, йиғладинг бағринг эзилиб,
Созандада ҳеч тоқат қолмади.
Қўллагай бизларни шери яздон,
Оломонга берсак карк тери қалқон,
Ота-онанг ўлгандайин йиғлайсан,

Йиғлаганинг маънисин айт, жўражон.
Ёмғирдай кўзингдан ёшинг тизилган,
Ҳамма баданларинг ўксиб эзилган,
Ўпкангни босолмай ўзинг хўрсиниб,
Талпинасан, юрак-бағринг эзилган,
Йиғлаганинг айта бергин, жўражон.
Насва тортган одам бўп кетар сарсон,
Шер йигитнинг пири ҳазрати Полвон,
Йиғладингиз менда дармон қолмади,
Кўнглингдаги дардни айтгин, бегижон.
Кўйлақкинанг ҳўл бўп қопти ёшингга,
Сен юрибсан Урганч элнинг дашига,
Бўтаси ўлган туядайн бўзлайсан,
Қандайгина жабр ортди бошингга,
Шоирмиз, икковмиз бул элга меҳмон,
Ҳеч иш бўлмас бир худодан бефармон,
Йиғламоғинг айтгин менга ростини,
Ёлғонни қўй, рост сўйлагин, жўражон.
Ёлғон айтган одам бўлсин беимон,
Ёлғон айтган бир худонинг душмани,
Ҳақ ҳурмати рост гапиргин, қаддингдан.

Вафобекнинг оғзидан алангалари осмонга ўрлаб кетди,
Ёлғон эмас, рост сўзни Вафобек айтаверди:

Хоразмга ингиранган эр эди,
Ёвлик куни Рустамдайн зўр эди,
Кўҳна дардим янги бўлди, шоирлар,
Юсуф билан Аҳмаджоним бор эди.
Сени кўриб суяккинам шовшади,
Юраккинам вайрон бўлди, шоирлар.
Аҳмад билан Юсуф Ҳовдакка кетди,
Кетганига орадан кўп кун ўтди.
Гуласалман Қалдирғоч ойим бўзлаб,
Майхонага келиб бизларга айтди.
Сизни кўриб тирноғим куйиб кетди,
Кўҳна дардим янги бўлди, акалар.
Урганч элда баринг юринглар, деди,
Ҳаяллашмай дарров туринглар, деди,
Иштарафлаб¹ Юсуфбекнинг ойими,
Кетган ёққа ҳамманг боринглар деди.
Отланиб ҳаммамиз чопишиб кетдик,
Кун ёйила Ҳовдак кўлига етдик.

¹ Тиқилинч қилиб, зудлик билап.

Бизлар кўрдик ёмон қишу ёзини,
Ҳар ким кўнгли эр билмасми ўзини,
Ҳовдак кўл бошига бориб, шоирлар,
Бизлар кўрдик қирқ йўрғанинг изини.
Мирза Маҳмуд ориқ элдан келибди,
Билдик, икки бекни банди қилибди,
Яёвгина ҳайдаб олдин солибди,
Чопони, салласи жойида юлиниб,
Парча-парча буталарда қолибди.
Қарамадик хом отларнинг бетига,
Қамчи урдик илдам отнинг этига,
Айриб олиб қайтамиз деб бекларни,
Борсак дейшиб Миср мамлакатига,
Дард устига дардлар қўшдик, шоирлар.
Қайтайин беклар деб хуноба ютдик,
Полопонда оққан қонини кўриб,
Тизилишиб яна қистаб йўл тортдик,
Турганнинг бўйида ортидан етдик,
Ғайрат қип отларни айилин тортдик,
Эски дардим янги бўлди, жўралар.
Бир нечаси ҳайла-ҳайла дейишди,
Туз еган бекларнинг юраги ишди,
Танасига жони сиймай барини,
От қўйиб, қистаб урушга тушди,
Юрагимда армон кўпди, акалар.
Армонсиз қулатди душман лошини,
Аширбек тоғаси йўлбарсдай бўлиб,
Сапчадайин кесди душман бошини.
Бизлар қассоб, душман эчки, шоирлар,
Бизлар қилдик Рустамнинг савашини,
Юракларим вайрон бўлди, оғалар.
Қаттакондан адаб олган илмни,
Кўп кўрдик бирқиллаган золимни,
Иложини тополмадик ҳаммамиз,
Ташлар бўлдик икки бирдай бегимни,
Бекларим эсима тушди, жўражон.
Қирқ кеча-қирқ кундуз саваш этди,
Мисрнинг элидан кўп лашкар етди,
Ун йигит шаҳид бўп дунёдан ўтди,
Беклар ўлгандан кай бизни бўшатди.
Аширбек майдонда бўлди ярадор,
Юсуфман Аҳмадни Мисрга опкетди.
Саража қип Аширбекни бўзлашиб,
Ун йигитни Асҳар товига қўйиб,
Қоп-қора туташиб Урганчга қайтдик,

Сизни кўриб бадан ўртаниб кетди,
Миср кетган бекларима ўхшайсиз.
Бошларимга қора салла бойлатган,
Ўлим ханжарига бағрим доғлатган,
Етти йилдан бери азалар тутган,
Миср элга тирик банди бўп кетган,
Тўти, булбул бекларима ўхшайсиз.
Сени кўриб суяккинам шовшади,
Хизр кўрган одам узоқ яшайди,
Элатимни вайрон қилган бекларга,
Тириклайин бўзлаб, айрилиб қолган
Гапинг, сўзинг Юсуфжонга ўхшайди,
Инганишинг арслонима ўхшайди.

Юсуф билан Аҳмадбекни дийдаси намланди. — Агар билса, юраги ёрилиб ўлади. Баракалла, тасалли бериб, бир сўз айтинг, — деди Аҳмадбек. Ана энди Юсуфбек Вафобек билан Жафобекка қараб, бир сўз айтаверди:

Қаландарлар кияр кулоҳман жанда,
Худо ҳеч кимни қилмасин шарманда,
Қайтай, қолдик икковимиз армонда,
Неча гаплар ўтар қоронғи тунда,
Айтгангинанг, йўловчижон, дурустдир,
Аҳмад билан сенинг Юсуфбегингман
Икки йил бизлар ҳам ётдик зиндонда.
Шоир бўлиб Миср элида айтдик,
Ҳангамада бир бемаза сўз айтдик,
Амалдори бизни қилди гуноҳқор,
Банди қилди икковимизни миршаблар,
Икки йил бекларман зиндонда ётдик.
Юсуф билан Аҳмад созини чертди,
Обод бўлар келса Урганчнинг юрти,
Соз чалмоқни Юсуфбекдан ўргандик,
Сўзламоқни Юсуф, Аҳмад ўргатди,
Йиғлама, бекларинг эсон Вафобек.

Беклар Вафобек, Жафобек билан йўл тортиб кетаётганда яхши танишиб, билмагандай бўлиб, уларнинг отларини сўраб олиб эди.

Иншоолло, кўрмагандай бўларсан,
Аҳмаднинг бўйнига қўлинг соларсан,
Ваҳимни кўп тортма давлатинг катта,

Уч кундан кай¹ ўзинг кўриб қоларсан.
Бормикан дунёда бир бағри бутун
Оллога етгай-да ҳамиша додим,
Сўз тортувин Юсуфбекдан ўргандик,
Юсуф билан Аҳмад менинг устодим,
Ғам ема, ғамхўринг келар, йўловчи.
Айтаверсак бизлар сўзга чеварди,
Йиғладингиз кўнглимиз қабарди,
Ошно бўп қолувдик Аҳмад Юсуфман,
Илгарироқ икковимизни юборди,
Ғам ема, бекларинг келар, ёш бачча.
Миср элда остида бор бедов от,
Кўп давлатни бўлиб кетган бенаҳот,
Ёзилиб, яшнашиб улар юрибди,
Кўрарсан бекларни соғу саломат,
Боринглар деб икковмизни юборди.
Қарчиғай солганда Ҳовдак кўлига,
Гўзал бежай қарашган ҳолига,
Икковмизни боринглар, деб юборди,
Уч-тўрт кун сўнг келар Урганч элига,
Шукур қил, бекларинг эсон-омона.
Санталат қип Хоразмда юрасан,
Ҳар оқшомда тўйда билла турасан,
Улар билан қайга борса борасан,
Юсуф, Аҳмад менинг комил устодим.
Ҳаялламай бекларингни кўрасан,
Худо даргоҳида эсон-омонди.
Йўлиқмади Гўзалшоҳнинг қастига,
Қулоқ солгин сўзимнинг пайвастига,
Икковмизни Урганч элга боргин деб,
Минамиз деб қолган отнинг устига,
Ҳаялламай дарров келар, укажон,
Ўйнатиб минарсан тагин отингни,
Тарафдан оларсан ўзинг лотингни,
Юсуф билан Аҳмаджонман кўришиб,
Ғам ема, кўрарсан ул бекзодингни,
Яқинлашиб қолган беклар элига.

— Ҳа, жўралар, айтганларинг бўлсин, — деди Вафобек.
— Эсон-омонгина Мисрнинг юртидан келсин. Неча одам-
ларнинг йиғлай-йиғлай кўзлари кўр бўп кетган, ёмонлар
зўр бўлган, яхши одамлар кўр бўлган. Эралихон подшо
ҳам Юсуф билан Аҳмаднинг дардида арз сўрамай қолган.

¹ Кейин.

Ана шундай кўнгли қоралик, жўражон. Дўст дўстга, душман душманга айрилган. Икки кам қирқ кундан бери оқсоқол қатнай-қатнай «жиянларингнинг тўйига боринглар, яраш қиламиз», — деб тўйга олиб келаяпти. Шу бугун оқшом ёнбошларингда ўтириб, хўп томоша қилайлик, жўра. Хув анави тумандай бурқиллаб ётган шу тўйхона. Тутуни ланғиллаб осмонга чиқаяпти-ку. Боринглар-боринглар, тағи бир ёққа жетиб қолманглар, — деб отни чуқ деб ҳайдаб ўтиб кетаверди. Юсуф билан Аҳмадбекнинг аччиғи келиб: «Тўйдагини чопиб ўлдираамиз, душманлар тўйга борган, дўстлар худойига борган», — деди. Бекларнинг аччиғи қаттиқ келди, гаплашмай ҳайдаб жетиб бораёпти. Қирдан ошган ерда бир одам келаяптё, эғнида жанда, қўлида сўта, оғзидан парча-парча кўпик тўкилиб келаяпти. Замину замон, макину макон титрайди ҳалигининг нолишига. Беклар олдига келиб, тўғри бўлиб, йўл бўлсин, деб ҳалиги девона бир сўз айтаяпти:

Кўнгилгинам қайтадан бўлди шодмон,
Ўйлаганда ёлғон дунё бепоеъ,
Пешвоз чиқдим ўзим олдиларингга,
Йўл бўлсин, мунда келган икки хон.
Имонни жаннатдан олган гул бўлсин,
Борган жойинг Дин Хоразм эл бўлсин,
Эсон-омон келган душман қўлидан
Икки бирдай фарзандгинам, йўл бўлсин,
Қайта бошдан обод бўлди элатим,
Учқур бўлса, ҳеч синмасин қанотим,
Йўл бўлсин бўлади гапнинг маъноси,
Борар жойинг айтгин, икки фарзандим.
Сарсон бўлган сизларчайин бир неча,
Қари эмас, икковгинанг ёш бачча,
Аччиғингни тилаб чиқдим олдингга,
Йўл бўлсин, икки бирдай беквачча.
Жонимни ўзингдан қилайин қурбон,
Неча одамни қилиб келдинглар яксон,
Эсон-омон кўрдим икковгинангни,
Йўл бўлсин, Аҳмад билан Юсуфжон.

Юсуфбек: — Аҳа, — деди. Жимийиб кулди ҳалиги бобоси. Юсуфбек бобосига қараб бир сўз айтаверди:

Кўп гап келди йўловчининг ўйига,
Чопилса бедовлар келар гўйига,
Жавоб беринг, бобо, тўйга борамиз,

Бораяпмиз катта одамнинг тўйига.
Эсон-омон ҳар ким юрсин уйида,
Ёмон гап йўқ, йўловчининг уйида,
Жавоб беринг энди бизлар юрайлик,
Сўз айтамиз Нодирбекнинг тўйида.
Пўлат добил тўйга бориб туямиз,
Шоирлик қип яхши сарпо киямиз,
Нодирбек тўйига бориб, бобожон,
Тиккан ўтовларга ўтлар қўямиз.
Жавоб бер, қаландар, тўйга борамиз,
Қўшиқ айтиб кўнглимизни ёзамиз,
Эринсак, дуторнинг торин узамиз,
Кечасиман жўш қип сўзларни айтиб,
Тонг отган сўнг уйларини бузамиз,
Тўхтатманг, бобожон, тўйга борамиз.
Кўрсатамиз қаллиғининг бўйини,
Кеткарамиз бир баччанинг ўйини,
Яксон-яксон қилсак шоҳнинг тўйини,
Шўрвага ёқамиз тиккан уйини,
Бир фасл тўхтатманг, тўйга борамиз.
Мунда келиб салом-алик қилгани,
Юсуф, Аҳмад дейсиз бизни қаландар,
Авлиёмидингиз бизни билгани,
Жавоб беринг, бобо, тўйга борамиз,
Тўйни бориб яксон-яксон қиламиз.
Не кунларни тўй қилганда соламиз,
Баччағарни кўп билгандай қиламиз,
Гапга айланторманг бобо, бизларни,
Ҳаяллатманг, катта тўйга борамиз.
Бориб туриб дўст, душманни биламиз,
Олис юртдан ҳориб, чарчаб келамиз,
Авлиёмидингиз, Юсуфбек дейсиз.
Эл қидирган биз созанда бўламиз.

Қаландарнинг ҳақ-ҳақ деганига ерлар кўчгандай бўл-
ди. Бобоси ишонгидай бир сўз айтаяпти бекларга:

Майхонада Аҳмад маст бўп қолганда,
Чакки-чукки Аҳмад кўп гап айтганда,
Ярим кеча бул ўрданга борганда,
Гуласалой ёмон тушларни кўриб,
Юзингга термилиб йиғлаб турганда,
Шу сирларни айтиб эдим, Юсуфжон.
Гуласалой кўп насиҳат қилганда,
Аҳмадбек қарчиғай қўлга олганда,

Гуласалнинг сўзларига ишонмай
 Орқангизда дод деб йиғлаб қолганда,
 Қарчиғайинг ўрдак, ғозни олмайин,
 Чарчаб юриб иккинги ухлаб қолганда,
 Мирза Маҳмуд қўлинг байлаб олганда,
 Шунча ҳам ирғиб уйғотдим, билмадинг.
 Қўлинг боғлиқ пиёдалаб кетганда,
 Баданингга аччиқ қамчи чотганда,
 Душман бадбахт бемаза сўз айтганда,
 Олти кунда Асқар товга етганда,
 Орқангиздан қирқ йигитлар борганда.
 Қирқ кеча душман ғорат қилганда,
 Шу уришда мен бўлишдим, билмадинг.
 Зўрлик қилиб Миср иккинги оп кетди,
 Баданингни душман қонга бўятди,
 Раҳми келмай яёв ҳайдашиб кетди,
 Олти ойда бориб Миср элига
 Гўзал подшо неча дағдағаларман
 Гап сурай деб сенинг олдингга етди,
 Шоҳ олдида ботир қилдим билмадинг.
 Гўзал подшо подшоликка яради,
 Икковингдан масалалар сўради,
 Ғайрат бердим икковингга шу жойда,
 Гўзал подшо сенга ёмон қаради,
 Меҳрини бўшатиб турдим, билмадинг.
 Ота-боласига қилар хайрни,
 Душман бадбахт юракларинг мойирди,
 Икковингни ўлиб кетсин дейишиб,
 Дор билан минорга сени буюрди,
 Йиғладинг, тасалли бердим, билмадинг.
 Мирза Маҳмуд сенга даkki қилганда,
 Минорнинг остига олиб борганда,
 Икковингни ўлдирмоқчи бўлганда,
 Дор, минорга вой ўлдик деб термилдинг.
 Бориб кўрдим Гўзалшоҳнинг шаҳрини,
 Кеткизганман нечовларнинг қаҳрини,
 Мен лангар ташладим дорман минорга,
 Сен билмадинг қаландарнинг зўрини,
 Шунча хизмат қилдим, асло билмадинг.
 Жоҳиллик қип душманлар тошга тутди,
 Бул бобонг тошини ўзига отди,
 Нечовининг энгагини ушатди,
 Иложини тополмайди душманлар,
 Икковингни зиндонга ташлаб кетди,
 Астагина ушлаб олдим, билмадинг.

Эшитинглар ўзимдан рости сўзни,
Кўлга борган отади семиз ғозни,
Яланғоч бўл оч қоп, дод деб ётганда,
Ҳайдаб келдим бориб Буви Ниёзни,
Қиёматлик сингил қилдим, билмадинг.
Уқидинг худонинг беш вақт қарзини,
Фуқаро подшога қилар арзини,
Олти йил орадан тақти ўтганда,
Ҳамзабекнинг Қорақўздай қизини
Ҳайдаб келиб ошно қилдим, билмадинг,
Ҳали ҳам бобонгни кўзга илмадинг.
Қорақўзман ошно бўлишиб ётдинг,
Қамбар билан облойингни ёд этдинг,
Чиқарингга айни уч кун қолганда,
Зўр пирларни олиб бориб зиндонга,
Икковингни дуо қилдим, Юсуфжон.
Уч жўра гул бериб сени уйғотдим,
Тура кел деб уриб турган мен эдим.
Пирларнинг дуоси сенга шул бўлди,
Сенларга қаландар кўп хизмат қилди,
Ҳамза миршаб сени чиқариб олди,
Гўзалшоҳ қилиб кўп мазламани,
Кўкча билан сози сўзни айттириб,
Дуторингни соз қип турдим, билмадинг.
Гўзалшоҳни созни чертиб мот қилдинг,
Кўкчанинг кўзгинасин тўрт қилдинг,
Оқ юзли, обрўли бўлдинг, Юсуфжон,
Миср элда уч одамнинг кўзини,
Йўлгинангга, чироққинам, тўрт қилдинг,
Жиловинг еталаб қайтдим, билмадинг.
Ҳар киши ёд этса қариндошини,
Сен қочирдинг Қорақўзнинг ҳушини,
Юлиб олдинг Мирза Маҳмуд бошини,
Қаҳ-қаҳ уриб кулиб турдинг, билмадинг.
Боли ҳасрат товга икковинг етдинг,
Бузрукларни кўп вақтини хуш этдинг,
Орқангиздан Кўкча бадбахт келганда,
Уч кеча-уч кундуз тинмай уришиб,
Шу Кўкчани банди қилиб оп қайттинг,
Келган ўқни териб отдим, билмадинг.
Чироғим, душманнинг йўлини тўсдинг,
Ғанимларни болам ўмганин босдинг,
Бутанган теракдай қилиб Аҳмаджон,
Шу Кўкчанп қулоқ, бурнини кесдинг,
Хўп қилдинг деб сўзлаб турдим, билмадинг.

Гургоннинг бўйига сен эсон етдинг,
Таҳорат қип, оқар сувга сўз айтдинг,
Ернинг бағри ёрилгандай кенгайди,
Овталларман мендай бобонг тегинди.
Гургон дарёсига ўзим қалов бўлдим,
Охиратинг маъмур деган мен эдим..
Юзгинангда, болам, сенинг нурунган,
Обод бўлган Дин Хоразм еринган,
Жоҳилликни ҳаргиз ташла фарзандим,
Энди тани, Оловхўжа пиринган...

— Сизлар мундан бориб кўп одамни ўлдирасизлар, неча йўлбарслар гўшада ётир, эл қўзғолиб кетади сизларни келди деб, қирғингарчилик бўлиб қолади. Бу аччиқларинг-ни тилаб, олдиларингизга пешвоз чиқдим, икки фарзандим,— деди. Ҳақ шайдулло,— деб олдидан ғойиб бўлиб қолди. Юсуф билан Аҳмадбек ҳайрон бўлиб, нима қиларини билмай:— Ҳай аттанг, шундай жафокаш пиримизнинг қўлини ололмадик,— деб армон қилди, бекларнинг аччиғи тарқаб кетди...

Юсуфжон билан Аҳмаджон ҳам тўйга жўнай берди. Ҳалиги оқсоқол, Вафобекман Жафобек:— Созанда келаяпти,— деб ўн саккиз қанот ўтовни бўшатди. Ана, энди жўраларига қараб ўтирди. Беклар қирдан ошиб келиб қолди, остига кўрпачани солиб ўтқизди. Дастурхон ёзиб, нон қўйиб, омин қилди. Одам питган тўп бўлиб келиб, ўтовни ўраб олди. «Ота-бобомиздан қолган шоирни айтирамин»,— деб ётган одам ҳам кўп, остин-устин бўлиб тевалашиб ётган одамдан ҳам кўпи йўқ. Аста Нодирбек келди, ҳамма қоқ ёрилиб йўл берди. Нодирбек айтди:— Меҳмонлар, хуш кўрдик. Икки оғизгина айтинглар, бу одамларни ишга буюрайлик. Ундан кейин кечаси айта-сизлар.

Юсуфбек Аҳмадбекдан пича дурустроқ эди, дуторни қўлига олиб, Нодирбекка қараб, ганази дуруст, ганази нодуруствроқ қилиб, бир сўз айтаётган экан:

Нодирбек ўсибди пича бўйингиз,
Кийгиздан ёпилган ўтов уйингиз.
Кўп экандир элингизга сийингиз,
Қуллуқ бўлсин ҳозир қилган тўйингиз,
Маъқул десанг, бу тўйларни қўйингиз.
Йиғибсан элингдан катта бийингди,
Зўр одамлар сенга солар войинди,
Хафаликдан гарданларим майимди,

Бир қулликдай дедим сенинг тўйингди,
Нодир подшо, қуллуқ бўлсин тўйингиз.
Бир неча одам тўйингизга келмасин,
Оёқ остида кўп одам ўлмасин,
Айта берсам, сизга малол келмасин,
Банди бўлган беклар мунда келмасин,
Қуллуқ бўлсин, вой бойбобо, тўйингиз.
Ёмон иш бўлмасин қоронғи тунда,
Шоир бўлиб сўз айтганмиз биз мунда,
Тириклайин беклар ётса зиндонда,
Келиб қолса, бўлмайсизми шарманда,
Тўйинг қуллуқ бўлсин сизга, бойбобо.
Тирик кетган одам элга келмайми,
Келганнанкай хўпми сени демайми,
Тириклайин бериб биров хотинин,
Нодирбек, бу ишинг уят бўлмайми,
Давлатли хон, қуллуқ бўлсин тўйингиз.
Созандалар мажлисда созин чертди,
Бу дам сизга хўп ғаниматди,
Юсуф билан Аҳмад келса Урганчга,
Ўлимдан ёмонди, бу кўп уятди,
Тўйинг қуллуқ бўлсин, Нодирбек, ботир,
Хонзодалар ҳам зиндонда ётир.
Келса, душман бўлиб тушар изингга,
Ҳеч қарамас сенинг ёлғиз қизингга,
Насва тортиб келиб қолса Аҳмаджон,
Ҳақ туф, деб тупуради юзингга,
Қуллуқ бўлсин арзабасли тўйингиз.
Урганчнинг элида даврон сурибсан,
Ҳирсдай бўлиб катта тўй қип турибсан,
Биров хотинини эрга берибсан,
Кўпдай бўлиб, катта бўлиб юрибсан,
Қуллуқ бўлсин суюб берган куёвингиз.
Уйгинанг тепангга қулаб қолмайми,
Исфиҳондан оғир лашкар келмайми,
Чўқ савдони элатингга солмайми,
Тирик одамнинг хотинин тўй қилибсан,
Нодирбек, бу ишинг уят бўлмайми,
Қуллуқ бўлсин кўнгил суйган тўйингиз.

Нодирбек аччиқланиб:— Қувиб чиқаринг буни тўй-дан,— деди. Бангибой айтди:— Бу менинг меҳмоним, каттаси ёмон айтса, кичкинаси яхши айтади. Бангибой дуторни олиб:— Ол меҳмоним, сен айт. Отингни ҳам сўраганим йўқ. Бизнинг бу меҳмоннинг гапи Нодирбекка ёқ-

майдиганга ўхшайди,— деди. Аҳмадбек дуторни олиб, Нодирбекка қараб, қуллуқ бўлсинни айта берди:

...Ёвларга шердай бўп чопади ботир,
Яхши овқат есанг, чеккангга тагир,
Юсуф билан Аҳмад келса тириклай,
Қабоҳат гап ўзингизга бўлмасми,
Тўйинг қуллуқ бўлсин, Нодирбек ботир.
Келса сарғаймасми ранги рўйингиз,
Керага бойланиб ёпган уйингиз,
Бошқа вақтдан семиз сўқим сўйингиз,
Мени десанг, бу тўйларни қўйингиз,
Қўяринг-қўймасинг ўзинг биласан,
Қуда, қуллуқ бўлсин қилган тўйингиз.
Урганч келиб ошиқ бўлдим қизингга,
Ёвчи қўйиб, минг от бердим ўзингга,
Қўргошин эритиб қуяй кўзингга,
Мен ёмон бўлибман сенинг ўзингга,
Тўйинг қуллуқ бўлсин, Нодирбек ботир.
Айтабергин, менга тўғри сўзингни,
Ўйиб ташлай аммо ўткир кўзингни,
Кавш чарм қилайинми юзингни,
Аҳмадбекка бермас бўпсан қизингни,
Кучукка едирай сенинг ўзингни,
Тўйинг қуллуқ бўлсин, Нодирбек ботир.
Полопоннинг бошин чалган туманми,
Худойим сақлаган банда омонми,
Ойхоннинг ўғлидан Аҳмад ёмонми,
Тўйинг қуллуқ бўлсин, Нодирбек ботир.
Ўлган йўқ икки бек зиндонда ётир,
Юсуф, Аҳмад ҳам зиндонда ётир,
Подшо жиловида юради шотир,
Ёвга от қўяр доим шердай бўп ботир,
Қолган қариндошда йўқмиди хотир,
Аҳмадбекка бўлмайсанми шарманда,
Тўйинг қуллуқ бўлсин, Нодирбек ботир.

Нодирбек айтди:— Э қўясанми-қўймайсанми?! Э, оғзинг лойдан қилинган булбулакдай бўлмай ўла қолгин, кўзинг чолворнинг тешигидай бўлиб, уч буришли, тўрт буришли бўлиб, жуда дамлаган бузоқдай бўлиб, ҳар нарса деб бўкргандай бўлиб сандирайсан, бир нарса едингми? Э, оғзинг тиржаймай ўлгир, баччағарлар. Мен сени созанда, одамларимнинг димоғини чоқ қиламан десам, менга куёвликка келган экансан-да!

Юсуфбек:— Бўлмаса, Холмат бийникига бориб айта-миз,— деди. Беклар чиқиб отга минди. Ҳалиги Бангивой: «Бир не деганинг айрил-о-айрил-о, танасида жони бор одам ҳам меҳмонни сўктирадими, чоп дейман, чоп Нодирбекни. Менга катта бидоҳат қилди, меҳмонимни сўккани, мени сўккани. Нодирбекнинг тўйини азага қайтармасам, Бангивой отим қуриб кетсин,— деб шовқин солаётир. Бул ғир-тир қилиб тура берсин, энди гапни буёқдан эшитмоқ даркор.

Юсуф билан Аҳмадбек от устига минди. Бир ювинган, таранган, шоҳона сарпойга ўранган бекларнинг олдига келиб, оҳ тортиб, кўҳна дардим янги бўлди, деб Юсуфбек бир сўз айтаётган экан:

Тўйга кепти ҳар уруғдан бир неча,
Тоқатим йўқ қизил гул очилгунча,
Сен йиғладинг, тандан тоқатим кетди,
Дод деб йиғлайсан нега ёш бачча.
Чиллада маст бўлар нор билан лўкча,
Йиғилган одамлар, қарайман анча,
Работ ёнбошидан қўйилган дарча,
Сен йиғладинг, менинг кўнглим бузилди,
Хўрсиниб йиғладинг, айтгин, ёш бачча.
Юрагингда қайғу билан чермиди
Тўғродамга¹ яратгани ёрмиди.
Эгнингдан дамингни олиб йиғлайсан,
Менга ўхшаган ич ачиринг бормиди.
Подшо олар элдан закот-божини,
Зўр йигит урушда қилар кучини,
Давролиб² учади тоғнинг лочини,
Ҳар хўрсиниб, ўпкангни босолмайсан,
Менга айтгин йиғлаганинг важини,
Ёш бачча, нимага оҳ деб йиғлайсан.
Созандага айт юракда дардингни,
Қаер дейди сенинг ўсган юртингни,
Сен йиғладинг, менда тоқат қолмади,
Бизларга айт юрагингда дардингни,
Нимага йиғлайсан, рост айт, ёш бачча.

Ана, энди ҳалиги ёш бачча бир сўз айта берди созанда-ларга:

Кўҳна дардгинамни сизга айтайин,
Худонинг ишиди, энди қайтайин,

¹ Тўғри одамга.

² Давра олиб.

Сўзима қулоқ сол, икки созанда,
Етти йиллик дарддан сизга айтайин.
Қўзғай берсанг юракдаги черимди,
Урганч элда манглайгинам шўримди,
Айтаберсам, соп бўлмайди дардгинам,
Юсуф билан Аҳмад бегим бор эди.
Сулувларнинг юзи гулнинг хирмони,
Пул харажат қилганнинг йўқ армони,
Хон Юсуфбек, Аҳмаджоним бор эди,
Ўзим эдим икковининг маҳрами.
Йиғлаб юрдим ўзим Урганч элида
Юролмадим катта тоғнинг белида,
Юсуф билан Аҳмаддан айрилган сўнг,
Йиғлаб ётдим Эралихон қўлида,
Юрагимда армон кўпдир, акалар.
Оҳ, Юсуфман Аҳмад Мисрга кетди,
Қирқ йигит ортидан бориб инграшиб,
Майиб бўлиб бариси йўлдан қайтди,
Бу дунёда кўп доғлиман акалар,
Сўзгинангга суяк ўртаниб кетди.
Миришкорлар добилини туйди деди,
Косаларга шаробни қуйди деди,
Ётиб эдик Эралихон подшоман,
Аҳмаддайин бекбаччанинг хотини
Бирав айтди, эрга тегади деди.
Нағал қоққан урар болға, табарди,
Яёв юриб оёқларим қабарди,
Эралихон подшо мени, акалар,
Гулхадича ойимдан сўрагин деб,
Қатта подшо ясовул қип юборди.
Қам кишиларнинг мен ҳолига ярайман,
Дўсту душманларга тиклаб қарайман,
Қатта подшодан келган ясовул
Аҳмадбек баччанинг мен хотинидан,
Тегасанми, тегмайсанми рост айт деб,
Ҳали бориб ўзим гапни сўрайман.
Зўрлик қилиб берган бўлса айтаман,
Подшоликка отни чошиб қайтаман,
Аҳмадбекнинг ёри эрга тегмаса,
Қандай одам ёвчи бўлиб тўй бошлар,
Шу одамни банди қип оп кетаман.
Регистонда эртан дорга тортаман.

— Мен сизларни олиб кетаман. Подшонинг олдида
ҳангамалашиб сизлардан бу гапнинг охирини сўрайман.

Ҳали бориб Аҳмадбекнинг хотинидан гап сўраб олай,— деди. Юсуф билан Аҳмадбек маҳрам билан олдинми-кетинми ажрашиб кетди. Куёв бўладиган йигит чангал-чангал тангани хотинларга бериб, гулдай умрингни елдай ўткарма, танингни бағишла, никоҳ қилсин,— деб айтиб ўлтирибди. Юсуф билан Аҳмад уйнинг даласида қолди, маҳрам ичкари кириб, Нодирбекнинг қизи Гулхадичага қараб, бир сўз айтаётган экан:

Беклар ўлиб юрагимни сийирди,
Ишқи кўп одамлар сўзга тойирди,
Куёвингга тегасанми, ростин айт,
Катта подшо мени сизга буюрди.
Аҳмадбекдай дастор ўрагин деди,
Кўрган тушни яхши журагин деди,
Подшонинг амриман келдим, чирогим,
Гулхадичаойдан сўрагин деди.
Бориб ота-онасин йиққин деди,
Катта-кичик ҳаммани уйгин деди.
Гулхадича танини бағишласа,
Ўз кўзингман никоҳни қийгин деди.
Ҳали замон етар-етмас изингга,
Энкайсанг оқ юзунг тушар тизингга,
Маҳрам келди деб асло қўрқмагин,
Катта қизсан, ихтиёринг ўзингда.
Бекларнинг ишқидан зардоб ютаман,
То ўлгунча бекларни ёд этаман,
Тангинангни ўзинг бағишламасанг,
Тўй қилган одамни ҳайдаб кетаман,
Тегар-тегмасингни айтгин, чирогим,
Қулоқ солгин мендай маҳрам зорига,
Ўлим солай зўрнинг кирдикорига,
Гулгулалар солай Урганч шаҳрига,
Зўрлик қилиб берган бўлса бир киши,
Чиқариб тортай подшонинг дорига,
Тегар-тегмасингни айтгин, чирогим.

Шунда Гулхадича ойим бечора ўзи дод деб, бўзлаб йиғлаб ўтириб эди. Отаси-онаси зулм билан берганди. Катта подшонинг маҳрами эканлигини билиб Гулхадича ойим дод, деб бир сўз айта берди:

Оқадиган тиниқ сувим лойлайин,
То ўлгунча жонгинамни қийнайин,
Юрагимда армоним кўп, маҳрамжон,
Кун қиёмат менга бўлди, найлайн?

Кимга айтай бул ўлимнинг доғини,
 Дўсту душман бизга қўйди кегини¹,
 Толегинам қуриб кетсин, маҳрамжон,
 Улгунча киярман ёрнинг кўкини,
 Дийдор қиёматга қолди, қайтайин?
 Узоқ дейди кетган ёғин орасин,
 Юрагимдан кетмас ўлим яраси,
 Пешонам шундайин ёмон эканди,
 Улгунча кияйин ёрнинг қорасин,
 Ака, тақдир менга қайғу, найлайин?
 Азада, тўрам, деб сочим ёярман,
 Во куним деб бетгинамни сўярман,
 Бу дунёдан тоқ бўп ўтиб, маҳрамжон,
 Маҳшар куни дийдорига тўярман,
 Улгунча кияйин ёрнинг қорасин.
 Кетгандан кай тополмадим зотини,
 Эшитмадим бори-йўғи, отини,
 Арза қилиб ўқимадим хатини,
 Зор йиғлатиб мендай паризодини,
 Улгунимча тўрам дейин, маҳрамжон.
 Қўйиб кетди мен шўрлини койишга,
 Ҳар савдо тушади қайтайин бошга,
 Шу манглайим қаттиқ экан, найлайн,
 Бу дунёдан тоқ бўп ўтсам, маҳрамжон,
 Кўрарман тўрамни тонгла беҳиштда,
 Кўҳна дунё жафо қилди, найлайн,
 Эр йигит олган қизиман қарисин,
 Ёмон одам қишлоғида чирисин,
 Бу дунёдан ўзим тоқ бўп ўтарман,
 Дод-фарёд, менинг жазом қурисин,
 Ака, тақдир менга хўрлик, қайтайин?
 Шул фалак айирди шундай тўрамдан,
 Ёримдан айрилиб қайга борарман,
 Ул ўлгунча во бегим деб соч ёйиб,
 Урганч элда қайғу-кулфат кўраман.
 Юрагим чийрилди менинг, маҳрамжон,
 Манглайгинам бежой шўрли, акажон,
 То ўлгунча кияй ёрнинг кўкини...

Қоши қора — дарёларнинг қундузи,
 Воҳ, кўзи сурмали — осмон юлдузи,
 Етти йилдан бери вой тўрам, дейди,
 Нодирбекнинг шундайин ёлғиз қизи.

¹ Кекини.

Қўзидан тўкилиб қонли жоласи,
Баҳор чоғи боғда борди лоласи,
Во тўрам деб, қора кийимлар кийиб,
Нодирбекнинг эрка ўсган боласи.
Айтса адо бўлмас ўлимнинг дарди,
Урушда ботирнинг кўпдир ҳайбати,
Душманни қўрқитади ғайрати,
Во куним, деб қора сочини ёйиб,
Тўрам дейди Нодирбекнинг фарзанди,
Маҳрамни ўртади вой айтган сўзи,
Тўрам дейди Гулхадича овози,
Ҳеч ками йўқ, балли ҳалол фарзанддир,
Аҳмадбек деб подшонинг ёлғиз қизи.

Маҳрам:— Ушла, тўй қилганни, ёвчини ушла, порахўрни ушла, ифвогарни ушла, юрт бузуқини ушла, гарданкаш ўзбошимчани ҳам ушла, деди. Шу гапнинг калтаери — тўйга совуқлик тушиб қолди. Ана энди қўшиқ устига бушоқ, сизлов устига кўкча чиққандай бўлди. Бир палла «уй бўшат, уй бўшат, Эралихон подшонинг қизи овсинининг тўйига келаяпти», деди. Одамлар саросима бўлиб қолди. Одам питкан томоша қиламиз деб юзта-элликта тўп бўлди. Нодирбек халққа қараб бир сўз айта берди:

Отга ғамланг арпасини,
Оп кенг тоза кўрпасини,
Нон пиширамиз ойимга
Олиб кенглар, гала кампир
Янги қилган сурпасини.
Кўтаринг юрак ғамини,
Йиғинг элнинг одамини,
Бойларнинг уйидан оп кенг,
Чанг тегмаган гиламини.
Ясатинглар кўчаларни,
Мазлама қинг Асалоёга,
Қулоқ сонг Нодир сўзига,
Битта бормасин изига,
Яхши хўрак — овқат қилинг,
Катта подшонинг қизига.
Оп кеп кўп нарсани чоқланг,
Тўйга келса урушмасин,
Асалоёга хўп монанддир,
Яхши овқат, яхши кўрпа
Дурустлаб борини тахланг.

Ана шуйтиб кимнинг уйида тоза кўрпа бўлса, тоза ғалам бўлса, югуриб кетиб, олиб келиб яшната берди, уй-

нинг долорини ҳам ўраб ташлади, йўлларга тўшаб, меш-
коблар сув сепиб, тўй саросима бўлди. Юсуф билан
Аҳмадбек Гуласал ойимнинг олдига чиқиб кета берди.
Урганчнинг катта ариғи бор эди. Шу ариқдан Гуласал
ойим ўтар эмиш, деб ғиштпарчин кўприк қилиб қўйиб эди.
Юсуф билан Аҳмадбек шу кўприкнинг устига бориб, от-
ларни кундаланг қилиб тўхтаб турди. Шундай қараса, бир
довуш чиқиб келаётир сари чашманинг бошидан. Дин Хо-
размдан, Аҳмад билан Юсуфбекнинг худойи ошидан.
Шундай Юсуфбек қараса, сочини ёйган, бетини сўйган,
элининг азизи, олдида беш юзча канизи, қоп-қора кийим
кийиб, тутаб келаётир Гуласал ойимнинг ўзи. Дод деб
келаётир, олдидаги канизлари садир тушиб йиғлаганига
тоғлар, ерлар симобдай бўп тебраниб келаяпти. Ана, эн-
ди Юсуфбек Аҳмаджонга қараб, бир сўз айтаётган экан:

Икковимиз фикримизда юрибмиз,
Миср элда ҳангама қип турибмиз,
Қора кийган жойга келдик, Аҳмадбек,
Тўйлар аза бўлган ерга келибмиз.
Қариндошни қайси йиққан эканди,
Ҳаммаси кўкайин қийган эканди,
Тириклайин кўкимни кийган эканди,
Қуш қиёмат бўлган жойга етишдик.
Кўр бўлибди бебахтларнинг кўзлари,
Қаҳрабодай сарғайибди юзлари,
Қора кийган Урганч элнинг қизлари,
Бўзлаб турган жойга келдик, Аҳмаджон.
Икковимиз деб қонлар ютган эканди,
Хафаликдан ичи питган эканди,
Ўлди деб мотамни тутган эканди,
Ҳаммаси бетини йиртган эканди,
Изиллаган жойга келдик, Аҳмадбек.
Йиғлаган қизлардан бўлайин қурбон,
Қора кийиб юракларни бўпти қон,
Насва тортиб бўлиб келдик саргардон,
Сочин ёйган жойга келдик, укажон,
Йиғлаб турган жойга етдик, Аҳмадбек.
Ўлмабидик, кўрдик Урганч элини,
Қора қипти бечоралар кунини,
Кўрмайсизми гала ойим ҳолини,
Бизларни деб сўйлатибди тилини,
Тўйлар аза бўлган жойга кеп қолдик.
Элга тушиб сендай бекнинг ваҳими,
Хизмат қилди сенга доимо,

Урганч элдан қора кийиб чувлашиб,
Мотам тутган Хоразмнинг ойими,
Ўтдай бўлиб ёнган ерга етишдик.
Кеча-кундуз ёд этибди ўзимни,
Эшитган ҳаммаси яхши сўзимни,
Ҳақлабди ҳаммаси берган тузимни,
Азада айтиб йиғлабди ўзимни,
Бағри куйган жойга келдик, Аҳмаджон.
Туман оп доимо Урганч юртини,
Гала қизлар кимга айтсин дардини,
Бизларни деб юлиб ойдаи бетини,
Келаётган қандай беклар хотини,
Қўким кийган жойга келдик, укажон.
Бу қизларнинг юраклари чермикан,
Бир худо буларга раҳм ермикан,
Биздан бошқа ё бир ўлган бормикан,
Қулоқ солгин, сизни бизни дермикан,
Мотам тутган жойга келдик, укажон.

Шунда олдидаги келаётган ясовул, шиғовул, баковули:
— Вой-вой, икки киши, олдида йўқди ҳеч бир йўлдо-
ши, тирик йигитга ўхшайди. Отни қўндаланг қилиб йўлда
ғов бўлиб турибди, ғиштпарчин кўприкнинг устида,—де-
ди. Шунда Гуласал ойим айтди:— Боринглар. Бадангина-
си оққина, димоққинаси чоққина, гоҳ бетини очиб, гоҳ қо-
чиб юриб бориб, канизлар бекларга қараб бир сўз айта
берди:

Менман сийнаси доғлилар,
Боғчаси бўстон боғлилар,
Икки бирдай бек ўғлилар,
Йўл беринг, ойим келади.
Яхши йигит озодалар,
Кийимларни тозодалар,
От ўйнатган хонзодалар,
Гаплашгани соз одамлар,
Йўл беринг, ойим келади.
Минган оти тўбичоқлар,
Ёли, думи бир қучоқлар,
Яхши одам, қўзичоқлар,
Ёнида тилла пичоқлар,
Йўл беринг, ойим келади.
Юрагида йўқди кеклар,
Юрган жойи доим тоғлар,
Кийим кийган яхши беклар,

Йўл беринг, ойим келади.
Қора кийган бир нечалар,
Боғларнинг гули — думчалар,
Икки бирдай хонбаччалар
Маст баччалар, жон баччалар,
Йўл беринг, ойим келади.
Турибсан отинг ўйнатиб,
Сувлиқларини чайнатиб,
Усти-бошингни шайлатиб,
Шунча қизларни ўйлатиб,
Йўл беринг, ойим келади.
Баттолликни ўйламанглар,
Бир-бирингга сўйламанглар,
Бахти қаро-бу қизларни
Томоша қип, пойламанглар,
Йўл беринг, ойим келади.
Сизларга савдо солмасин,
Ёмон ҳодиса бўлмасин,
Келаётган катта киши,
Бир фасл тўхтаб қолмасин,
Йўл беринг, қизлар келади.
Қайғуси кўп, йўқди нозлар,
Чўлда бўлганкан шўр тузлар,
Қулоққа онг, ака, сизлар.
Урганч элда қайғу тортган,
Келаётган хафа қизлар,
Йўл беринг, қизлар келади.
Салом бериб, қаддинг буккин,
Шу қизлар ҳолига қараб,
Йўловчилар, ёшни тўккин,
Ойим ўтсин ўртангиздан,
Беклар йўлдан чиқиб туринг,
Бир бўйинча ерга боринг,
Йўл беринг, жонлар келади.
Нарироққа пичча туринг,
Тўхтамай ҳар ёққа юринг,
Қилган ишингизга боринг,
Йўл беринг, ойим келади.

Ана, энди Юсуфбек қизгинага қараб, узангига оёқни тираб, бир сўз айта берди:

Кўрганлар ҳайрон қолади,
Ичгинам дардга тўлади,
Булбул тилли, жон қизгина,

Келган ойим ким бўлади?
Йиғлаган икки кўзгина,
Икки юзинг қирмизгина,
Ёмғирли баҳор — ёзгина,
Келган ойим ким бўлади?
Ростини айтгин, қизгина,
Бизлар келдик тоғдан оша,
Дардгинам дардга улаша,
Қора кийган қандай қизлар,
Бизлар қиламиз томоша.
Панд берар отнинг майиби,
Сўраса йўқдир айиби,
Сочин ёйиб келаётган,
Қандай подшонинг ойими?
Ҳаммасига кўк кийилган,
Барин қабоғи уйилган,
Гулдайин юзлар сўйилган,
Қандайин хоннинг ойими?
Бедовларни ўйнатамиз,
Облойимни ёд этамиз,
Томоша қип бу қизларни
Бизлар ватанга кетамиз,
Келган ойим ким бўлади?
Яхши чаламиз биз созни,
Қаратамиз икки кўзни,
От устида икковимиз,
Томошалар қилсак қизни,
Келган ойим ким бўлади?
Келади кимни ёд этиб,
Қўнглимизни мойтартиб,
Тириклай бетини йиртиб,
Келган ойим ким бўлади?
Менга солма ваҳмларни,
Ёд этдинг қандай беклар
Кийиб қора кийимларни,
Менга айтгин ойимларни,
Келган қизлар ким бўлади?
Қандайин подшонинг авлоди,
Ким сизларга ваҳм солди,
Тақдирларинг ёмон бўлди,
Элатингда қайсинг ўлди,
Қизлар ким-чун бет юлади,
Қандай худойидан қайтдинг,
Келган қизлар қандай қизди?
Икковмиз бўлдик беқарор,

Хушвақт қилсин парвардигор,
Ҳамманг бирдай соч ёёсан,
Йиғлашган сатта муштипар,
Келган ойим ким бўлади?
Қандай одамни ёд этган,
Арвоҳларини шод этган,
Эл йиғилиб ҳамма бирдай,
Ё элда подшонг ўлдими,
Ҳамма бирдай аза тутган,
Келган ойим ким бўлади?
Чироғим, рост сўзни айтгин,
Муроду мақсадга етгин,
Қора кийган қандай ойим,
Ўлган подшозоданг айтгин,
Келган қизлар ким бўлади?

Қизгина бечора бир сўз айтаяпти:

Хаёлинг тушганди Урганч элига,
Қулоқ солгин мендай куйган тилига,
Юсуф билан Аҳмад қарчиғай олиб,
Тун овган сўнг кетди ойдин кўлига,
Кўк кийганим хонзоданинг азаси.
Мирза Маҳмуд банди қилиб оп кетди,
Вой йиғламай қайтайин, қисматлар қатти,
Беклари ортидан бориб урушиб,
Урганч элга беклар ўлди деб айтди,
Кўк кийганим Юсуфбекнинг азаси,
Бадбахтга подшонинг бордир жазоси,
Айтган сўзим, қайтай, гапнинг тозаси,
Бизга ўтди чироғимнинг иззаси,
Юсуф билан Аҳмад одам тозаси,
Қизлар қилди икки бекнинг азаси,
Кўк кийганим Аҳмадбекнинг мотами.
Сира кетмас ёруғ дунёнинг ғами,
Кўп бўп кетди ёмон одамнинг дами,
Қора кийиб, сочин ёйган ойимлар,
Келган қизлар Аҳмадбекнинг одами,
Мотамимиз икки бекнинг азаси.
Эралихон ҳаммамизни йиғдирди,
Ўлим қурсин юракларни куйдирди,
То ўлгунча, боринг, аза тутинг деб,
Ҳам отаси — Юсуфбек қайнатаси,
Ҳаммамизга қора кийим кийдирди,
Йиғлаганим икки бекнинг азаси.

Шунда Юсуфбекнинг юраги жиз этди. Икковимизнинг ўлганимизга буйтиб йиғламайди. Дуруст одамдан, икковимиздан ҳам бошқа одам ўлганга ўхшайди,— деди. Юсуфбек ҳалиги қизгинага қараб, яна бир сўз айтаётган экан:

Шаҳид бўлганларга худо ёрмиди,
Ҳаммангизда ваҳм билан чермиди,
Ҳамма қизлар қора кийиб келасан,
Юсуфбекдан бошқа ўлган бормиди?
Сизни кўриб қора салла ўрайман,
Мен одам кўринса тиклаб қарайман,
Икки бекдан бошқа ўлгани борми,
Ундан бошқа ўлганингни сўрайман,
Ҳамманг бирдай сочинг ёйиб келасан.
Йиғиб опсан ҳамманг қиз одамингни,
Кетказинглар юрагингдан ғамингни,
Аҳмаджондан бошқа ўлганинг борми,
Дарак бергин, сен ўлган одамингни,
Ҳамманг бирдай қора кийиб келасан.
Сўзгинангдан, йўловчини кулдиргин,
Бадпой туя миниб, ўзинг елдиргин,
Қоп-қора тутишиб, баринг бўзлайсан,
Юсуф, Аҳмаддан бўлак ўлганинг борми,
Қизгина, чироғим, менга билдиргин.
Шунча йилдан бери бўзлаб йиғлайсан,
Тузин ҳақлаб арвоҳларин сийлайсан,
Икковидан бошқа ўлган ким бўлди,
Ўлган тирикларни баён айлайсан,
Менга айтгин кўк кийганинг важини.
Бек одамга баринг бўпсан интизор,
Аҳмаджон бўлганди сизларга раҳбар,
Ўлганнан битта-битта хабар бер,
Ўлганинг барисин айтгин, муштипар,
Менга айтгин кўк кийганинг маънисин,
Икковидан бошқа ўлганинг борми?

Гуласал ойим бу сўзларни, бу сирларни эшитди, юраклари такка тортиб кетди. Олдидаги катта-катта одамларни хотинига, қизларига қараб, Гуласал ойим дод деб, бир сўз айта берди:

Ўлмасин, дўстлар, ўлмасин,
Рақибнинг бири қолмасин.
Гирдин олиб гап сўранглар,
Тагин-а, беклар бўлмасин.

Овози ёқар ўзима,
Иссиқ кўринар кўзима,
Чопиб чиқиб сўз сўранглар,
Энди сўзламак лозим-а.
Ёмондан битта қолмасин,
Тағин-а беклар келмасин,
Ичкилаб гапга тутинглар,
Бизнинг Юсуфбек бўлмасин.
Миср элидан келмасин,
Ёмон одам ўлди деб,
Ғариб бўлиб қолди деб,
Ҳамма гап ёлғон бўлмасин,
Ўртага оп гапга тутинг,
Тағи хонзодам келмасин,
Чўғолчи асло қолмасин,
Яхшидан битта ўлмасин,
Эсли-эслинг чиқ мопадан,
Аҳмад, Юсуфжон келмасин.
Ҳаммангиз тахлаб қаранглар,
Афтига, сўзига яранглар,
Қисиниб, писиниб қолманг,
Сап эсли чиқиб гап сўранглар.
Ўлим кўрган нордай чўкди,
Ойим сўзи элга ёқди,
Оқбилакой вой болам деб,
Муштипар мопадан чиқди.
Ғам кўпди, дардман анчаси
Урганч элнинг қизбаччаси,
Юсуфбек тахлаб қараса.
Қора кийиб, сочин ёйган,
Оқбилакхондай чечаси.
Юрагида бўлди доғлар,
Кўп бўп қолди қайғу кеклар,
Вой тоғам ўлганакан дейишиб,
Қуйиб кетди икки беклар.
Кўкраклар ҳўлди ёшига,
Рози қизларнинг ишига,
Ўпкагинаси куюниб,
Балли Оқбилак чечаси,
Борди бекларнинг қошига.

Юсуфбек буни кўриб надомат тортди. Хафа бўлиб кетди. Аҳмаджон:— Тоғам ўлган экан. Тоғам ўлмаса, чечам буйтиб йиғламайди,— деди. Кўзидан милт-милт ёш кетди бекларнинг. Ҳамма қизлар яқинлаб етди. Кўпкарига бор-

гандай тўда бўлиб, гирдини қизлар қамаб тутди. Бекларнинг теварагини хотин-қизлар олиб кетди. Оқбилак ойим йўловчиларга қараб:— Э бедардлар, бизларнинг — бахти қароларнинг нимасини томоша қиласизлар,— деб бир сўз айта берди бекларга қараб:

Худо берсин ёмонларнинг жазосин,
Ўқидик худонинг беш вақт қазосин,
Куйганларни куйдирманглар, йўловчи,
Бизлар тутдик баччажоннинг азасин.
Бедардлар, эшитган сўзнинг тозасин.
Мен гапирай, билиб олгин мазасин,
Дард устига дардлар қўшманг, бедардлар.
Кўк кийганим Юсуфбекнинг азаси.
Фириб билан Миср шаҳрига кетди,
Худо қўшган ёри бетини йиртди.
Икки йилда Миср шаҳридан карвон
Хоразмгинага кўп карвон етди,
Кўк кийганим қайинимнинг азаси,
Беклар куйигига қаддим букилди,
Кетган одам ҳеч бермади хабарди,
Йиғлай-йиғлай юракларим қабарди,
Бедардлар, бизларни мазах қилманглар,
Дод деганим Аҳмаджоннинг азаси.
Эралихон катта одамни жўнатди.
Карвонлардан Юсуф билан Аҳмадни,
Ўликми-тирикми Юсуф, Аҳмад деб,
Рост сўзни Эралихон сўратди,
Миср элдан келган телпакли карвон
Юсуфбекни минордан ташлади деб,
Гўзалподшо Аҳмаддайн ўғлонни
Дорига тортди деб карвонлар айтди.
Ҳамма элат ўлганини эшитди,
Қариндошлар йиғлаб ўзидан кетди,
Юсуфман Аҳмадга азалар тутди,
Йиғлаганим қайинимнинг азаси,
Беклар учун Урганч эл аза тутди,
Йиғлаганим чироғимнинг азаси.
Эралихон ҳаммамизни ижийдирди,
Худойи қип кўздан ёшни куйдирди,
Ўлган-чун болама аза тутинг деб,
Ҳаммамизга қора кийим кийдирди,
Кўк кийганим Аҳмадбекнинг азаси.
Пичагина гов бўлмай тур, бедардлар,
Айтган сўзим бекларимнинг азаси.

Юсуфбек:— Энди сен тоза сўз айтадиган экансан, бир гапим бор, сўрайман. Сен тўғричи бўлсанг, қани кел, рост-ёлғонни энди биламан,— деди. Юсуфбек Оқбилакка қараб бир сўз айтаётган экан, Оқбилак Юсуфбекка қараб бир сўз айтаётган экан:

Юсуфбек:— Урганч эл тоғин боши туманли,
Сизнинг шаҳар қадимгидай замонли,
Ростин айтгин, Оқбилакжон, ўзима,
Уйингда Аширбек сардор омонми?
Улик-тиригини сиздан сўрайман.

Оқбилак:— Вой, чироғим, гапгинанг қилди беқарор,
Қайтайин бўлибмиз бизлар хору зор,
Кўҳна гапни сўрай бердинг эжгилаб,
Шоҳ тўрам майдонда бўлган ярадор,
Ҳам тўрамнинг, ҳам бекларнинг азаси.

Юсуфбек:— Рост сўзлагин, бизни қилдинг хору зор,
Худо бўлсин ундай мардга мадакор,
Тирик деб эшитдик бизлар бировдан,
Рост гапиргин, ёлғонни қўй, муштипар,
Аширбек арслондан бергин бир хабар,
Уликми, тирикми бизлар сўраймиз.

Оқбилак:— Эшитинг, бедардлар, ўзимдан додни,
Гапгинанг тирноғим куйдириб кетди,
Бекларни деб қон тўкишиб Аширбек.
Қонлари томчилаб уйима етди.
Уларимда бир кўрмадим деди-да,
Улар вақтда Юсуфбекни ёд этди,
Аширбек арслоним дунёдан ўтди,
Шунинг-чун бу қизлар аза тутди,
Ҳам тўрамнинг, ҳам қайнимнинг азаси.
Чироқларим, бир вақтларда гул бўлдим,
Сўйлайдиган ватанимда тил бўлдим,
Даврон суриб ўйнаб-кулар вақтимда,
Азаларда во тўрам деб тул бўлдим,
Ўлганча тўрам деб мотамлар қилдим,
Ҳам ёримнинг, ҳам бекларнинг азаси.

Вой тоғам, деб беклар беҳуш бўп кетди,
Урганч келиб қайта кулфатлар ортди,
Ўлим қурсин эр кишин мункайтирар,
Бир суянчи, суянган вой тоғам деб,
Тоғажоним дейди Юсуфман Аҳмад,
Беҳуш бўп икки бек ўзидан кетди,
Бу сиру аҳволни кўриб Оқбилак,

Яқинлаб бекларнинг олдига етди.
Мусофир ўлганда ғариб мозори,
Худо-ё, арисин манглайнинг шўри,
Мундай чопи сўхни кўриб бу қизлар
Гулалар олдида дод деб йиғлайди,
Йиғлаб чиқди икки бекнинг жигари,
Худо-ё, ҳеч кимни қилмагин қаллоч,
Шунча одам бўлиб бекларга муҳтож,
Юсуфбек дадил бўп тахлаб қараса,
Кўк мопа ичидан вой-вой акам деб,
Сочин ёйиб келаётган Қалдирғоч.
Ҳали зир харобот Урганч шаҳари,
Юракдан кетгай-да войиман чери,
Сингил деган акасига кўп ширин,
Ораларга чорбоғим деб йиғлайди,
Юсуфбекнинг Қалдирғочдай жигари.
Юрган жойи неча тоғу дашт экан,
Эски киши кўп одамга бош экан,
Тентак одам яхшодамман¹ ғаш экан,
Тентак одам ҳеч билмайди нафини,
Қулоққа олмайди эсли одам гапини,
Қалдирғочни кўрди икки бекбачча,
Сингил деган бежай қаттиқ эш экан,
Ёмғирдай бўп кетди бекларнинг ёши,
Ўртаб кетди укасининг нолиши,
Етти йилдан бери бежай соғинган,
Ака деган Қалдирғоч эмчакдоши,
Акага укаси кўнгилнинг қуши,
Раҳм айлади укасининг ҳолига.

Қалдирғоч акасин айтиб тилига,
Синглисини кўриб тоқати қолмай,
Юсуфбек дасторни олди қўлига.
Оқбилак ойимнинг юраги ишди,
Ўлмаган одам элга қўшилишди,
Аҳмадман Юсуфнинг заррин кокили,
Шамолга тирқираб елкага тушди.
Ҳамма қизлар дод дейишиб чувлашди,
Юсуф билан Аҳмад келди дейишди,
Чечаси бечора қайиним дейди,
Аввал келиб беклар билан кўришди.
Йиғламай, ёронлар, гул ранги сўлди,
Қизлар кеп бекларнинг қўлини олди,

¹ Яхши одам билан.

Вой укам, деб отдан ташлаб Юсуфбек,
Синглисини укам деб бағрига босди.
Қувонган ёмон экан дунёда,
Қалдирғоч ўзидан вой кетиб қолди.
Ҳамма қизлар беклар билан кўришди,
Гуласал бечора келолмай қолди,
Юсуфбек Асалдан ўпкали бўлди.

Ана, беклар ўлди дегандан бери қаерда биров ўлса,
Лаълихонни туяга миндириб бориб, болаларини айтиб,
йўқлаб юракдан пича дарди чиқиб қайтар эди. Йўлда келиб беҳуш бўлиб ўзидан кетар эди. Биров бориб болаларинг келиб қолибди деб айтар эди. Хушвақт бўлиб жойидан турар эди, уйига келса, беклар йўқ, тағи беҳуш бўлиб, эси кетиб қолар эди. Одамларнинг гапига ишонмайдиган бўлиб қолиб эди. Қалдирғоч бечора ўзига келиб, қаддини ростлаб, энагинасига югурди. Лаълихоннинг олдига чопиб-чопқиллаб етди. Лаълихонга қараб қизгинаси бир сўз айтаётир:

Адрас минсагинг кийгин-чи,
Болаларингни суйгин-чи,
Аҳмад, Юсуф акам келди,
Энажон, бергин суюнчи.
Очилмаган лоланг келди,
Обод кулба хонанг келди,
Энажоним, гур жойингдан,
Юсуф, Аҳмад боланг келди,
Энажон, бергин суюнчи,
Сўзламоққа тилинг келди,
Энди элинг обод бўлди,
Манглайинг шўри арилди,
Душманлар энди қирилди,
Олисга қараб сурилди,
Бориб болангни кўр энди,
Лаълихон бергин суюнчи.
Дардгинанг давоси келди,
Кўнгилнинг ҳаваси келди,
Худонинг дўсти келди,
Ўлган, йўқолган чирогим
Юсуф, Аҳмад ўғлинг келди.
Ўлигинг эгаси келди,
Тур, эна, бергин суюнчи.
Юрагингдан кетди дардинг,
Учарга келди қанотинг,

Болам демакка қувватинг,
 Кўприк устида турибди,
 Аҳмад, Юсуфдай фарзандинг.
 Кўргин, эна, бер суюнчи.
 Кеп қолди икки бекзодинг,
 Кетган кўздан ёшинг келди,
 Киран ақлу ҳушинг келди,
 Эна давлат бошинг келди,
 Қўлда олғир қушинг келди,
 Юр жойингдан, кўргин дарров,
 Юсуф, Аҳмад ўғлинг келди,
 Тур жойингдан, бер суюнчи.
 Туракенг ¹ юрагим ишди,
 Тез юринг ақлим шошди,
 Кўприк устида акам
 Қизу хотинман гаплашди.
 Дарров юринг, энажоним,
 Ҳамма қизларман кўришди.
 Келиб қолди Юсуфжон,
 Юракдан кетди тўла қон,
 Тура келинг, тез борайлик,
 Болангни кўргин, энажон,
 Қизлар билан кўп сўрашиб,
 Топишган Юсуф, Аҳмаджон,
 Беринг, энажон, суюнчи,
 Кеп қолди икки ўғлон.
 Кетганида кўп ёш эди,
 Бўп кетибди акам полвон.
 Тезроқ юринг, кўринг бориб,
 Кўп нарса беринг, энажон,
 Эсон-омон оғам келди.

— Вой ўлганнинг орқасидан ўлган борадими, тўйга юринглар, деб оқсоқоллар айтишиб юрар эди. Булар юринглар деса хафа бўлиб қолар эди. Буни биров алдаган. Сен шундай десанг, тўйга келади деб. Бу гўдак болам бир ёлғончининг гапига ишониб келган. Буни койисам, ўзининг кўнгли ғариб, юраккинаси майтарилиб кетади. Ёш бола-да, сўз билан бунга айтайин,— деб Лаълихон ойим Қалдирғоч қизига қараб, бир сўз айта берди:

Тўйга бориб душманларни жийдирма,
 Хафалик пардасин менга кийдирма,

¹ Туриб келинг.

Биров сени алдагандир, Қалдирғоч,
 Айланай, ўртаган жоним куйдирма.
 Бир кўрмакка бўлдим бекларни муҳтож,
 Тирайрилиб ¹ қолдим, бўлдим ноилож,
 Биров сени алдагандир, чироғим,
 Ишонмайман сўзгинангга, Қалдирғоч,
 Дард устига, болам, дардлар қўшмаган.
 Худойим ёндирди катта ғарамди,
 Кўриб ўлсам бўлар икки боламди,
 Юсуф, Аҳмад Урганч элга келмаса,
 Биров билан гаплашмоғим ҳаромди (р).
 Олиб борма катта тўйга, айланай,
 Кўрмак қиёматдан Юсуф, Аҳмад боламди.
 Йиғлаб кўндик парвардигор ишига,
 Қирса керак эди энанг тушига,
 Ҳеч бир одам ўлгандан келгани йўқ,
 Ўлган кетди, биз борамиз қошига,
 Боланг келди, деб ёлғонни айтмагин.
 Сен акам деб, мен болам деб юрамиз,
 Кўнглимиз тўлгунча мунда турамиз.
 Бу дунёда энди кўрмак қайтадир,
 Қиёматда акаларинг кўрармиз,
 Алдама, ваҳм қўшма, чироғим.
 Сенга ака, менга фарзанд қайдади (р),
 Отига ярашган яхши тўқангди (р),
 Мирза Маҳмуд чиқарганди чийингди,
 Яшамагур бузиб кетди уянгди,
 Ўлган сўнг кўрарсан икки акангди,
 Менга Юсуф, сента оға қайдадир,
 Энанг шўрлик ватанида майдадир.

Қалдирғоч бечора энасига бир сўз айтаётган экан:

Юсуф билан Аҳмад келди, энажон,
 Оловхўжа, шайхи Шароф ҳурмати.
 Мададкорим бўлсин ё пири Ғавсул,
 Тўхтаманг, энажон, бўлманг сиз тасил,
 Юрмоқликка дармонингиз бўлмаса,
 Кенг² орқамга кўтарайин бир фасил.
 Боласи ўлганлар сочин ёяди,
 Йиғлай-йиғлай қора кийим кияди,
 Туринг эса, энажоним, юринг деб,

¹ Тирик айрилиб.

² Келинг.

Лаълихоннинг қўлтиғидан суяди.
Сўзига ишониб кўзин ёшлади,
Рост бўлсин деб вақтларин хушлади,
Юрмоққа ҳолати кетган танадан
Қалдирғоч эғнига қўлин ташлади.
Қалдирғоч энасин маҳкам ушлади,
Рост бўлсин деб Лаълихон шўр йиғлади,
Қалдирғоч энасин ёшин силайди.
Йиғламанг, энажон, акам кеп қолган,
Ишонмайди Қалдирғочнинг сўзига,
Лаълихон зор бўлган фарзанд изига,
Йиғлай-йиғлай кўзларин парда тутган,
Еруғ дунё қоронғи бўп кўзига.

Ана шуйтиб булар кета берсин, энди пича гапни Юсуф билан Гуласал ойимдан эшитмоқ керак. Юсуфбек Гуласал ойимга қараб:

— Ҳамма қизлар келди, сен нега келмадинг,— деб бир сўз айтаяпти. Гуласал ойим:— Шуйтиб келолмадим,— деб бекларнинг ўпкалаганига уялиб бир сўз айтаяпти:

Юсуфбек:— Ҳамма келди, сен келмадинг,
Бизларни писанд қилмадинг,
Ҳаво қип кўзга илмадинг,
Бизларни одам билмадинг,
Назаргинанга олмадинг,
Кўзингни бизга солмадинг,
Келмаганинг недан бўлди?

Гуласал:— Эшит, беклар, сўзимни,
Йиғлатмангиз қизларимни,
Сизларни деб йиғлай-йиғлай
Ёш қуриди кўзларимни,
Келмаганим шундан бўлди.

Юсуфбек:— Сен ҳаво қип кетдингми,
Бизни ўзинг унутдингми,
Бошқа харидор топдингми,
Хўп ўлди икки беклар деб,
Душманимман ётдингми,
Келмаганинг недан бўлди?

Гуласал:— Ажал етиб ўлолмадим,
Илгари сизни билмадим,
Икки кўзим кўр бўп қолган
Юрар йўлни кўролмадим.
Биздан ўтса, тавба қилдик,
Келолмадим, хато қилдим,

- Сизларга хизматда бўлмадим,
Келмаганим шундан бўлди.
- Юсуфбек:— Ҳийла қип ёшни тиздингми,
Юрак-бағримни эздингми,
Ажаб ўлди икки бек деб,
Умидгинангни уздингми.
Ё бировга тегиб қўйиб,
Қовилгинангни уздингми.
Нега мунда келмадингиз,
Келмаганинг кимдан бўлди?
- Гуласал:— Кўрингандан сўраб қолдим,
Заъфарондай сўлди юзим,
Гаплашмакка зорман ўзим,
Юрмоқликка кўрдир кўзим,
Тавба қилдим менинг ўзим,
Келмаганим шундан бўлди.
- Юсуфбек:— Ҳийла қип кўзинг ёшлайсан,
Бошмалдоғингни тишлайсан,
Нега келмай қолдинг мунда,
Ёр топганга ўхшаб қолдинг.
Сен баттолликни бошлайсан,
Нега бери келмадини из?
- Гуласал:— Юрагингда губорингман,
Савдода харидорингман,
Мен хизматкор чўрингдирман,
Қиёматлик ёрингдирман,
Икки кўзим кўр бўп қолди,
Мендай ёринг хор бўп қолди,
Уялгандан келолмадим,
Келмаганим шундан бўлди.

Юсуфбек от ҳайдаб бориб бетидан пардани шундай кўтариб қараса, айтганидай кўзи кўр бўлибди, хотиндан яхши нарса йўқ экан дунёда. «Эсиз, ёримнинг қуралайдай кўзлари кўр бўлган экан»,— деб беҳуш бўлиб, эсидан кетиб йиқилди. Гуласал ойим ҳам ҳанг-манг бўлди, ўзидан кетди, қизлар талотўп бўлиб, суяб, юзларига сув сепиб, кўп одам ташвиш тортиб, буларни қўриқлаб тура берди. Ана, энди Қалдирғоч билан Лаълихон келаяпти:

Боладан айрилганининг бўлиб бағри қон,
Қилиб келди Мирза Маҳмудни яксон.
Қалдирғоч энасини суяйди,
Юсуфжон, деб келаётир Лаълихон.
Лаълихоннинг увуз эти ув бўлиб,

Тўла баданлари эриб мум бўлиб,
Қоматлари алиф долдай хам бўлиб,
Фарзанд деган тотли экан дунёда,
Қуриб кетган эмчагига сут келиб.
Меҳри тоблаб эмчаклари ийиниб,
Болам дейди илондайин тўлганиб,
Қалдирғочжон, эна, қувонманг дейди,
Энасига қизи тасалли бериб.
Келаётир во болам, деб Лаълихон,
Юсуфжон деб, юраклари уйғониб.
Қалдирғочжон энасининг қошига,
Ёмғирдай тўкилган кўзда ёшига,
Етти йилдан бери тирик айрилган
Баъзур келди кўприкнинг бошига.
Сув титрайди Лаълихон нолишига,
Ҳамма ҳайрон қолди қилган ишига,
Ой Қалдрғоч энасини қучоқлаб,
Олиб келди Юсуфбек ёнбошига.
Беклар келган Миср элнинг йўлидан,
Бир худо сақлаган ўлим ҳилидан,
Қирғин қип ошган Ҳасрат тоғ белидан,
Юсуфбекнинг баданларини сийпаб,
Энди таниб ўнг қобокда холидан,
Куюкни чиқарди бебахт кўнглидан.
Рози бўп Лаълихон бир облойидан,
Бўйнига қўлини солди Лаълихон
Бек Юсуфбек туролмайди жойидан.
Қучоқлаб оп тирик айрилган кўзини,
Қиз-келинчак айтолмайди сўзини,
Болам, деб қучоқлаб оп Лаълихон
Искабгина юзга қўйиб юзини,
Ўлмай кўрди икки бирдай кўзини.
Боласини кўриб куюклари кетди,
Фарзанд деган ота-онанинг қуввати,
Қўрққандан қувонган ёмон эканди,
Лаълихон беҳуш бўп ўзидан кетди.
Ёмонга сир айтманг, юртга ёяди,
Бўта ўлса, бўзлаб қолган мояди,
Давлатлининг хотири кўп элида,
Лаълихонман Гуласални, бекларни
Туракенг деб ҳамма қизлар суяди.

Юсуфбек бекларнинг ўлганини, қирқ йигитларнинг ҳо-
лини ёдига олиб, ўзидан кетиб эди. Аширбек сардор бек-
ларнинг азасини тутиб тағизаминда ётиб эди. Буни Вафо-

бек ҳам билмайди, Жафобек ҳам билмайди. Улди деб халққа машҳурат бўлиб кетиб эди. Шу беклар келмаса, Аширбек сардор ёруғ дунёга чиқмайман деб ернинг тагида, бир биқтирмада ётиб эди. Унинг тириклигини Қалдирғоч билан Давлатшоҳ билар эди. Қалдирғоч чопиб-чопқиллаб Аширбек сардорнинг олдига бориб, бир сўз айтаяпти:

Тоғажон, шону шавкатинг келди,
Тақдир, иззатинг келди,
Юсуф билан Аҳмаджоннинг —
Белинга қувватинг келди.
Ҳузур-ҳаловатинг келди,
Тинчлик, роҳатинг келди,
Суюнчи беринг, Аширбек,
Юсуф, Аҳмад жиянгинанг —
Учарга қанотинг келди.
Вафобекдан зиёд кўрган,
Мирза Маҳмуд бойлаб олган,
Кўзгинангдан ғойиб бўлган,
Улди деб добаро қилган,
Душманинг қувониб қолган,
Дардингизга даво бўлган,
Бари гап бўп кетди ёлғон,
Ҳам жиянинг, ҳам фарзандинг,
Кўп катта давлатинг келди,
Тоғажон, беринг суюнчи.
Қўллагай яратган раҳмон,
Ишонинг сўзга шул замон,
Келиб қолди акажоним,
Суюнчи беринг, тоғажон.
Қайғу койишлар кетди,
Қайта бошдан яратганим
Сизга бериб кўп давлатти.
Тоға деб эркалаб турган,
Исфиҳондан бирга келган,
Дардингизга даво бўлган,
Ғанимларга савдо солган,
Олдингизда адаб билан
Меҳмондай бўп ибo қилган,
Кеча-кундуз дуo қилган,
Қасалинга шифo бўлган,
Енган чироғинг келди,
Душманга керагинг келди,
Тоғажон, беринг суюнчи.
Хафали кун нари бўлди,

Бошга давлат қўниб қолди,
Хоразм эл обод бўлди,
Душманлар куюниб қолди,
Дўст питган суюниб қолди,
Бир худойимнинг ҳурмати,
Юсуф, Аҳмад акам келди.

Аширбек сардор бечора:— Ҳай аттанг-ай, ёши етмай, иши етмас дейди. Бу халққа билдириб қўйибди менинг тириклигимни,— деб Қалдирғочга қараб, бир сўз айтаётган экан:

Қаландарлар кийса кулоҳман жанда,
Облоҳим қилгай-да, бизларни банда,
Ишонибсан дўст-душманнинг гапига,
Олиб бориб катта тўйнинг устига.
Аширбекни юртга қилма шарманда,
Пирим Ғавсул Аъзам, ҳақ Шоҳи зинда,
Олло деб йиғладим қоронғу тунда.
Шарманда бўлмайн маҳшар кунда,
Беклар келди деб ияртиб чиқиб,
Дўст-душманга қилма бизни шарманда.
Юсуфман Аҳмадни мен ёд этарман,
Ер остида хафа бўлиб ётарман,
Алдабгина олиб чиқма, Қалдирғоч,
Халойиққа қилма бизни шарманда.
Миср элга биллалашиб кетмадим,
Эсимни шоштириб қолдим армонда,
Урганч элга бизни қилма шарманда,
Қимирлатма, ер остида тураман,
Бу ишни, чироғим, ҳақдан кўраман,
Изларини кўзгинамга сураман,
Келди деб ўзима ёлғон айтмагин,
Ўлганим сўнг бекларимни кўраман,
Эл ичида бизни қилма шарманда.
Қайтай, бўлдим ёмон одамга муҳтож,
Гана¹ тўқман, гана менинг қорним оч,
Ҳеч одамга тириклигим билдирма,
Ҳеч ўлгандан умид қилма, Қалдирғоч,
Подшоларга мени қилма шарманда.
Кўрмак қаёқда Юсуф, Аҳмад тўрамди,
Уруш кун пўлат совут ўранди,
Юсуф, Аҳмад Хоразмга келмаса,

¹ Гоҳи.

Бу дунёда юрмоқлигим ҳаромди,
Бўзўғлонга бизни қилма шарманда,
Ҳай аттанг, қайтайин, қолдим армонда.
Қулоқ солгин мендай тоғанг сўзига,
Ёмон одам душман бўлган изига,
Қўл-қанотим — жиянларим келмаса,
Эсинг бор деб сенга айтай, чироғим,
Аширбек юрмасин ернинг юзида.
Ёмонларни дубаракка йиғдирма,
Бул менинг ўртанган жоним куйдирма.

Энди Аширбек сардорга қараб, Қалдирғоч ойм, бир
сўз айтаётган экан:

Молимни айладим бўйингдан қурбон,
Гулдайин бўп яшнаб қолар Асалжон,
Худо берди хушвақтчилик бизларга,
Вақтли бўз отни мининг, тоғажон,
Ҳамма қизлар ака-ака дейишди,
Қувраган юраклар гулдай яшнашди,
Сарчашмадан келаётган оймлар
Кўприк устида Юсуф, Аҳмадман
Туйқусдан келиб қизлар топишди,
Ҳаялламай дарров мининг бўз отни.
Қайта бошдан кўнгиллар бўлди равшан,
Давлат катта бўлди энди бегумон,
Йиғлатган худойим қилгай-да шодмон,
Гуласалой Юсуфбекман топишди,
Вақтли бизман юринг, тоғажон,
Ҳаялламай дарров мининг бедаври.

Аширбек айтди:— Кел-е, Юсуф билан Аҳмад келса,
келган экан, келмаса ҳамишаги келмаси экан, отни миниб
тўйхонага бораман, тўйда ёмон кўринган одамни чопиб
ташлайман. Мисрга кетаман, беклар қаерда ўлган бўлса,
мозоратини қучоқлаб дунёдан ўтаман. Ёмон одамларга хўп
қилгиликни қилиб кетаман. Аширбек сардор Давлатшота
қараб бир сўз айтаётган экан:

Давлатшо, эшитгин менинг додимни,
Баланд қилай ҳаммадан ҳимматимни,
Яна излай кетган валламатимни,
Тузимни оқлаган мунда хизматкор,
Ухшатиб келтиргин мунда отимни.
Бежайин кўп единг ошу тузимни,

Хизматкорим қўшоқ қилган ўзимни,
Айил, пуштанини сен қаттиқ тортиб,
Эгарлаб келтиргин тулпор бўзимни.
Бузиб кетай Урганчдай шаҳримни,
Емонларга кўрсатайин зўримни,
Давлатшо, эгарман югани солиб,
Оп кеп бергин назаркарда бўзимни.
Олиб келгин ҳам найза пўлатимни,
Элга дoston қилай чеккан дардимни,
Излаб борай ул икки бекзодимня,
Давлатшо, етаклаб дарров келтиргин,
Ўйнатиб оп кегин тулпор отимни.
Бузиб кетай ўзим Урганч элини,
Ечолмадим чирогимнинг қўлини,
Ажалини чопиб ташлаб шу тўйда,
Сабаб билан кўрай Миср элини.
Ўлмай кўрсам ул икки бекларимни,
Қарчиғай ушласам, олай тўримни.
Давлатшо, вақтлироқ оп кеп узатгин,
Белга бойлаб олайн ханжаримни.
Душманлар чиқарди, қайтай дудимни,
Анжом-асбобимни шайла, Давлатшо,
Опкеп бергин чоройна, совутимни.
Давлатшога Аширбек кўп сўзлар айтди,
Аччиғланса, нечов манглайи қотди,
Қуллуқ эса, деди энди хизматкор,
Давлатшо жойидан толпиниб кетди,
Бўзтулпор олдига чопқиллаб етди,
Айтганини ҳаммасини қўлтиқлаб,
Аширбекнинг бўз отини ўйнатиб,
Мана, деб Давлатшо олдига етди.
Бежай яхши, эсли одамди хизматкор,
Чоройна бошига қўйиб Аширбек,
Ялтиллаб кетди пўлат совутни,
Рустамдай бўп ўзгинасин шайлади,
Қалқонни елкасидан тўнтариб,
Яхши ханжарини белга байлади,
Мисрнинг шаҳрига талаб айлади.
Қиз бечора айтолмайди дардини,
Одамлардан яширар уятини.
Давлатшоман Гулқалдирғоч етаклаб,
Ушлаб турди Аширбекнинг отини.
Қип-қизил ёшлардай бўлиб Аширбек,
Узангисин тавоф қилиб, ғазо деб,
Бошқавотдан минди бедов отини.

Жияни тоға деб бўлди беқарор,
Тез юринг, деб жалпиллайди муштипар,
Аширбекни тулпорига миндириб,
Давлатшо, Қалдирғоч бўлди жиловдор.
Жияним, деб кўзларидан ёш кетди,
Бир худони, Аҳмадбекни ёд этди,
Ер юзига чиқиб олиб Аширбек,
Кўприк устига етаклаб кетди.
Асалнинг олдига юринг деб айтди,
Ҳар бандага худо берар давлатди,
Тўхтатолмай, Юсуфбек, деб Аширбек,
Учови қисташиб тинмай йўл тортди.
Тоғларда учади каклик қуши,
Ҳуй тортади Афсар тоғнинг дарвиши,
Юсуф, Аҳмад, ҳамма қизлар қараса,
Бола дейди, бир одамнинг довуши.
Салласини эштарафлаб ўради,
Қиз бебахтлар сочларини таради,
У товушни эшитиб турган халойиқ,
Жоппа-жовлик кун чиқарга қаради.
Ким яхши, ким ёмон жаббор билади,
Жуйрук яхши-ёмонларга балади,
Эси камнинг қилган иши чалади,
Ортидан бир одам ҳалок бўлади,
Қизлар, келинчаклар тиклаб қараса,
Қалдирғоч, Давлатшо жиловдор бўлиб,
Бўз от миниб бек Аширбек келади.
Урушда қайнайди ботир мияси,
Қозоқнинг йўлда тиркалар туяси,
Юсуф билан Аҳмад онгсаб қараса,
Келаётир ўлди деган тоғаси.
Юрагимда ғамман чер бор экан деб,
Авлиёлар яхшига ёр экан деб,
Вой тоға, деб жўнай берди икки бек,
Тоғагинам дунёда бор экан деб.
Яхши-ёмон одамини синади,
Шайх одамлар авлиёни тунади,
Тоғагинам, ҳайла-ҳайла, Аҳмад деб,
Маст бўлган шердай чопиниб жўнади.
Ҳеч бир банда айрилмасин юртидан,
Қутулгай-да душманнинг кулфатидан,
Тоғажон деб қулоч ёзиб икки бек,
Ассалом-алайкум тоғагинам деб,
Сардорни қучоқлаб олди отидан,
Қон ютувди Гургон дарё дашига,

Емон савдо зиён берар кишига,
 Вой боврим, деб Ашир сардор инграниб,
 Бекларни қучоқлаб олди тўшига.
 Қарчиғайни олмай добил тўймайди,
 Эсли одам ҳар кимга сир бермайди,
 Қучоқлашиб, искалашиб учови
 Бир-бировин меҳрига ҳеч тўймайди,
 Айрилмайди, бир-бирини қўймайди.
 Ғанғираб учади кўлларнинг ғози,
 Сарғаймасин яхши одамнинг юзи,
 Кўришиб учови қулоғин солса,
 Боврим дейди, кўп одамнинг овози.
 Кўрганларнинг қочар ақлиман ҳуши,
 Булкуллайди келган чўлининг даши,
 Аширбек, Юсуфбек тахлаб қараса,
 Укам дейди, кўп одамнинг довуши.
 Қаторга тиркалган норча лўклари,
 Ҳеч кетмайди юрагининг доғлари,
 Худойига бандалик деб борувди,
 Юсуфбекнинг ёвдан қайтган беклари.
 Худоё кетсин-да юракнинг дарди,
 Ёмонларнинг асло бўлмас ҳиммати,
 Ҳимматсизнинг асло бўлмас ғайрати,
 Шундайин Аҳмадбек тахлаб қараса,
 Қора кийган ул ўттизта йигити.
 Таниб олди ўттизининг ўзини,
 Вой укам деб айтолмайди сўзини,
 Баракалло, ҳақиқатли йигитлар,
 Ҳақлабди Аҳмаднинг берган тузини.
 Юсуфбекман бек Аширбек қараса,
 Тоза таниб бекларининг ўзини.
 Боғбон бўлган тоза гулни терибди,
 Эсон банда охир даврон сурибди,
 Боврим деб келаётир худодан
 Ўттизи шундайин тахлаб қараса,
 Юсуф билан Аҳмад, Ашир сардорни
 Кўп қизлар ўртага олиб турибди.
 Эҳ, дейишиб кўзларини ёшлади,
 Ғариб кўнглин қайта бошдан хушлади,
 Таниб олиб Юсуф билан Аҳмадни
 Оҳ, деб ўттизи ҳам отдан ташлади.
 Қўй-қўзидай ҳамма беклар излашди,
 Бир-бирига қараб дод деб хезлашди,
 Қулочини ёзиб келиб ўттизи,
 Аширбек ҳам беклар билан кўришди.

Қайта бошдан қилсак дейди юришди,
Бир-бировин меҳрига ҳеч тўймайин
Қайта-қайта айқалашиб кўришди...
Бир неча одамнинг кўнгли жўшди,
Худога шукур, деб энди ҳаммаси
Қайта бошдан бош-бошига кўришди.
Эшитишиб бир-бирининг сўзини,
Улмайгина кўриб олди кўзини,
Шукур, кўрди бир-бирининг ўзини.

Ана, энди ҳамма беклар кўришиб, сўрашиб, момрашиб,
жамрашиб, Оқбилак ойим, Гуласал ойнинг сон борман
деган канизлари тўп бўлди. Гуласал ойим буларга қараб,
бир сўз айта берди:

Ёруқ бўлди менинг юзим,
Кўрарга келди иккўзим¹,
Эралихонга боринглар,
Суюнчи онглар, канизим.
Чалинсин қайтадан созлар,
Гулдай бўлди қишу ёзлар,
Подшодан суюнчи онглар,
Аза тутган жоду кўзлар.
Бугун унут бўлди денглар,
Давлатгинанг келди денглар,
Аширбек ҳам тирик экан,
Юсуф, Аҳмад келди денглар,
Дарров чопинглар, қизларим.
Юракдан кетсин войимлар,
Чоқ бўлиб туринг доимлар,
Чопишиб боринг отама,
Хизматчи, сатта ойимлар.
Бошқавотдан тўйлар қилинг,
Ҳангама қип, хушвақт бўлинг,
Урганч элнинг подшосидан
Бориб суюнчилар олинг.
Тилла жомга мойлар қўйинг,
Ҳамманг болаларинг суйинг,
Кайвонлар — кайвонилар,
Чопишиб жўнанг ҳаммангиз,
Хон отамдан желак кийинг.
Гуласал боргин деб айтди,
Хотин-қизлар дув-дувлашиб,

¹ И к к ў з и м — икки кўзим.

Қулоқ битган, чуввиллашиб,
Одам деган қандай наrsa,
Чопишади дубурлашиб.
Қиз-хотинлар вағирлашиб,
Семизи ўпкаси пишиб,
Қанот қоқиб ҳар чопади,
Иштони куймушдан тушиб.
Тўхта-тўхтагин дейишиб,
Илдами олдин ўтишиб,
Семизи чарчаб ётишиб,
Бораётир қиз-келинчак
Биров-бировин тортишиб.
Бошдан чопишиб, ўйнашиб,
Лола гулдайн жайнашиб,
Олам деган қандай наrsa,
Хунуюп чопиб, ўйнашиб.
Қўп қизлар вақтини хушлаб,
Оёқларин кириб ташлаб,
Тез-тез юриб ҳазиллашиб...
Илдамлари олдин ўтиб,
Ҳар чопади лабин тишлаб.
Тупроқ бўлиб икки кўзлар,
Сатта бир соҳибтамизлар,
Урганч элга оралади,
Сатта сулув семиз қизлар.
Рўмол ҳилпираб бошига,
Кўк ўсма қўйган қошига,
Хулкардай бўлиб, тўп бўлиб,
Ҳа-ҳа деб ичи куйиб,
Қизғалдоқдайин яшнашиб,
Борди подшонинг қошига ¹.

Етти йиллик бандилик заҳмин кўриб, саккиз йил деганда ўз элига келиб, ким дўст-ким душман билиб, Аҳмадбекнинг Гулхадича парисининг тўйи бўлганини кўриб, Дингкаман хони қирқ кундан бери тўй бериб, никоҳ бўладиган куни бўлар устига келиб, Гулхадичани қизлар ўртага олиб:— Сен Аҳмадбекдан нима кўрдинг, ниҳояти Аҳмадга фотиҳада эдинг, қачонги ўлиб кетган Аҳмаддан умидингни узмайсан, Аҳмад эл дуолатиб тўй берган йўқ, яхши семиз қўй берган йўқ. Санга не берган Аҳмад? Олсин

¹ Дostonнинг шу еригача бўлган қисми атоқли халқ шоири Муҳаммадқул Жонмурод ўғли Пўлкандан, давоми эса, йирик халқ дostonчиси Фозил Йўлдош ўғлидан ёзиб олинган.

шунингни қалинга берган чўнтоқ қашқа сигирини. Шул одамдан гудар узмайсан. Ул ўлиб кетган одамдан сенга ҳеч фойда йўқ. Бул ўтар дунёда ҳозирги кўрган кунинг, вақтихушлигингни қилиб ўткиза бер. Бир одам бўлса шунча бўлади. Қирқ кундан бери тўю томоша қилиб, бевабечорани тўйғизиб, сенинг ҳурматингдан шунча пулу мол сарфлаб, бир давлатли одам шунча иш қилиб ётибди, қанча чавандозлар совринни олиб ётибди. Шундай одамдан бет ўгирсанг, ҳеч муаллим сенинг бахтингни очолмайди. Қизларнинг бу сўзини эшитиб, Гулхадича ҳайрон бўлиб, илгари созандалар айтаётган эмиш, деб кўп қизлар билан келиб, Гулхадича Аҳмадбекни танигандай бўлиб кетган эди. Шуйтиб қизларнинг сўзига қулоқ солмай, Аҳмадбекни йўқлаб турди. Шул вақтда тўйхона ғалағул бўлиб қолди. От топган юган топмай, юган топган от топмай, ҳар ким ўз бошига бўлиб, тўйхонада тургандан кетганини ғанимат билиб, созандалар бирдан тўйнинг устига келиб, ҳамма гумон қилиб кўр бўлиб ётган Аширбек сардорнинг кўзи очилиб, «шул албат назари бекларда, банди кетган беклар бўлмаса, кўр бўлиб ётган Аширбек нимага тузалди? Булар банди кетганда, Аҳмадбек ўн бир ёшинда, Юсуфбек ўн уч ёшинда, энди бул ўртада саккиз йил ўтган, эр етиб, ҳамма танитай кетган. Нима қилайлик бу ерда туриб, ош емай ўлайлик, бир балога қолмай, эртароқ жўнайлик»,—деб ҳар ким ўз бошига кетиб, пирларнинг насиҳати Юсуфбекнинг эсига тушиб, ҳеч кимга озор бермай турди. Аламзада бўлиб ётган Аширбек сардор тўйхонани тўполон қилиб, етти одамни чошиб ташлаб, қўлини орқасига бойлаб, бошига қамчи ташлаб, Юсуфбекнинг қошига ҳайдаб келди. Юсуфбек одамларга озор бермай, буларни бўшатди. Беклар келгани юртга маълум бўлди, никоҳ қилиб Гулхадичани Аҳмадбекнинг ўзига берди.

Боши Гўзалшоҳман ваъда қилиб эди: «Отдан тушмай қайтаман Урганчдан»,—деб эди. Келганига анча вақт ўтди. Ери-дўст, қадрдонларини кўриб, энди Гўзалшоҳман қилган ваъдасини эсига солиб:—Мен келдим, ҳамма қариндошларни кўрдим, онамнинг қошига борайин, Эралихон билан отамни сўрайин, бор бўлса, зиёрат қилиб дуосини олиб, ундан кейин Гўзалшоҳ устига қараб жўнайин,—деб энасининг қошига келиб, энасига қараб, бир сўз айтиб турган экан:

Найлайин эзилди боврим чегаси,
Кўтаролмай синди бошим жигаси.

Эралихон эрди юртнинг оғаси,
 Юрт улуғи Эралихон на бўлди?
 Қулоқ соп эшитгин айтган нидога,
 Бу жонимни қилай сендан садага,
 Банди бўп йиғладим қодир худога,
 Доғи ҳижрон, Қаъбам отам не бўлди?
 Асқар тоғнинг бошин чалган туманми,
 Ғамли қулга мудом охир замонми,
 Мен бандида саккиз йилча бўлибман,
 Меҳрибоним, Қаъбам отам омонми?
 Эралихон бек бўп юртни сўраган,
 Мен банди бўлган сўнг ҳаққа йиғлаган,
 Ғам кунда отам боврим доғлаган,
 Эшитдим иккови тинмай йўқлаган,
 Улуғ, катта, мардимайдон омонми?
 Ким билади банди беклар ўйини,
 Йўлда кўрдим олган ёрим бўйини,
 Мен ҳам буздим Дингкаманининг тўйини,
 Ўз бошига кетди қилган ўйини,
 Шуйтиб олиб бердим Аҳмад ёрини,
 Қочирдим саркарда амалдорини,
 Ашир сардор қувиб чиқди борини.
 Ҳеч қайсига мендан раҳмат етмади,
 Чақиртиб олганман ёшу қарини.
 Никоҳ қилиб олиб бердим ўзига,
 Аҳмаджоннинг Гулхадича ёрини.
 Урганч қалъасида Аҳмаджон қолди,
 Менинг келганима қанча вақт бўлди,
 Қолган жонлар бари кўрмакка келди,
 Отамман Эралихонга не бўлди?
 Омон-эсон кўрдим энам меҳрибон,
 Бошимиз очилган ғаму кулфатдан,
 Кўҳна бу бекларни сўраб турибман,
 Хабарини бизга айтинг, энажон,
 Қўп бўлади айтган сўзнинг хатоси,
 Белига ярашган заррин пўтаси,
 Кўринмайди Асалоининг отаси,
 Улуғ, катта бекларига не бўлди?

Бу сўзни ўғлидан Лаълихон ойим эшитиб, кўнгли бузилиб, кўздан ёши тизилиб, шу вақтгача бир одам уч бекларни сўраган йўқ эди. Ҳеч ким бизларни одам ўрнида кўрмайди. Юсуфбекнинг онаси-да, деган йўқ эди,— деб Юсуфбекка қараб, бир сўз айтиб турган экан:

Оҳ урганда сўзлайдиган сўзим деб,
Балки менинг кўрар икки кўзим деб,
Емонларга ногоҳ бердинг тўзим деб,
Ҳожибек отангиз ўтди дунёдан,
Кўрмай кетди Юсуф, Аҳмад кўзим деб.
Аввал душман сиринг олиб эл бўлди,
Хоразмнинг атрофлари кўл бўлди,
Урганч элнинг бекзодаси қул бўлди,
Улган ўлди, ўксимагин, Юсуфжон.
Бандасига ҳақдан фармон шул бўлди.
Сен кетган сўнг Эралихон йиғлади,
Тирик эл кўзидан ғойиб бўлади,
Ҳафтанғорга бориб ул ҳам киради,
Ул ночор кўнглини бориб ким сўради,
Улик, тиригини ҳеч ким билмади,
Ҳеч ким бориб ундан хабар олмади.
Сўзлама, эзилар ғариб юрагим,
Ўлганларни эсга солма чирогим.
Душманга банди бўп жафо кўрибсан,
Саккиз йил деганда мунда келибсан,
Йўқ бўп кетган жонни сўраб турибсан.
Беҳуда сен кўздан тўкма ёшингни,
Сўрамагин мундан ўтган кишингни,
Битирдинг дунёда мушкул ишингни.
Омон-эсон келдинг, менинг давлатим,
Сенга тақдир қилсин Хива элатинг.
Исфиҳон шаҳридан Хивага келдик,
Мунда келиб, болам, нима кун кўрдик,
Банди бўлиб жафо кунларни кўрдик,
Қанча ёмон кунни сен ўтқариб битирдинг.
Эга бўп сўрагин, тахтингга мингин,
Бурунгидай элда давронни сургин.
Йўлдош қилгин неча яхши бекларни,
Қадди шамшод ушбу тоза гулларни,
Шукр қилиб мурғизори кунларни,
Шуйтиб обод қилгин ўсган элларни.
Емонлардан эшитмагин хабарди,
Энагинанг шундайин умидворди,
Ўзга ерга қилма қасди сафарди,
Бек бўлсанг, юртингнинг даврони борди.

Бу сўзни Юсуфбек энасидан эшитиб, энасига қараб,
Юсуфбек ҳам бир сўз айтиб турган экан:

Эна, менинг гулдай сўлган тарзим бор,
Худойимдан беш вақт намоз қарзим бор,

Эна, мен ҳам Ҳафтанғорга борайин,
 Йўлдан урманг, эна, менинг арзим бор.
 Қумушдандир қарчиғайнинг чегаси,
 Олтин бўлар кировка тўн ёқаси,
 Эралихон аввал юртнинг эгаси.
 Жавоб беринг, Ҳафтанғорга борайин,
 Юрт улуғи хонни бориб кўрайин,
 Ўлик-тиригини ўзим билайин,
 Тирик бўлса, бир зиёрат қилайин,
 Қари киши дуосини олайин.
 Агар ўлган бўлса, юртнинг эгаси,
 Бориб арвоҳига дуо қилайин,
 Жавоб беринг, эна, бориб келайин.
 Менинг учун қора кийиб қолганди,
 Саккиз йилдан бери сазо қилганди,
 Ғам лойида умри адо бўлганди,
 Жавоб беринг, бориб кўрай султонди.
 Банди эдим худо қутқарди омон,
 Ҳаммадан айролиқ савдоси ёмон,
 Ғафлат кунда йиғлаб қолган бегумон,
 Бориб кўрай бекнинг ҳоли не бўлган.
 Банди бўлиб кетдик, ақлим шошиб,
 Тенгу тўшу қариндошдан адашиб,
 Байловли душманнинг олдиға тушиб,
 От ҳукмида бизлар кетдик йиғлашиб,
 Яёвлаб юрганмиз етти тоғдан ошиб.
 Етти ой, етти кун тинмай йўл тортиб,
 Тошлар уриб, оёғимиз қабартиб,
 Бир кунлари бордик Мисрга етиб,
 Ўтган азизларни бизлар ёд этиб,
 Гўзалшоҳға неча жавоблар айтдик.
 Қаттиқ кунда бандиликда қон ютиб,
 Бир кунлари бизни сангсорга тутиб,
 Ўлмайин сангсордан қошиға етиб,
 Жафо кўрди менинг кулфатим ортиб.
 Ҳайдаб борган неча тоғдан ошириб,
 Бизлар банди, ақлу ҳушим шошириб.
 Подшоси сиёсат қилди бизларға,
 Ҳамза деган миршабига топшириб.
 Ҳамза миршаб ундан бизларни олди,
 Олиб бориб бизни зиндонга солди,
 Мен эртaroқ бориб келай Ҳафтанға
 Қадирдон бобомиз зиндонда қолди,
 Билмайман бобомнинг ҳоли не бўлди.
 Биздан бир йил бурун банди бўлганди,

Етти йил бизларман суҳбат қурганди,
Шундай ишлар менга армон бўлганди.
Гўзалшоҳнинг аввал ҳолин билмадим,
Илгариги сўзни тилаб олмадим.
Қулоқ соп эшитгин айтган нолага
Банда кўнар ҳақдин келган чорага,
Сўнгра эсимга келиб ул бобом,
Гўзалшоҳдан тилаб тушдим орага.
Ул баччағар менинг ҳолим билмади,
Кўп тиладим, сўзни қабул қилмади,
Сўйлаганман Қамбар бобом бермади.
Бизлар келдик ҳеч ким хабар олмади,
Бобом учун менда тоқат қолмади.
Жавоб беринг, хондан хабар олайин,
Ҳар гап бўлса тақдиримдан кўрайин.
Отам ўлган экан, эна, ишондим,
Эралихон, бул ҳам отам, борайин.
Эралихон аввал мени кулдирган,
Бекларини айтганига кўндирган,
Ўзи миниб турган отга миндирган.
Тўйлаб берувди Асал қизини,
Қандай бўлса, бир кўрайин юзини,
Кўзима суртаман босган изини.
Энасидан шундай жавоб сўради,
Дуо қип энаси жавоб беради,
Қайнатасин энди кўрмакчи бўлиб,
Ҳафтанғорга қараб энди жўнади.
Аҳмадбек ҳам ҳаялламай келсин деб,
Бизнинг билан бирга-бирга юрсин деб,
У ҳам бориб хонзодани кўрсин деб,
Бир хизматкор Аҳмадбекка юборди.
Урганч қўрғонига келиб ул замон,
Аҳмадбекка шундай берди хабарди,
Аҳмадбек абзаллаб отини минди,
Отланиб Юсуфбек қошига келди.
Лаълихондан дуо олиб шул замон,
Ўрга қараб икки ўғлон йўл юрди.
Қани, Аҳмаджоним, бирга борайик,
Ўлган дейди биз сўрасак халойик,
Ўрга кирган экан, хонни кўрайик,
Сўнгра келиб бир маслаҳат қилайик.
Иккови отланиб бул йўлга кирди,
Эргашган бекларга жавобин берди,
Бу ғорнинг бошига келибон турди.

Отидан тушиб, отларини бойлаб, ўликми-тирикми деб ўйлаб, иккови бир-бирига сўйлаб ғорга кириб кета берди. Ҳафтанғори қоронғи, чироқ ёқиб иккови ғорга тушиб кетди. Ғорнинг тубига етди. Кўрдикки, бир киши ётибди: нам ерга бағрини берган, икки кўзи кўр бўлган, оқшом-кундузни билмай қолган, Юсуф, Аҳмаднинг доғида абгор-абгашта бўлган. Ўртанган ўтга жонини солган, тупроқ сифатли бўлиб қолган. Эралихонни таниб, етти марта айланиб, аҳволини кўриб, илгари шаҳарда беклик қилиб, охир-оқибати шундай қаттиқ кун кўриб, Юсуф, Аҳмад деб эсига олганда илондай тўлғаниб, ўзини уриб, оҳ-надомат қилиб, ётганларини кўриб, кўнгли бузилиб, бизнинг учун ўзини шунча жафога солиб, ўтиндай ёниб, ўликларнинг бири бўлиб қолибди, деб Юсуфбек ўзини билдириб, бир сўз айтиб турган экан:

Не кулфатлар тушди, жоним, бошингга,
Хафа фалак оғу қўшди ошингга,
Қўшилмабсан элда қариндошингга,
Ендошмайин юртингда сирдошингга,
Банди кетган боланг келди қошингга.
Ота, эшит, менинг айтган сўзимди,
Танидингми банди кетган кўзингди.
Сени кўриб менинг кўнглим бузилди,
Тура келгин, жигар-бағрим эзилди.
Сени кўриб мен йиғладим доду дод,
Бошинг кўтар, сени қилай зиёрат,
Банди кетган келди Юсуфбек, Аҳмад,
Кўрдим, омон-эсон сени саломат.
Бу аҳволда ётиб афгор бўлибсан,
Озод бўлмас ғамли кунда қолибсан.
Биз кетган сўнг сўрамабсан элингни,
Қилибсан жонингга жафо, зулмни,
Кўзинг очгин, кўргин жону дилингни,
Банди бўлган Юсуф, Аҳмад ўғлингни.
Бандиликдан бўлдик озод,
Пирлар берган бизга кушод,
Келган Юсуф билан Аҳмад.
Кўришайлик хўп саломат,
Душманлар қилган маломат,
Қўлдан кетган обрў, давлат,
Ётишингиз қандай ғафлат?
Ҳафтанғорда ёлғиз қолиб,
Бизлар банди ақлимди олиб,
Сўраб келдик озод бўлиб,

Кўтаринг бошни инграниб,
Зиёрат қилайлик кўриб.

Юсуфбекнинг бу сўзига ишонмай, «Юсуф, Аҳмад икки бошдан ўлиб кетган, мени бу ғорга келиб биров мазамат қилиб, менинг аҳволимни кўриб кулиб, тағи мен кўзи йўқ одамман-да, бу гап билан туриб тармаша кетсам, мени мазах қилиб кулиб юрмасин»,— деб Эралихон бир сўз айтиб турган экан:

Илтифот айлаб келиб,
Сўйлаган кимсан, болам,
Кўҳна бўлган дардимни
Қўзғаган кимсан, болам?
Ўтган бекларни сўйладинг,
Яхши сўзман ақлим олдинг,
Бундай кунда раҳбар бўлдинг,
Ўлган бекларни билдирдинг,
Не сабабдан ғорга келдинг?
Ширин сўйлаб, кўп гапирдинг,
Айланиб бошимда турдинг,
Келган қўзим, кимсан, болам?
Юрагимда кўпдир дардим,
Сўйламакка йўқдир ҳаддим,
Юсуф, Аҳмаддай дилбандим,
Эсга солган кимсан, болам?
Эралихон дейди ўзим,
Кўр бўлганди икки қўзим,
Сўлган менинг гулдай юзим,
Йўқ бўп кетган икки қўзим,
Эсга солган кимсан, болам?
Бекларимдан жудо бўлган,
Абгору абгашта бўлган,
Фироқида адо бўлган,
Ўтган ишларни гапирган,
Яхши сўзлаб кўнглим олган,
Хивадан ким мунда келган,
Сўз сўзлаган кимсан, болам?
Қулоғима ёқар сўзинг,
Ким бўласан сенинг ўзинг,
Кўрмакка бўлмайди қўзим,
Бу ётишдан ўлмак лозим,
Парво қилган кимсан ўзинг?
Бузилган менинг роҳатим,
Хива эди турган тахтим,

Шу кулфатга элтиб бахтим,
 Ажал етса ўлар чоғим,
 Сўз сўйлаган кимсан, болам?
 Дунё молини ташладим,
 Охират йўлин ушладим,
 Эътиқод айлаб келиб,
 Сўз сўйлаган кимсан, болам?
 Дунё моли даркор эмас,
 Бу ётиш бизга хор эмас,
 Дунёдан меҳрим совиган,
 Шундай бўп ўлсам, ажабмас.
 Кетган бекни сифат қилиб,
 Келмаса келгандай бўлиб,
 Улганларни тирик қилиб,
 Савол қилган кимсан, болам?
 Қолди менинг кирдикорим,
 Бир худода ихтиёрим,
 Ҳеч ким сўрамаган ҳолим,
 Кетганди икки қўчқорим,
 Кўп азобда ширин жоним,
 Ҳеч келган йўқ дўсту ёрим,
 Ақлим олган, кимсан ўзинг?

Бу сўзни Эралихондан эшитиб: «Бизнинг ким экани-
 мизни билмаяпти, хаёли ўзида эмас, биздан умидини
 узган экан, бундан тузук, далада очиқ-ярим юрган киши-
 лар бизни кўнглидан чиқариб юборган экан, бу одам
 етти йилдан бери ўлди деб ўзини шундай машмашага сол-
 ган. Бу кишида нима ақл қолган, ажали етмаса ҳам ўлик-
 ларнинг бири бўлган, бизнинг учун шунча азоб кўрган,
 бўлмаса бир мамлакатда хон бўлиб турган, бизнинг учун
 куймаса, ким таадди қилган, ақлу ҳушини олдирган, агар
 бизлар олдига келсак, хаёли ўзида бўлса, товушимдан
 англаб билар эди. Бунга тагин бир сўйлаб кўрайлик, қў-
 лимиздан келганча парвариш қилиб турайлик. Ўзимизни
 билдириб, кўнглини сўрайлик, ё бизни бошқа деб гумон
 қилдими, ё қоронғи ерда ётиб мажнун сифат бўлдими, ё
 деуу жиннинг асари бўлдими»,— деб бир сўз айтиб турган
 экан:

Мен сўйлайин, англа, хоним,
 Ул орзу-армонинг келди,
 Рухсат олиб шикор кетган,
 Орқасига қамчи ботган,
 Етти йил зиндонда ётган
 Юсуфи Қанъонинг келди.

Беҳуда тўкма кўз ёшинг,
Мени куйдирди нолишинг,
Оч кўзингни, кўтар бошинг,
Орзуи армонинг келди.
Юсуф, Аҳмаддай фарзандинг,
Аввали охир дилбандинг,
Ул марди майдонинг келди.
Бир-бирига жон фидоси,
Урганч элининг эгаси,
Банди кетган хонинг келди.
Азоблар кўриб не чоғли,
Неча вақтлар қўлим боғли,
Банди бўлиб, сийнам доғли,
Юсуф, Аҳмад болаңг келди.
Гап эшитгин, ота, сўздан,
Юз қайтарманг бугун биздан,
Келганди кетган давлатинг,
Қайтадан обод элатинг,
Хоразмдай мамлакатинг,
Келганди икки фарзандинг.
Кўрибман, йўқдир тоқатинг,
Бошингда кўпдир меҳнатинг,
Шукур қил, кетди кулфатинг,
Келиб сени сўраб турган,
Юсуф, Аҳмаддай фарзандинг,
Сен ўзингни ғамга солма,
Сўзимизни дилга олма,
Биз сўрасак, ҳазил билма,
Бўлак деб сен гумон қилма.
Аввал кеп элатим кўрдим,
Мен энамдан сўраб билдим,
Излаб янги¹ ғорга келдим,
Бул аҳволда сизни кўрдим,
Шукур қил, фарзандинг келди.
Туринг энди кўришайлик,
Бир-биримиз билишайлик,
Юсуф, Аҳмад дейди бизни,
Тура келинг танишайлик.
Билмайман, хоним, не бўлди,
Тура кел фарзандинг келди.

Юсуф, Аҳмад бу сўзларни айтиб, ўзини билдириб, Эра-
лихон кўнгли ишониб, бўзлаб ўрнидан туриб, Юсуф, Аҳ-

¹ Ҳозир маъносида.

мадни бағрига босиб, кўпгина афсус еб, бир сўз айтиб турган экан:

Ҳеч ким билмас Эралихон ўйини,
Кўролмадим икки қўзим бўйини,
Сен буздингми Нодиршоҳнинг тўйини?!
Қурсин Нодир ажаб ишлар бошлади,
Яхшилиқ савдони кейин ташлади,
Ёмонлик ишларни маҳкам ушлади,
Қўрмасам ҳам ғорда ётиб биламан.
Дингаман хонининг вақтин хушлади,
Аста-аста куёв қила бошлади.
Мен кўрмайман, омон-эсон келдингми,
Хадичани Аҳмадга олиб бердингми,
Омон-эсон, болам, озод бўлдингми,
Банди бўлиб қаттиқ кунда қолдингми,
Шукур қилай, юрт эгаси келдингми,
Қўр бўп ётган хондан хабар олдингми?!
Фалак урмай боғда гуллар сўлмаса,
Олло менинг ақлу ҳушим олмаса,
Бўйингни кўрмакка кўзим бўлмаса,
Дуо қилай, омон-эсон келдингми?!
Сен кетган сўнг мен ҳам қолдим оҳ уриб,
Қўрмаган юртларга сен банди бўлиб,
Шукур қилай, омон-эсон сен келиб,
Ғорда савол қилдинг: кўнглимни олиб.
Бу оҳингни бир оллога етқариб,
Худо сени тор зиндондан қутқариб,
Қарвондайин сен юкингни битқариб,
Келдингми, жон болам, мени ахтариб?!

Бу сўзни Эралихондан эшитиб, Юсуфбек ҳам бир сўз айтиб турган экан:

Мен айтаман бир бошидан,
Аларга ёр доғи тушди,
Қонлар оқиб тирноғидан,
Аларга йўл доғи тушди.
Белимда заррин пўтага,
Тилим кетмасин хатога,
Бобомиз Одам Атога,
Аларга жон доғи тушди.
Зўрлик билан уриб босиб,
Барчаси айлайди таассуб,
Ёқуб ул, ҳазрати Юсуф,

Анга зиндон доғи тушди.
Кийган тўнин тағи ҳалил,
Улик қурбон қилди Халил,
Исмоилга жон доғи тушди...
Қулоқ солинг айтган сўзга,
Бедов чопинг қуло тузга,
Қўнгил бермай дилбар қизга,
Аҳмаджонман иккимизга,
Бизларга эл доғи тушди.
Бизлар келиб кўнглим жўшди,
Қўрдик сатта тенгу тушди,
Мунда қолган қариндошди,
Гангитганмиз азиз бошди,
Мендан такаббурлик ошди,
Мисрга тақдирим тушди,
Банди бўлиб ақлим шошди.
Омон-эсон мунда келиб,
Қатта-кичик элни кўриб,
Одам қаторида бўлиб,
Кеп турдим кўнглингиз олиб,
Қўп савдога ўзим солиб,
Шундай ғамли кунлар тушди.

Юсуф бошдан ўтган кулфатларига неча йиллардан тимсол келтириб, бу сўзларни Эралихонга айтган эди. «Биз нима одам, биздан илгариги ўтган одамнинг одам-миз дегани ҳам шунча жафо кўриб ўтган. Бизларга эл доғи тушди дегани мен банди бўлиб кетдим, мен боши Исфиҳон мамлакатидан келгандим, ниҳоятда бир минг уй билан келиб, бу ерда бир мусофирдай бўлиб тургандим, агар менинг ихтиёрим, оғир лашкарим бўлганда, мен банди бўлиб кетганда ҳам, кейинимдан бориб мен-чун уруш қилиб, қон тўкишиб, қўлдан келса ажратиб олар эди. Ниҳояти қирқ одам билан Аширбек сардор бориб, тоғам бечора от солиб, бир неча йнгитларнинг кўнгли бошқа бўлиб, ярадор бўлиб қайтиб элга келиб, етмаган ажалимиз душманнинг қўлидан қутулиб, тағи қолган кўзларни кўриб, Эралихоннинг кўнглини олиб турибмиз». Беклар бандиликдан озод бўладиган пайтда Бобо Қамбар бобоси Ҳазрати Алининг тупроғини берган эди. Илгари энасини зиёрат қилганда, унинг ҳам кўзи очилганди, Аширбек тоғасини зиёрат қилганди, унинг ҳам кўзи очилганди, уларнинг кўзи очилган эди деб ихлос билан Эралихоннинг кўзига суртди. Эралибекнинг ҳам кўзи очилди, дунёни қайтадан кўриб, бўлакдан кўришиб, сўрашиб, бу

дунёга қайтадан келгандай бўлиб, Эралибек бир сўз ай-
тиб турган экан:

Назар топиб бу ерларга келибсан,
Кўр бўлган кўзимни равшан қилибсан,
Чилтонлар суҳбатин, болам, кўрибсан,
Етишган пирлардан дуо олибсан.
Неча вақт сарғайиб гулдай юзларим,
Қайтадан дунёни кўрган кўзларим,
Сени йўқлаб кўп йиғлаган ўзларим,
Аввал ширин, ёқим солган сўзларинг.
Мунда қолиб тинмай сени йўқладим,
Сени йўқлаб кеча-кундуз йиғладим,
Йиғлаб эдим, эгам берди муродим,
Юсуф, Аҳмад болам дедим, тиладим.
Энди бахтимнинг чироғи.
Кўтарилди ҳижрон шаби,
Бўлди кўнглимнинг матлаби,
Қайтадан дунёга келдим.
Хон бўлиб тахтингга мингин,
Фақирларнинг кўнглин олгин,
Етимларга раҳбар бўлгин,
Менинг насиҳатим билгин,
Яхшилик йўлига юргин,
Азиз этагин ушлагин,
Манманлик ишин ташлагин,
Юргин энди, йўл бошлагин.
Бу ғордан бирга чиқайлик,
Кўрсин бизларни халойиқ.
Пойнтахтга биз борайлик,
Улуғ-кичикни кўрайлик,
Бирга-бирга ўтирайлик.
Барча одам мунда келсин,
Рақиб-душман куйиб ўлсин.
Бу сўзни айтар Эралихон,
Ўтган сўзни айтар Эралихон,
Ўтган ишга йўқ пушаймон,
Юргин, Аҳмадман Юсуфжон.

Бу сўзларни айтиб, биров-бировининг сўзини эшитиб,
ғордан чиқиб, бирга-бирга йўл юриб, Хиванинг қалъасига
равона бўлиб, катта-кичиклар Эралихонни кўриб, етти
йилдан бери ўлик-тирилигини билмай, жангитда¹ осмондан

¹ Ҳозиргина.

тушгандай бўлиб, бир нечалар бу қаёқда ётган экан, бу қаёқдан чиқиб қолди,— деб ҳайрон қолиб, нечовлар чопиб келиб, хушомадга зиёрат қилиб, Хивага эга бўлиб турган амалдор, жиғадор, сардор беклар чопиб келиб, бекларнинг олдига тушиб, тахт устига бошлаб, кўрганлар кўрмаганларга хабар қилиб, эшитмаганлар эшитиб, барча халойиқлар йиғилиб, ош-об зиёфатлар қилиб, дастурхон ёзиб, бекларнинг олдига ҳар турли таомлардан тортиб, суҳбат қуриб ўтириб, ҳар ким билганини гапириб, шунда қадрдон бекларга қараб, Юсуфбек бир сўз айтиб турган экан:

Беклар йўқдир сенинг мендан хабаринг,
Гўзалшоҳ устига бордир сафарим.
Олтин байроқ билан отни сайланглар,
Ғазо излаб белни маҳкам бойланглар,
Гўзалшоҳ устига талаб айланглар.
Азоб кўриб ширин жоним бу танда,
Бир етти йил ётиб келдим зиндонда,
Ўч олишмоқ даркор энди майдонда,
Ботирларга шундай ишлар осон-да.
Сайлаб минингизлар бул бедов отди,
Билинглар Гўзалшоҳ бизни тўзитди,
Ғафлат уйқу бизни хўп олиб кетди,
Банди қилиб ғайратини кўрсатди.
Ўч олишмай, қараб қолмоқ уятди,
Яхши ўйлаб беринглар маслаҳатди,
Белга бойлаб баринг олмос пўлатди.
Кўриб келдим Гўзалшоҳ ҳам зўрабор,
Ҳар ким бўлолмайдди унга баробар,
Биз бормасак, келиб қолар баччағар,
Ваъда қилган Гўзалшоҳман шартим бор.
Маслаҳат бер бирга қуриб суҳбатди,
Ўн тўрт ойга мен олганман муҳлатди,
Ўн тўрт ойда биз бормасак, уятди,
Келиб талон қилар қанча элатди.
Ақли расо беклар, бер маслаҳатди,
Бандилик заҳмати жонимдан ўтди,
Отдан тушмай қайтарман деб Хивадан,
Шундай қилиб эдим шоҳга навбатди.
Умидим кўп, танҳо қилгин шафоат,
Мен бормасам, йўқдир турмоққа тоқат,
Кўп йиғилдинг, энди чиқар маслаҳат.
Хўп бир ўйлаб, оғир лашкар тузайлик,
Душманларнинг қалъасини бузайлик,

Яратган раҳмондан мақсад тилайлик,
Тонг отган сўнг Миср қараб жўнайлик,
Маслаҳат бер, мана турган халойиқ.
Ботирлар шайланиб анжомин олсин,
Туриб бошла энди тараддуд қилсин,
Йўл яроғин мунда ғамини есин,
Билмаганга эшитганлар билдирсин.
Лашкар тузиб ўзим сардор бўларман,
Узоқ йўлга ўзим бошлаб борарман,
Тақдиримда ёзилганин кўрарман,
Бугун туриб эрта-мертан жўнарман,
Маслаҳат бер, катта-кичик амалдор.

Бу сўзни Юсуфбекдан эшитиб, катта-кичик йиғилган саркардалардан — ҳар қайсидан ҳар хил маслаҳат чиқиб, бир нечаси билдирмай сўкиб, ўлмай келди деб четга чиқиб гапириб, Юсуфбекка сўз бермаган киши бўлиб, бир нечалар ичида қўрқиб турса ҳам сиртда кулиб: «Бизга бош одам бўлмади, бўлмаса илгаридан ҳам ҳаракат қилиб бориб, у баччағар Гўзалшоҳ билан урушиб, ё ўлиб, ё ажратиб олиб келиб, бир ёқли бўлмоқчи эдик». Унда бир неча ақли расо беклар ундай кўтарилиб гапирган одамларни қайтариб:— Қовунга чиққан шумғиядек бўлиб, ҳар алвон сўз гапирма. Гўзалшоҳ отангнинг чоракори эмас, бора солиб сен койиб, сўкиб, ё жавоб бериб, ё мунда бойлаб ҳайдаб келиб турадиган. У ҳам зўр одам, ўйлашиб бормоқ тузук,— деди. Шунда оталиқ беклар хўп йиғин қилиб, бормоқлик даркор деб маслаҳатни бир ерга қўйиб, жуйрук мирзаларга хат ёздириб, ўзбек бекларига нома ёзиб, уч юз олтмиш ясовулни ҳар тарафга жўнатиб, шунда бу сўзларни Юсуфбек жўнаётган ясовулларга айтиб турган экан:

Ясовуллар, биздан салом,
Сатта шери Яздонинг келсин,
Ясовуллар, олиб қайтинг,
Сатта марди майдонинг келсин.
Изғорин тортиб узоқдин,
Сирдан нари — чет қозоқдан,
Телпаклари улкан келсин.
Эшитса турмай замони,
Кучли қозоқнинг султони,
Бургут султон қолмай келсин.
Лашкар келсин Намангандан,
Беш лак киши Исфиҳондан,

Карнайин тортиб Қўқондан,
Бўзўғлонхон тоғам келсин,
Қирқ минг уйли Қўқон келсин,
Номи ўзбак туққон келсин.
Асилзодадир авлоди,
Чингиз бобонинг зурёди,
Така беги Замон келсин,
Ҳам қирқи юз, қорақалпоқ,
Қирқ минг уйли хитой, қипчоқ,
Бариси миниб тўбичоқ,
Отга қутос таққан келсин.
Хабар элтинг Чамбил элга,
Сафо ўғли Чаққон келсин...
Ҳисор эли қилсин сафар,
Балх шаҳрига элтинг хабар,
Тоғлар бўлсин зеру забар,
Номи афғон қолмай келсин.
Хабар элтинг тинмай мундин.
Лашкар келсин Белликондин
Ҳеч қолмайин Кўҳистондин,
Бир ажойиб боғу бўстон,
Қолмай келсин Арабистон.
Лашкар юрсин кўча-кўча,
Ҳеч қолмасин мулла, хўжа
Қишлоқи беватан келсин.
Кўпга ўтар душман асари,
Қолмасин ўзбак беклари,
Нома-хатга ёзилганди,
Билсанг, мусултоннинг бари.
Сўз айтар Хиванинг хони,
Қолмасин душманининг жони,
Бордир Юсуфбек армони,
Ҳурмат қилса келсин бари.
Бу сўзни айтди беклар,
Фотиҳа берди амалдор,
Уч юз олтмиш ясовуллар,
Ҳар қайси ҳар йўлга кетар.
Юсуфбекдан шулдир хабар,
Отнинг бетига қарама,
Кечикмай номани еткар.

Шуйтиб ясовуллар номи ўзбак бекларига хабар ет-
кизмакчи бўлиб йўлга тушиб кета берди. Уларни жўна-
тиб, тўпу тўпхоналарнинг ғамини қилиб, тўпу тўпхона-
ларни аввал жўнатиб, қанча лашкарини созлаб, Юсуф,

Аҳмад энди жўнамоқчи бўлиб, энасининг қошига бориб, энасининг дуосини олиб, лашкарнинг кетидан етармиз, деб энасига қараб, Юсуфбек бир сўз айтиб турган экан:

Яна баҳор бўлса, очилар гуллар,
Гулни кўриб маст бўп сайрар булбуллар.
Булутлар маст бўлса, чалқийди қўллар,
Илгаридан жўнаб кетди кўп лашкар,
Жоним эна, сенга айтар арзим бор,
Албатта, дуога қўлингни кўтар.
Саваш бўлса от ёлини ўрарман,
Тақдиримда нима қисмат кўрарман,
Гўзалшоҳга лашкар билан борарман,
Эна, эшит менинг айтган тилимни,
Дуо қилиб жўнат мендай улингни.
Жон борида кўп жафони кўраман,
Фотиҳа бер, оқ сут берган энажон,
Мен энди Мисрга кетиб бораман,
Холисилло дуода бўл, энажон,
Остимда юз алвон ўйнайди отим,
Урушда ярқиллар кескир пўлотим,
Мисрнинг юртига бўлди ғазотим,
Битиб қолди Гўзалшоҳга муҳлатим.
Эртаю кеч қичаб йўлни олайн,
Шоҳ қўзғолмай мен устига борайин;
Қайтмай бориб саваш қилиб келайин,
Жавоб беринг, эна энди жўнайин.
От чопса, гумбирлар тоғнинг дараси,
Ингратар ботирни найза яраси,
Етти ойлик йўлдир Миср ораси,
Мен эдим шу вақти Хива тўраси,
Рухсат беринг, эна, мундан жўнайин.
Борсам душман билан бўлар савашим,
Аҳмад бўлар ҳамузанги, йўлдошим,
Бир етти йил банди бўлганди бошим,
Ўйласам, кетмайди тандан койишим.
Оғир лашкар тузаб мундан бораман,
Насиб этса, шоҳнинг юртин оламан,
Мисрни ўзимга тобе қиламан,
Номи ўзбак қолмай барча йигилиб,
Миср қалъасига отни соламан.
Худойимдан давлат тилаб кўраман,
Жавоб берсанг, Миср кетиб бораман.

Бу сўзни Юсуфбекдан эшитиб, энасининг хаёли қочиб,
нашъаси ўчиб:—«Эй болам, шаҳри Мисрга банди бўлиб,

етти йил зиндонда қолиб, саккиз йил деганда мунда келиб, шу фалокатлардан худо қутқариб, озод бўлиб қутулганинга шукур қилиб, энди элни адолат билан сўраб ўтирсанг бўлмайдами, нима бор Мисрда сенга. «От ҳурккан ерига ботмайди» деган гап бор. Аввалда бориб олиб келолмадинг, зўр ёв экан, енголмадинг, энди қутила солиб, манманлик қилиб, тегмаган ёвга излаб бориб, кўп балони бошингга олиб, сўнгра юз пушаймонлар қилиб, наф топмай овора бўлиб юрмагин,— деди. Юсуфбек туриб айтди:— Ҳар гап бўлса, эна, бундай қайтариб бизни йўлдан урма, аёллик қилиб беҳуда гапирма. Гўзалшоҳ билан қилган ваъдам бор эди, сенинг бу қайтарганинга келиб қолса ҳам, бормас эдим, зарурлиги шу: Бобо Қамбар деган бир бобом бор эди. Чин-мочин мамлакатидан мушку анбар юклаб келиб, тилла саройга қўниб ётганда, Гўзалшоҳ бир туш кўриб, кўҳна замондан қолган киши экансиз, деб кўрган тушини Бобо Қамбарга гапириб, тушининг таъбирини Гўзалшоҳга шундай айтиб, бизларни кўп таъриф қилиб айтган сўзига Гўзалшоҳнинг рашки келиб, молу зарларининг ҳаммасини подшо йўқ қилиб, ўзини зиндонга солиб, Юсуф, Аҳмад келиб, менинг шаҳримни олганда, сени чиқариб олар деб кўп сўзлар билан мот қилиб, устига бизлар ҳам банди бўлиб бориб, бир йил биздан бурун тушган, етти йил бизлар билан билла ётган. Лекин шул қадрдон бобомиз учун биз бормасак бўлмас, ҳар гап бўлса борамиз, бобомни ташлаб бизлар чиқиб, бобомнинг шаънига номардлик қилдик.

Зиндонда кўп парвариш қилган эди бизларни, кўрганингиз йўқ, бул ишлар эсингизга келмайди. Бобом бизнинг кўнглимиздан йироқ бўлмайди. Бу сўз Лаълихон ойимга маъқул тушиб, дуога қўл кўтариб, яхши бор деб, Лаълихон ойим бир сўз айтиб турган экан:

Худодан тиласанг, берар ҳар талаб,
Оловхўжа пиринг — ул шайхи Шароф,
Уларнинг дуосин олган боламсан,
Бу дунёда сонсиз жафолар кўрган,
Меҳнат кўриб қайтиб бул элга келган,
Балки чилтанларман бирга ўтирган,
Чилтаннинг шаробин ичган боламсан.
Келиб туриб Гўзалшоҳ деб қилиб дод,
Дунёнинг ишини айладинг барбод,
Бир кўриниб менинг кўнглим қилиб шод,
Лаълихоннинг ҳолин билган боламсан.
Саккиз йил деганда Мисрдан келдинг,

Қайтадан бормоқнинг ҳавасин қилдинг,
Миср шаҳрин мудом кўнглингга олдинг,
Халойиққа қанча элчи юбординг.
Элатия сенинг ҳурматинг қилса,
Ери бериб ўзбак беклари келса,
Улуғ-кичик қолмай барча йиғилса,
Мисрнинг қалъаси одамга тўлса,
Сенинг иззатингни душманлар кўрса.
Душман кулар сенга пайров бўп турса,
Азалдан туғишли келган боламсан.
Етти ойлик йўлга талаб айладинг,
Қиёмат деб ширин жонинг қийнадинг,
Кеча-кундуз Гўзалшоҳни ўйладинг,
Энди борсанг, Шоҳимардон ёр бўлсин,
Имом, чилтан сенга жиловдор бўлсин,
Қасд қилган душманлар сенга зор бўлсин,
Комил пиринг, болам, мадаккор бўлсин.
Кеча-кундуз мен йиғлайман доду дод,
Бир оллодан сенга етсин-да мадад,
Омон-эсон, келган соғу саломат,
Яхши қараб мамлакат қилсин хизмат.
Кўп яшагин, жоним болам, ўлмагин,
Синиқ бўлгин, манманликни қилмагин,
Бир нечага лоф сўзларни урмагин,
Бир худодан асло ғофил бўлмагин,
Жоним болам, нодон кўнглинг бўлмагин,
Ғафлат босиб душман қўлда қолмагин,
Омон-эсон келгин, ночор бўлмагин.
Лаълихон дер, дуо қилиб йиғлайман,
Эсонлигинг бир оллодан тилайман,
Сен келгунча ҳар кимсадан сўрайман,
Неча вақтда мен йўлингга қарайман.
Бу ўлкада сен ҳам бексан, тўрасан,
Қайта бошдан яна элга келасан,
Бунда турмай тагин сафар қиласан,
Ғазо истаб болам кетиб борасан,
Хабар бергин неча вақтда келасан?
Сен кетсанг, янгиланар меҳнатим,
Кўрар кўзим сенсан менинг фарзандим,
Сенга йўлдош бўлиб кетар Аҳмадинг,
Қамбар дединг, болам қилган хизматинг,
Лаълихонга айтгин келар муҳлатинг.

Бу сўзни энасидан эшитиб, бир-икки оғиз сўзни Юсуф-бек энасига айтиб турган экан:

От чопса, гумбурлар тоғнинг дараси,
 Одамни ингратар найза яраси,
 Етти ойлик йўлдир Миср ораси.
 Келар мўлжалимни мендан сўрадинг,
 Бора солиб қайтмоқ менинг муродим.
 Орасида етти катта тоғи бор,
 Тўп судратиб ўтар қанча амалдор,
 Бир талотўп борсак, ажаб иш бўлар.
 Насиб этса, мен ҳам ғазот қиларман,
 Ун беш ойда мен ҳам бориб келарман,
 Кеча-кундуз йўлни қичаб юрарман,
 Кўп олис ерларни яқин қиларман,
 Ун беш ойда, эна, келиб қоларман.
 Шу бўлади, эна, сизга муҳлатим,
 Жавоб беринг, кетсин энди фарзандинг.
 Илгарида кетган қанча амалдор,
 Ун беш ойни, эна, берганман хабар,
 Мен келгунча дуода бўл, муштипар.
 Келиб эга бўлай мана юртим,
 Эна, рози бўлгин берган сутингга,
 Кетди деб, энажон, зинҳор ғам ема.
 Насиб бўлса дол бедовни еларман,
 Олмос пўлат қайраб белга чоларман,
 Худодан тилагим шулдир, энажон,
 От устидан Миср шаҳрин оларман,
 Гўзални ўзима тобе қиларман,
 Ҳаялламай бир кун келиб қоларман,
 Тақдиримда ҳарна қисмат кўрарман,
 Рухсат беринг, эна, энди жўнарман,
 Қўл кўтаринг, бедовимни минарман.

Бу сўзни Юсуфбекдан эшитиб, Лаълихон ойим:— Ҳар-
 чанд насиҳат қилдим бўлмади, ўз билганидан қолмади.
 Ҳар кимнинг сўзини қулоққа олмади, энди бунинг мақса-
 ди Гўзалшоҳга бормоқ бўлди. Яхши фотиҳа бериб жўна-
 тайин,— деб дуога қўл кўтариб, фотиҳани юзига тортиб,
 Юсуфбекка шундай жавоб берди.

Юсуфбекнинг энасидан дуо олиб отланганини Гуласал-
 ойим кўриб, бу Мисрга боришдан Гуласалойимнинг ха-
 бари йўқ эди. Гуласал кўрди: оту асбобини, уруш яроғини
 ғамлаган, Аҳмадбекни бирга олган. Буни кўриб Гуласал-
 ойим:— Кеча келиб тағи бу не гап? Ё бир ёққа бормоқчи
 бўлдими, ё Урганч, Хивага бир ёқдан ёв келдими, қандай
 бўлса бунинг юришини сўраб қолайин,— деб сўраб, бир
 сўз айтиб турган экан:

Чечанни сўйлатган қизил тил бўлсин,
Узуну қисқали тўнинг мўл бўлсин,
Уруш яроғингни ғамлаб минибсан,
Қайси элга, тўрам, талаб қилибсан,
Йўл бўлсин, хонзода, қайга борасан?
Хафа қилиб кетма мендай гулингни,
Айтиб кетгин менга борар ерингни,
Туришинг узоққа сафар қиласан,
Кеча келиб бугун кетиб борасан,
Қай душманман бориб уруш қиласан,
Хабар бергин, жоним, қайга борасан?
Йўлдош қилма кўнгли бошқа бекларни,
Шикор қилсанг, Ҳовдак деган кўлларни,
Бизга гапириб кетгин, хоним, хабарни,
Йўл бўлсин, бегижон, қайга борасан?
Бошимда пирпирар ипак рўмолим,
Кунни хира қилар балки жамолим,
Не сабабдан сен хонзода отландинг,
Айтиб кетгин менга бирор хабаринг.
Неча йилдир сийна-бағримни доғлаб,
Тақдиру қисматинг Мисрга чоғлаб,
Фироқингда ўтдай куйганман йиғлаб,
Бўлақдан қаерга қилдингиз талаб,
Йўл бўлсин, хонзода, қайга борасан?
Сендан савол сўрар мендайин ёринг,
Етти йилдан бери сабил кирдикоринг,
Не сабабдан миндинг отнинг белига,
Бу ишингдан йўқди менинг хабарим.
Бедовни шайладинг парвоз қилгандай,
Олис юртни сен ҳам кўзлаб тургандай,
Бир шаҳарга ўзи ғазо қилгандай,
Йўл бўлсин, бегижон, қайга борасан?
Ёрингнинг кўнглини хурсанд қиласан,
Сўз айтарман энди сизга бир алвон,
Олмос пўлат белда, эгнингда қалқон,
Қайси элга сафар қилдинг, бегижон?
Саккиз йиллар жигар-бағримни доғлаб,
Сўроғлаб топмадим сиздан ҳеч хабар,
Ёш ўрнига оқиб кўзимдан қонлар,
Сиздан сўраб турган мендай гажакдор,
Борар еринг, тўрам, бизга хабар бер.
Мен янгитдан йиғлаб ўзима келдим,
Дунёга бошқадан келгандай бўлдим,
Яхши-ёмон кунлар ўтди-да кетди,
Бунда келиб тағи турмай не бўлди,

От абзалинг кўриб ҳайрон қолибди,
Мен билмайман, тўрам, савдонг ғолибди(р).
Мамлакатга ё бирор ёв келибди,
Мендай ойим сиздан гумон қилибди,
Ул сабабдан ёринг сўраб турибди,
Йўл бўлсин, бегижон, қайга борасан?

Бу сўзни Гуласал ойимдан Юсуфбек эшитиб, Гуласал-
нинг тарзига қараб, Юсуфбек ҳам бир сўз айтиб турган
экан:

Олмадайн гулдай сўлган тарзим бор,
Кўнглингга оғир олмагин, дилбар,
Йўлга чиқдинг, сенга айтар арзим бор.
Мен кетиб, Қамбарни унда йиғлатдим,
Шул бобомдан кўпдир менинг уятим,
Гўзалнинг устига бўлди ғазотим,
Ҳам уч юз олтмиш тўпни жўнатдим,
Ҳамроҳ бўлган менинг билан Аҳмадим,
Миср бориб келайин, паризодим.
Мен кетган сўнг, дилбар, хафа бўлмагин,
Кетишимни кўнглингга оғир олмагин.
От устида бора солиб келарман,
Бобомнинг ҳолидан хабар оларман.
Азоб кўриб ширин жоним бу танда,
Биз етти йил бирга эдик зиндонда.
Етти йил тинмайин хизматни қилган,
Жуда ҳам эгишиб-чегишиб қолган,
Кўнглимиз кўтариб кўп сўз гапирган,
Тор зиндонда учовимиз қадрдон,
Кетмайди шул бобом менинг кўнглимдан,
Шунинг учун бориб келар Юсуфжон.
Келиб кўрдим қавму қариндошимни,
Қатта-кичик элдаги сирдошимни,
Омон-эсон кўриб мен қурдошимни,
Бирга олдим Аҳмаддай йўлдошимни.
Мамлакатга қанча одам юбордим,
Оғир лашкар йиғиб қилдим сафарди.
Мисрга бормоққа умидим шулди(р),
Хафа қилмай кетай сендайин гулди.
Қанизларман ўйнаб-кулиб тур энди,
Қайтгин, дилбар, сен ичкари кир энди.
Кўнглинг бўлиб, кўп ҳаяллаб турмагин,
Қошинг чатиб, қобоғингни уймагин,
Бу ерда кўп туриб хаёл қилмагин,

Ичкари бурилиб ўрдага киргин,
Ўз вақтингни хушлаб бунда ўтиргин.
Шоҳсанам сифатли гул юзли ёрим,
Бир соат кўрмасам, бўлмас қарорим,
Дуо қилиб тургин шул замон, ёрим,
Кўп кечикмай келиб турар хабарим.

Бу сўзларни Гуласалга айтиб:— Хафа бўлма, ҳар ха-
ёлга кўнглингни бўлиб, мени бурунгидай кўрма. Илгари
манманлигим ошиб, йўлимдан жуда адашиб, ким бўлса
қўйнимни очиб, сиримни айтиб, дўст-душманни билмай, ўз
манманлигимдан банди бўлиб кетдим... Миср деган нима
йўл, сал кунда бегинг бориб келади, нашвангни учирма,
хаёлингни қочирма, мен шу ерда тургандай бўлиб тур-
гин,— кўп сўзларни Гуласалга тасалли бериб, ўрдага қай-
тариб, катта-кичик қолганлардан дуо олиб жўнаб, илга-
рида уч юз олтмиш тўпни жўнатиб, лашкар тузиб, бир-
бирига хабари етиб, эшитганлар эшитмаганга айтиб, сиби-
зиқ, сурнай, карнай тортиб, Юсуфбекнинг Хивадан чиқиб,
шаҳри Мисрга жўнаб кетиб бораётган ери:

Йигитлар отга ярашиб,
Қўрқоқларнинг ақли шошиб,
Ботирлар дарёдай тошиб,
Жўнай берди йўлга тушиб.
Бир-бирига ол-ҳа, дейшиб,
Ҳаяллама, бўл-ҳа, дейшиб,
Қани, йўлга кир-ҳа, дейшиб,
Байдоқ-байдоқ лашкар тортиб,
Уч юз олтмиш тўп жўнатиб,
Тоғу тошни гумбирлатиб,
Катта тўпларни судратиб,
Хурма тўпларини ортиб,
Мўнгиратиб карнай тортиб,
Ботирлар илгари ўтиб.
Одам тўлиб баланд-пасида,
Урушга ботир ҳавасда,
Кетди аскар даста-даста,
Жўнаб ётир чапараста.
Лашкар жўнар кўча-кўча,
Балки қолмай мулла, хўжа,
Биз ҳам бирга борайлик деб,
Хонга қувват берайлик деб,
Бир басли баҳона сабаб
Миср шаҳрин кўрайлик деб,

Агар эгам иқбол берса,
Борган юртни олайлик деб.
Гўзал деган подшосини
Бойлаб банди қилайлик деб,
Айтган йўлга солайлик деб,
Юра беринг, халойиқ деб,
Бекларнинг вақти хуш бўлиб,
Қайсар Юсуфбек бош бўлиб,
Қиста, дейди хабар қилиб.
Бедовларга қамчи уринг,
Олис йўлни яқин қилинг,
Юриб бу дунёни кўринг,
Гоҳ ерларда мазгил олинг,
Бизлар банди бўлиб кетган
Мисрнинг шаҳрини кўринг.
Гўзалшоҳ Миср тўраси,
Бир кун юрсак етишармиз,
Кўрсангиз, Миср қалъаси.
Сонсиз лашкар йўлни босиб,
Бораётир ҳайҳайлашиб,
Ботирлари бирдай бўлиб,
Товда оқирган ¹ шердай бўлиб.
Қўрқоқларни ваҳм босар,
Жўн юрмакка ердай бўлиб.
Қандай омон келармиз деб,
Зўр подшо деб эшитганмиз,
Икки бошдан ўлармиз деб,
Бир нечага охир замон
Умид узганди жонидан.
Бегумон биз ўлармиз деб,
Кўнгли совиб маконидан.
Шундай бўп йўлни олади,
Ҳориган ерда қўнади,
Оқшом ётса, тонг отади,
Номоз вақти жўнатади,
Кўчганда тўпни отади,
Шундай қип Миср кетади,
Ададсиз йўлни тартади.

Шундай қилиб кетиб бораётиб эди, кўзига бир бўлак лашкар кўринди.— Бу қандай лашкар экан,— деб тўхтаб турди.

¹ Ҳайқирган.

— Дўстми ё душманми? Ким бўлса билайлик, яқинлаб келсин кўрайлик, бу ҳам оғир лашкар экан,— деб қараб туриб эди, кўриб билди. Бўзўғлонхон тоғаси Исфиҳон шаҳридан чиқиб, неча мазгил йўл юриб, беш лак киши билан келаётибди. «Юсуфбек бандиликдан озод бўлибди, омон-эсон Урганчга келибди, тағи Мисрга бормоқ бўлибди, элчидан хабар юборибди. Юсуфбекка ёри беришайлик, Миср борса, биз ҳам бирга борайлик»,— деб беш лак кишини бирга олиб, ёв-яроғи билан келаётибди.

Бўзўғлонхонни таниб, Юсуфбек отдан тушиб, бу беклар отдан тушгандан кейин бўлак амалдорлар «Бу ҳурматли одам экан», деб отидан тушиб, пиёда бўлиб турди. Бўзўғлонхон келиб жиянларини кўриб, кўришиб, сўрашиб:— Юсуфбек, менинг қанча насиҳатларимни олмай банди бўлиб кетдинг. Мен одамларингни кўзимдан ўтказ деган вақтимда менинг кўзимдан ўтказувдинг. Ичаги тўғри одамларинг бежавотир ўтиб кета берди, бир одамнинг ўғрилиқ қилгандай аланглаб ўтди. Мен бу қандай одам деб сендан сўрадим, сен айтдинг: «Бул — Гўзалшоҳнинг хазиначиси». Мен айтдим: «Гўзалшоҳнинг хазиначиси сенинг қўлингда нима қилиб юрибди?» Сен айтдинг: «Гўзалшоҳнинг хазиначиси менинг қўлимда юргани ўз динидан бет қайтариб, бизнинг динимизга кириб, бизларни паноҳ тортиб келибди». Унда мен айтдим: «Бу яхши одаммас, ўзи душман, ғайри мушаддат. Бу Бўзўғлон тоғангдан чиққан шундай насиҳат. Бошни кес баччағарни, сира қилмагин мурувват. Ўзи кўп кўзлари ола, ранглари қонсиз, мен шу вақти билдим, Гўзалшоҳдан келибди жонсиз¹, қўлингизни байлаганда танирсиз». Сўнгра, жиянларим, бизга шундай гапирдинг, менинг кўнглимни нориза қилдинг, сенинг манманлигинг ошганини қайдан билайин, «яхши-ёмон келар марднинг шаънига, ўлдирмайман золим бўлиб қонига, мундай сўз хўб эмас, марднинг шаънига»,— деб кўтарилдинг. Ундан кейин тағи бир сўз айтдинг: «Дунёда кўрарсан яхши-ёмонни, ҳеч жаҳонда биздай арслон бўларми, мусаххар айласам етти осмонни, оларман барини гумон бўларми». Бандага бунча ошмоқлик хўб эмас, Юсуфбек:— Хайр тоға, мен ўзим сўнгра уйқум очилгандан кейин билдим, юз пушаймон қилиб наф топмай қолдим. Эндиги ихтиёр сизда бўлсин,— деди. Бу сўзни Юсуфбекдан эшитиб, Бўзўғлонхон:— Хайр, ундай бўлса лашкар жўнай берсин,— деб Юсуфбекка бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

¹ Жосус.

Қулоқ солиб эшит, Юсуф султоним,
Дунёни яратган қодир маҳбубдир,
Жисми жоним эрур оллонинг мулки,
Қудратидан кулли ашё мавжуддир.
Ўзингдан пастларни айлагин маъзур,
Охират жойини қилгайсан маъмур,
Такаббурлик қилди шайтони малъун,
Бул сабабдан даргоҳидан мардулдир.
Оғир лашкар билан мунда келаман,
Қўлимдан келганча ёри бераман.
Исфиҳон шаҳрида қолганди тахтим,
Бузилмасин, беклар, бу замон рахтин,
Шаҳид бўлиб кетсам бу менинг бахтим.
Манманлик савдони орқа ташлагин,
Яхшилик йўлларни, Юсуф, бошлагин,
Фақир, мискинларнинг вақтин хушлагин,
Шунда ҳосил бўлар сенинг муродинг.
Қамтар қилгин сипоҳилик одатинг,
Қўп бўлар дунёда кўрган давлатинг,
Шудир сенга берган бу насиҳатим,
Сен учун кеп кўрдим мен қалъангни,
Хивада орттирган неча юртингни.
Энди ихтиёрни менга ташладинг,
Яхши сўйлаб менинг кўнглим хушладинг,
Юра бер, Юсуфбек, Миср бошладим.
Қулоқ солгин Бўзўғлонхон тилига,
Неча душман чиқолмайди йўлига,
Исфиҳонда шону шавкат менда бор,
Тиғи буррон — ўткир яроқ менда бор.
Сермаса, оламни дамига олар,
Исфиҳондан чиқар қандай кескирлар,
Юра беринг, Миср бормоқлик даркор.
Мазгил олиб энди бундан юрайик,
Омин деса фариштаю малойик,
Миср шаҳри ўнги сўлин олайик,
Майдон бўлса, қон тўкишиб кўрайик,
Ғазо излаб чиққан барча халойик,
Қистаб йўлни юра беринг, халойик.
Уруш бўлса, қўл узатиб қиличга
Эрта кўчинг, лашкар қолмасин кечга,
Не бедовлар толиб йўлда юришга.

Бедов отлари диркиллаб,
Қарағай найза сўлқиллаб,
Чоройна белла ярқиллаб,

Белла беллиги иркиллаб,
 Олғир қушдайин чирқиллаб.
 Бедовлари кўпик сочиб,
 Гоҳ ерларда олиб қочиб,
 Не бекларнинг баҳрин очиб,
 Жўнай берди оллолашиб,
 Эр йигитлар хабарлашиб.
 Кетди беклар йўлга тушиб.
 Ахтариб Миср шаҳрини,
 Қистар минган тулпорини,
 Урушга чоқлаган сатта,
 Ияртганда қайсарини.
 Хафа фалак солма зулм,
 Кейин қолди ўсган элим,
 Ҳар тоғу чўллар мазгилим.
 Ҳақдан бўлсин-да иноят.
 Бир оллодан етсин қувват,
 Оқ кўпик сочиб бедов от,
 Бораётган сап азамат.

Бу сўзни айтиб йўлда бораётиб эди, тағи бир тўзон пайдо бўлди.— Ким экан?— деб Бўзўғлонхон, Юсуфбек кўрди, таниди. Тўққиз юз одам билан Такабеги Замон келиб қўшилди. Булар қўшилиб бирга-бирга йўлга кириб эди, тағи бир тўзон пайдо бўлди.— Бу ким экан?— деб қаради. Бу Сафо ўғли Чаққон. Уч юз олтмиш йигити билан бир йигирма йил Гўрўғлига ҳам хизмат қилган, Авазлар билан кўп бирга юрган, неча баҳодирларни ўткизган, ёши юз йигирмага кирган, булар Чамбилдан чиқиб бунда келган.

Юсуфбек, Сафо ўғли Чаққон бир-бирини кўрган эмас. Бу кўҳна одам экан, жуда уруш яроғини ғамлаган, қайси элнинг беги экан,— деб Юсуфбек бир сўз айтиб турган экан:

Қай ерларда сендай шунқорнинг жойи,
 Сенга йўлдош бўпти қанча сипойи,
 Қайси элдан, қайси юртдан келасан,
 Не хизматда пешво чиқиб турасан,
 Хабар бер, сипоҳи, қайдан бўласан?
 Юлдузни кўзлайди остингда отинг,
 Қайси элда сенинг ўсган авлодинг,
 Нима дейди ул турган мамлакатинг,
 Уруш излаб борми сенинг меҳнатинг.
 Меҳнат тортиб бундай жойларга келган,

Сап шакаман беклар билан ўтирган
Билмайман, ёшингиз анчага борган,
Уч юз олтмиш одам билан қўшилган.
Отларинг тер қотиб йўлни тортибди,
Қанча отга ўқу яроқ ортибди,
Уруш излаб сенинг умринг ўтибди,
Бир сипоҳи мардим, қайдан бўласан?
Сен қарибсан — баҳодирлик номинг бор,
Қўп душманга танҳо дориган шунқор,
Қўп душманлар бўлолмайдди баробар,
Сипойи гузара ўзинг амалдор,
Қай шаҳарда сўраб турган кирдикор,
Турган жойинг бизга хабар беракўр.
Келибсан бизларга ҳамдам бўлгани,
Ҳазо излаб бирга Миср боргани,
Йўлдошликка ярайсан бирга юргани,
Хабар бергин, сипоҳи, қайдан келасан?
Бу сўзларни айтар Юсуфбек номдор,
Қўриб ҳайрон қолди саркарда беклар,
Шавкатинг ҳамманинг ақлин шоширар,
Хабар бергин, қайсар, қайдан бўласан?
Кеча-кундуз қичаб-қипсан зулмни,
Тер қотириб минган ҳайвонларингни,
Баён қилгин бизга ўсган шаҳрингни,
Бир сипоҳи номдор қайдан бўласан?
Ёш қайтганда яхши ғайрат қилибсан,
Сатта эр йигитни сайлаб олибсан,
Ўлжа қип олмоққа жуда толибсан,
Ҳазо истаб бу ерларга келибсан,
Қайси юртни ўзинг сўраб турибсан?
Душманга етади сенинг қувватинг,
Ошиб кетган сипоҳилик одатинг,
Сипоҳи халқида элат бўлмайдди,
Қаер сенинг кўп турган мамлакатинг?

Бу сўзни Юсуфбекдан эшитиб, Сафо ўғли Чаққон ҳам бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Туркман мамлакатда давронни сурдим,
Гўрўғли тўшида Чамбилда турдим,
Сап шакаман беклар билан ўтирдим,
Охир савдо қариб ишим, битирдим.
Юсуфбекдан хабар сипоҳи борди,
Сафо ўғли Чаққон деб нома юборди.
Номани ўқибон табассум қилдим,

Номангди барини беклардан билдим,
 Қувонгандан йигирма бешга кирдим,
 Уруш яроғини ғамладим, олдим.
 Уч юз олтмиш билан йўлларга кирдим,
 Ўтган ишни йигитларга гапирдим,
 Кўҳна ўтган беклардан хабар бердим,
 Хабарга мувофиқ шу бугун келдим.
 Насиб бўлса, бирга Миср борармиз,
 Миср борсак, кўп ўлжани олармиз,
 Подшонинг ғазнасин талон қилармиз,
 Сизнинг билан бирга-бирга борармиз.
 Азоб кўриб ширин жоним бу танда,
 Ғамли қуллар кўп йиғлайди армонда,
 Маҳшар куни бўлмайин-да шарманда,
 Бир етти йил ётиб кепсиз зиндонда.
 Шу ишлар Гўзалнинг қўлидан кепти,
 Шу қилган ишлари ўзига эпди,
 Бойлаб бориб сизни зиндонга сопти,
 Уч олмоқни ким ҳам айб қилибди.
 Ҳар ким от ўйнатиб майдонга кирар,
 Ботир бир-бирини унда чақирар,
 Нечовлар майдонда ажалли ўлар,
 Нечовлар у кунда ўлжали бўлар.

Бу сўзларни Сафо ўғли Чаққондан эшитиб, баракалла
 ғайратингизга, ҳимматингизга,— деб бирга-бирга йўлга
 кириб, бу сўзларни Юсуфбек айтиб, кетиб бораётган экан:

Катта беклар сирдош бўлган,
 Бизи билан қурдош бўлган.
 Олис йўлга йўлдош бўлган,
 Бўзўғлон оғам бош бўлган.
 Элатда борди ҳурматим,
 Қайта бошдан бу давлатим,
 Беклар қилмоқ-чун хизматим,
 Қаватимда Аҳмад мардим.
 Арзим эшит, Аҳмаджоним,
 Неча вақт қуриб дармоним,
 Энди кетганди армоним.
 Бу дунёга бизлар келдик,
 Не чоқли азоблар кўрдик.
 Бу йўлларда қўлим бойлаб,
 Бошимизга қамчи тайлаб,
 От ҳукмида душман ҳайдаб.
 Азоб кўрсатди маҳосил,

Дам олдирмади бир фасл.
Йиғлаб бордик шахри Миср,
Энди мурод бўлар ҳосил.
Аввал бизни душман олиб,
Икковмизни ғамга солиб,
Молу ашё барча қолиб,
Уруш бўлса энди толиб,
Бизларни зиндонга солиб.
Неча кун бўлдик хору зор,
Тор зиндонда чораси йўқ,
Бобо Қамбар бизга раҳбар,
Эсингда борми, Аҳмаджон,
Қоракўз бўлди хизматкор,
Хабар олди санам дилбар,
Бизни дейди жондан кечиб,
Душманга кўринмай қочиб,
Бобо Қамбар шўхлик қилди,
Орқамиздан қатиқ ичиб.
Гапирса, яқинди йўллар,
Бу ишлар худодан бўлар,
Осон бўлгудай мушкуллар,
Йўл қисқарсин дейди беклар.
Ўтган ишни айтиб юрар,
Қулоқ солиб кўп амалдор.
Шундай бўлиб йўллар тортди,
Ҳоритади минган отди,
Орол дарёсига етди.

Бориб Орол дарёнинг бўйнида қўниб ётди. Қўниб, отларини совутиб, еталаб сувлатиб, емини бериб, Юсуфбек қаради, жуда кўп лашкар тўлиб, йиғилиб қолибди. Беклар чодир тикиб, ҳар ким ўз тўдаси билан ош-об, овқат тараддуд қилиб ётди. Сари чойдишларни қайнатиб, чойини ичиб, вақтини хушлаб, ҳар қайси кўнглидаги борини ташлаб, яхшилик сўзларни бошлаб, Мисрни олмаса ҳам олганча бўлиб, «борсак буйтамиз, уйтамиз, қанча ўлжа олиб қайтамиз»,— деб гапириб ўтирди. Такабеги Замон кўнглида: «Шу дарёдан ўтгандан кейин булардан жавоб олиб, эртароқ ҳаракат қилиб, йигитлар билан бирга бориб, Мисрда уруш қилиб, ўлжа олиб турмасак, бу кўпдан нима тегади. Ҳар ким ўз бошига бўлар, олган ўлжа бўлса, одамларнинг ичида бўлинар, илгари кетиб ҳаракат қилсак, ҳар нима олганимиз ўзимизга тегар, биров меники деб чатоқ қилолмас»,— деб, ўзидан тамаси бор бекларнинг ҳар қайсиси бу ўйларни ўйлаб ётди.

Эрта-мертан тонг отди. Овқатланиб, жўнамоқни тарадди қилиб ётди. Шу вақтда беклар қаради, бир тараф аскарга тўлиб кетди. Қараса, бари телпаги қайқайиб ўлан айтиб келаяпти. Бургут султон, Қозоқ беги, Сирдан нари барча қозоқлари, чет қозоғигача йиғилиб келаяпти. Бургут султонни кўриб, бари беклар вақти хуш бўлиб турди. Бургут султон келиб кўриниш берди, уни Юсуфбек отдан тушириб, бир-бирига сиру ҳолини гапириб, бундан лашкар кўчиб жўнамоқчи бўлди. Орол дарёнинг сиёсатига тўп ортган отларни соломмай турди. Шунда Юсуфбек дарёга қараб, бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Юсуфбек дер қилиб ғазо,
Оламга кетгай овоза,
Таҳоратман бўлар тоза,
Йўл бергин, Орол дарёси.
Қўп ерларинг қилма хатар,
Тўпхоналар лойга ботар,
Ҳайбатингдан лашкар қўрқар,
Турган беклар Миср кетар,
Йўл бергин, Орол дарёси.
Йўл бергайсан бизга кушод,
Сув бор ерлар бўлар обод,
Сендан тилак шудир мақсад,
Йўл бергин, Орол дарёси.
Сувинг кеп Эрали боғидан,
Ўтганди Асқар тоғидан,
Келма отлар туёғидан,
Йўл бергин, Орол дарёси.
Селларингни қилма зиёд.
Бу сувингда йўқдир адад,
Комил пирдан бўлсин мадад,
Худодан бўлсин иноят,
Йўл бергин, Орол дарёси...
Битқарсам бугун ишимни,
Кўрсат тагингдан тошингни,
Қабул қилиб нолишимни,
Йўл бергин, Орол дарёси...
Устингдан от ирғитарман,
Бу сувингни қуритарман,
Балиқларинг чиритарман,
Йўл бергин, Орол дарёси.
Ҳайбатингдан ақлим шошиб,
Юрар йўллардан адашиб,
Биз кетмайлик гумга тушиб.

Келади лашкар эргашиб,
Бир-бирига пайвастлашиб,
Йўл бергин, Орол дарёси.
Қўп сувинг бордир беадад,
Йўл тортиб ҳориган қўп от,
Имом чилтан, беринг мадад,
Йўл бергин, Орол дарёси.

Бу сўзни айтиб дарёга назар солди, Орол дарёси паст ташлагандай бўлиб, таги кўриниб қолди, барча лашкар Орол дарёсига отини солди, суви отларнинг тиззасидан келмай қолди. Ҳамма лашкар, тўпу тўпхона омон-эсон Орол дарёсидан ўтди... Мисрга етмаса ҳам етиб қолгандай бўлиб, йўл юриб Боли Ҳасрат деган тоғнинг яқинига бориб лашкар қўнди. Бекларни илгари банди қилиб ҳайдаб Боли Ҳасрат тоғидан ўтганда тоғнинг тоши оёғига ургани йўқ эди. Юсуфбекнинг —«Бу тоғ азиз тоғ, бандиликда ҳам мени ҳурмат қилганди»,— деб бир ғазал айтиб турган ери:

Сайлгоҳинг Уҳут тоғи,
Баланддир тоғларинг сенинг.
Исрофил сурин тортганда,
Тебранмас белларинг сенинг.
Банди бўлган азиз бошим,
Оёғима урмай тошинг,
Сел бўлганди кўзда ёшим,
Гавҳардир тошларинг сенинг.
Бир еринг бор баланд-пастда,
Сувинг ичган бўлмас хаста,
Шифодир сувларинг сенинг.
Уч юз олтмиш пир макони.
Яшилдир туғларинг сенинг.
Боли Ҳасрат, дейди, тоғлар султони,
Қўриб қолган сени отам замони,
Уч юз олтмиш фирдавсларнинг макони...
Гулшанда очилиб сайрар булбули.
Бек Юсуф дер мен изладим жамоат,
Мушкулимни сизлар айланг кифоят,
Яхши йўлга мени қилинг ҳидоят,
Бундай кунда мадад берар кун энди.
Ранг-баранг ҳар алвон гуллар очилиб,
Ғазот қилмоқ билан умрим кечириб,
Ҳар тарафга равон кўрдим булогин,
Олқор, кийик, ўйнаб юрган улогин,

Тоғларнинг ичида шундай суятони,
Қанча ўтган азизларнинг макони,
Бу сўзни айтиб йиглар Юсуфбек хони.

Бу сўзни айтиб, лашкар қўниб ётиб эди. Ўн саккиз тош йўлни олиб, ўттиз бир лак афғон лашкари келиб қўшилди. Афғоннинг хонини беклар кўриб, зиёда вақти хуш бўлиб, бир-биридан қувват олиб, Такабеги Замон тўққиз юз одами билан бўлиниб, лашкар қўзғолиб жўнаган чоғда булар тараддуд қилиб, отларини эгарлаб, айил-пуштанларини тортиб, ҳаммаси ёв-яроғини олиб, Юсуфбекнинг қошига келиб, бунинг тараддуд қилиб ётганини бир неча беклар кўриб, «Бу нима қилиб ўзидан-ўзи ҳовлиқиб юрибди»,— деб, бир-бирига гапириб, Такабеги Замон Юсуфбекка бир сўз айтиб турган экан:

Оқ фотиҳа беринг, Юсуф султоним,
Мисрга мен аввал талаб айладим.
Бора берсин бу лашкар ўз бошига,
Ҳамма қойил бўлар марднинг ишига,
Мен борайин Гўзалшоҳнинг қасдига,
Мен каттаман бир тўққиз юз кишига...
Ўйлаб эр йигит кўп маслаҳат қилибди,
Ҳаммаси Мисрга бормоқ бўлибди,
Урушмоққа бари бирдай толибди.
Ҳаялламай бизлар минайлик отга,
Бизлар бурун етсак Миср элатга,
Оқ фотиҳа бизга беринг, султоним,
Урушнинг йўлида қурбондир жоним,
Майдон бўлса, шулдир менинг давроним,
Савашни кўрмасам, кўпдир армоним.
Бунча лашкар бари бирдан боради,
Миср халқи бу ўртада қолади,
Кўп одамга нима ўлжа бўлади,
Эрта борган бир нарсани кўради,
Шуйтиб Такабеги Замон сўради.
Юсуфбек сўзини қабул қилади,
Оқ фотиҳа бул бекларга беради.
От белига бари бирдай минади,
Лашкардан илгари тушиб жўнади.
Жавоб дейди шундай сатта мардига,
Чидай олмай йўлларда ғайратига,
Қамчи уриб сатта минган отига.
Юрагида ғусса, доғди(р),
Бари минган тўбичоқди,

От бошини қўйиб олар,
Яқин қилмоққа узоқди.
Санолар айтиб тилидан
Ўйнаб-ўсган мазгилидан,
Ҳар иш келади қўлидан,
Кеча-кундуз қичаб юрар,
Ўлжа олсак Миср элидан.
Тоза бўлар дардимиз деб,
Юзга урар гардимиз деб,
От устидан туриб қарар,
Миср бизнинг юртимиз деб.
Бедовларга қамчи чотди,
Урган қамчи отга ботди,
Бедов отлар ичин тортди,
Кун-бакун бўйнини узатди,
Йўлларнинг танобин тортди,
Беклар кўп қилди ғайратди.
Урушнинг тилини билар,
Изгор чўллар ларзон урар,
Бедовнинг ирғиганига
Ҳар ким кўрса ҳайрон қолар.
Сувлиқ чайнаб, терлар қотиб,
Бедовлар қувиғин тортиб,
Шундай қилиб бундан кетиб,
Тўққиз кеча-кундуз тинмай,
Бораётибди йўл тортиб,
Бир баланд тепага етиб.

Бир тепанинг устига чиқиб, лашкардан илгари тушиб,
тўққиз кеча-кундуздан бери қичаб бораётиб эди. Тепанинг
бошига чиқиб қаради, байдоқ-байдоқ лашкар буларнинг
кўзига кўрина берди. Юсуфбек билан Гўзалшоҳнинг қил-
ган ваъда муҳлати бор эди. Унда Гўзалшоҳ айтган эди:

Юсуфбек, сен кўп сўйладинг палонни,
Қатта сўйлаб бошингга олдинг балони,
Ўн тўрт ойда Юсуф, Аҳмад келмасанг,
Мен бориб соламан сенга талонни.
Бундан борсам, аранг, тўплар отайин,
Тожу тахтнинг ерман қориб тортайин,
Ўн тўрт ойда Юсуф, Аҳмад келмасанг,
Мен бориб юзингга қора суртаман,
Эрисин тоғларнинг қори эрисин,
Ҳар банда олгани билан қарисин,

Ўн тўрт ойда Юсуф, Аҳмад келмасанг,
Мен бормасам, менинг тахтим қурисин.

Шу айтган шартига мувофиқ қилиб, тўқсон тўпни йўлга солиб, ўттиз минг лашкар билан жўнаётган эди.— Мен ўзбек бекларини йиғиб келаман, деб кўтарилма ўзбек кўп лофли сўзлар айтган эди, ваъда қилиб кетганига ўн беш ой ўтди, бир ой зиёд қараб ётдим, ўзбек тугул чўзбегини ҳам кўрмадик. У Юсуф ўз бошини қутқазмоқ учун айтиб ётган экан бизларга. Энди бориб Урганч шаҳрига талон солиб, Юсуф, Аҳмадни боғлаб, қайта бошдан банди қилиб ҳайдаб келмасанглар бўлмас,— деди. Олдидаги бир неча вазирлар:— Шу баччага газандаларнинг гапи гап экан деб ишониб, номи ўзбек унинг айтганини қилаверса, Юсуф, Аҳмаднинг етагига юра берса, етти йил банди бўлиб бунда ётди, ўзбекнинг қайсиси Юсуф, Аҳмадни кўра-миз деб ҳалок бўлиб кепти. Ҳали бу лашкарни жўнатаяп-сиз, булар бир куни Урганч кириб борса, бу лашкарни кўрса, булар ўз бошини олиб тоғу тошларга қутулиб қочар, уларнинг лоф сўзига қанча фақир-фуқаро оёқ ости бўлиб қолар. Бу сўзни вазирлардан Гўзалшоҳ эшитиб:— Рост айтасизлар, Юсуф, Аҳмаднинг мастлигини кўрсин, лашкар бориб келсин,— деб бу лашкарни Урганч тарафига қараб жўнатган эди.

Тепанинг устида туриб, бу тўпу тўпхона билан оғир лашкарни кўриб, Такабеги Замоннинг йигитлари ақли шошиб, такбиридан адашиб, бир-бирига қараб:—«Биз ёмон келдик, ўлжа олиб ўлайлик, ўзимизни-ўзимиз ўққа урдик, биз бежавотир ўтирганда, чет ёқадан босиб, ўлжани бўлиб қайтармиз дедик. От-яроғи асбоби шай душманга йўлиқиб қолдик»,— дейишди. Йигитларнинг сесканганини Такабеги Замон билиб, йигитларига мардоначалик бериб, бир сўз айтиб турган экан:

Эр йигитлар, кирдинг майдон орага,
Душман қонин сочмоқликдир, ёронлар,
Шоҳимардон ҳиммат берса сизларга,
Ширин жондин кечмоқликдир, ёронлар.
Бу душманлар қила билмас ишини,
Урушли кун кўздан тўкар ёшини,
Номус учун қучоқлайди бошини,
Муқаннислар қочмоқликдир, ёронлар.
Урушли кун бўлсин сабил замона,
Тоғлар кўринмайди қора туман-а,
Қойил бўлар бизга халқи замона,

Душманларга сира берманг омон-а,
Ҳар тарафдан от қўймоқдир, ёронлар,
Пўлатдан найзани қўлга олинглар,
Юз қайтармай бу майдонга боринглар,
Ҳар қайсинг шердай бўп энди туRINGлар,
Насиб бўлса кўп ўлжани олинглар,
Ўлжа олиб қайтмоқликдир, ёронлар.
Мардлар оҳин бир оллога етказиб,
Қарвонни қайтаринг юкин битказиб,
Душманларни тиғи дамдан ўтказиб,
Молга эга бўлмоқликдир, ёронлар.
Уруш яроқ ғамлаб отга мининглар,
Тўпи бор деб ҳеч сесканмай туRINGлар,
Тақдир этса, бу душманни қиринглар,
От, яроғин қўймай ўлжа қилинглар,
Уришли кун ҳеч тортинмай боринглар,
Тўш-тўшдан майдонга отни солинглар,
Обрў олиб қайтмоқликдир, ёронлар.
Ўлмасин, майдонда мардлар ўлмасин,
Рақиблар йиғласин, ҳаргиз кулмасин,
Сизлар билан номард бирга бўлмасин,
Кўрган душман бизга кулиб юрмасин,
Шер йигитлар, от қўймоқдир, ёронлар.
Борингизлар айда-ҳайда тўлғониб,
Ишқирса душманни дамига олиб,
Сира қараб турма бунда тайсалиб,
Душмандан майдонда келгайсан ғолиб,
Кейин тортар бўлмас сира тенгсалиб,
Ярқиллар олдингда туғу байдоқлар,
Кўрасанми бунда ул неча тўплар,
Сен бормасанг, босиб келар бадбахтлар,
Бундай кунда қараб турмоқ не даркор,
Ғайрат қилиб қайтмоқликдир, ёронлар.

Бу сўзни Такабеги Замондан эшитиб, тўққиз юз одами (айтди):— Такабеги Замон рост айтади, майдонга тикка чопган одам ютади, ё ўлади, ё ўлдиради, бир ёқли бўлади. Аланглаб олисдан борган одамни ё тўпдан, ё қилич билан нобуд қилади. Сийирма қилич бўлиб тикка от қўйса, қандай бўлса аралашиб қолади. Худо берган одам кўп нарсани олади. Барига Такабеги Замоннинг сўзи маъқул келиб, отнинг терини ушатиб, айил, пуштанларини бўлакдан тортиб, уруш кийимларини сошлаб, совутни кийиб, чоройнани эғнига ташлаб, бошига қалқонни ёпиниб, отнинг белига мина берди. Таваккални худога қилиб, уруш

тартибини ўйлаб, қилич-яроғини белига бойлаб, ботирлар
ри дарёдай тошиб, ҳаддидан ошиб, душманга яқинлашиб,
ёнида бир неча қўрқоқлари титрашиб, Такабеги Замон
ўзининг туркман сўзи билан йигитларига бир сўз айтиб
бораётир:

Қараманг баланд-пастига,
Бу лашкарнинг пайвастига,
Дўндириг душман устига.
Мард йигитлар кечинг жондан,
Қонлар оқсин бу майдондан,
Сиз бир ёндан, биз бир ёндан,
Тўрт бир ёндан, беш бир ёндан,
Дўндириг душман устига.
Душманларнинг ақлин олинг,
Насиҳатга қулоқ солинг,
Тўрт тарафдан бўлининг,
Душманни ўртага олинг,
Бирдайин бўп от солинг.
Дўндириг душман устига.
Қўринмасин ширин жони,
Қиличларни бўяб қони,
Қилинглари охир замонни,
Дўндириг душман устига.
Қўрибсан душманнинг қўпин,
От қўйсанг, отолмас тўпин,
Ўлжа олмоқ эмас текин,
Қўрингизлар Такабегин,
От қўйинг душман устига.
Сен қочмасанг, бу ёв қочар,
Инграниб турмоқ на даркор,
Ҳар қайсинг бир эрдай бўлиб,
Ҳам қоплону шердай бўлиб,
Ғайрат қилиг бирдай бўлиб,
Дўндириг душман устига.
Сўзни Такабеги Замон айтди,
Йигитлар қилиб ғайратди,
Олиб панду насиҳатди,
Душманга яқинлаб етди,
Тўш-тўшга бўлиниб кетди,
Шуйтиб қилмоқ-чун ғайратди,
Бунда беклар наъра тортди.
Қўрингиз тўққуз юз номдор
Жовлик отини бўшатди.
Олди аралашиб қопти,

Кейин қолгани ҳам етди,
Отолмай тўпу милтиқни,
Олмос, пўлат қўлга олиб,
Тўш-тўшидан найза солиб,
Бир неча ярадор бўлиб,
Нечовларнинг куни тўлиб,
Майдонда бир нечов ўлиб,
Икки лашкар тўқнаш бўлди.
Ҳар тарафга суруш бўлди,
Ботирларга хўп иш бўлди.
Бу душманлар ҳайрон қолди,
Бундай бало қайдан келди,
Тўрт тарафни бирдан олди,
Ўлик деган қийраб қолди.
Ўзбак юртдан келганмикан,
Шунда онгниб турганмикан,
Бундан келиб бирор жонсиз,
Ичимизда юрганмикан,
Билмай қолдик қандай замон,
Бермас бизга сира омон,
Бу иш оша бўлди ёмон
Бир неча жазосин топиб,
Сўтилгандай олтин совут,
От қўяди овут-овут,
Бир-бирига довуш қилиб,
Майдонда йўқлайди Довул.
Бу дунёни барбод этар.
Ҳар замон пирин ёд этар,
Бари урушгир баччағар,
Ҳалок бўлди сонсиз лашкар.
Билмадик бунинг ишини,
Бу майдонда турган жонзод,
Қутқаролмайди бошини.
Биз буларни ҳеч кўрмаган,
Бунча энди кўп кишини,
Сўлатиб гавда лошини,
Қилди Рустам савашини.
Қўринг, Такабеги Замон
От чопади алвон-алвон,
Бандам деса қодир мавлон,
Шу сифатда беғу султон,
Бош кесар майдон ичинда.
Бедовга заррин айиллар,
Бу ишга душман қойиллар,
Отиб милтиқ, жазойиллар,

Тўп бузар майдон ичинда.
Кўрганларнинг ақли элтиб,
Бир кўрмакка бўлиб интиқ,
Оғзи катта шоҳли милтиқ,
Отилар майдон ичинда.
От остида калла қолиб,
Қирқ тиллали салла қолиб,
Бош кесар майдон ичинда.
Қилич келар алаб-ялаб,
Истар кўнгул қилар талаб,
Олтин коса, гулгун шароб,
Ичилар майдон ичинда.
Кўрингиз, сатта аждаҳор
Қўйга бўри дорилгандай,
От қўяди сатта қайсар.
Саваш бўлди чапараста,
Кўпдир лашкар, даста-даста,
Бундай уруш, майдон бўлса,
Билинг, Такабеги Замон,
Уриб чиқмоққа кўп уста.
Ўнгу сўлни олиб беклар,
Сонсиз бўп қолди ярадор,
Ҳар ёққа сурилиб лашкар,
Ишонмай қолди кўпига,
Қарамайди келган лашкар.
Шоҳнинг жўнатган тўпига,
Тўп анжомман иши бўлмай,
Жонидан бошқани билмай,
Йўлда балога дуч бўлди,
Кўп ўлди бунда қутулмай.
Туркман халқиди шоғолмас,
Минг урсанг, асло йиғламас,
Ўлдирмайин булар қўймас,
Қани қўйса, қоча қолса,
Омон-эсон элга борса,
Гўзалшоҳга хабар берса,
Юртни сўраган подшоси,
Кўп ўликка эга бўлса,
Майдонда юрди оҳ уриб,
Биров-бировин чақириб.
Душман бошин олиб қочар,
Ўзи бир бошга бақириб,
Кўзи қонли ёшга тўлиб,
Ёви-яроқ мунда қолиб,
Такабеги келди қолиб,

Улган ўлди бу майдонда,
Қолганини тўплаб олиб,
Ётганига қилич солиб,
Йўлда калла қийраб қолиб,
Шундай қувиб қирғин қилди.
Мисрға яқинлаб бориб,
Қочган бунда қутулди.
Йўлга солиб булар қайтди,
Урушдан отини тортди,
Қочқинчи шаҳрига етди.

Улган ўлиб, қочган қочиб қутулиб, нечовлар ярадор бўлиб, Такабеги Замон одамлари билан қайтиб, Гўзалшоҳ жўнатган тўпларга эга бўлиб, қолган яроқ, пулу дунё, мол, шунча лашкарда бирга келаётган ўрда бозорлар Такабеги Замоннинг қўлида қолди. Бари отидан тушиб, бу ўлжани олиб, тўққиз юз одамга тегиши билан бўлиб берди:— Аравага қўшилган тўпларни судратиб бориб Юсуфбекка берайлик, улуг-кичик бекларнинг фотиҳасини олайлик. Бояги менинг айтганимни қилмай қолганларинг-да бунча нарсани ким берарди, кўпга бўлинса нима тегади бундан. Йўли бўлган йигитнинг янгаси олдидан чиқади дегандай ҳисоби етган, ақли кетган, куни битган бачча-фарлар йўлда дучор бўлиб қолганини қаранглар,— деб тўпу тўпхоналарни олиб қайтди. Димоғи чоғ бўлиб, иши ривож олган киши бўлиб, Юсуфбек ҳам кўп лашкарман келаётибди, буларнинг олдидан чиқиб, Такабеги Замоннинг ишини Сафо ўғли Чаққон кўриб:— Мен ҳам борайин, бу лашкарлар билан бирга юрмайин, Юсуфбекдан жавоб сўрайин, буйтиб кўпнинг бири бўлиб юргунча ўлайин, Такабеги Замон шунча иш қилганда мен қайтиб қараб турайин, ёшим қайтса ҳам шунча иш қиларман, шу олганча ўлжа оларман, қўлай келса Гўзалшоҳнинг устига от соларман,— деб Юсуфбекка қараб, жавоб сўраб, Сафо ўғли Чаққон бир сўз айтиб турган экан:

Сўзима қулоқ сонг, Урганчнинг хони,
Сизга қурбон бўлсин бекларнинг жони,
Уруш бўлар ботирларнинг даврони,
Мени билинг ҳозир Чамбилнинг хони.
Уч юз олтмиш одам билан келибман,
Қартайганда уруш ҳавас қилибман,
Яхши сўйлаб жавоб берингиз бизга,
Урушга боришга ўзим толибман.
Қарамайин бедовларнинг бетига,

Сиздан бурун борай Миср юртига,
Оқ фотиҳа беринг, беку султонлар,
Эр йигитлар бари минсин отига.
Урушни эшитса, белин бойлайди,
Гулгун найза ўтдай бўлиб яшнайти,
Саваш деса Чаққон бобонг ўйнайти,
Жўнатмасанг, билгин энди қўймайти.
Рухсат беринг, саваш излаб борайин,
Тақдиримда не борини кўрайин,
Уч юз олтмиш одамиман жўнайин.
Қозоқ, ўзбак, афғон қолмай йиғилиб,
Бораётир ҳар кун кўчиб йўл олиб,
Мен сизлардан бурун Мисрга бориб,
Миср қалъасига ўзим от солиб,
Қизилбошга қора кунлар солайин...
Майдонда келади мардларнинг қаҳри,
Урушмоқнинг бордир бизга баҳори,
Ўртада қолади Мисрнинг шаҳри,
Жавоб беринг, Хоразмнинг қўчқори.

Сафо ўғли Чаққон бу сўзни айтди,
Омин, деб Юсуфбек фотиҳа тортди,
Уч юз олтмиш йигитман узатди,
Сафо ўғли Чаққон минганди отди.
Бирга келган азаматни ияртди,
Чув деди, Мисрга қараб йўл тортди,
Қилиб бораётир йўлда ғайратди,
Олдига тушди-да, қичади кетди.
Ғайратига тоғу чўлни титратди,
Бунинг бордир сипойилик одати,
Уруш деса кўп бўлади ғайрати,
Лашкардан илгари тушиб Чаққонбек
Етти кеча-кундуз тинмай йўл тортди.
Бул ҳам Чамбил элда ўзи тўради,
Мисрга етсак деб парвоз қилади,
Бир баландлик ерга чиқиб қаради,
Кўрган йўқ, Миср шаҳри қайда бўлади,
Келаётган кўп тўзонни кўради.
Тўзон бораётир ҳавога ўрлашиб,
Яқинлади булар кам-кам ёнашиб,
Келаётган кўп лашкарни кўради,
Худо берса, энди шундай бўлади,
Шошманг, беклар, қулай келиб қолади,
Манов ўлжа йўлда дучор бўлади,
Ишимиз шу ерда битиб қолади...

От жilовин сақлаб беклар тура кўр,
 Яқинласин баринг ғайрат қила бер.
 Лашкар келаётир тиллари гачча,
 Узангида оз эмас, қаранглар, анча,
 Тақдир этса биз оламиз кўп ўлжа,
 От қўярмиз сўнгра биз якка-якка,
 Кетсин овозалар нуру фалакка,
 Ушлаб жавоб бериб бул бадиракка,
 Лашкарбоши бўлган бирови катта,
 Буларам одамман деб Миср элатда.
 Сабр сақлаб, қараб туринг, бул беклар,
 Тўзон пасанда ¹ бўп барча кўринар...
 Бу ҳам бир шаҳарга кетиб боради,
 Уруш қилса, армон билан ўлади,
 Мисрнинг юртидан чиққан балоди (р).
 Гумбирлайди тўпнинг довши келади,
 Яқинласа, тайин бир гап бўлади,
 Йигитиман Чаққон энди қўнади,
 Лашкарга кўз тутиб шундай қаради.

Бу сўзни айтиб, уч юз олтмиш одами билан отдан тушиб турди. Боянаги қочқинчилар подшонинг қошига бормай, ҳар қайси ўз бошига бўлиб, ўлмай боргани қавмиқариндошини кўриб, булардан Гўзалшоҳнинг хабари йўқ эди, илгариги жўнатган лашкарининг кейнидан қанча тўпу тўпхона билан кўп лашкар жўнатган эди.— Ўзбек халқининг бир ёғи билан урушиб турганда, қочириб турганда, булар бориб устига қўшилса, лашкарга анча қувватбости бўлади, бу адо бўлмайдиган, келгани келган гумон қилиб, душман биздан тингилиб, душманга сиёсатли кўринади,— деб бўлиб-бўлиб жўнатган эди, Мисрдан чиқиб, йўл юриб келаётиб эди. Лашкар буларни кўрган йўқ эди. Чодир-чаман тикиб, ортган юкини тушириб, бу лашкар қўниб қолди. Қўниб жойлашган сўнг йигитлари билан Сафо ўғли Чаққон отланди. Буларнинг душманлиги бу лашкарга билинмади. Уч юз олтмиш одам кўпкаридан қайтгандай бир тўпланиб кўринди. Улар ўз машғулоти билан бўлди, булар яқинлаб боргандан кейин от, яроқасбобини кўриб, ул лашкар ҳам тикилди.— Бул бу ўрталарнинг одами эмас, туси тусимизга келмайди, кийими кийимимизга ўхшамайди. Мабодо ғайри вилоятдан бизга қасд қилиб келаётган душман бўлмасин, бежавотир бўлмайлик, яроғимизни қўлдан қўймайлик, яқинлаб келсин

¹ Пасайиб, босилиб.

қани сўрайлик, ёвлаб келаётган одам деса оз кўринади.
Бир юртдан шоҳга хат кўтариб келаётган элчи десак кўп
кўринди. Бирови айтди:— Ёнбошлаб ёта бер, ким бўлса,
яқинлаб келса билинади. Сафо ўғли Чаққон уч юз олтмиш
йигити билан яқинлаб бориб, бир сўз айтиб турган экан:

Уруш излаб бунда келдим кўнгиш шод,
Бирга келган эр йигитлар омонат,
Омонатга қилмагайсан хиёнат,
Қилич чопса, ҳимоят бер, худойим.
Тонгла борса, оға-ини сўрайди,
Қариндошлар йўлимизга қарайди,
Беклар турган ери олтин саройди (р),
Бунда ўлса, қариндоши йиғлайди,
Омонатни ўзинг сақла, худойим.
Мен келарман бунда насибам тортиб,
Қариганда мен юзимни қизартиб,
Қазоси етгани урушда ўлса,
Қариндоши қўяр мени уялтиб.
Бирга келган азаматлар ўлмасин,
Душманларнинг тиғи нобуд қилмасин,
Элда қариндоши бўзлаб қолмасин,
Болалари етим-есир бўлмасин,
Омонатни ўзинг сақла, худойим.
Қичаб юриб не қирлардан оширдим,
Ўлуғ дедим, остонага бош урдим,
Сездирмайин душманлардан яширдим,
Бекларни, яратган, сенга топширдим.
Бедовни ҳоритди йўлнинг қияси,
Бузилмасин мард йигитнинг уяси,
Пирлар бўлсин эр йигитлар эгаси,
Омонат бекларни сенга топширдим.
Жабборсан, не бўлса сақлагин омон,
Ҳаммадан айрилиқ савдоси ёмон,
Бир ғамга дуч қилиб қўйма, саргардон...
Йигитлар қошимда йўлбарсдай бўлиб,
Ҳар қайсиси ўз ўрнида чирпиниб,
Остида аргимоқ, бедовлар толиб,
Кўп лашкарга борса бўлар от солиб,
Майдонда қувват бер ёрдамим олиб.
Сафо ўғли Чаққон сўзин айтади,
Ётган лашкар бир қўзғолиб кетади,
Бир нечаси балки ул ўқ отади.
Омин деб от қўйди сатта оломон,
Юз қайтармай от чопади майдондан,

Сафо ўғли Чаққон қилди ғайратди,
Турган ёвга отнинг бошин қаратди,
Уч юз олтмиш одамиман шул замон,
Ётган ёвга бирдан қилди ғайратди,
Бу сўзларни шул замон Чаққон айтди.
Бирга юрган азамати,
Учраса ерининг марди,
Кўзга дори пойи гарди,
Бизлар Чамбилнинг бекзоди,
Қирмаганлар номард бўлсин.
Учраса ёри қобил,
Ҳар маҳал ваъдада тобил,
Майдон бўлса, пўлат добил,
Тўймаганлар номард бўлсин.
Олмосидан қирмиз қонни
Қуймаганлар номард бўлсин.
Боғдай қилиб душман бошин
Қиймаганлар номард бўлсин.
Тевадай қип ўликларни
Йиғмаганлар номард бўлсин.
Сочилиб ётган душманни,
Сира қилмай пушаймонни,
Йиғмаганлар номард бўлсин.
Марднинг пири ҳазрат Довуд,
Оқ кировка, олтин совут
Қиймаганлар номард бўлсин.
Қўп душманга танҳо бориб,
Тегмаганлар номард бўлсин.
Мардларнинг жони сабилди(р),
Номард ўзидан ғофилди,
Уруш майдон қурилган сўнг,
Қарашиб туриб не бўлди,
Омин деган оллом менинг.
Худо берган навжувоним,
Қонли кўйлак билан кийган,
Элдан келган қадрдоним,
Бўлди энди майдонинг
Билмайман ким ўлади,
Қимлардан омон қолади,
Икки одам олишган сўнг,
Бирига худо беради,
Бари от абзалин минди,
Омин, деб энди интилди.
Уч юз олтмиш одамиман,
Сафо ўғли дейди Чаққон,

Қабатида сап қадрдон,
От қўйди душман устига.
Қарвон кўчгандай бўлди,
Шоҳдан кўп лашкар интилди,
Юлдуз кўчгандай бўлди.
Одам тўлиб даста-даста,
Уруш бўлди чапараста,
Урушмаганлар ҳавасда.
Майдонда ишни кўрсатар
Танҳо бориб кўп душманга.
Елғиз оралайди шунқор,
Гўрғулини кўриб қолган,
Устодлардан таълим олган,
Сафо ўғли дейди Чаққон
Ҳеч кўзига кўринмайди
Хоҳи ғаним, хоҳ дўстон.
Урушнинг тилини билган,
Кўп баҳодирларман юрган,
Нечовларнинг додин берган,
Тинмай урушни ўйлаган,
Ғазога отин шайлаган,
Қўлида найза чайнаган,
Элда юрса, тек юрмайди,
Ҳар ёқдан душман овлаган,
Шу кунларда Чамбил юртин,
Ихтиёри бўлган қолган,
Ёшлар мундан ҳазар қилган,
Саваш қизиқ бозор бўлган.
Мардлар қилди шундай хуруш,
Қизилбошга қилиб юруш...
Осмондан тушди тўрт қилич.
Қиличлар қилди саваша,
Душманларнинг ақли шоша,
Беклар кўрди кўп томоша...
Бу қиличлар берди қувват,
Бу бекларнинг кўнгили шод,
Такадай ўйнар минган от,
Тайсаллайди неча боззот,
Бўлибди ваҳми қиёмат...
Бир тўполон ажаб замон,
От қўяди кўринг Чаққон,
Минган бедовни кўп боққан,
Уруш излаб миниб чиққан,
Неча туғларини йиртган.
Душманларнинг кўнглин бузиб,

Танидан бошини узиб,
Бунда беклар вақтин хушлаб,
Аламларни чопиб ташлаб,
Бўзлаб қочмоққа йўл бошлаб,
Қайтарар беклар ҳайт-хушлаб,
Баҳодирлар ол-ҳа дейишиб,
Олдидан чиқ, қўйма дейишиб,
Тараф бўлса қиликлашиб,
Енгилгани маълум бўлса,
Чиқсин яроғин ташлашиб.
Ҳозир тиғи қўлда бўлса,
Қайтар агар йўлда бўлса,
Мард бўлиб майдонда турса,
Подшолардан инъом олса,
Қўп анжомга эга бўлса,
Унда шоҳга хизмат қилиб,
Хивани олмоқчи бўлиб,
Келаётган ғайрат қилиб,
Кўрса жазосини берар,
Йўлда Чаққонга дуч бўлиб.
Умидим кўпди оллодан,
Мадад тилаб бир худодан,
Ҳолини билмайди нодон,
Иш кўрсатди бунда Чаққон.
Ўнгу сўлни туман олган,
Душманнинг ҳоли танг бўлган,
Қаёққа қочарин билмай
Барисин боши ганг бўлган.
Нечовлар кўзин ёшлаб,
Қўрққандан бошин ушлаб,
Ўликнинг остига ташлаб,
Бундан омон қолмаймиз деб,
Энди уруш қилмаймиз деб,
Ҳеч баробар бўлмаймиз деб.
Кўрди шундай зўри бордир,
Сатта қари аждаҳордир,
Қўлидан яроғин ташлаб,
Қўл қўвшириб тура берди.
Энди енгилганин билди,
Сочилган йиғилиб келди,
Буларни уриб не бўлди,
Оздан тушиб яроғини,
Не ботирлар йиғиб олди.

Душманларнинг билмаганин билдирди,
Нечовларнинг бағрин қонга тўлдирди,
Урушли кун нечовларни ўлдирди,
Бир нечани айтганига кўндирди.
Сайлаб туриб неча бедовни олди,
Ёмонларни ўз отига миндирди,
Миср деган ул юртига қайтарди,
Шундай берди Чаққон ботир хабарди,
Сонсиз ўлжа энди буларга қолди.
Хазон бўлса, боғда гуллар сўлди деб,
Чамбил элдан Чаққон ботир келди деб,
Йўлда у бизларга дучор бўлди деб,
Яхши отларимиз биздан олди деб,
Ўтмас яроқ, ёмон чўбур қолди деб.
Ҳолинг билмай бежой қипсан сафарни,
Бу сафарда топдинг йўлда хатарни,
Ўзалшоҳга шуйтиб бергин хабарни,
Ортимдан келаётир, англагин.
Ерни босган сонсиз лашкарим борди,
Ҳаялламай Бургут султон келади,
Миср юрти бу ўртада қолади,
Сап шакаман афғон беклар бўлади,
Ўзалшоҳнинг тандан бошин юлади,
Ғамин есин, асло беғам бўлмасин,
Қоларман деб биздан гумон қилмасин,
Юсуфбек деб қилиб турсин мудом ёд,
Биз боргунча шоҳгинам жони омонат.
Сизларни юбордик соғу саломат,
Кўрганингни Ўзалшоҳга бориб айт.

Уч юз олтмиш йигити билан қолиб, кўп ўлжаларни олиб, зиёда вақти хуш бўлиб, қанча дунё-моллар буларга қолиб, кейинга қайтиб, йўлга равона бўлди. Қанча тўпу тўпхоналар билан номи ўзбек беклари Юсуфбек лашкарига қўшилиб келаётибди. Сонсиз анжом-аслаҳа, тўпу тўпхоналар билан Сафо ўғли Чаққон бориб кўриниш берди. Сафо ўғли Чаққоннинг ишига жами ўзбек беклари қойил қолди. Ўттиз бир лак афғон ҳам тан берди. Афғон хони:

— Балли, Сафо ўғли Чаққон, ёшингиз қайтиб, оёғингиз тўрга борганда, бунча ғайрат, қувват, ҳиммат, бу илми сипоҳигарчиликларни кимдан таълим олиб, кимдан ўргангансиз? Қайси баҳодир, қайси ўтган бекларнинг урушини кўргансиз, кимлар билан бирга юргансиз? — деди. Шунда Сафо ўғли Чаққон устодларини таъриф қилиб, афғон хонига қараб, бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Ўтар дунё ўтарини ўйлайин,
Қиёмат деб ширин жонни қийнайин,
Насиб этса тил боринда сўйлайин,
Ўстодларимни сизга баён айлайин,
Савашмоқни Гўрўғлидан ўргандим.
Бир навжувон эрди, ўзи хиромон,
Ҳар ким бўлса, бўлар ҳуснига қурбон,
Қассобликни Авазхондан кўрганман,
Душманларни ерга яксон этмакни,
Отган ўқи нишонига етмакни,
Уруш бўлса, қайтмай қонлар ютмоқни,
Хосиятли Холдорхондан ўргандим.
Олтин байдоқ билан отни сайлаган,
Чорвадори Асқар тоғни ёйлаган,
Тўққиз мазгил йўлдан душман овлаган,
Чаман ўғли — олий бекдан ўргандим.
Мавж уриб Чамбилда даврон сурдим,
Йигирма йил Гўрўғлиман ўтирдим,
Ҳар ғазода мен ҳам ул бирга юрдим,
Шул сабабдан устодим боши билдим,
Урушни алардан мен таълим олдим.
Майдон бўлса, юрар эди юз алвон,
Зарбидан титрайди Балху Бадахшон,
Елғиз кўрса чиқолмаган кўп душман,
Таъриф қилай, Ҳасанхондан кўрганман.
Бир оллога етгай унинг ноласи,
Ҳозир бизга қолди Чамбил қалъаси,
Авазман Гўрўғли унинг бобоси,
Кўп майдонни Жаҳонгирдан кўрганман.
Неча вақтлар бўлди Чамбил булбули,
Зарбидан обод бўп Чамбилнинг эли,
Авазхоннинг ўғли эди Нурали
Неча ғазоларда бирга юрганман.
Уларнинг ёридир, билсанг, Марғумон,
Нуралининг ўғли Жаҳонгир султон,
Юртда подшоҳлиқ қип Жаҳонгир султон,
Барчалари сафар қилди жаҳондан,
Шундай сўзлар Сафо ўғли Чаққондан,
Уруш бобин Муртазодан кўрганман.
Кўрганимни сизга баён айладим.
Тенгилганда оғир ишлар биткизиб,
Ғарибларни оғир юкдан қутқазиб,
Ғанимларни тиг дамидан ўтқазиб,
Ўлжа олиб келдик ишни битқазиб.

Бу сўзни эшитиб:— Хўп дунёни катта қилиб ўтказган экансиз,— деди.— Бир одам бўлса, ҳар ким шу дунёга келса, майдонда иш кўрсатиб, душман кекини, душмандан ўчини олса, Сафо ўғли Чаққонча бўлса,— деб беклар гап қилиб ўтирди. Афғон хони Юсуфбекка:— Сиз шахри Мисрга банди бўлибсиз, олисдан эшитмиш гап. Бир нечалар уруш қилиб, урушдан қўлга тушиб кетган, дейди. Бир нечалар ётган ерида, қуш солиб юрган қўлда, босиб олиб кетган, дейди. Икковингизнинг орангизда нима гап бор эди,— деди. Юсуфбек:— Биз агар урушда банди бўлганда, зўрлигига тан бериб, бир сира сизларга хабар қилиб келмас эдик. Йигитлар билан қуш солиб овга чиқдик. Кўзимизни очиб, ўзимизни бойловли кўрдик. Йўлда берган азоби бизнинг кўнглимиздан кетмайди. Шуйтиб номи бекларга хабар юбордик. Одамсиниб, ўзбошимчалик қилиб, ўз лашкаримиз билан келиб, ўзи бошимизни қутқаролмай миннатдор бўлиб қолмайлик. Не бўлса, биздан катта беклар бор, хабар берсак, келса, ўйлашиб, айбни бировимизнинг бўйнимизга қўйиб, уруш бўладими, ё жўн созлашиб тарқайдими, ким ёмон, ким яхши, ҳаммага маълум бўлсин,— деб биз нома ёзганмиз. Ҳамма беклар ҳам келди. Мана Миср шахри яқин қолди. Албатта, Мисрга ҳам бу хабар, зилзила гап бориб қолди. Урушаман деса, лашкарни тузиб чиқар, урушмайман деса, узур-маъзур айтар, келаётган беклар ёқа ўнглаб кетар,— деб бу сўзни айтиб, Миср шахрига яқинлаб етиб, бандиликда юрган ерларни кўриб, кўнгли бузилиб, кўзидан ёши тизилиб, Аҳмадбекка бир сўз айтиб бораётган экан:

Арзим эшит, Аҳмаджоним,
Кўпдир юракда армоним,
Гул очилиб сўлган жойга етишдим,
Қайта бошдан кўҳна дардлар қўзғолиб,
Банди бўлиб юрган жойга етишдим.
Оқар кўзимнинг жаласи,
Худо де, Урганч тўраси,
Кўринган Миср қалъаси.
У душманлар қўлин бойлаб,
Кеча-кундуз мотам ўйлаб,
Бадбахтларга бизлар сўйлаб,
Қўзда ёшлар бўлиб томчи,
Бошимизга ёғди қамчи,
Сени урса ғамга солиб,
Молу ашё бари қолиб,
Ёмон ишда савдо ғолиб,

Аҳмад сени бирга олиб,
Қандай бўлиб мунда келиб
Ҳаққа етгай оҳу зори,
Бу кундан бўлмай хабари,
Қўзинг очиб қара, Аҳмад,
Қўринди Миср минори.
Ярқиллаган шоҳнинг дори,
Банди бўлиб борган вақтда,
Ҳар кўчада тўлиб кетди
Томошамон одамлари.
Оёғимда занжир, бўйнимда ғўл,
Ўлмагандан ўтадикан ёмон кун.
Юриб етти тоғдан ўтган,
Сонсиз кулфатларни тортган,
Ҳайдаб бизларни ҳоритган,
Ярқиллайди шоҳнинг тахти,
Пойитахтга ҳайдаб етган,
Элга ажойиб кўрсатган.
Кўп сўзларни шоҳи сўраб,
Мен инграшиб жавоб бериб,
Бизни жаллодга топшириб,
Жаллод ҳайдаб дорга элтди,
Ҳеч ким йўқ, кўзим тутди,
Шукур қилсин, Аҳмаджоним,
Шундай кунлар ўтиб кетди.
Икковимиз қучоқлашиб,
Жон ваҳмидан ақлим шошиб,
Дорнинг остида йиғлашиб,
Оллоҳим меҳрибон бўлди,
Комил пирлар назар солди,
Душман бизни айёр билди.
Ўл дордан қайтариб кетди,
Душман бизни тошга тутди,
Шоҳи сангсордан қайтарди.
Ўл бизларни гапга солди,
Бизнинг юртни таъриф қил деб,
Бизни шундай аҳмоқ билди...
Сўзман бизни мазмин қилди,
Қизини пеша келтирди,
Билиб юрганман йўлимдан,
Мен тоймадим ўз тилимдан...
Шоҳдан миннатдор бўлмадим,
Мисрни писанд қилмадим,
Яхши сўйлаб гапирмадим,
Таъриф қилдим ўз юртимни,

Мақтадим бедов отимни,
Урушгир деб номин айтдим,
Элдаги азаматимни.
Гўзалшоҳнинг қаҳри келди,
Ҳамза деган миршабига,
Ҳайдаб бизни тобиш қилди,
Аҳмад билан икковмизни,
Миршаби зиндонга солди.
Зиндонида биздай ночор
Ўтган экан Бобо Қамбар.
Учовмизни қўшди жаббор,
Бир қиз бўлди кўп сабабкор,
Қоракўз ойимдай дилбар,
Зиндонда бўлди хабардор.
Етти йил зиндонда ётиб,
Озод қилди парвардигор.
У зиндондан озод бўлдим,
Мен Кўкчанинг додин бердим,
Гўзалшоҳман ўн тўрт ойни
Миср элда муҳлат қилдим.
Шул шартима тўғри қилиб,
Жами қариндошман келдим.
Бул сўзни айтди Юсуфбек,
Раҳм айлади бизга холиқ.
Мен сизларга ақл солиб,
Келсак Гўзалшоҳдан ғолиб,
Тилаганда бермаб эди,
Менинг мақсадларим шулди (р),
Кетсак Қамбарни чиқариб.
Ул менинг қувватим билсанг,
Мени қандай мустар қилган,
Ўлдирмак мақсадим йўқди.
Бошин эгиб менга келса,
Зўрига пушаймон қилса,
Шу мақсадлар ҳосил бўлса.
Бу сўзни бекларга айтди,
Миср шаҳрига яқин етди,
Сонсиз лашкар қўниб ётди,
Ҳеч ким билмас қандай гапди (р).

Шуйтиб Гўзалшоҳ саросима бўлиб, икки юборган лашкаридан қанча одам ўлиб, жами катта-кичик амалдорларини чақариб:

— Бу қандай гап, бу келган ёвнинг кўп-озини билмадингларми?— деди. Амалдорлар:— Биз ҳам эшитдик, бил-

ганимиз йўқ. Юсуфбек жами ўзбак бекларини йиғиб, бир-бирига ёри бериб, хабарлашиб келибди. Ўзингиз билан қилган шартнинг муҳлати бор эди. Шу гапга келган. Не гап бўларини ўзи билади. Ҳозир келган, бош бўлган Юсуф, Аҳмад,— деди.

Гўзалшоҳ бу сўзни амалдорлардан эшитиб:— Қандай бўлса бешта-ўнта боринглар, лашкарини чоқлаб кўринглар, кўнглидаги муддаосини билинглар,— деди. Бу сўзни эшитиб, бир неча амалдорлари:— Унга одам бориб бўладими, ул ўзбакнинг ўзи қурсин, бўзрайган кўзи қурсин, одамга жуда тик сўйлаган сўзи қурсин. Кўкча шоирни элга қўшилолмайдиган шарманда қилиб юборди. Ботирлик қилиб борамиз, деб балога йўлиқиб қолмайлик яна. Биз ҳам Кўкчадай бўлмайлик,— деди. Гўзалшоҳ бу сўзни эшитиб, бир сўз айтиб турган экан:

Келса келибди-да, хафа бўлманглар,
Сир бериб ҳар кимни писанд қилманглар,
Мундайгича кейин тортар бўлманглар,
Ўн тўрт киши элчи бўлиб боринглар,
Қанча бор лашкари, чоқлаб кўринглар,
Элчига ўлим йўқ, буни билинглар,
Сўз сўзлашиб унинг райин олинглар.
Йўлиқмаса уни билиб бўлмайди,
Кўнглида борини билиб келинглар.
Кўп сўзларни мен танама ўйладим,
Ўн тўрт киши, сени элчи айладим.
Фалак урмай, боғнинг гули сўлмайди,
Элчини подшолар бойлаб олмайди,
Мен буюрдим, тортинмайин бора бер,
Элчи тўғри, унга ўлим бўлмайди.
Ёвни кўриб, ақлинг кетиб боради,
Элчи халққа нима зарар бўлади,
Элчини ўлдирса, билинг, келган ёв
Подшоларнинг бари айб қилади.
Амаддор бўп, сўраб Миср элатни,
Ўн тўртнинг абзаллаб мининглар отни,
Элчи бўлиб боринг энди бу гапни.
Отга солиб арпа билан ийирди,
Қор ёққанда карвон солар чийирди.
Элчи қилиб амалдорни буюрди,
Хабар олмай, ёта бермак қийинди.
Бу сўзни эшитиб сесканиб турди,
Неча сўзни Гўзалшоҳи гапирди,
Бир нечалар аҳволидан ғофилди,

Нома ёзиб элчиларга топширди.
Элчилар шу замон хатини олди,
Гўзалшоҳдан еткизмак-чун хабарди,
Шул замон элчилар отини минди,
Қўрқма, деб бариси чувиллаб қолди.
Ёв сизларга шикаст қилса билмайин,
Элчисан, ортингдан хабар олайин,
Лашкар қилиб мен устига борайин,
Ўзим ўлмай, мен Мисрни бермайин.
Ўзбакларман қон тўкишиб кўрайин.
Қасд қилсам, қиларман унинг ишини,
Англаб келган йўлда қанча кишини,
Аччиғлансам, мен кесарман бошини,
Билмайсанми Мисрда сонсиз кишини.
Қанча тўпу, қанча анжомларим бор,
Қўлимдадир ҳар иш қилсам ихтиёр,
Тортинма, элчилар, энди яхши бор.
Бу сўзни эшитиб элчи жўнади,
Амалдорлар йўл бошқариб қолади,
Қўрбошилар дарвозани беркитиб,
Ёвни кўриб хўп эҳтиёт бўлади,
Миср қалъасидан элчи жўнади.
Оҳ тортса, тўкилар кўзининг ёши,
Билмам қандай бўлар ўзбакнинг иши,
Элчи бўлиб, титраб кетиб боради.
Хизматга жўнаган бу ўн тўрт киши.
Дарвозага энди бориб қолади,
Қўрбошилар дарвозани очади,
Ажалнинг шаробин элчи ичади,
Юракни бой берган сатта ботирлар,
Бораётир, ширин жондан кечади.
Бошимизга тушди қайғу, туман деб,
Билмай қолдик бизга қандай замон деб,
Бул ўзбаклар сира бермас омон деб,
Қулоқ сол, эшитинг, айтган нолага,
Миср қалъасидан чиқди далага,
Кўзи тушди сонсиз лашкар болага,
Боши қолгандай бўп ёмон балога.
Мисрдан элчилар бул чиқиб кетди,
Ўн тўртидан умид узиб қўрбоши
Қайта бошдан дарвозани беркитди.
Бекорга бандилар бўлган Юсуфбек,
Кўнгилида ўйлаб келган шундай кек,
Ажал ҳайдаб кетди ўн тўрт бояқиш,
Энди қайтиб Миср элга келмак йўқ.

Борса, ўзбак билганидай қилади,
Бекларнинг кўнглида не гап туради,
Ўн тўртини ўртага олиб йиғлатиб,
Гўштини омборлаб, тайин юлади.

Ҳар ким бул элчиларнинг жўнаб кетиб бораётганини кўриб, Гўзалшоҳ шундай ўлимга буюрди, деб бола-чақаларига хабар қилиб, Миср дарвозасидан чиққандан кейин буларга келмак йўқ, деб қўрбошилар ҳам гапириб қолди. Элчилар бораётиб кўрди, Миср даштини лашкар олган, Миср ўртада қолган. Қўрққани ҳам, бўлгани ҳам шул, оз бўлганда, бир ойлик йўлга лашкар тўлган. Оқ чодир, кўк чодир, зангори чодир — жуда айқач-уйқач тикилган. Туғу байдоқлар шириллаб турган, яловлар ялпиллаб қурилган. Ҳеч ким билан ҳеч кимнинг иши йўқ. Ўн тўрт элчи бораётир қандай одамсан деган киши йўқ. Бул ёв ҳар қайси юртнинг одами — биров-бировини танимайди. Бир амалдорнинг одами-да деб қарамайди. Кўпчилик, ҳар ким ўз бошига, ўз ишига. Такаданми, ёвмитданми, ё қозоқданми қандай одамсан, деб билмасдан гапирсанг, ўзбакчилик-да, бўйни йўгонлик кўп бўлади, менинг одамимни тергайдиган бўлдингми, деб кўтарилиб, бекорга кўнгли қоралик қилади, деб лашкардан ҳеч ким буларга сўз қотиб дахил қилмади. Лашкарни оралаб Юсуфбекнинг чодирини сўраб ўн тўрт элчи борди. Бу элчиларни беклар кўрди. Отдан тушолмай, бўғини қалтираб, кўзи ялтираб, ақли шошиб, ҳар нима билгани эсидан адашиб, қўл қовуштириб турди. Нима деб гапирарини билмай Гўзалшоҳнинг хатини чиқариб узатди. Бир маҳрам ўрнидан туриб, ул хатни олиб Юсуфбекка тутди. Юсуфбек бул хатни ўқиб кўриб билди: Гўзалшоҳнинг юборган элчиси экан. Гўзалшоҳ хатида шундай айтибди: «Юсуфбек нима хаёлда келган, ё аввал айтган шартга келдими? Ё пулга зарур бўлдими? Нима кўнглидагини айтсин. Дунёга зарур бўлиб келган бўлса, ўзим ҳам айтиб эдим. Агар зарурлик тортсанг, ўзинг ҳам келмасдан бир элчи юборсанг, қанча дунё бўлса бериб юбораман, деб эдим. Шунга одам юбормай, ўзи бош бўлиб келганми? Кўнглида борини элчилардан айтиб юборсин», — деб номасида ёзибди. Ўқиб кўриб, Юсуфбек бу сўзларни айтиб, бул ҳам хатининг устига хат битиб турган экан:

Қатор-қатор норин берсин,
Норга юклаб зарин берсин,
Бизга Миср шаҳрин берсин,
Бисотида борин берсин.

Юсуфбекман, саваш қилсам майдонда,
 Муроду мақсадим шері Яздонда,
 Ғўзалшоҳ қолдим демасин армонда,
 Қўнглидагин айтиб элчи юборсин.
 Қирқ минг туя берсин мояли, норли,
 Қирқ минг қўй юборсин қўзи-қўчқорли,
 Яна қирқ минг бизга бедов юборсин,
 Устига солинган тилла эгарди.
 Узангиси бўлсин олтин, кумушдан,
 Таралғиси келсин авло биричдан,
 Қирқ минг юган, қирқ минг қамчи юборсин.
 Қўнглим кетмас менинг кўрган аламдан,
 Устига миндирсин зебо санамдан,
 Қирқ минг санам бизга элчи юборсин.
 Сўзлаб менинг ул ақлимни олганди,
 Ғўзалшоҳ бизларга изза берганди,
 Номус-ор излашиб бунда келганди,
 Гапирмайман Ғўзалшоҳга ёлғонди,
 Айтганимни мавжуд қилиб юборсин.
 Бераверсин ғазнадаги зарини,
 Не сабабдан қўл-оёғим байлади.
 Чоҳ ичинда мени улар чоғлади,
 Зулм ўтиб Аҳмаджоним йиғлади,
 Не ишларни қурғур шоҳинг солади,
 Узбак беклар энди ўчин олади,
 Бекларнинг айтгани мавжуд бўлмаса,
 Ғўзалшоҳга қиёмат кун бўлади.
 Элчи келсин бунда ақлин олгудай,
 Сўз сўзласа жилва қилиб тургудай,
 Қадрдон бўп бекнинг ҳолин билгудай,
 Ҳуру филмонсифат қиздан юборсин.
 Мисрнинг элида бўлмади даврон,
 Қанизлари бўлсин унинг навжувон,
 Ёмонлари бўлсин ул ҳури филмон,
 Шундайин санамдан, элчи, юборсин.
 Номангнинг устига нома ёзарман,
 Ғўзалшоҳнинг қалъасини бузарман.
 Айтганимни бунда ҳозир қилмаса,
 От устидан тандан бошин узарман.
 Кўрганингни, элчи, шундай айтиб бор,
 Ғўзалшоҳ албатта юборсин хабар,
 Қўнглида билмадим қанча гапи бор,
 Бизга қанча изза берган укағар.
 Қаҳрлансам, тоғни талқон этарман,
 Катталарин тўпга солиб отарман,

Ҳайдаб уни қозоқларга сотарман,
Миср қалъасини вайрон этарман.
Миср юртин еби-есир йиғлатиб,
Тўп отарман қўрғонини қулатиб,
Мен келганман қанча тўпни жўнатиб,
Сиёсатга тоғларни гумбирлатиб,
Қўнглида борини элчига айтиб,
Паризоддан, элчи, топиб юборсин.
Минарман майдонда отими тулпор,
Гўзалшоҳ ишимдан бўлсин хабардор,
Қирқ минг қул юборсин бариси зулфдор,
Хизматимни ўрин қилмоғи даркор.
Бўлмаса, омонлик бермайди беклар.
Етти ой, етти кун бунда йўл тортиб,
Ўзбек беклар келган янгитдан етиб,
Сатта беклар юриб келган далангдан,
Чиққани қўймайди қўрғон қалъангдан,
Яхши қиздан, излаб топсин санамдан,
Паризодай дилбар, элчи, юборсин.
Бунда келиб қошимизда тургудай,
Сўрасак, бизларга жавоб бергудай,
Ҳар хизмат буюрса ўрин қилгудай,
Яхши ўйлаб, хўб нозанин юборсин.

Бу сўзни Юсуфбекдан эшитиб, сўйлагани Аҳмадбек
ўрнидан туриб, бу ҳам гапириб, бир сўз айтиб турган
экан:

Насиб бўлса, Гўзалшоҳга
Келганман лашкарим тортиб,
Уч юз олтмиш тўп жўнатиб,
Етти юз тўпни судратиб,
Йўлда етти тоғдан ўтиб,
Бу лашкарнинг сиёсати
Тоғу тошни титратиб.
Чошгоҳгача арз этади,
Пешин саломга қайтади,
Ҳар кўчганда тўп отади,
Тоғу тошни гумбурлатиб.
Беклар ҳам мунда этади,
Шавкати оламни тутиб.
Нелар қилди банди айлаб,
Етти қатор ўрга жойлаб,
Сақолидан отга бойлаб
Судратарман киш-кишлатиб.

Етти йил солиб жафога,
Еткизмай завқу сафога,
Тўлганиб қўйнимда ётиб,
Бек Аҳмади ростин айтиб,
Урганч бориб дарров қайтиб,
Номи юртга хабар кетиб,
Миср шаҳрини чувлатиб,
Ҳайдарман барини сотиб,
Хат устига ёзгин, ака,
Аҳмаднинг сўзини айтиб,
Нима учун келдик қайтиб.
Ахтариб келдик номус-ор,
Қўнглимизда қанча ғубор,
Ўтиб кетган ёмон кунлар,
Хизмат қилди бир муштипар.
Қамбар бобомни хору зор,
Қўрмакка бизлар интизор,
Не ишлар қилган Гўзалшоҳ,
Ишидан ўзи хабардор.
Хабар бориб бир кун бундан,
Лашкар келган, билсин, ундан,
Олти ботмон қора симдан
Парли ёйим чирмишлари,
Майдон бўлса, Рустамча бор
Йигитларим туришлари,
Мингни тепса, бирни олар
Урганчнинг олғир қушлари.
Қани энди Гузалшоҳингга бор,
Қилиб келдим қасди сафар,
Силтаса, қирқ мингни чопар
Исфиҳоннинг қиличлари.
Ёмон кунда хизмат қилган.
Шаҳри Миср бибишлари.
Жуда бизга ўтиб кетган
Гўзалшоҳнинг қилмишлари.
Бизнинг эллар яхши эллар,
Завқу сафодир ишлари.
Саҳар туриб олло дейди,
Хонақоҳда дарвишлари,
Ошиқ қуллар кўп йиғлайди,
Сермевадир ёғочлари.
Ишидан борми хабари,
Бек Аҳмаднинг кўрган зори,
Айтиб берсин элчилари,
Шу бўлар қасди сафари,

Жам бўлсин Мисрнинг бари,
Кетмас бандилик ғубори,
Ҳеч кимга етмай хабари,
Азобдан роҳатга чиқиб,
Келганди ўзбек беклари.
Ҳаққа етгай айтган доди,
Асли эрур пари зоти,
Бизларга яхши хизмати,
Қоракўз ул қизнинг оти,
Тошиб келади ғайрати,
Миср яксон бўлар эди,
Билсин, Қоракўз ҳурмати,
Қўп бўлган бизга хизмати,
Зиндонда қилган меҳнати.

Бу сўзларни Аҳмадбекдан Юсуфбек эшитиб, Аҳмад-бекнинг ҳарна деганини ҳам Гўзалшоҳнинг номасининг устига ёзиб, келган элчиларни номасини бериб жўнатди. Жўнагунча элчилар қўрққандан қон ютиб, нечовининг ақли-ҳуши кетиб, отини паст ерга тортиб, осилиб базур минди. Ияги қалтираб гапиролмай қолди, уйтиб-буйтиб отланиб лашкарнинг ичидан чиқиб олди. Бошидан бир туман кўтарилгандай бўлиб, етмаган ажал, ўлмай қолдик, деб кўзига еру осмон кўриниб, қайтиб бориб, Миср қалъаси дарвозасини очиб кирди. Буларнинг омон-эсон келганини Миср халқи кўриб, дўстлари суюниб, душманлари куюниб, Гўзалшоҳнинг давлатхонасига бориб қолди. Гўзалшоҳ буларни кўриб, чиройи очилгандай бўлиб қолди. Отдан тушгунча ошиқиб, Гўзалшоҳ бир яхшилик сўз борми, нима ишда келибди, деб сўраб қолди. Элчилар айтди:

— Яхшилик-ёмонлигини билмадик. Айта бер, эсон-омон келдинг, айта бер!— Тўпнинг оғзидан қутилдик. Гўзалшоҳ:— Ул Юсуф, Аҳмад ўзимизга синамол, етти йил бу ерда турган, бизнинг тузимизни кўп еган, сал кўтарилма-роқ, аҳмоқроқ лофни сурадиган. Бўлмаса, бундай бемаза одамлар эмас,— деб турди.

Элчилар отдан тушиб, Юсуфбекнинг ёзган хатини чиқариб, Гўзалшоҳнинг қўлига берди. Хатга қараб туриб хаёлини қочирди, Қоракўзни бу хатда кўрди, сал кўнгли равшан бўлди.—«Гунг қизнинг тилини энаси билади» дегандай Қоракўз ҳам шум бола, биз эшитиб ёмон кўрар эдик, жувонмарг икки ўзбакни кўриб, вақтини топиб, зиндонга бориб келиб, хабар олиб юради, деб эшитар эдик, аммо кўрмас эдик, ёмон ҳам ёмон ерга керак бўлади деган, бу иш осон бўлар. Қоракўз борар, булай-шулай деб

ақлини олар, уларни аҳмоқ қилиб, еталаб йўлга солар, нима деса, Қорақўз кўндирар, Қорақўзни топиб келинглар,— деб турибди.

Ҳамза миршабнинг қизи Қорақўзни топиб келиб, Гўзалшоҳ айтди:— Қорақўз, энди бир ғайрат қиласан, ўзинг жўр бўлиб юрган, гапиришиб сиру ҳолини билган ошнанг лашкар йиғиб келибди. Қандай бўлса шуларнинг қошига бориб, бизни ёмонламай яхши гапириб, уларни йўлга солиб, кўнглидаги муддаосини олиб келасан! Қорақўз ойим:— Қўлимдан келгунча хизмат қилиб, бериб келаман,— деди.

Шунда Қорақўзга ҳамроҳ қилмоққа мен яхши деган Миср шаҳридан қирқ қиз чиқиб олди. Қирқининг ҳам ранги рангига ўхшаган, усти устига ўхшаган, кўзи кўзига ўхшаган. Қирқ ҳам қимматбаҳо бир тусли кийимларни кийишган, отни ҳам бир тусли қилиб мингизган. Қўрган одам ҳайрон қолади, билмайди бари бир одамнинг боласими, ҳар одамнинг боласими. Қорақўз ойим билан ўзининг Гулнаҳор қизини бош қилиб, буларга ҳам қўлдан келгунча оро-торо бериб отлантириб, Гулнаҳор билан Қорақўз бетига ниқобини тортиб, қирқ қизни ияртиб жўнамоқчи бўлди. Қизидан баттар Қорақўзга тайинлаб, Гўзалшоҳ бир сўз айтиб турган экан:

Гўзалшоҳ дейдилар менинг ўзимни,
Кўп еган Мисрда менинг тузимни,
Элчи қиз юбориб сарвинозимни,
Қорақўз, сен яхши айтган ўзимни.
Хатида солибди, кўрмакка толиб,
Сени умид қипти нома юбориб,
Хўп яхши сўйлагин ақлини олиб,
Ул бекларни билган йўлингга солиб.
Бу қизлар олдинда бўлсин хизматкор,
Юсуфбекка яхши етказган хабар.
Ҳарна билганингни унга айтиб бор.
Кўнглида муддао сўзни ташласин,
Қўйсин ёмонликни, яхши ушласин,
Хўп ўйласин яхши ишга бошласин,
Борган элчиларнинг вақтин хушласин.
Қулоқ сол, Қорақўз, менинг сўзима,
Чапароста хол ярашиб юзингга,
Ҳарна деганимни айтиб ўзингга,
Йўл кўрсатгин мана қирқин қизингга.
Хон қошида беадаблик қилмасин,
Ижозат бермаса савол қилмасин,

Ул беҳуда кулиб, ўйнаб турмасин.
Боргин сен, Қоракўз, қизларни олгин,
Ихтиёри сенда, йўлингга солгин,
Гўзалшоҳ деганин унга гапиргин,
Муддао, мақсадин не деса, билгин,
Кўрганингни келиб хабарин бергин.
Уруш қилса, мен ҳам ғайрат қилайин,
Элу халққа черик-лашкар солайин,
Тўпу тўпхонаман чиқиб борайин,
Мен қўрқмайман, қон тўкишиб кўрайин.
Талаб қилиб кепти Юсуф зўрабор,
Билиб келгин қанча ҳам лашкари бор,
Ғайрат қилсам, мен бўларман баробар,
Ҳарна деганимдан етказгин хабар,
Бу сўзни эшитиб жўнади қизлар.

Боғда очилган гулдай бўлиб,
Чаманда булбулдай бўлиб,
Тиши гавҳар-дурдай бўлиб,
Жаннатдаги ҳурдай бўлиб,
Элчи бўп қизлар жўнади.
Ҳаммалари бирдай бўлиб,
Кўрганларнинг ақлин олиб,
Бир-биридан ҳусни ғолиб,
От ўйнатиб йўлга солиб,
Гоҳ жебалаб, гоҳ йўргалаб,
Кулги билан йўлга солиб,
Аста-аста қамчи чалиб,
Қоракўз баридан ғолиб,
Бекларни кўрмакка толиб,
Бир ранг-баранг жўнаганди,
Кўрган одам ҳайрон қолиб.

Қоракўз ойим қирқин қизлари билан Миср қалъасидан
чиқиб, Миср атрофида ётган бу лашкарни кўриб, Гўзал-
шоҳнинг Гулнаҳор қизига айтаётган сўзи:

Қулоқ солиб, буни англа Гулнаҳор
Отангнинг қасдига келибди қайсар,
Ўнгу сўлни олибди лашкар,
Миср халқи бўлолмади баробар,
Бошлаб келган Юсуфбекдай зўрабор,
Хоразм шаҳридан берганди хабар,
Қозоқ, ўзбак қолмай келган муқаррар,
Яшил туғ қўлида сатта афғонлар.

Неча тоғдан ошиб меҳнат қилибди,
Уйлагин, отангдан булар ғолибди,
Отангнинг қасдида жам бўп турибди.
Отанг билмай кўп жафони солганди,
Шарт ушлаган марди майдон келганди,
Уч ойчалик йўлга лашкар тўлганди.
Мисрга чопиниб булар қаради,
Қасд қилса Мисрни дарров олади,
Миср халқи бари ўлжа бўлади,
Бек отанг — Гўзалшоҳ қандай қилади.
Сен ҳам шоҳнинг қизи давронни сурган,
Ул беклар, буларни сен не билган,
Қаттиқ кунда мен ҳам хизматин қилган,
Тор зиндонда хабар олиб ҳам турган,
Отанг билан билгин энди шарт қилган,
Мисрни олмоққа бари йиғилган.
Бари бирдай қистаб келган даладан,
Мен умидни уздим турган қалъадан.
Юсуфбекни баҳодирлик номи бор,
Миср халқи бўлмас бунга баробар,
Сўзим ёлғон бўлса, қарагин, қизлар,
Ётган лашкар бари душманни излар.
Тўпу тўпхонаси беклар олибди,
Таваккални бир худога қилибди,
Сап йўлбарс йиғилиб бунда турибди,
Билгин, шоҳим қаттиқ кунда қолибди.
Урушга ўзин чоқлаб отини елган,
Олмос пўлат қайраб белига чалган,
Булар бари бирдай шакаман мерган,
Саваш излаб мудом умрин ўтказган,
Отган ўқин нишонига етказган,
Қарвондай душманнинг юкин питкарган.
Ёш ўрнига оқиб кўзидан қонлар,
Ётти йил зиндонда ётган сарсонлар,
Эсига тушади ул ёмон кунлар,
Бир гап билан кепти беғу султонлар,
Бориб, келган беклар ҳолин сўрайлик,
Кўнглида не борин бунинг билайлик,
Юра беринг, ҳамроҳ бўлган халойиқ.

Гўзалшоҳнинг қизлари, қаватида бирга канизлари Қо-
ракўзнинг сўзига жавоб беролмай, илгари босиб юролмай,
ул одамларнинг тилини билмай, сесканиб, эркалаб бора
берди. Қоракўз ойим илгари тушиб, қўшинни оралаб қа-
ради: оқ чодир, кўк чодир тикилган, ҳеч адади йўқ. Бу

ҳам Юсуф билан Аҳмаддан бошқани билмайди. Йўлиққандан Юсуфбекларнинг чодир қайсидир, деб сўраб, Юсуфбекнинг чодирига қараб, бўлак чодирларга бурилмай шундай оралаб бориб қолди.

Юсуфбек Қоракўз ойимни кўриб, ўрнидан туриб, Қоракўз келди, деб Аҳмадбекка ҳам хабар бериб, отдан кўтариб олиб, чодирга ишорат қилиб, ҳар қандай одамдан Қоракўзни яхши кўриб, ёмон кунларда қарашганини билиб, уёқдан-буёқдан гапириб, олис-яқинда тикилган чодирдан беклар келиб, томоша қилиб, ҳаммангиз бир ерда ўтирсангиз бўлмас, деб Қоракўзнинг ҳурматидан яхши хизмат қилингизлар, деб бир неча бекларнинг чодирига ҳам буюриб, қизлар бўлиниб-бўлиниб кетди, ҳам томоша қилайлик, буларнинг кўнглини билайлик,— деб Қоракўз Юсуфбекнинг чодирда қолди, Гулнаҳор ҳам бунда ўтириб қолди. Шунда Юсуфбек Қоракўзга қараб бир сўз айтиб турган экан:

Қоракўз, қойилман қилган ишинга,
Тилла жиға санчиб сен ҳам бошинга.
Шукур қилай, келдинг менинг қошима,
Юзингдан ниқобинг олгин, Қоракўз.
Нечовлар ишқингда сарсон бўлганди,
Гўзалшоҳ бизни тор зиндонга солганди,
Сени бизга бир оллойим берганди,
Тор зиндонда юриб хизмат қилганди (нг).
Ёмон кунда ҳолим билган, Қоракўз.
Мен учун сен ҳам хуноба ютдинг,
Оҳ уриб, неча вақт сен мотам тутдинг,
Ҳар ютум топсанг, кўтариб етдинг,
Сабаб билан ёри берган, Қоракўз.
Қизларнинг ичида сенсан удаға,
Қийганинг ипакдан, олтиндан ёқа,
Бизнинг учун кўп йиғладинг худога,
Ҳар ким бўлар кокилингдан садаға,
Тор зиндонда хабар олган, Қоракўз.
Жонингни жонима қурбон қилибсан,
Қизларнинг сардори ўзинг ғолибсан.
Келди деб эшитган нозанин дилбар,
Ёмон кунда бўлиб бизга харидор,
Кўп қизга бош бўлиб сен ҳам амалдор,
Сўйлагин, кўнглингда сенинг не гап бор,
Кўнглингни сўрайди ўтирган беклар,
Ғанимат бил бунда ўтган давронлар.

Бу сўзни Юсуфбек айтиб, ўйин-кулги билан суҳбат қилиб, шароб ичиб ўтирди. Аҳмадбек Бобо Қамбарни сўради:— Бобом қандай, зиндонда биз кетгандан сўнг ҳоли овқатидан хабар олиб турдингми? Қоракўз ойим:— Сизлар озод бўлиб кетгандан сўнг уч кундан кейин Бобо Қамбар ҳам дунёдан ўтди. Ажали етиб битди, бу дунёдан фано бўлиб кетди,— деди. Бу сўзни Қоракўздан эшитиб, Аҳмадбекнинг хаёли қочиб, оқшомман қилган кайфи учиб, ўтдай туташиб, ғайрати тошиб, бир сўз айтиб турибди:

Бобом ўлган бўлса, омон бермасман,
Миср шаҳрин талон қилмай қўймасман.
Ҳар тарафдан мен ҳам отлар соларман,
Кўр, Қоракўз, не ишларни қиларман,
Бобомнинг хунини тўлаб оларман,
Гўзалшоҳнинг тандан бошин юларман.
Бир нечанинг қўяй бўйнин сузуриб,
Гўшздай қилиб нечовларни қовуриб.
Отланарман энди Миср элига,
Бошим берай Қамбар бобом йўлига,
Бобом ўлган экан Миср шўрига,
Нор кесар олмосни олсам қўлима,
Қим чиқар Мисрдан менинг йўлима.
Тулки, шағал кулар шоҳлар ҳолига,
Бобом учун келдим Миср элига.
Бунда келиб мен ҳам бир иш қилмасам,
Аввал бошлаб Қамбар бобом кўрмасам,
Аҳмадбек отимни бошқа қўярман,
От устида Миср шаҳрин олмасам,
Ўз йўлима Гўзалшоҳни солмасам,
Бул бекларга дарров хабар қилмасам,
Қамбар учун бу бекларнинг келгани,
Бизга армон бўлди бобом ўлгани,
Тўғри гапир, йўқми гапнинг ёлғони?!
Ё Гўзалшоҳ унга қаҳр қилдими,
Бошин кесиб, ўз дорига илдими,
Тор зиндонда ё ажалдан ўлдими?!
Ростини де, яширма шоҳнинг қизи,
Шаҳри Миср элин сен ҳам ёлғизи,
Қўнглимни оғритди Қоракўз сўзи,
Бобонг ўлди деб айтади-ку ўзи.

Бу сўзни Қоракўз ойим эшитиб билди, буларнинг эътиқоди Қамбар бобода экан. Бизнинг билан бу гаплар битмайдиган, ўлган йўқ, ҳазиллашиб айтиб эдим,— деб шу оқшом ўтди, эрта-мертан тонг отди, ҳаммаси отланиб

Мисрга қайтди. Аҳмадбекнинг сўзидан Қоракўз диққат бўлиб бораяпти. Бошқа қизлар нима эканини билмайди, бир-бирига гапирмайди. Гўзалшоҳнинг қошига етди.

Гўзалшоҳ қанча амалдорлари билан олдига чиқиб, қани, нима гап бор деб, турибди. Қоракўз ойим:— Биз бордик, уларнинг кўнглидагини билдик, уларнинг эътиқоди Қамбар бобода экан. Шул бобони зиндондан чиқармасанг, сенинг ишинг ўрин бўлмас, Қамбар бободан бўлак кишининг сўзига кўп қулоқ солмас, бобом деб ўзгани билмас,— деди.

Бу сўзни эшитиб Гўзалшоҳ:— Эса, шу тушни йўйиб қамалган бобони чиқариб олиб келишлик даркор,— деб қошида ўтирган амалдорларга тайинлаб, бир сўз айтиб турган экан:

Гўзалшоҳнинг сўйлаганин билинглар,
Кенгаш билан яхши ўйлаб кўринглар,
Амалдорлар, у зиндонга боринглар,
Бобони зиндондан олиб келинглар.
Юсуф, Аҳмад қабоғини уйибди,
Элатидан оғир лашкар етибди,
Меҳнат тортиб шаҳри Миср келибди,
Миср атрофини лашкар олибди,
Қизларман Қоракўз бориб кўрибди,
Қоракўздан хабар бизга бўлибди.
Кўнглида борини ўзи билайлик,
Қамбар бобо бир орага қўяйлик,
Не мақсадда келган ўзи, сўрайлик,
Боринг, зиндончилар, турган халойиқ.
Азоб кўриб ширин жоним бу танда,
Чин-Мочиндан келган карвон зиндонда,
Ҳаялламай уни олиб келинглар,
Олиб кеп бобони элчи қилинглар,
Бўйиб турмай ишни дарров билинглар,
Бўлган эмиш Юсуф ўғлон дарқаҳр,
Кўзига кўринмас Мисрдай шаҳар,
Гўзалшоҳнинг сизга панди шул бўлар.
Атрофдаги сипоҳию амалдор,
Ҳаялламай тез зиндонга бординглар.
Илгариди баланд эди иқболим,
Ҳозир танг бўлгандай менинг аҳволим,
Поймол бўлмасин-да Мисрдай шаҳрим,
Сабил бўлмай бунда тожу давроним,
Ул бобога яхши айтиб хабарим,
Боринг энди, сиз саркарда, бекларим.

Бу сўзни эшитиб турган амалдорлар, Мисрда хизмат қилганлар, Гўзалшоҳдан инъом олганлар ранги ўчиб, хаёли қочиб:— Бу қандай гап бўлди, Мисрга подшо бўлган кишининг ҳозир ихтиёри бир бандида қолди, бундан нима маслаҳат чиқади, ҳар гап бўлса борайлик, Гўзалшоҳнинг айтган хабарини берайлик, чиқса олиб келайлик, сўнгра айтган жавобини кўрайлик, бир неча йилдан бери зиндонда ғариб бўлиб, элу юртдан айрилиб, у ҳеч маҳалла Гўзалшоҳнинг ёнини олиб гапирмас. Шундан маслаҳат сўраса, оз ҳам бўлса кўп қилиб, Юсуфбекнинг қўлини юқори олиб гапиради. Унинг билан бўлган маслаҳат нима бўлади. Нима бўлса, Гўзалшоҳ буюрди, хон ғазаб — худо ғазаб деган гап бор, бунга бориб айтмоқлик даркор,— деб қанча амалдорлари билан Ҳамза миршаб бош бўлиб, зиндоннинг бошига бориб, зиндонга қараб, бобога хабар қилиб, бир сўз айтиб турган экан:

Биз амалдор, шоҳнинг амрин тутамиз,
Шоҳнинг ҳар деганини айтамиз.
Арқонни белингга бойла, бобожон,
Биз сени зиндондан олиб кетамиз.
Ўн йил жафо тортдинг мана зиндонда,
Кўп азоблар кўриб жонинг бу танда,
Бизнинг билан бирга бўларсан бунда,
Кел энди зиндондан чиққин, бобожон.
Ўтар дунё ўтарини ўйлагин,
Насиб этса тил боринда сўйлагин,
Белингга арқонни, бобо, бойлагин,
Зиндондан чиқмоқни талаб айлагин.
Зиндон бўлар бунда бандининг жойи,
Сенинг учун келган қанча сипойи,
Келгин, бобо, ҳамдам бўлгин бу замон,
Бул ортингда қолар қоронғи зиндон,
Неча йилдан бери бошинг саргардон,
Букун қутуласан ғаму кулфатдан,
Гўзалшоҳга ҳамдам бўлинг, бобожон.
Гўзалшоҳ турибди йўлингга қараб,
Сени таъбирчи дер ақлли сўраб.
Гўзалшоҳга яхши жавоб берасан,
Келгин, бобо, бизман бирга борасан,
Ташлагин зиндонни, нима қиласан.
Аритганда энди сенинг шўрингди,
Гўзалшоҳ сўрайди сенинг ҳолингди,
Балки берар подшолик бўлган молингди,
Сен кўрарсан Чин-Мочиндай элингди,

Ғайрат қилиб маҳкам бойла белингди,
Ҳаялламай, жоним бобо, кел энди.

Бу сўзни эшитиб, ўзи таъбирчи, эси кўп одам, ақл
билан Юсуфбекнинг келганини билиб, тажриба билан
Ғўзалшоҳнинг ҳоли танг бўлибди, деб кўнглига келиб,
амалдорларга бир сўз айтиб турган экан:

Мен кўнаман тангримнинг хоҳишига,
Тақдирда ёзилган ҳақнинг ишига,
Бора бер йўлингга, келган амалдор,
Мен бормайман Ғўзалшоҳнинг қошига.
Сен менга айланиб бунда турманглар,
Бир беҳуда сўзни сўйлаб юрманглар,
Қалмағўйдан мен бўлмайин шарманда,
Ўн йил умрим ўтди мана зиндонда.
Йигитликда кўрган умрим даврон-да,
Манов зиндон бизга яхши макон-да.
Чин-Мочиндан келдим мушку анбарим юклаб,
Туяларга зари-зебар турмушлаб,
Келиб мен ҳам тилла саройга тушдим,
Улуғ — катта билан мунда сўйлашдим.
Сап давлатли билан бирга ўтирдим,
Ғўзалшоҳнинг тушини мен гапирдим,
Тўғри сўйлаб унга гуноҳкор бўлдим,
Ҳар на давлат, молу ҳолдан айрилдим.
Неча йилдан бери зиндонда қолдим,
Зиндон яхши макон экан мен билдим,
Шоҳлар билан ўтирмоқни тарк этдим,
Кета бер, бормайман шоҳинг қошига.
Кўп ҳаяллаб чоҳ бошида турманглар,
Келган йўлдан, амалдорлар, қолманглар,
Мени чиқармоққа ҳалок бўлманглар,
Хаёлингни ҳар тарафга бўлманглар,
Сўзим шу, кетинглар, мунда турманглар.
Бир нечанинг насиҳатин олманглар,
Кўнгилингда билган сўздан қолманглар,
Бир айниган чолдан умид қилманглар.

Бу сўзни Бобо Қамбардан эшитиб, Ҳамза миршаб бир
сўз айтиб турган экан:

Отга солиб арпа билан ийирди,
Қор ёққанда карвон солар чийирди,
Ғўзалшоҳим бизни сизга буюрди.
Нима десанг, бобо, бизлар қилайлик,
Юринг, бобо, бирга олиб борайлик.

Талон бўлмасин-да, Мисрдай юртга,
Бир хабар айтасан Юсуф, Аҳмадга.
Сени бизлар яёв олиб кетмаймиз,
Миндирайлик, бобо, бир бедов отга.
Келгин, бобо, бизга йўлдош бўл энди,
Зиндондан чиқмоққа рози бўл энди,
Кўнглингда мақсадинг сўйлаб тур энди,
Бундай қилма, жоним бобо, юр энди.
Бандадан хатолик шундай ўтади,
Шоҳдан кўрма, тақдирингдан кўр энди,
Тақдирда бор киши шундай ётади.
Бунинг учун хафа бўлма, бобожон,
Шоҳдан кўрма, худодан кўр бу замон,
Гўзалшоҳ бўлади Мисрга султон,
Шу қисматлар тақдирингда ёзилган.
Сизни чақирибди шундай улфатга,
Миндирайлик заррин добирли отга,
Бирга юринг шоҳ қошига суҳбатга.
Гўзалшоҳим сенинг ҳолинг сўрайди,
Мунтазир бўп, кўп йўлингга қарайди,
Ҳурматинг бор сипойилар келади,
Бу дунё иззати шундай бўлади,
Келгин, бобо, бизман бирга юр энди.

Бу сўзни Ҳамза миршабдан эшитиб, ўйлаб Бобо Қамбар айтди: «Ҳозир мен бандаман, буларнинг қўлидаги одамман, ажалим етса, сабаб бўлиб ўлдирса, ўлдириб юборади. Бекор ўрлик нима фойда қилади, нима қилса ихтиёри қўлида, бекор ўлиб ётгунча, бунга бир сўз айтин, қабул қилса, бирга чиқиб кетайин, агар қилмаса, сўнгра тақдиримдан кўриб зиндонда ётайин. Булардан бундай яхшилик чиқмас. Албатта, Юсуф, Аҳмад келгандир, сиёсатдан ақли шошиб, қадрдон одамидай мени унашиб тургандир, шундай ўйлаб булар зиндонга келгандир. Бўлмаса, бизга буларнинг ҳеч зарурлиги йўқ, бизни одам ўрнида кўрмайди. Бизга бундай амалдорлар келмайди, маслаҳатбошилари кўп, ўзлари билгандан қолмайди, албатта, ҳоли танг бўлиб бунда келган, шул хабарни берган»,— деб бир сўз айтиб турибди:

Кўнглимда борини сизга айтийин,
Зиндонда ётишни барбод этайин,
Менинг мақсадимни ҳозир қилинглар,
Бу зиндондан мен ҳам чиқиб кетайин.
Ғанимларнинг тандан бошин узинглар,

Бир нечанинг кўз ёшини тизинглар,
 Ҳаворлатиб бу зиндонни бузинглар.
 Тахтиравон бунда йўлни солинглар.
 Тилла аробани ҳозир қилинглар,
 Тахтиравон мунда йўл қип келинглар,
 Бардор-бардор қилиб мени кўтариб,
 Тилла аробага мени солинглар,
 Гўзалшоҳга мени олиб боринглар.
 Хазон бўлмай боғда гуллар сўлмаса,
 Кўнглимдаги ишим мавжуд бўлмаса,
 Нима қилса қилсин бизни Гўзалшоҳ,
 Зиндонда айтганим менинг бўлмаса.
 Неча йиллар банди зиндон бўламан,
 Айролиқ савдога бағри пораман,
 Шоҳнинг ихлосини синаб кўраман,
 Кўнглимдаги мавжуд бўлса бораман,
 Қандай сўз сўраса, жавоб бераман.
 Шу хизматни бир ёқ қинглар, амалдор,
 Шу сўзимни Гўзалшоҳга айтиб бор,
 Бобонгиздан шундай бўлганди хабар,
 Бўлмаса, ётади мендай гуноҳкор,
 Шоҳларнинг суҳбати менга не даркор?
 Яхши-ёмон билан нима ишим бор,
 Бўлмаса ўзимда менинг ихтиёр.
 Раҳм айласа ҳолима парвардигор,
 Шундай деб шоҳингга бергин сен хабар.

Бу сўзни эшитиб:— Бул бобонинг уйи куйган экан то-
 за, бу қандай бўлди, бир бандига шунча одам мустар, бу
 юришдан ўлмаклик даркор, Гўзалшоҳга бориб хабар бе-
 рамиз,— деб зиндоннинг бошидан шу маслаҳатни қилиб
 жўнаб кетди. Юриб Гўзалшоҳнинг давлатхонасига етди.
 Гўзалшоҳ қараб турибди, у банди бўлган бобо йўқ, жами
 юборган одамларининг ўзи кепти. Амалдорлардан Бобо
 Қамбарни сўради. Бобо Қамбарнинг ҳар нима деганини,
 эшитган сўзини Гўзалшоҳга билдирди. Гўзалшоҳ айтди:—
 Биздан илгаридан хомлик ўтган, ул бобо қанча азоб
 тортган. Энди шу бобонинг айтган сўзи келди, ҳар нима
 дегани маъқул бўлди. Энди бунинг айтганини қилиш дар-
 кор. У бобо, бўлмаса, оёқ ости бўлиб, қанча одам бунда
 ўлиб, беҳуда қонлар тўкилиб, йўқ ердаги азобни одамлар
 кўриб қолади. Ул бобо Қамбарнинг айтган сўзи, ҳар бир
 кишининг ихтиёри ўзида, орзу қилган иши бўлади. Ул
 вақтда биздан гина қилолмайди, кўнгли тўлади,— деб бир
 сўз айтиб турган экан:

Давлатим бор, адрас, кимхоб кийдиринг,
 Уста билан мардикорни жийдиринг,
 Оро бериб бир ароба тузатсин,
 Намойишга тилла сувин юргизсин.
 Қамбарнинг кўнглида мақсади бўлсин,
 Айтганини қилинглар, кўнгли тўлсин,
 Ҳаяллаб қолмасин, тезроқ келсин.
 Зиндонни бузинглар, ҳавор қилинглар,
 Зиндонга сап яхши йўллар солинглар,
 Ароба битириб бундан боринглар,
 Ул бобони тезроқ олиб келинглар,
 Гўзалшоҳ шундайин берди хабарди,
 Шоҳнинг сўзин қайтаролмай амалдор,
 Нафси оғриб шундай кўнгли қабарди.
 Устага юборди неча одамни,
 Хабар берди, мунда усталар келди,
 Усталикман энди тузатмоқ бўлди,
 Мардикор йиғилиб кетмонни олди,
 Зиндонни ҳаворлаб мунда йўл солди.
 Тилла сув югуртиб мунга тузатиб,
 Қўшиб чоғлаб, бу манзилдан узатиб,
 Аробани олиб бу ердан кетди,
 Қўшиб аробани зиндонга етди.
 Мардикорлар йўл ҳозирлаб турибди,
 Қайтадан Қамбарни бориб кўрибди,
 Ҳаммалари бардор-бардор қилибди.
 Кўтариб Қамбарни жойидан олиб,
 Оп кеп аробага буларни солиб,
 Қилиб сафо, пардасини тузатиб,
 Гўзалшоҳи анчайин ташвиш қилди.
 Бир неча билмайди, бу не гап бўлди,
 Бир неча одамлар қарашиб қолди,
 Аробага солиб Қамбарни олди.
 Ўн йил бўлди, Қамбар зиндонда ётиб,
 Кўп қадрдон макон-жойидан кетиб,
 Зару зарбсф, заррин сарпой кийгизиб,
 Олиб кетди аробага мингизиб.
 Аввалда Қамбар азобни кўрди,
 Хунобалар ютиб зиндонда қолди,
 Бу зиндондан чиқиб дунёни кўрди,
 Дунёга қайтадан келгандай бўлди.
 Рози бўлди бир худонинг ишига,
 Ул зиндонда кўрган кўп қойишига,
 Не савдолар тушиб азиз бошига,
 Эгам раҳм қилди қонли ёшига.

Аробага миниб бул бобо Қамбар,
Бориб қолди Гўзалшоҳнинг қошига.
Гўзалшоҳ шул замон бобони кўрди,
Сакраб ўрнидан ихлосман турди,
Аробадан Қамбар бобони тушириб,
Тахт устига минди, ишорат қилди.
Пойтахтга қараб барча жўнади,
Гўзалшоҳга энди яқин туради,
Қўришиб, сўрашиб Қамбар бобони,
Гўзалшоҳи энди ҳолин сўради.
Ўтган ишга бир пушаймон қилмади,
Бобо Қамбар кўнглига оғир олмади.

Гўзалшоҳ тушириб олиб, тахт устида қанча зиёфатлар
қилиб, кўнглида борини гапириб, Бобо Қамбарга қараб,
бир сўз айтиб турган экан:

Аввали Юсуфбек банди бўлибди,
Банди бўлишини мендан кўрибди,
Озод бўлиб Хоразмга борибди,
Элу халққа кўп хабарни солибди,
Оғир лашкариман бунда келибди,
Миср атрофига лашкар тўлибди.
Сизнинг билан бирга эди зиндонда,
Тағи бўлиб қолмайик-да шарманда,
Банди деб уларнинг ғамин еб эдим,
Юсуфбекни мен ҳам болам деб эдим,
Озод қилиб уни йўлга соб эдим,
Улар юришини ёмон ўйладим.
Кўнглида не гап бор, сира билмадим,
Юсуфбекка сизни элчи айладим.
Қилиб кепти устимизга сафарни,
Биздан етқир албатта хабарни,
Билмадим кўнглида не гапи борди (р),
Юсуфбекнинг баҳодирлик номи бор,
Гап берганми тағи яхши-ёмонлар,
Лашкаридан менга бергайсан хабар.
Юсуфбекка элчи қилиб буюрар,
Бобо Қамбар бўлиб келинг хизматкор.
Бундан бориб Юсуфбекдан сўрайсиз,
Унгу сўлда одамига қарайсиз.
Айтиб боринг Юсуфбекка саломни,
Чиқарсин кўнгилдан еган аламни,
Қоракўздан айтган экан хабарни,
Ўз сўзиман юбордим Бобо Қамбарни,
Ёмон айтмай яхши беринг хабарни.

Бу сўзни эшитиб ул Бобо Қамбар,
 Бўлиб Гўзалшоҳга бугун хизматкор,
 Бедавот абзаллаб қилганди тайёр,
 Отлантириб бунда Бобо Қамбарни,
 Бобо, ғайрат қилинг, деди амалдор.
 Вақтин хушлаб ул замон Бобо Қамбар,
 Юсуфбекни кўрсам дейишиб интизор,
 Фотиҳани бериб қолди амалдор,
 Шу замон жўнади бу Бобо Қамбар.
 Миср халқи буни кўриб,
 Элчи эканини билиб,
 Ҳамма туриб дуо қилиб,
 Қамбар бобо йўлга кириб,
 Миср қалъасидан чиқиб.
 От чопса, гумбирлар тоғнинг дараси,
 Ортида қолганди Миср қалъаси,
 Кўринади кўп лашкарнинг қораси,
 Кўрсам дейди Урганч элнинг тўраси.
 Юсуфбекни сўраб кетиб боради,
 Чодирларга қараб кетиб боради,
 Нечовларни кўриб ўтиб боради,
 От бошини буриб ўтиб боради,
 Шу сабабман мен ҳам озод бўлдим деб,
 Юрагидан чери кетиб боради.
 Гўзалшоҳнинг йўрғасини минади,
 Не бўлса, бир ишда бобо юради,
 Қим сўраса, яхши жавоб беради,
 Кўп лашкарнинг ичида кетиб боради,
 Юсуфбекнинг чодирига шу замон,
 Шу замон яқинлаб етиб боради.
 Аҳмадбек чодирда туриб қаради,
 Кўриб шунда Бобо Қамбарни таниб,
 Бек Юсуфга энди хабарин бериб,
 Бобожон, деб сачраб ўрнидан туриб,
 Бобо Қамбар кўрди Аҳмад ўғлонди,
 Қулочини ёзиб яқинлаб келди,
 Бобога Аҳмадбек кўп меҳрибонди,
 Шу замон отидан кўтариб олди.
 Бобо Қамбар кўриб кўнгли бузилди,
 У ўпкаси тўлиб бағри эзилди.
 Зиндондаги кунлар ёдига тушиб,
 Аҳмадбекман Бобо Қамбар йиғлашиб,
 Отдан тушиб, қучоқлашиб кўришиб,
 Бир-биримиз кўрдик дейди саломат,
 Тор зиндонда бизга ваҳми қиёмат,

Шул замон чодирга қилди ишорат,
Чодирига етиб қурмоқчи суҳбат.

Турган халойиқлар кўриб, бунинг ким эканини билмай Юсуф, Аҳмад бир-бири билан топишиб, бобони иззат-икром қилганини ҳар чодирда ўтирган беклар кўриб, бу бир иззатли одам экан,— деб чодирдан бурилиб келиб, кўришиб, зиёрат қилиб, кўрмаганлар, илгари гаплашиб эшитганлар Юсуфбекдан сўради:— Бу киши қандай одам? Юсуфбек:— Бу киши бобо Қамбар деган, бу киши замонда Чин-Мочин мамлакатидан келган, шу вақтда Гўзалшоҳ бир туш кўрган, Мисрнинг одамлари тушининг таъбирини билмаган. Шунда бу кишини айтиб бориб, бу кишини таъбирчи билиб, тушини гапирган. Бу киши Гўзалшоҳнинг сўзини эшитиб: «Биз кўҳна замондан қолган, неча сипоҳиларни кўрган, сен тушингни гапириб, тахт устида ўтириб сўйладинг, сен арз қилгич бўлсанг, тахтингдан пастга тушиб гапир»,— деган. Шунда «бу кўҳна замонлардан қолган киши экан»,— деб Гўзалшоҳ бу кишини тахтга чиқариб, ўзи пастда турди. Шунда бу киши Гўзалшоҳга айтган: «Энди айт арзингни. Бояги арз айтишинг бир беадаблик эди. Сен тахт устида, биз пастда». Бу киши у вақтларда бизни кўрган йўқ, биз ким бўламиз, билган йўқ. Гўзалшоҳ: «Бир лаган тилла кўтариб тоққа чиқиб бораётиб эдим, икки шербачча менга қараб интилди, ҳарба сиёсатидан жуда қаддим букилди. Ақли шошиб, мендай шоҳ йиқилди, лагандаги тиллам ҳам сочилиб тўкилди», деган. Унда бу киши айтган: «Хоразм шаҳрида Юсуфбек отли, соз билан суҳбатли, айшу ишратли, тушингда кўрганинг йўлбарс сифатли. Охир Юсуф олар сенинг шаҳрингни». Шунда подшолик ҳурмат қилмаган, ўз гапидан қолмаган, Гўзалшоҳ бу кишининг молларининг ҳаммасини подшолик қилган, бу кишини зиндонга қамаб, Мирза Маҳмудни бизларга юбориб, бизларни ҳам банди қилиб олиб келиб, зиндонга солиб, бизлардан бир йил бурун ётган. Саккиз йил деганда бизлар элга бориб, бу кишининг ётишига ўн йил бўлиб, ўлмай тағи биров-бировимизни кўриб ўтирибмиз,— деди.

Бу сўзни эшитиб, бир меҳри юз бўлиб, қайтадан бари кўришиб-сўрашиб, кўп жафо тортган кутби замон киши экан, дейишди. Шунда Аҳмадбек бобосига қараб, бир сўз айтиб турган экан:

Қолиб бу дунёнинг жафо ғамига,
Биз номардлик қилдик бобо шаънига,

Армон шулдир, чоҳдан бирга чиқмадим.
 Чин-Мочин шаҳрида сизнинг элингиз,
 Бизлар кетиб қандай бўлди ҳолингиз,
 Сиздан сўраб турар Аҳмад ўғлингиз,
 Ҳар гап бўлса, бобо, раҳбар бўлингиз.
 Гўзалшоҳ қошига бизлар келиб,
 Қўкчаман айтишдик, бир пойга қилиб,
 Қўкчадай шоирин ул арзоҳ уриб,
 Енгилганнинг ақли-ҳушин йитириб,
 Қоракўз бизларга кўп қувват бериб,
 Бизлар озод бўлдик Қўкчани енгиб.
 Тила мақсадингни, деб бул шоҳ айтди,
 Ақлимизни худо олиб, бобожон,
 Бизнинг кўнглимизга манманлик кепти.
 Тушган бошимизга қанча савдом деб,
 Тила мақсадингни деган вақтида,
 Биз айтмапмиз келсин Қамбар бобом деб,
 Шаънингизга Юсуф, Аҳмад гуноҳкор,
 Ақлимизни олган яратган жаббор,
 Омон-эсон кўрдик, бобо не гап бор,
 Бегуноҳ Мисрда бўлдик гуноҳкор,
 Азоб тортиб бир зиндонга сазовор,
 Қани бобо, сизга айтар арзим бор.
 Ғайрат қилиб бир бедовни еларман,
 Гўзалшоҳнинг тандан бошин юларман,
 Миср шаҳрин зеру забар қиларман,
 Бобо, энди сиздан жавоб сўрарман,
 Гўзалшоҳдай подшо сени ўлдириб,
 Улуғ саркардасин барин йиғдириб,
 Гажирларга ўт қўярман куйдириб,
 Айёрликман бизни олиб келганди,
 Бола-чақасиман уни сўйдириб,
 Миср кўчасини қонга тўлдириб,
 Нечовларни айтганима кўндириб,
 Қизил юзин заъфарондай сўлдириб,
 Олиб кетай мен ҳам Урганч юртига,
 Гўзалнинг Гулнаҳор қизин миндириб.
 Дод деганда эшитмайин сўзини,
 Ёмонларнинг ўяй икки кўзини,
 Инъом қилиб неча сулув қизини.
 Шундай қип Мисрга талон солайин,
 Кўп лашкарга дарров хабар берайин,
 Қарнай тортиб ўнгу сўлни олайин,
 Бир маслаҳат, бобо, сиздан сўрайин.
 Кўплар оқди икки кўзим жоласи,

Олис эмас яқин Миср қалъаси,
Қизил қон тўкилар бунда чамаси,
Шул бўлади Аҳмадбекнинг ҳаваси,
Хоразм шаҳридан не учун келган,
Қўп жафони душман бизларга солган,
Гўзалшоҳдан ўғлинг кўнгли қабарган.
Эшит, бобо, қулоқ соп айтган нолага,
Банда кўнар ҳақдан келган чорага.
Гўзалшоҳдан бизлар озод бўлган сўнг,
Юсуфбек сизни сўраб тушди орага.
Аттанг, бобом, қолди деди йиғлади,
Миннатдор бўп жуда сизни тилади,
Бадбахт Гўзал ўр ёғини бермади,
Тилаган сўзига қулоқ солмади,
У баччалар бизни писанд қилмади.
Одам тува¹ кучукдай ҳам кўрмади,
Юсуфбекман анча ўрлашиб қолди,
Қўлингдан не келса аяма, деди,
Бетимизга Гўзалшоҳ айтиб солди,
Юсуфбекнинг сўзи мунда поймолди.

Бу сўзни эшитиб:— Болам, ошиққан қиз эрга ёлчимас,
деган гап бор, кенгашли тўй тарқамас дегандай, маслаҳат
билан бир гап бўлар, чопиб борган ерга киши аста ҳам
борар,— деб Бобо Қамбар бир сўз айтиб турган экан
Юсуфбекка қараб:

Оҳ чекиб ҳар дам кундуз,
Сизлар кетиб, қолдим ёлғиз,
Бу қисматлар азалдандир, фарзандим.
Бир сабаби зиндон бўлиб,
Сизларни зиндонда кўриб,
Ўғлим дедим йўлдош қилиб,
Тақдирга киши тан бериб,
Нодон одам енгил бўлиб,
Бу қисматни ҳақдан кўриб,
Қўл кўтариб ҳақларингга,
Бобонг тинмай дуо қилиб.
Ҳижронда бўлдик адо деб,
Бу жоним бўлсин фидо деб,
Ўз ғамимни қилганим йўқ,
Қўп йиғладим бир оллога,
Озод қил, қодир худо, деб,
Кўзимдан ёшимни тўкиб,

¹ Тугул.

Кетдинглар зиндондан чиқиб,
Болам, дедим ихлос қилиб,
Койимадим сизни сўкиб,
Охир бир кун келар дедим,
Қайтайин, яратган тангрим,
Муродимни берар дедим,
Емон душман ўлар дедим,
Қасосини олар дедим,
Зарб ўтказган нодон душман
Қаттиқ кунда қолар дедим.
Ободмиди юрган юртинг,
Ўтиб кетди кўп меҳнатинг,
Гаранг бўпти азиз бошинг,
Етди фалакка нолишинг,
Омон-эсон сен кўрдингми
Элда қавми, қариндошинг.
Юсуф, Аҳмад, икки болам,
Омонмикан ота-энанг.
Гуласалдай ёринг санам,
Кўриб кирдикоринг, болам,
Дуогўйинг, бўлиб мен ҳам,
Болам, бундай ғайрат қилма,
Қон тўкиб майдонда турма.
Айтганингга кўнса Гўзал,
Юсуф, Аҳмад озор берма.
Сенинг айтганинг қилмаса,
Сўзингга қулоқ солмаса,
Ўз билгани билан бўлса,
Уруш излаб талаб қилса,
Сира бир омон берманглар,
Қирон солмайин қўйманглар.
Жигар бағрини тузлатиб,
Бўтадай қилиб бўзлатиб,
Қизу жувон изиллатиб,
Манманга ишни кўрсатиб.
Қиличин бўйнига солса,
Бўйинсиниб пешвоз чиқиб,
Сира, болам, озор берма,
Қурисин уруш, ҳавас қилма,
Болам ҳеч кимни ўлдирма,
Бундан зиёд гапим борми.

Бу сўзни Бобо Қамбар насиҳат қилиб айтди. Юсуфбек
Бобо Қамбарга бир сўз айтиб турибди:

Гўзалподшо бизга бўлганди душман,

Қилган ишларига қилсин пушаймон,
Одам келган мунда қозоқ, ўзбакдан
Сарой, қирғиз қолмай келган узоқдан.
Ҳар шаҳарга биздан хабар борганди,
Афғон, араб жалойирлар келганди.
Ҳаммаси қолмайин жам бўп юрганди,
Такабеги Замон бош бўп турганди.
Беш лак киши билан Исфиҳон юртдан,
Бўзўғлонхон келиб турган бул замон,
Ҳар қайси кўнглида бир юртга султон...
Қайтиб кетсак, бобо, биз от устидан,
Жон қутилмас, бобо, йўлбарс қастидан.
Барча беклар бизни айб қилмаса,
Юсуф, Аҳмад ўйин-кулги бўлмаса,
Бу одамлар нима ишда келди деб,
Бизга не сабабли хабар берди деб,
Бир бобоман ақллашиб иккови
Бетайин бизларга жавоб берди деб,
Икковининг кўнглидаги бўлди деб,
Бошқалар аҳмоқ бўп ҳалок бўлди деб.
Не беклар бизга кулиб юрмасин,
Икки нодон бунда нега келди деб.
Хўп ўйлашиб мен беклардан сўрайин,
Менинг кўнглим шулдир — урушда турмоқ,
Бошин кесиб душманни дорга илмоқ,
Бизга қасд қилгани мунда ўлдирмоқ,
Маслаҳат қип бу мазгилда кўп турмоқ.

Бобо Қамбар бу сўзни Юсуфбекдан эшитиб:— Эндиги гапни калта қилайлик, биз Гўзалшоҳга бориб келдик деб хабар берайлик. Биздан бир хабар бўлгунча қўзғалмай туринглар,— деб отланиб Бобо Қамбар жўнаб кетди. Лашкардан чиқариб йўлга солди. Бобо Қамбар бобосини кўриб, бекларнинг вақти хуш бўлиб, адашганлар бир-бирига дуч бўлиб, бобосининг сўзидан кўнгли тўлиб ўтириб қолди, беклар маслаҳатда бўлди.

Бобо Қамбар Мисрга кириб борди. Гўзалшоҳ Бобо Қамбарни кўриб, отидан тушириб:— Қани, нима хабар олиб келдингиз. Юсуф, Аҳмаднинг кўнглида нима, билдингиз, эргаштириб келган лашкари қанча бор экан,— деб сўради. Бобо Қамбар анча бор экан, деб бир сўз айтиб турган экан:

Қулоқ солиб буни тингла, султоним,
Саф ушатган марди майдон келибди,

Одам тўлиб баланд билан пастига,
Ўттиз лак бори афғон келибди.
Уч ойчалик йўлга аскар тўлибди,
Ҳаммалари уруш ҳавас қилибди.
Дод деганда эшитмайди сўзингни,
Ҳар боб билан ўяр икки кўзингни,
Қайга борсанг, қувиб ушлар ўзингни,
Чўриликка қабул қилмас қизингни,
Қозоқ беги Бургут султон келибди.
Одамзоднинг бошин боғдай чотади,
Катталарни тўпга солиб отади,
Ҳар шаҳардан ўлжа олиб кетади,
Такабеги Замон бунда келибди.
Устозлардан таълим олган,
Гўрўғлини кўриб қолган.
Ёши юз йигирмага кирган,
Унга ҳар ким қойил қолган,
Урушда ўлжали бўлган,
Сафо ўғли Чаққон полвон келибди,
Урушсак деб кеча-кундуз ўйлаган,
Ҳаммаси ғазога отин бойлаган,
Бариси устингга талаб айлаган,
Юсуфбекка ёри беришиб келган,
Атрофингни лашкар олган,
Мисринг ўртада қолган,
Тахмин қилди уч ойлик йўл
Анжом-ла лашкарга тўлган.
Ҳар ким кўрса ақли шошиб,
Савашда пушман адашиб,
Бари ғазо излаб келган,
Неча дарбанд белдан ошиб.
Гўзал, ишни бекор қилдинг,
Юсуфни зиндонга солдинг,
Ўз бошингга кўп балони
Англамай сен сотиб олдинг.
Қиличига қирмизи қон қотади,
Бир қанчани мунда қўймай отади,
Банди қип қанчангни ҳайдаб кетади,
Тилинг кесиб қозоқларга сотади,
Ғайратман келибди туркман беклари,
Нодон киши йўқ ҳолидан хабари,
Барининг каттаси Юсуф сардори,
Ҳеч нима кўринмай Мисрнинг шаҳри,
Бир-бирига ҳимоятли қайсари,
Бўзўғлонхон Исфиҳоннинг сардори,

Сўрадим боракан беш лак лашкари,
Сап анжомлар қайсар беклар келибди.
Булар билан ким бўлади баробар,
Сенинг ҳам шаҳрингда ақли расо бор,
Яхши ўйлаб маслаҳатни қилинглар,
Нима бўлса тўғри жавоб беринглар.
Қатта-кичик амалдоринг йиғилиб,
Ўзалшоҳим, бир маслаҳат қилинглар.
Юсуфбекка мен яхши бир гап айтдим,
Сизларни ҳам унда кўп мақтаб ётдим,
Лашкарин қай бирин айтай, Ўзалшоҳ,
Билганимни сизга маълум қип ўтдим.
Сен ҳам мана шаҳарингда тўрасан,
Не иш қилсанг, энди ўзинг қиласан.

Бу сўзни Бобо Қамбардан Ўзалшоҳ эшитиб, ақли шо-
шиб, такбиридан адашиб, бўғини қалтираб, кўзи ялтираб,
уларни чақириб, урушни қўйиб, Мисрга бошлаб киргизиб,
яхши хизмат қилиб, ҳар қайсисига зари зевар инъомлар
бериб жўнатсам, деб бир сўз айтиб турган экан:

Ўзалшоҳга, Қамбар қилинг хизматни,

Кетгаймикан бу кўнглимнинг зулмати,
Тавба қилсам, худо бандам дегайми?
Аввалида баланд эди иқболим,
Охирида забун бўлди аҳволим,
Зулм билан оқарибди соқолим,
Тавба қилсам, худо бандам дегайми?
Ўзалшоҳман, менда қолмади роҳат,
Бўйинсундим, энди беринг маслаҳат,
Эшитдим, қолмади танимда тоқат...
Тавба қилсам, худо бандам дегайми?..

Бу сўзларни айтиб Ўзалдай шойи,
Миср шаҳри, обод бўлгандай жойи,
Тавба қилиб, қолмагандай гунойи,
Имон арза қилиб қанча сипойи.
Бобо Қамбар ишидан кўнгли тинса,
Имон арза қилиб шундай ўтирса,
Билмаганин (ўз) йўлида билдириб,
Бир нечани айтганига кўндириб,
Қамбар бобонг Юсуфбекка юборди,
Қанча одамиман бул элчи қилиб,
Айтиб келинг, келсин Мисрга кириб,
Миср элда пойтахтда ўтириб,

Кўнглидагин чиқарай мен хизмат қилиб,
Молю зарин берсин бул тақдим қилиб,
Борингизлар, бирга бул отни миниб.

Сўз эшитиб Гўзалшоҳдан,
Қандай гап деб бир хил нодон,
Отлар жабдуғи тиллодан,
Бош бўлган Бобо Қамбар
Эргаширди талай одам,
Чиқиб Мисрдан жўнади.
Хўп яхши иш бўлди дейшиб,
Уруш бўлмай кўнди дейшиб,
Юрт жойида қолди дейшиб,
Кўнгилдаги бўлди дейшиб,
Сўзни ихтиёр қилди дейшиб,
Кўнглида йўқ ҳеч пушаймон,
Бориб қолди кўп лашкарга,
Чиқиб Мисрдан шул замон,
Бек Юсуф қошига тушди.
Қамбарнинг келганин кўрди,
Ҳар чодирга хабар борди,
Шул замонда беклар келди.
Қанча одамман бирга юрган,
Ҳаммаси ер юзида турган,
Бобо Қамбарман ўтирган,
Бош бўп келди Бўзўғлонхон,
Сафо ўғли, кўринг, Чаққон,
Тўрда ўтирган Бургут султон,
Аслзодадир аввалдан.
Асл Чингизхоннинг зоти,
Келиб Такабеги Замон,
Уруш йўқ бўпти бу замон,
Йиғилишиб бегу султон.

Не гап қилдингиз, бобожон,— деб сўраб турган экан.
Шунда Бобо Қамбар Мисрда биров-бировимизга душман-
лик қолмади, сизларга элчи қилиб бизни юборди. Энди
Миср шаҳрига бирга борасизлар, деб бир сўз айтиб тур-
ган экан:

Хонларим, вақтинг хуш бўлиб,
Бир-бирига дуч бўлиб,
Сизлар келган хуруш қилиб,
Миср элга юруш қилиб,
Мисрда душман қолмади.
Юринг, беклар, Миср кириб,

Гаплашайлик шоҳ қошида,
Бу иш тангрининг иши-да,
Гўзалшоҳман ваъда қилдим,
Худони ўртага солдим,
Сизлар учун ўзим келдим.
Қулоқ солинг арзу додга,
Юр борайлик Миср юртга,
Омон бермаймиз безотга,
Ихтиёри бизда қолди,
Миср шоҳи интизорди (р).
Элчи қип бизни юборди,
Сизларга бердим хабарди...
Юринг Мисрга кирайлик.
Миср шоҳи ақлим олган,
Бул сўзимда йўқдир ёлғон,
Сизларни олиб кетмакка,
Қайта Бобо Қамбар келгин,
Юринг Мисрга кирайлик.
Овозанг бор хон қошида,
Сиз ҳам Исфиҳон подшоси,
Туринг бу ишнинг бошида.
Неча йиллар беклик қилган,
Нечовни қочириб қолган,
Сафо ўғли сиз ҳам Чаққон,
Отланинг Миср шаҳрига.
Беклар бундай парвоз қилиб,
Бир-бириман дамсоз қилиб,
Бундаги гапни оз қилиб,
Ҳозир биз Мисрга кириб,
Қолган суҳбат унда бўлиб,
Бориб Гўзалшоҳни кўриб,
Юринг Мисрнинг шаҳрига.
Бул сўзни эшитиб беклар,
Ҳаммаси қилиб ихтиёр,
Бу далада турсин лашкар.

Бу сўзни эшитиб, Юсуф Аҳмад бош бўлиб, сап катта беклар бир-бирига хабар бериб, сонсиз лашкар Мисрга яқинлаб қолиб, шунда Миср халқи пешвоз чиқиб, Миср қалъасига бошлаб киргизиб, пойтахт остига олиб бориб, буларни Гўзалшоҳ кўриб, бекларнинг олдига чиқиб, отларини ушлаб, тахт устига бошлаб, ҳаммаси ҳам кўнг-лидан гинани ташлаб, далада қолган лашкардан хабар олиб, семиз моллар сўйиб, ош-облар қилиб, бул пойтахт-да дастурхон ёздириб, ҳар турли таомлар тайёр қилиб,

бекларнинг олдига қўйиб, Гўзалшоҳ қаторда норини, нор устида зарини, бисотида борини ҳаммасини чиқариб ўртага уйди. Нима қилсангизлар, ихтиёр сизларда бўлсин,— деб бошини эгиб турди... Ҳаммаси ҳам Гўзалшоҳни яхши кўриб, Миср шаҳрига омонлик бериб Юсуфбекдан рози бўлди. Қайтсаларингиз, хуш келибсизлар,— деб бир хил бекларга Юсуфбек жавоб берди, бир нечалар ўлжа олиб, ўрнидан туриб, ўз чодирига бориб, озроқ-озроқ лашкар-бошиларга ҳам бериб, шунда ўйланиб туриб, Бобо Қамбар Юсуфбекка бир сўз айтиб турган экан:

Чин-Мочин шаҳридан мунда келибон,
Ҳақ таоло мени қилган саргардон,
Неча йил мазгилим қоронғи зиндон,
Сўзима қулоқ сол, болам Юсуфжон,
Ўйнаб-ўсган юртим ёдима келган.
Банди эдим, йўқди менинг тоқатим,
Эсимга тушибди бул мамлакатим,
Учмоққа йўқ, болам, менинг қанотим,
Ўйнаб-ўсган эллар ёдима тушди.
Бошимдан ўтганин бунда айтайин,
Энди жавоб берсанг, элга қайтайин.
Болам, эшит менинг айтган додимни,
Ўлмай бориб кўрсам мамлакатимни,
Ўйнаб-ўсиб катта бўлган юртимни.
Бу ерларда қанча давлатим қолди,
Парвоз қилган мазгил жойим на бўлди.
Мен ҳам эдим карвонларнинг тўраси,
Олис йўлдир Чин-Мочиннинг ораси,
Энди жавоб беринг, элга кетайлик,
Сўзим шудир Ўрганч элнинг тўраси.
Ўлмасам мен Чин-Мочинга борарман,
Эсима олиб мудом дуо қиларман.
Неча ой, неча кун йўллар юрарман,
Фано бўлган қариндошнинг кўзидан,
Ўлмасам бир куни шаҳар кирарман,
Унда қолган тенгу тўшни кўрарман.
Аввал олло, дуюм наби бўлса ёр,
Кетмакни айладим мен ҳам ихтиёр,
Фарзандларим, сенга арзим шул бўлар,
Дуогўйинг бўлиб бул бобо Қамбар.

Бу сўзни Бобо Қамбардан эшитиб Юсуфбек:

Сабр сақлаб тургин Бобо мазгилда,
Неча кун турарсан ҳали ҳам мунда,
Кетмак бўлсанг Чин-Мочинга, кўнглингда.

Бобо, сенга ҳам хизмат қилайин,
Хафа бўлма мен кўнглингни сўрайин,
Кетган молларингни ҳозир қилайин.
Дуонг олиб ўзим йўлга солайин.
Бугунгидан зиёд шавкатни қилиб,
Кетган давлатинга сен эга бўлиб,
Кетар бўлсанг, қанча ўлжалар олиб.
Ҳазил дема Юсуфбекнинг сўзини,
Олиб берай буларнинг бир қизини,
Топширарман туяларинг ўзини.
Асли сени ўз юртингдан келгандай,
Бурунгидан зиёд бўлиб қолгандай.
Кетарсан бу юртдан туянгни тортиб,
Тилла, жавҳарингни туянгга ортиб,
Ўлмасанг, Чин-Мочин шаҳрингга етиб,
Кетарсан бу ердан кўп юкинг битиб.
Сен ҳам карвон кўзинг тўлиб тўмона,
Бўлибди устингда бу йил замона,
Бандам деса, раҳм айласин ягона,
Ҳозир бўлмай турсак бунда бегона.
Неча йил зиндонда шошмайин ётдик,
Гоҳ кунлари чидай олмай оҳ тортдик,
Неча ой, неча йил шундай бўп ўтдик,
Шукур қилгин энди, мақсадга етдик.
Ёмон кунлар, ўтди неча армонлар,
Озод бўлиб янги бўлди давронлар,
Сабр сақла, бобо, арзим шул бўлар.
Жоним, бобо, оғир-енгил бўлмагин,
Ўртанган ўтларга жонинг солмагин,
Хаёлингда мени нодон билмагин,
Ҳали тўхта ҳеч бесабр бўлмагин.
Бу Мисрда неча йиллар турарсан,
Ўлмасанг, шаҳрингга бир кун борарсан,
Ўйнаб-ўсган мазгилингни кўрарсан.
Ўн йил бўлди шаҳри Мисрда турдинг,
Кетаман деб, бобо, кўнглингни бўлдинг,
Бек Юсуфдан нима ёмонлик кўрдинг?
Ҳали бу хизматман ишинг битмайди,
Бу вақти сўзлаган сўзинг ўтмайди.
Хаёлимда бошқа сўзларим борди,
Ўйлаганин мендай ўғлинг қиларди,
Кетар бўлсанг, ўзим қилай хабарди,
Сўнгра изласанг кирдикорди.

Бу сўзни Бобо Қамбарга Юсуфбек айтди. Бобо Қамбар
ақли кўп, ўзи билар Юсуфбек, — деб кўнглига тасалли

бўлиб, сабр сақлаб турди. Ҳар ким ўз вақти хушлигида эди. Юсуф, Аҳмад, Бобо Қамбар учови зиндонда бирга ётган вақтида Қорақўз қаторида Биби Ниёз деган урганчлик қиз ҳам кўп хизмат қилган эди, Юсуф, Аҳмадни қариндош тутиб юрган эди. Бу иккисини қариндош билса, Бобо Қамбарни ҳам шулар қаторида кўрганди. Душманларга билдирмай кийим олиб келиб ташласа ҳам, учовини бирдай қилганди. Юсуф, Аҳмадни яқин кўриб, Қамбар бобони олис деган йўқ эди. Миср ҳам кенг мамлакат илгарида Юсуф, Аҳмаднинг келгани қулоғига тегиб юрганди. Гўзалшоҳнинг тахтига чиққанини билиб, эшитиб, кўйлагига сиғмай кўтарилиб, Хоразмдан келиб қариндошимиз юртнинг эгаси бўлиб, душман бўлган кишиларни ўз йўлига солиб, чопқиллаб келиб Юсуф, Аҳмад, Бобо Қамбарга кўриниш бериб: ёмон кучларда қўлидан келганча Қорақўз, Биби Ниёз хизмат қилган, буларда катталик деган гап бўлмайди. Биби Ниёзга ҳўзи тушиб, қошига чақириб, Юсуф, Аҳмад, Бобо Қамбар ўрнидан туриб кўришиб, сўрашиб, бошқа танимаган беклар ҳам булар билан яқин бир туғишган синглим экан,— деб омонмисиз-эсонмисиз қилиб, Юсуфбекка қараб, Биби Ниёз бир сўз айтиб турган экан:

Бориб келдинг, ака, Урганч элига,
 Уйнаб ўсган мазгил жойлар омонми.
 Олтойи ёздандир, олтойи қишдан
 Ўн икки ойда келган йўллар омонми?
 Мусофир юртларда гангиган бошим,
 Ғам тортсам, тўкилар кўзимдан ёшим,
 Урганчнинг юртида қавму қардошим,
 Уйнаб-ўсган тенгу тўшлар омонми?
 Мусофирман Миср деган шаҳарда,
 Сени кўриб кўнглим хушдир баҳордай,
 Хива, Урганч деган жойларим борда,
 Катта-кичик меҳрибонлар омонми?
 Юрагинга солмай доғи-аламни,
 Бориб кўрсанг ота билан энангни,
 Биз сўрадик Гуласалдай санамни,
 Суйиб олган дилбар ёринг омонми?
 Ҳаққа етгай йиғласам менинг зорим,
 Кўп эллардан бордир, ака, хабаринг,
 Ой Қалдирғоч эмикдошинг, жигаринг,
 Сут эмишган меҳрибонинг омонми?
 Қаторга тиркилар лўк билан норча,
 Ҳасратидан жафо чекар бир неча,
 Нодир султон қизи-ойим Хадича,

Аҳмад оғам ёри-дилбар омонми?
Ака, эшит менинг айтган тилимни,
Ёмонларга мудом қилгин зулмни,
Омон-эсон кўриб келдинг элингни,
Оқ сут берган меҳрибонинг омонми?
Белингга бойлаган заррин пўтангни,
Худойим кечиргай қилган хатонгни,
Сен кўрдинг бир йиғлаб қолган отангни,
Унда қолган меҳрибонлар омонми?
Мусофир юртларда менман ўдаға,
Жасадингдан мендай синглинг садаға,
Етти йил Мисрда зиндонда турдинг,
Банди бўлиб менинг ҳолимни билдинг,
Қариндошсан, яхши сўйлаб гапирдинг.
Омон-эсон қайтадан сени кўрдим,
Урганчининг юртида юргандай бўлдим,
Сиз кетган сўнг ёлғиз қолиб оҳ урдим,
Қоракўзман неча алвон гапирдим,
Ўлмаса келар, деб мен умид қилдим,
Кеча-кундуз мен ҳам дуода бўлдим,
То кўргунча акам дедим, меҳрибон,
Кўзларим пириллаб соғиниб юрдим.
Кимга айтай бунда — душман юртида,
Ҳар замонда Қоракўзга гапирдим.
Қоракўз ҳам тинмай хизматни қилган,
Мендан сўраб йўлингга қараб юрган.

Бу сўзни Биби Ниёздан эшитиб, қариндошининг кўнглини кўтариб, энди бу мамлакатлар ҳам ўзингники бўлди, энди бориб келиб турасан, Урганч мамлакати бурун ўзи ҳам олис эди, кўнгли ҳам олис эди, энди ўзи ҳам, кўнгли ҳам яқин бўлди. Юсуфбек Биби Ниёздан кўнгли тўлиб, Биби Ниёз қизлар қаторига бориб турди. Ўтириб Бобо Қамбар кўнглида айтди: — Юсуфбекдан жавоб сўрадим, шу жавоб сўрашим бир аҳмоқлик бўлди, ҳаммага пул бериб, менга бермайди деган гапга келиб қолди. Мен буларни болам десам, ҳозир Гўзалшоҳ билан созлашиб ўтирибди. Бу созлашувлар бир ошнобозликдай гап, соз вақтида бир-бирига қарашиб, носоз вақтида айрилишиб, сўкишиб кетадигандай гап қилмайлик. Буларни бошқатдан бир яқин томир қилсак, узса узилмайдиган, кесса кесилмайдиган бўлса. Юсуфбекка маслаҳат солай. Гўзалшоҳ билан Юсуфбекни қуда қилай, суяк-томир қилганим тузук, — деб Юсуфбек билан Гўзалшоҳга маслаҳат қилди.

Бу маслаҳати Аҳмадбекларга ҳам маъқул келди. Шунда Юсуфбек Бобо Қамбарга қараб, бир сўз айтиб турибди:

Ўтар дунё ўтарини ўйладим,
Тор зиндонда ширин жоним қийнадим,
Гўзалшоҳга сизни совчи айладим,
Эшит, бобо, Юсуфбекнинг сўзини,
Куёв қилсин бек Аҳмаднинг ўзини,
Аҳмадбекка берсин сулув қизини,
Биздан еткар Гўзалшоҳга хабарни.
Қўнглимда шундай гапларим бордир,
Суяк-томир бўлиб кетмак даркордир.
Миср элдан шоҳнинг қизин олайлик,
Беклар бир иш қилди десин халойиқ,
Боришли, келишли бўлиб юрайлик,
Ҳар замон Гўзалнинг ҳолин сўрайлик.
Қулоқ солинг Юсуфбек нолишига
Қойил қолгин бир худонинг ишига,
Боринг, Бобо, Гўзалшоҳнинг қошига.
Хафа бўлма, мудом ўйнаб кулдиргин,
Душманларнинг юрак-бағрин тилдиргин,
Шул сўзимни Гўзалшоҳга билдиргин.
Мисрда Гўзалшоҳ жабр кўрмасин,
Тагин биздан қўнгли оғриб юрмасин,
Хаёлига бошқа гаплар келмасин,
Боргин энди Гўзалшоҳнинг қошига,
Бориб билдир рози бўлсин ишига,
Қабул қилса ўзидадир ихтиёр.
Мисрнинг шаҳрида даврон сургин деб,
Ўз тахтингга ўзинг эга бўлгин деб,
Гулнаҳорни бек Аҳмадга бергин деб,
Илгаридан айтиб юрган гапи бор,
Эсимга туширдинг хўп, Бобо Қамбар,
Ҳаяллаб қолмасин, эрта борақўр,
Бу сўзимга яхши хабар беравер.
Қулоқ солгин сўзимнинг паёмига,
Шоҳ гапирар ўрдада аёнига,
Ўйлашиб сўзингга жавоб беради,
Орада одам юрса яхши бўлади.
Менинг айтмоқлигим унга бидоҳат,
Ўйлаб яхши топтинг буни фаросат,
Гўзалшоҳга куёв бўлсин бек Аҳмад.

Бу сўзни Юсуфбекдан эшитиб, ҳамма беклар боринг-боринг қилиб ўрнидан туриб, яхши фотиҳа олиб, Гўзалшоҳнинг қошига бориб, бир сўз айтиб турган экан:

Қулоқ соп эшитинг, айтган нолага,
Банда кўнар ҳақдан келган чорага,
Ёвчи бўлиб Қамбар тушди орага.
Гўзалшоҳ эшитинг айтган сўзимни,
Заъфарондай сўлдирмагин юзингни,
Аҳмадбекка берсанг санам қизингни,
Сенинг қизинг Аҳмадбекка лозимди (р).
Маслаҳатни қилди жами амалдор,
Ора тушиб сўйлар бул Бобо Қамбар,
Келиб бердим бул замон сизга хабар,
Аҳмад бўпти қизингизга харидор,
Қаттиқ айтмай, жавоб бермагинг даркор.
Юсуфбекман қуда-анда бўласан,
Орқа-ўриш бўлиб бунда қоласан,
Бир-бирингни мудом сўраб юрасан,
Ҳолингни сўрайсан, хабар оласан,
Бир иш бўлса, сен ёрлашиб турасан.
Яхши тингла, менинг айтган тилимни,
Аҳмад яхши кўриб қолган қизингни.
Сен турарсан бунда Миср тахтингда,
Гулнаҳор ҳам ўйнаб-кулар чоғида,
Охири Урганчга кетар вақтида,
Малол келмай сен қизингни узатгин,
Қанизларман маофалар тузатгин.
Миср подшо дейди сенинг отингни,
Кўнглингдан кўтар черу ғамингни,
Биз биламиз мунда сенинг баҳрингни,
Сен аждаҳор, ким кўтарар заҳрингни,
Қимсанинг бошига солдинг қаҳрингни,
Бурунгидай сўраб Миср шаҳрингни.
Майдон бўлса, катта тўплар отасан,
Душманларни ерга яксон этасан.
Қизинг тушиб кетса Урганч шаҳрига,
Томир бўлиб кўп сўрашиб ётасан,
Сенга ёқсин менинг бул айтган сўзим.
Урганчга бормоқ-чун сўрасанг қизинг,
Тўй-томоша қилса бул сарвинозинг,
Ихтиёр қип қабул қилгайсан ўзинг.
Қамбар бобо кўп сўзларни сўйлади,
Шул ишларни ўз танига ўйлади,
Келиб бу қошингда таъриф айлади,
Ёвчиликка Қамбар белин бойлади.
Обод қилиб туринг бул мазгил жойни,
Ёвчиликка ёпарсиз яхши сарпойни.

Бу сўзни эшитиб, Гўзалшоҳ бурунгидан меҳри зиёд бўлиб, Юсуфбек билан Бобо Қамбардан кўнгли тўлиб:— Агар менда ихтиёр бўлса, юз қиз бўлса мен қабул қилдим. Бобо Қамбар, сиз бир назар топган киши экансиз, илгаридан мен сизнинг ҳақингизга жабр қилдим. Мен сизни зиндонга солдим, қанча молларингизни подшолик қилиб олдим. Энди Мисрда сизнинг шу ҳақларингизни, кетган давлатларингизни Юсуфбек билан маслаҳат қилиб берсам, сизни ҳам рози қилиб дуонгизни олсам. Кишидан билмасликдан кўтоҳлик сўзлар ўтади, ҳар нима бўлса сизни рози қилиб, англашинмовчилик билан ўн йил қамаб жабр ўтказдим, сизнинг орқангиздан менинг ҳам муродим ҳосил бўлди. Ҳақдан тилаганимни кўкдан берди, хўп бўлади, — деб Қамбар бобога жавоб бериб, Гулнаҳор қизининг канизларини олдига чақириб олиб, бир сўз айтиб турган экан:

Менинг қизим билан бирга юрганлар,
Ҳар кечада бирга ётиб турганлар,
Мисрнинг шаҳрида даврон сурганлар,
Бир сўзим бор, мен айтайин сизларга,
Катта бошим кичик қилиб қизларга.
Гулнаҳор бувишим Урганч кетади,
Сизларга отаси сўзни айтади.
Гулнаҳорнинг билмаганин билдиринг,
Хол бўлсин деб оқ юзини тилдиринг,
Мен айтсам, албатта, уялиб қолар,
Менинг сўзим Гулнаҳорга билдиринг.
Гулнаҳор дунёда даврон сурсин-да,
Аҳмадбекни ул ҳам қабул қилсин-да.
Душманнинг гапиман мен ҳам қамадим,
Энди бўлди муродимман мақсадим.
Шу гапимни Гулнаҳорга сиз элтинг,
Даврон суриб Мисрдай мамлакатинг.
Кийганинг устингга гулгун қирмизи,
Баринг ҳам бир Гулнаҳорнинг канизи,
Баркамол бўй етган Гулнаҳор ўзи.
Кўплар бўлди ўтган ишнинг хатоси,
Тайин қилиб Гулнаҳорнинг отаси.
Қулоқ солинг мендай шоҳ нолишига,
Рози бўлсин бир худонинг ишига,
Боринг энди Гулнаҳорнинг қошига.
Гулнаҳорга яхши либос кийдиринг,
Бирга-бирга ўйин-кулги қилинглар,
Шаҳри Миср паризоди бўлинглар,
Бориб Гулнаҳорга айтиб турунглар.

Бу сўзни канизларга айтиб юбориб, туриб Юсуфбекнинг қошига келиб, бир-бирини иззат-икром қилиб, биллалашиб беклар билан ўтириб, Юсуфбекка қараб, Гўзалшоҳ бир сўз айтиб турган экан:

Сўзима қулоқ сонг Урганчининг хони,
Сизга қурбон мендай шоҳингнинг жони,
Илгариди мен ҳам бўлдим бемаъни.
Чин-Мочиндан келди бул Бобо Қамбар,
Мен ўн йил зиндонга қилдим сазовор,
Бул бобонинг зару зевар ҳақи бор,
Бул бобонинг ҳақи энди билинар,
Зару зевар молин бермаклик даркор.
Бунинг ҳақи қарз бўп кетса бўйнима,
Тонгла ҳақ қошида ўзим жавобгар.
Зару зевар, ҳамма энди қўлингда,
Рози қилгин Юсуфбекдай зўрабор.
Бу сўзларни айтиб ўтдим ўзингга,
Урганч хони ўзингдадир ихтиёр.
Бобо Қамбар менинг қошима борди,
Бир яхши сўзларни менга сўйлади,
Қизим учун менга берди хабарни,
Менинг ҳам кўнглимда шу хабар борди.
Элу халққа туриб хабар қилайин,
Аҳмадбекка қизим тўйлаб берайин,
Қабул қилдим беклар сенинг ўзингни,
Гавҳардан ҳам қиммат билдим сўзингни.
Элу халққа тўю томоша бериб,
Аҳди никоҳ қилиб берай қизимни.
Миср элда борди менинг давлатим,
Сизлар билан бирга қурган суҳбатим,
Шундай бўлди кўнгилда маслаҳатим,
Миср юртда катта-кичик элатим.

Шунда Гўзалшоҳнинг бу сўзи ҳаммасига тузукдай бўлиб, карнай-сурнай қўйдириб, семиз моллардан сўйдириб, ошпазларни йигиб ўчоқ ўйдириб, неча кун Миср халқини айтиб, катта қозонлар қурдириб, қизу жувон — барча йиғилиб, шунда элу халққа тўй бериб ётган ери экан:

Олтин отиб, олтин қобоқ оттириб,
Ҳар тарафга бедовларни чоптириб,
Намойишга чодир чаман ёптириб,
Овозаси мунинг оламга кетди.
Сибизиқ, сурнайчи, ўйинчи кепти,
Миср халқи қолмай одам тўлибди,

Ошпазлар ошини дамлаб қолибди,
Тобоқ тортиб, халойиққа ош берибди.
Гўзалшоҳ бекларман қуда бўлибди,
Тўйга келган одам бунда билибди.
Йиғин бўлиб бунда ақли шошди,
Уст-устига одам келиб жамошди,
Подшолик-да, тўкма қилди бул ошди.
Неча кунлар тўю томоша берди,
Гўзалшоҳнинг ишин бул беклар кўрди,
Гўзалшоҳдан барча рози бўлади,
Ҳаммага тинмасдан берди хабарди.
Номоганлар¹ қолмай бу тўйга борди,
Ҳаммаси ҳам шоду инъон оларди.
Аввал олло, дуюм наби бўлиб ёр,
Миср элда қизиқ томошалар бор,
Уйин қилиб турди қизу жувонлар,
Томошамон саркардаю амалдор.
Кунни хира қилар парию ҳурлар,
Ҳуру филмондаин ул нозанинлар,
Бул мажлисда туриб ул нозанинлар.
Ҳамма қойил Гўзалшоҳнинг ишига,
Ҳеч озор бермайди бунча кишига,
Элу халққа ошу нонни берибди,
Гўзалшоҳни худо раҳмат қилибди,
Худо берди дейшиб барча юрибди.
Ошиқнинг фаҳмидир қоронғи кеча,
Хизматида бўлиб турди бир неча,
Неча кунлар элу халққа ош бериб,
Тўй-томоша охир бўлиб ўтади,
Олисдан келганлар элга қайтади.
Шаҳар ичра яқинлари ётади,
Тўйхона анжомин йиғиб кетади.
Яна оқшом кунлар кеч бўп боради,
Гулнаҳорни Аҳмадбекка беради,
Гўзалшоҳга Аҳмад куёв бўлади.

Шунда яна неча кун туриб, Юсуфбек Бобо Қамбарни чақириб, бир сўз айтиб турган экан:

Бобо, кетар бўлсанг Чин-Мочин юртга,
Мен берайин қатор-қатор норимни,
Нор устида юклаб берай заримни,
Олиб кет Мисрдан давлатларингни.
Қанча одам сизга йўлдош қилайин,
Чин-Мочин шаҳрига йўлга солайин,

¹ Нома олганлар.

Ҳар на десанг, олгин, бобо, берайин,
Отам дейин, мен ҳам йўлга солайин.
Неча белдан, неча қирдан ошириб,
Жўнатайин бир оллога топшириб,
Нодонларнинг ақлини шошириб,
Улуғланиб остонга бош уриб,
Бир нечадан сири айтмай яшириб.
Қамбарга бу сўзни Юсуфбек айтди,
Юсуфбекнинг сўзин қабул тутибди,
Бурунгидан зиёд қилди — савдогар,
Подшоликка нима камди, ёронлар,
Тайёр бўлди қанча нору норчалар,
Бобосига айтар неча сўзи бор,
Неча одам қилиб анга хизматкор.
Бобо Қамбар билан сўзлашиб турди,
Зару зевар ҳаммасини чоқ қилди,
Юсуфбек Қамбарга айтар бир сўзни.
Миср элдан буни жўнатмак бўлиб,
Олиб берди бундай бир катта қизни.
Уйлантириб бунда Бобо Қамбарни,
Миндирди остига бедов тулпорни,
Туяларга юклаб зару зеварни,
Бу Қамбарнинг шундай вақтин хушлади,
Ҳамроҳ қилди бир қанча хизматкорни.

Шунда бул анжомини чоқлаб, Чин-Мочин шаҳрига кетарини билиб, аслаҳа-анжомини чоқ қилиб, Юсуф, Аҳмад бобосига қараб, бир сўз айтиб турган экан:

Оҳ урганда кўздан оққан ёш энди,
Эсон бўлса нелар кўрар бош энди,
Сен кетарсан Чин-Мочиндай элингга,
Кўргунча омон бўл, бобо, хўш энди.
Неча бандарголи беллардан ўтиб,
Кетасан бул нору норчани ортиб,
Йўл юрасан чўлларни тўзон тутиб,
Борарсан бир куни Чин-Мочин етиб.
Омон борсанг Чин-Мочиндай жой тутиб,
Неча йиллар келиб зиндонда ётиб,
Қасди худо умринг шундайин ўтиб,
Эшит, бобо, менинг айтган тилимни,
Омонда бўл, бундан яхши бор энди.
Мен билмайман сенинг юрар йўлингни,
Омон юриб, омон кўрган элингни.
Чин-Мочинда оп келдинг мушку анбар,
Азоб билан ўтиб кетди кўп кунлар,

Бу чўлларда Хизр бўлсин жиловдор,
Чилтон бўлсин бу чўлларда мададкор,
Қувват берсин сенга яна арвоҳлар,
Дуо қилиб қолган икки боланг бор,
Қўлимдан келганча бўлсам мададкор,
Марди калон, ота, арзим шул бўлар.
Сен кетган сўнг мен ҳам мундан қайтарман,
Ҳар кимсадан сени сўраб ётарман,
Сенга, ота, яхши хизмат ётарман.

Бу сўзни Юсуфбекдан эшитиб, Бобо Қамбар кўнглини
хушлаб бурунги карвонларини бошлаб, бул Миср юртини
орқа ташлаб, хизматкорларни йўлга солиб, жўнарини би-
либ, йўл яроғининг ғамини қилиб, Юсуф, Аҳмадга бури-
либ, бир сўз айтиб турган экан:

Чин-Мочиндай шаҳрим излаб,
Кўп жароҳат бағрим тузлаб,
Юсуф, Аҳмад — шаҳзодалар, хўп энди.
Боғбон бўлсам қизил гулни терарман,
Ҳар на қисмат ёзилганин кўрарман,
Кўп сувсиз чўлларда йўллар юрарман,
Ўлмасам мен мамлакатга борарман.
Ҳар замон хат қилиб сизни сўрарман,
Тинмайин ҳаққингга дуо қиларман.
Неча йил зиндонда ётдим,
Озод бўлиб бундан қайтдим,
Шукур ҳақнинг даргоҳига
Кўрмагандай бўлиб кетдим.
Ҳаққа етгай менинг нолам,
Юрагимдан кетди алам,
Олиб бердинг битта санам,
Дуо қилай, икки болам.
Неча вақтлар бўлдим дилтанг,
Ул қоронғу зиндон ватан,
Бугун бизга яхши даврон,
Омонда бўл, бек Аҳмаджон.
Карвон ишини битказдинг,
Ёмон кунларни ўтказдинг.
Ўзалшоҳ зиндонга солди,
Могу дунём тортиб олди,
Энди мақсад ҳосил бўлди.
Изладим Чин-Мочин элни,
Асли ҳақдан фармон бўлди,
Мен бориб кўрсам мазгилни.
Чин-Мочин шаҳрига борсам,

Ким бор, ким йўғини билсам,
Бу дунёга келгандай бўп,
Чин-Мочин шаҳрима кирсам.
Унда бордир тенгу тўшим,
Қўпдир қавму қариндошим,
Неча вақт гангиган бошим,
Охир қабул бўлди ишим,
Ҳамроҳ бўлиб гул бувишим.
Мен сизлардан жудо бўлиб,
Оқади кўзимдан ёшим.

Юсуф, Аҳмад жоним болам, алвидо, — деб йўлга кирди. Бир-биридан розилашиб Юсуф, Аҳмад бунда қолди. Бобо Қамбар Чин-Мочин қайдасан, деб йўлга равона бўлди.

Қорақўз ойим Юсуфбекнинг қошига келиб бир сўз айтиб турган экан:

Оҳ урганда кўзнинг ёши селмиди,
Юсуфбек, умидим сендан шулмиди,
Нечовларни кўриб кўнглим хушладинг,
Бундай қилиб бизни кўздан ташладинг.
Ёмон кунни сен чиқариб кўнглингдан,
Билдим, хоним, бўлак ишлар бошладинг.
Ярашиққа тилла ҳайкал таққаним,
Ҳар замон куйдириб, қошим қоққаним,
Бегижон, умидим сиздан шулмиди,
Қуйиб кетди тор зиндонда боққаним.
Тор зиндонда ўлар дедим фиғон қип,
Кеча-кундуз мен ҳам энди сени деб,
Сенинг учун қуйруғима кўсов еб,
Бегижон, умидим сиздан шулмиди?
Раҳминг келсин кўздан оққан ёшима,
Сен яқинлаб тургин менинг қошима,
Сен меҳмон бўлмадинг қордай тўшима,
Эр йигит ҳам айтган сўздан тоярми,
Хотинларнинг қасабаси бошингга.
Сен ҳам менинг хаста кўнглимни бўлдинг,
Узиб умидимни сендан тенгилдим.
Неча йиллар сенинг ишқингда юрдим,
Элу халқ ичида оша гап бўлдим,
Бир оғир гапларни ўзима олдим.
Ўртаган ўтларга жонимни солдим,
Охирида ҳаққа йиғладим-қолдим,
Ҳосил бўлмай сиздан менинг муродим,
Бегижон, умидим сиздан шулмиди?

Бу сўзни Қоракўздан эшитиб, Юсуфбек табассум қилиб кулиб:

— Э, Қоракўз ойим, сен биздан қаттиқ ўпка қилдинг, ўзим ўлгунча сенинг яхшилигинг менинг эсимдан кетмайди. Сени мен ўзим қаторимда кўриб, ўзгалардан сени яқин билиб, бу Қоракўз ўз одамим, деб мен Мисрга нима учун келганман, мен сенинг хизматинг эсимга тушиб, беҳуда абгор-абгашта бўлиб, Қоракўз шунда қолмасин, деб келганман. Бунинг учун сен кўнглингни бўлма. Қоракўз, сен жами қизларнинг сардори, бизга бу тақдир қисматлар азалий, мен сени ўзим оларман, Хиванинг тахтида даврон сурарсан, бирга олиб ўз мамлакатима борарман, энди яқин қолди, кўнглингни бўлмай тур, — деб Қоракўзнинг кўнглини кўтариб, Қоракўзга меҳрибонлик қилиб, шул кеча ётиб, эрта-мертан тонг оттирди. Миср шаҳрини Гўзалшоҳнинг ўзига топшириб, Мисрдан қайтмоқ бўлди.

Қанча молу дунё бўлиб беради,
Миср келган одам ўлжа олади,
Гўзалшоҳ жойига подшо бўлади,
Келгандан ҳеч ким қуруқ қолмади.
Ёв-яроғин олиб шул замон лашкар,
Тўпларни Миср элидан қайтарар,
Юсуфбек бўлганди барига сардор.
Қим билади бунда марднинг сўзини,
Кучук босмас йўлбарс, шернинг изини,
Эси борлар билар гапнинг тузини,
Юсуф олди Қоракўзнинг ўзини.
Ҳамроҳ қилиб Ҳамза миршаб қизини,
Ўзатмоқчи бўлди подшо қизини.
Аравага соя парда тузатиб,
Қоракўз, Гулнаҳор бунда жой тутиб,
Юсуф ўғлон юриб хабарни берди,
Энди лашкар Миср элдан қўзғолди.
Ҳар қайси ҳам кетади ўз юртига,
Ёри бериб Юсуфбек хизматига,
Тўпларини қўшиб олиб отига,
Қайтмоқ-чун ҳар қайси ўз мамлакатига.
Эшитинг қулоқ соп, айтган нолага,
Банда хўнар ҳақдан келган чорага,
Мисрда бегона одам қолмади,
Ҳаммаси ҳам чиқиб қолди далага.
Қалъадан ташқари чиқиб бу беклар,
Омонлашиб қолди ул замон шоҳлар.
Санолар айтиб тилидан,
Ўлжалар олиб элидан,

Кўп лашкар бундан жўнади,
Чиқиб Миср мазгилидан.
Той қилиб дашту даласин,
Кўриб айрилиқ балосин,
Қолдириб Миср қалъасин,
Бош қилган Урганч тўрасин.
Бош бўлганди Юсуф, Аҳмад
Бир нечага ёғиб раҳмат,
Қайтдилар бундан саломат...
Биз бориб Мисрни олдик,
Гўзалшоҳни йўлга солдик,
Ўзимизга тобе қилиб,
Ўлжали бўп бунда келдик.
Келади Урганч тўраси,
Етти ойлик йўл дейдилар,
Юрса Мисрнинг ораси.
Неча кун тинмай йўл тортди,
Етти тоғдан турмай ўтди,
Ғушали тоғига етди.
Энди Урганч яқин қопти,
Ғушалида лашкар қўнди.
Бир кеча мунда жам бўлиб,
Ҳамма одам дамин олиб,
Бир оқшом ётди, тонг отди,
Лашкар бундан жўнаб кетди.
Гоҳ хафа бўлади, гоҳида кулар,
Йўл-йўлакай кўриб борди:
Бандиликда юрган йўллар,
Ўз кўнглида фикр қилиб,
«Ўтиб кетди ёмон кунлар.
Кўнгилдан чиқармоқ даркор,
Бирга бўлди бундай дилбар,
Кўриб ўтдик не-не кунлар».
Бир неча муддат йўл тортди,
Тўкурли тоғига етди,
Хива, Урганч кўринипти,
Овозаси Урганч борди,
Одам пешвоз чиқиб қолди.
Одамлар бекларни кўриб,
Кўришиб, сўрашиб туриб,
Барининг вақти хуш бўлиб,
Бордилар Урганчга кириб.
Урганч тахтига шул замон,
Аҳмад ўғлонни миндириб,
Бўзўғлонхон дуо қилиб,

Гулхадича билан кўринг,
Гулнаҳордай шоҳнинг қизи,
Иккови ўртада туриб,
Ҳар ким ўз жойига қўниб,
Ўлжа олиб келганига
Халққа тўй-томоша бериб.
Хивада билди Гуласал,
Қорақўзман бирга қайсар,
Юсуф Қорақўзни олган,
Гуласал оғриниб қолган,
Хиванинг шаҳрига борган.
Қорақўз ўрдага кирди,
Асал кўнгли назо бўлди.
«Тўрам яхши хизмат қилиб,
Устимизга кундош олиб,
Бизни тирик ўтга солиб,
Илгарига банди бўлиб,
Неча йил қолдим ўртаниб,
Келди дедим хурсанд бўлиб,
Бутун кўнглим ярим қилиб,
Асал тақдирга тан бериб.
Ҳам дўсту душман билмасин,
Душман маломат қилмасин,
Ҳар гап бўлса бўлибди-да,
Энди хоним оғринмасин,
Оп кепти шундай бибишни».
Сир бермаган киши бўлиб,
Қорақўз билан кўришди.
Бир-бирининг ҳолин сўраб,
Ияртиб ичкари қараб,
Элтиб ўрдага киргизди,
Гапирмайди ёмон сўзди,
Кўрмакка келган кўп қизди(р),
Ҳамроҳ қилиб кўп канизди,
Вақтин хушлаб Қорақўзди,
Асал сўйлаб ширин сўзди.

Шуйтиб Урганч, Хивага келиб, халққа тўй-томошалар бериб, ўз расмида кўпкарилар чоптириб, Аҳмадбек Урганчнинг қўргонида, Юсуфбек Хиванинг қўргонида — иккови икки ерда юртни сўраб, неча кун бунда турди, жиянларининг ишини кўриб, вақти хуш бўлиб, Бўзўғлонхон ҳам ўз юртига қайтиб кетди. Юсуф, Аҳмад бу дунёда келиб, қанча азоб-уқубат кўриб, шоҳнинг қизини олиб, Мисрни ўзига тобе қилиб, шуйтиб муроду мақсадига етди.

На узбекском языке

УЗБЕКСКОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО

ЮСУФ и АХМЕД

Редакторлар. *А. Қутбиддинов, А. Саидов*

Рассом *А. Мамажонов*

Расмлар ред. *В. Немировский*

Техн. ред. *В. Барсукова*

Корректор *О. Турдибекова*

ИБ № 3562

Босмахонага берилди 17.09.86. Босишга рухсат
этилди 30.12.86. Формати 84x108/32. Босмахона қо-
ғози № 2. Адабий гарнитура. Юқори босма Шарт-
ли босма л. 21,0+0,21 (вкл). Шартли кр—оттиск.
22,26. Нашр л. 24,52+0,38 (вкл). Тиражи 30 000.
Заказ № 1954. Баҳоси 2 с. 50 т. Шартнома 130—86.

Гафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Нашриёт полиграфия ва китоб сав-
доси ишлари Давлат комитети «Матбуот» полигра-
фия ишлаб чиқариш бирлашмасининг Бош корхона-
си. Тошкент—700129. Навоий кўчаси 30.